

AHMED CEVDET

KISAS - I ENBİYA

II

Hazırlayan
Mahir İZ

eskikitaplarim.com

Atamkorkud

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YAYINLARI

AHMED CEVDET

KISAS - I ENBİYA
ve
TEVARİH - İ HÛLAFA

Cilt I – Kısım II

Hazırlayan
Mahir İZ

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 637
1000 TEMEL ESER DİZİSİ : 119

Onay : 13.3.1985 gün ve 831.0 - 850 sayı.
İkinci baskı, Aralık 1985
Baskı Sayısı : 10.000

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Rasûl-i Ekrem'in cenaze hazırlığı ve definleri . . .	3
Hazret-i Muhammed'in vasıfları ve şekl-i şemâîlî . .	5
Hazret-i Peygamberin terikesi	9
Hazret-i Peygamberin zevceleri	11
Rasûl-i Ekrem'in âzâd ettiği köle ve cariyeler . . .	13
Rasûlullah'a hizmet edenler	15
Müezzinler	16
Hatipler ve Şairler	19
Eshâbın fakihleri	19
Hazret-i Peygamber'in katipleri	20
Askerî kumandanlar	23
Mülkiye âmirleri ve maliye memurları	27
Hazret-i Peygamber'in elçileri	29
O zamanki ahvâlin hülâsası	31
Tamamlayıcı bilgiler	44
Eshâbın dereceleri	45
Cennet ile müjdelenenlerin soyları	47
Aşere-i mübeşşerenin kimlikleri	48
Hilâfet meselesi ve Hazret-i Ebûbekir'in halife seçilmesi	53
Bazı vak'alar	82
İlâve	83
Mürtedler	83
Tuleyhâ ve Selmâ'ya ait vak'alar	91
Mâlik vak'ası	93
Yemâme vak'ası	94

	<u>Sayfa</u>
Kur'an-ı Kerim'in toplanması	96
Bahreyn vak'aları	97
Umman, Mehre ve Yemen'in ahvâli	99
Irak muharebeleri	101
Velece ve Leys muharebeleri	104
Hire'nin fethi	106
Hire'nin alınmasından sonraki vak'alar	108
Anbar'ın fethi	108
Ayn-ı Temiz kalesinin fethi	109
Dûmet-ül Cendel vak'ası	110
Son Irak vak'aları	111
Onüçüncü hicret yılı vak'aları	114
Velid'in oğlu Hazret-i Hâlid'in Irak'tan Şam'a gelişi	120
Yermük muharebesi	123
Fihl vak'ası	129
Hicretin onüçüncü yılının diğer vak'aları, Hazret-i Ebû- bekir'in vefatı ve Hazret-i Ömer'in halifeliği	130
Hazret-i Ebûbekir'in vasiyetnâmesi	131
Köprü vak'ası	139
Müsennâ'nın yaptıkları	142
Ebû Vakkas'ın oğlu Sa'd'ın kumandanlığı	145
Vak'alar	147
Başkumandan Sa'd İbn-i Vakkâs'ın idaresindeki ordunun Kadisiye'ye hareketi	148
Hülâsa	149
Şam'ın fethi	150
Ürdün ahvâli	152
Irak ahvâli	153
Rüstem'in başkumandanlığı	153
İslâm elçilerinin Medain'e gidip gelmeleri	154
Rüstem'in Hire'ye ve oradan Kadisiye'ye yürüyüşü	157

	<u>Sayfa</u>
Kadisiye muharebesi	161
Übülle'nin fethi	177
Tuhaf bir vak'a	178
Terâvih namazı	178
Hicretin onbeşinci yılı vak'aları, Şam vak'aları . . .	179
Beyt-ül Mâl'den verilen maaşların bir nisbete konulması ve deftere geçirilmesi	184
Irak vak'aları	189
Medâin'in muhasarası	189
Hicretin onaltıncı yılı vak'aları	191
Medâin'in fethi	191
Tekrit, Musul ve Ninova'nın fethi	196
Celûla harbi ve Hulvan ile Mâsebezan'ın fethi	198
Diğer bazı vak'alar	199
Hicretin onyedinci yılı vak'aları, Kûfe ve Basra'nın kuruluşu	200
El-Cezire ile Ermenistan'ın fethi	202
Basra tarafından yapılan fetihler	204
Bahreyn muharebesi ve Basra'ya ait bazı vak'alar . .	206
Râmhürmüz ve Tüster'in fethi ve Hürmüzan'ın esirliği	208
Sus'un ve Cündeysabur'un fethi	210
Hicretin onsekizinci yılı vak'aları, kıtlık ve veba has- talığının çıkması	211
Hicretin ondokuzuncu yılı vak'aları	214
Hicretin yirminci yılı vak'aları	216
İskenderiye'nin fethi	219
Diğer bazı vak'alar	221
Irak'taki diğer gelişmeler	222
Hicretin yirmibirinci yılı vak'aları	226
Hemedan ve Isfahan'ın fethi	232
Diğer bazı vak'alar	234

	Sayfa
Hicretin yirmiikinci yılı vak'aları	234
Bazı Hemedan vak'aları	235
Kazvin ve Zencan'ın fethi	235
Rey, Kumis, Cürcan ve Taberistan'ın fethi	236
Azerbaycan, Zor ve Derbent'in fethi	237
Yer yer İran içine yapılan hücumlar	239
Horasan'ın fethi	240
Hicretin yirmiüçüncü yılı fetihleri	243
Hazret-i Ömer devrinin hulâsası	245
Hazret-i Ömer'in vefatı	254
Hazret-i Ömer'in çocukları	259
Sonuç	259
Hicretin yirmidördüncü yılı vak'aları, Hazret-i Os- man'ın halifelîği	260
İlâve	268
Hazret-i Osman'ın halifelîğine ait vak'alar	268
Hicretin yirmibeşinci yılı vak'aları	270
Afrika vak'aları	273
Yirmialtıncı hicret yılı vak'aları	274
Endülüs muharebesi	278
Hicretin yirmiyedinci ve yirmisekizinci yılı vak'aları	279
Kıbrıs'ın fethi	280
Hicretin yirmidokuzuncu yılı vak'aları	282
Hazret-i Osman'ın haccı	283
Hicretin otuzuncu yılı vak'aları, Velid'in kûfe valili- ğinden azlı	285
Âs'ın oğlu Said'in Kûfe valilîğine tayini	289
Mushaf-ı şeriflerin dizilip yazılması	290
Bazı vak'alar	296
Ebü Zer-i Gıfârî'nin halleri ve İbn-i Sebe'nin çıkışı	297
İran vak'aları	304

	<u>Sayfa</u>
Hicretin otuzbirinci yılı vak'aları	306
Deniz muharebesi	307
Tanınmış büyüklerin vefatı	308
Hicretin otuzikinci yılı vak'aları	309
Bazı harp vak'aları	313
Hicretin otuzüçüncü ve otuzdördüncü yılı vak'aları . .	314
Halkın vali ve kumandanlar hakkındaki şikâyetleri . .	315
Kûfe ileri gelenlerinden bazılarının Şam'a gönderilmesi	321
Vali ve kumandanların Medine'de toplanması	327
Kûfe valisi Said'in azli	329
Karışıklıkların başlangıcı	332
Hicretin otuzbeşinci yılı vak'aları	339
Hazret-i Osman'ın evinin sarılması	339
Hazret-i Osman'ın şehâdeti	348
Hazret-i Osman'ın soyu ve çocukları ve zevceleri . .	356
Hazret-i Osman'ın bazı vasıfları ve faziletleri . . .	358
Hazret-i Osman'ın defnedilmesi	358
Hülâsa	359
Birinci cilt, ikinci kısmın sonu	363

KISAS-I ENBİYA

I CİLT, II. KISIM

RASÛL-İ EKREM'İN CENAZE HAZIRLIĞI VE DEFINLERİ

Üçüncü cüzde yazıldığı gibi, Hazret-i Ebûbekir'e halife olarak biat edildikten sonra, Fahr-i Âlem'in cenazeleri işine başlandı. Fakat defnedileceği yer hakkında hemen uyuşulamadı.

Eshabdan bir kısmı mescidin içinde, bir kısmı da "Bakıy" denen Medine kabristanında, bazıları da ceddi İbrahim (A. S.) ın kabri yanında, bir kısmı da Mekke'de gömülmesi hususunda değişik fikir beyân ettiler.

Hazret-i Ebûbekir: "Ben, Rasûlullah'dan bir şey işittim ve hâlâ unutmadım." Buyurmuştu ki: "Allah, bir Peygamber'in rûhunu ancak gömüleceği yerde alır."

"Onu yatağının olduğu yere gömünüz" deyince, Hazret-i Âişe'nin evinde vefat ettiği yerdeki yatağı kaldırıldı, yer kazıldı ve bir lâhid yapıldı. "Ravza-i Mutahhare" denilen mübarek yer burasıdır.¹ Kabri

---

¹ Cevdet Paşa merhum, Peygamber efendimizin kabri için "Ravza-i Mutahhare" denilen yer burasıdır demiş ise de, "Ravza-i Mutahhare" kabri saâdet ile minber arasındaki yerdir; merkadin, mescidin ve haremının bulunduğu sahanın hepsine birden "Ravza-i Mutahhare" dendiği de vardır. Kabrin bulunduğu mukaddes yere ise, "Hücre-i Saâdet" denir. (Bu günün diline çeviren).

Saadet'i kazıp, lâhidi yapan ensardan Ebû Tâlha (R. A.) dır.

Yıkanacağı zaman elbisesini çıkarıp, çıkarmak hususunda Eshab arasında yine ihtilâf oldu.

Bu sırada Eshaba Hak tarafından bir uyku geldi. O uyuklama esnasında: "Onu elbisesi üzerinde iken yıkayınız" diye bir söz işitildi. Fakat kimin söylediği bilinemedi, bununla beraber aynı yapıldı.

Yıkama ve defin hizmetinde bulunanlar Hazret-i Abbas ve oğulları Fazıl ve Kusm ve Zeyd'in oğlu Üsâme ve Resûl-u Ekrem'in âzâdlılarından Şükran bir de Ensardan ve Bedir muharebesine girenlerden Avfoğullarının cediti olan Havli'nin oğlu Evs de onlarla beraber bulundu. — Allah cümlesinden razı olsun —

Başka cenazelerde görülen şeylerin hiç biri, bu mübarek cenazede görülmedi, Hazret-i Ali: "Yaşarken nasıl temizsen, ölünce de öyle temizsin" diyerek yıkıyor, Hazret-i Abbas ile oğulları çeviriyor, Üsâme ile Şükran da su döküyorlardı.

Bu suretle yıkanma ve kefenleme tamam oldu. Erkekler, kadınlar, çocuklar, köleler, bölük bölük gelip, namazını kıldılar. Kabrin içine girenler, Hazret-i Ali, Fazl, Hüsem ve Şükran idi. Fakat Evs (R. A.); "Allah aşkına ya Ali, bizim Rasûlullah'dan kismetimizi esirgeme" deyince, Hazret-i Ali de kabri şerife inmelerini emretti.

Bu işler bitinceye kadar gece olmuş ve karanlık basmıştı. Elem ve keder karanlıkları ise, ondan da baskındı. Çünkü Allah'ın vahyine mazhar olmuş Resûl-u Ekrem'in mübârek cismini toprağa gömmek, Eshabı için en büyük felâketti.

İşte bu sırada Rasûl-i Ekrem'in kızı Hazret-i Fâtıma, babasının kabrinden bir avuç toprak alarak kokladı: "Ahmed-i Muhtâr'ın toprağını koklayan ne hale gelir? Ömrünün sonuna kadar pişmiş yemek kokusu almak istemez, benim üstüme öyle musibetler yağdı ki, eğer onlar gündüzlerin üzerine yağsa, günler gece olur" diye mersiye söyleyerek, ağladı ve herkesin ciğerini dağladı. Sonra evine çekildi ve kimse ile görüşüp konuşmadı.

Ne çare ki insanoğlu bu dünyaya konup göçecek, bu bir tabii haldir. Resûl-u Ekrem'in getirdiği dine hizmet etmek de, ona olan sevginin ve tam inancın icâbıdır.

Bütün Eshab da, bu ayrılık ateşi ile yandıkları halde, o'nun kurmuş olduğu dinî ne suretle devam ettireceklerini düşünmeye başlamışlar, işte bu cünden olarak Resûlallah'ın hayatında hazırlamış olduğu Üsâme ordusunu Hazret-i Ebûbekir, Peygamberi defneder etmez, vazifesi başına göndermişti.

HAZRET-İ MUHAMMED (A. S.) IN VASIFLARI VE ŞEKL-İ ŞEMÂİLİ

Hazret-i Peygamber Efendimizin şemâli, bu küçük kitaba sığmaz, fakat üçüncü cüzü'de bir münasebet ile bu husustan biraz bahsetmiş idik, burada da kısmen bahsetmeyi uygun bulduk.

Fahr-i Âlem, yaratılışca ve ahlâkça insanoğlunun en mükemmeliydi.

Bütün Peygamberler de tam âzâlı ve güzel yüzlü idiler. Fakat Resûl-i Ekrem, onların en güzeliydi.

Mübârek cismi baştan aşağı kusursuz, bütün âzâsı birbirine uygun, endamı düzgün, alnı, göğsü ve iki omuzlarının arası ve avuçları geniş, boynu uzun ve düzgün, gümüş gibi berrak, omuzları, pazıları, baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Karnı göğsü ile beraber olup, şişman değildi. Ayaklarının altı çukurdu, düz değildi. Uzuna yakın orta boylu, iri kemikli, iri gövdeli, güçlü kuvvetliydi. Ne zayıf, ne de semiz, ikisi ortası fakat sıkı etliydi. Cildi ipekten yumuşak, başları orta büyüklükte, kaşları hilâl, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve söbüce yüzlüydü. Şişman yüzlü ve yumru yanaklı değildi.

Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel ve büyücek, iki kaşının arası açık fakat kaşlar birbirine yakındı, çatık kaşlı değildiler. İki kaşının arasında bir damar vardı ki, hiddetlendiği zaman kabarıp, görünürdü.

Yüzü âdeta pembe-beyazdı. Yani ne kireç gibi beyaz, ne de kara yağız esmer idi. İkisi ortası gül gibi kırmızıya dönük, beyaz, nurlu, berrak yüzünde nur gibi bir parlaltı vardı. Gözlerinin akında da kırmızılık görünürdü. Dişleri inci gibi beyaz ve parlak olup, konuşurken, ön dişleri inci gibi parlardı. Gülerken ağızları hafif bir şimşek gibi ışıklar saçarak açılırdı.

Saçları ne pek kıvrıkcık, ne de pek düzdü. Uzağı zaman kulaklarının memelerini geçerdı. Sakalı sıkı. Fakat uzun değildi. Bir tutamdan fazlasını keşerdi.

Vefatlarında saç sakalı henüz ağarmaya başlamıştı. Başında pek az, sakalında ise 20 kadar beyaz kıl vardı.

Vücudu tertemizdi. Koku sürünsün, sürünmesin, teni ve teri en güzel kokulardan daha güzel kokardı. Bir kimse onunla el sıkışsa, bütün gün onun güzel kokusunu duyardı ve mübârek eli ile bir, çocuğun başını sıvazlasa, o çocuk güzel kokusu ile başka çocuklar arasında belli olurdu.

Doğduğu vakit de tertemiz, sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuştu. Hisleri yani duyuları çok kuvvetliydi. Çok uzaktan işitir ve kimsenin göremeyeceği uzaklıktan görürdü. Bütün hareketleri orta halliydi. Bir yere giderken acele etmez, sağa sola salınmaz, ağır başlı ve temkinli olarak dosdoğru yoluna gider, fakat hızlıca ve kolaylıkla yürürdü. Yani âdeta yürür gibi görünür, fakat yanında gidenler hızlı yürüdükleri halde geri kalırlardı.

Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fena söz söylemez, kimseye kötü muamele etmez, kimsenin sözünü kesmez, yumuşak huylu, alçak gönüllüydü. Sert ve katı değildi. Fakat heybetli ve vakarlı idi. Yersiz söz söylemezdi, gülmesi ise gülümseme idi.

Onu birdenbire gören kimse, çekinir, onunla konuşanlar, canla başla âdeta âşık olurlardı. Değerli kimselere derecesine göre hürmet gösterirdi. Akrabasına da pek çok ikrâm ederdi. Faziletce birbirinden üstün olanlara yerine göre muamele ederdi.

Kendisine hizmet edenleri pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve ne giyerse, onlara da onu yedirir ve ondan giydirirdi.

Cömert, kerem sahibi, şefik, merhametli, cesur ve yumuşak huyluydu. Sözünde ve vadinde durur ve ne söylerse doğru söylerdi. Hâsılı ahlâkca, akılca, zekâca herkesin üstünde idi.

Kitap okunamış ve yazı yazmasını bilmediği halde, avamın yani halkın, okur-yazar seçkin kimselerin umûmî ve husûsî bütün işlerinde gösterdiği anlayış, tedbir ve güçlükleri ortadan kaldırma hususlarında aklının, anlayışının ve zekâsının üstünlüğünü görenler, cehalet karanlığı içinde kalmış Arap kabileleri arasında büyüyüp ve Ceziret-ül Arap gibi ücra bir yerde zuhur edip, ummî olduğu halde, bütün etrafa ilim ve marifet nurlarını saçarak, cihanı aydınlatıldığını akl-ı selim ile düşünenler, hiç tereddüt etmeden onun Peygamberliğini tam bir inançla tasdik ederler.

Yemede, giymede lâzım olduğu kadardan ziyâdesine gitmez, bulduğunu yer ve ele geçirdiğini giyerdi. Tam doyuncaya kadar ve karnı doluncaya kadar yemezdi. Üstüne yattığı döşek, deriden yapılmış olup, içinde hurma lifi vardı.

Kısa zamanda bu kadar fetihler yapmış ve hazinenin geliri çoğalmış iken, dünya malına asla yüz çevirmezdi. Ganimetlerden kendisine düşen malların çoğunu lâıyk olanlara verip, kendisi için pekaz bir şey alıkordu. Bundan dolayı bazen istikraza mecbur olur, ödünç alırdı.

Ailesinin en çok yedikleri arpa ekmeği, yahut hurma idi. Vefatlarında Hazret-i Âişe'nin evinde biraz arpadan başka yiyecek yoktu. Harpte giydiği zırhı da bir yahudide rehin idi. Ailesinin geçimi için

30 sağ arpa ödünç alıp, zırhını rehin etmişti. (Bir sağ, yani ölçek 1040 dirhemdir). (3,328 kg.)

HAZRET-I PEYGAMBER'İN TERİKESİ

Resûl-i Ekrem'in vefatında nakit para olarak altın ve gümüşü kalmamıştı. Elbise, iki kilim, bir çarşaf, birkaç su kabı, tencere, tarak, makas ve misvak gibi pek zarûri olan eşya ile, bir de gümüş mührü vardı. Bu mührün üzerinde (Muhammed Rasûlullah) diye kazılmıştı. Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Osman (R. A.), halifeliklerinde o mührü kullanmışlardır.

Sac denen ağaçtan yapılmış bir kerevet vardı ki, onu kendilerine Medine'ye ilk gelişlerinde misafir kaldıkları Ebû Eyyûb-u Ensârî'nin evinde iken Zü-râre'nin oğlu Esad (R. A.) hediye etmişti. Resûl-i Ekrem onun üzerinde yatar uyurdu, vefatında onun üzerine konup, namazı kılındı. Sonra bu Hazret-i Âişe'nin elinde kaldı. Halk cenazeleri olduğu zaman teberrûken ölülerini onun üzerinde kabristana götürürlerdi. Hazret-i Ebûbekir ile, Hazret-i Ömer'in cenazeleri de onun üzerinde götürülmüştü.

Medine civarında otlayan 20 devesi vardı ki, her gün bunlardan iki kırba süt gelirdi. Kendisi çocukluğu ile onu içer, kalanını da eshâb-ı sûffa'ya verirdi.

Yüz koyunu ve altı-yedi kadar keçisi olup, onların sütleri o suretle sarfolunurdu. Bundan başka eşyasına gelince, silâhları ile, bir beyaz katırı kalmıştı. Hazret-i Ebûbekir bunları Hazret-i Ali'ye verdi, öteki malları için de: "Geri kalanı sadakadır" dedi.

Her ne kadar Resûl-i Ekrem'in Medîne'de, Fedek ve Hayber taraflarında bir miktar arazisi var ise de hayatında onları vakfedip, mütevellilerini de tayin buyurmuştu. Çoğunun gelirini gelip giden elçiler, misafirler ve yolcuların masrafına ayırmıştı.

Hayber'deki araziden gelen hâsılatın belli bir miktar arpa ve hurmayı ailesine, geri kalanını da fakirlere ve Muhacirlere verirlerdi. Hazret-i Ebûbekir'in hilâfetinde bu tertib aynen devam etti, hiç bir değişiklik olmadı.

Hazret-i Ömer halife olunca, Hayber arazisini taksim ederek, Hazret-i Peygamberin zevcelerini: "İsteyen eskisi gibi tayinlerini alsın, isteyen de araziden hissesini alsın" diyerek onları serbest bıraktı, onlar da o surette hareket ettiler.

Hazret-i Peygamberden dul kalan zevceleri, müddetleri dolan diğer kadınlar gibi istedikleri kimselele evlenemezlerdi. Bundan dolayı yaşadıkları müddetçe beyt-ül mâl'den nafakalarının verilmesi lâzım gelmiş ve kaldıkları evler ölünceye kadar kendilerine bırakılmıştı. Resûl-i Ekrem'in vârisleri, kerimesi Hazret-i Fâtıma ile zevceleri ve amcası Hazret-i Abbas (R. A.) idi.

Fakat Hazret-i Ebûbekir, terikeyi taksim etmeyip, sağlıklarında yapıldığı gibi işi yürüttü. Hazret-i Fâtıma mirastan hissesini istediği zaman: "Ben Resûlullah'dan işittim, Peygamberlere kimse vâris olamaz, bizim terkettiğimiz sadakadır" buyurmuşlardı. "Rasûlullah her ne yaptıysa ben onu değiştiremem, çünkü yanlış bir yola saptaktan korkarım." diye cevap verdi.

Rivayet ederler ki, Hazret-i Fâtıma, Hazret-i Ebûbekir'e gelip: "Sana kim vâris olur?" diye sormuş, Ebûbekir de: "Ailem ve çocuklarım" deyince: "Ya ben niçin babama olmuyorum?" demiş.

Hazret-i Ebûbekir de: "Ben senin baban olan Resûl-i Ekrem Hazretlerinden işittim. Buyurdular ki, kimse bize vâris olamaz, onun için sen de vâris olamazsın, fakat ben onun halifesiyim, onun hayatında beslediği kimsekere bakarım, senin masraflarını ve işlerini de görmek benim boynumun borcudur." diye cevap verdi, bunun üzerine Hazret-i Fâtıma sustu bir daha miras lâkârdısı etmedi.

HAZRET-İ PEYGAMBERİN ZEVCELERİ

Mü'minlerin anaları diye anılan Hazret-i Peygamberin zevcelerinin ilki ve efdâli Haticet-ül Kübrâ (R. A.) dır ki, kadınların ulusu Fâtımat'üz-Zehrâ'nın vâldesidir.

Fahr-i Kâinata önce imân eden ve arkasında namaz kılan odur. Onun hayatında Resûl-i Ekrem, onu üzerine başka kadınla evlenmedi. Kendilerinin zürriyeti de ondandır. Çünkü kendilerinin Hazret-i Fâtıma'dan başka evlâdı kalmadı.

Ondan sonra zevcelerinin efdâli Hazret-i Ebûbekir'in kızı Âişe (R. A.) dir. Ondan pek çok hadis-i şerif rivâyet edilmiştir. Resûl-i Ekrem'in kız olarak evlendiği kadın ancak odur. Ötekilerle hep dul oldukları halde evlenmiştir. Resûl-i Ekrem, Hazret-i Âişe'yi pekçok severdi. Bununla beraber Hazret-i Âişe dermiş ki: "Hatice, Resûl-i Ekrem'in benimle ev-

lenmesinden üç sene evvel vefat etmiş olduğu halde, onun kadar hiç bir kadını kıskanmadım, çünkü Resûlullah daima onu anardı ve kurban kesip, etinden onun akrabalarına hediye ederdi ve onu cennette inciden bir köşk ile müjdelemeyi Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem'e emretmişti."

Hazret-i Hatice'nin vefatından sonra Resûl-i Ekrem, Zem'a'nın kızı Sevde ile evlendirilmişti, ondan sonra Hazret-i Âişe'yi almıştı. Sevde, evvelce Kureyş'in eşrafından amcazâdesi ve Hudeybiye konuşmasında bulunan meşhur Amr'ın oğlu Sühey'l'in kardeşi Sekrân'ın karısı olup, onunla beraber Müslüman olmuşlar ve Habesistan'a hicret etmişlerdi.

Sekrân'ın vefatıyla dul kalmış olduğundan, Rasûl-i Ekrem ile evlenerek, teselli bulmuştu. Sonra kendisi ihtiyar olduğundan, nöbetini Hazret-i Âişe'ye bağışlamıştı.

Sonra Hazret-i Ömer'in kızı olan Hafsa (R. A.)nın kocası ölünce, dul kaldığı için Resûl-i Ekrem onunla da evlenerek, Hazret-i Ömer'in gönlünü almıştır. Sonra babasının hemşiresi, Abdülmuttalib'in kızı Emine'nin kızı ve Hârise'nin oğlu Zeyd'in boşadığı Cahş'ın kızı Zeyneb'i almıştır.

Zevcelerinden biri de Harb'in oğlu, Ebû Sufyân'ın kızı Ümm-ü Habibe'dir. Kocası Cahş'ın oğlu Ubeydullah ile beraber ilk Müslümanlardan olup, Habeş'e hicret eylemişlerdi.

Ubeydullah, orada dinden çıkarak ölmüş, karısı Ümm-ü Habibe de Müslüman olarak gurbet diyarında kimsesiz kaldığı için, kendisini himâye maksadı ile Habeş hükümdarı Necâşi'ye haber gönderilerek,

orada nikâhı yapılması bildirilmiş ve daha sonra Medine-i Münevvere'ye gönderilmişti.

Ümm-ü Habibe'nin babası Ebû Sufyân o zaman henüz imân etmemiş idi. Mekke'deki kabile reislerinin başıydı.

Yine Habeş muhacirlerinden Abdülmuttalib'in kızı, Bere'nin oğlu Ebû Seleme, Uhud Muharebesinde aldığı yaradan vefat edince, karısı Ümm-ü Seleme ile evlenmiştir.

Sonra Mustalikoğulları muharebesinde Cüveyriye ve Hayber'in fethinde Safiye esir olarak alındıkları için, Resûl-i Ekrem onları da zevceliğe almıştır. Cüveyriye, Benî Mustalik şeyhi Ebû Zirâr'ın oğlu Hars'in, Safiye de yahudi reislerinden İbn-i Ahtab'ın kızıdır.

Üçüncü cüzde yazıldığı gibi Resûl-i Ekrem Umre için Mekke'ye gittikleri zaman, amcası Abbas, kendi karısı Ümm-ül Fazl'ın kızkardeşi Meymune'yi de Hazret-i Peygamberle evlendirmişti.

RASÛL-I EKREM'İN AZÂD ETTİĞİ KÖLE VE CÂRİYELER

Hazret-i Peygamber, köle ve cariyelerini bir müddet sonra âzâd ederdi ve onları kendi hizmetinde kalmak veya başka yere gitmek için serbest bırakırdı. Vefat ettikleri zaman âzâd edilmemiş hiç bir köle ve câriyesi yoktu. Önce vâldesinden kendisine kalan Ümm-ü Eymen adındaki Habeş cariyeyi âzâd etmişti. Fakat Ümm-ü Eymen yine hizmetlerinde kaldı.

Sonra Hazret-i Hatice, Rasûl-i Ekrem'e Hârise'nin oğlu Zeyd adındaki köleyi hediye etti. Rasûl-i Ekrem onu da âzâd ederek, kendisine oğul yaptı ve "Cennetlik bir kadın almak isteyen, Ümm-ü Eymen ile evlensin" demiş oldukları için Zeyd, onunla evlendi. Ve Üsâme adında bir oğulları oldu ve Hazret-i Peygamber onu da kendi evlâdı gibi severdi.

Baba ile oğul her ikisi Rasûl-i Ekrem'in seçkin Eshabındandı. İkisi de sağlığında serasker olmuşlardı. Ümm-ü Eymen de mübârek ve uğurlu bir kadındı. Uhud Gazasında bulunarak, askerlere su yetiştirir ve yaralılara bakardı. Rasûl-i Ekrem'in vefatından sonra Hazret-i Ebûbekir ve Ömer onu ziyaret ederlerdi.

Süheyb-i Rûmî, Musul taraflarından olup, Rumlar oralarını yağma ettikleri zaman, onu esir almışlar ve bedevilere satmışlardı. İbn-i Cez'an da onlardan alıp, Rasûl-i Ekrem'e göndermişti. İlk Müslüman olan seçkin eshabdandı.

Selmân-ı Fârisî, İran ahalisinden olup, bir aralık esir düşerek bir yahudiye satılmış ve Rasûlallah onu esaretten kurtarmıştır. O da mümtaz sahabelerendir.

Şükrân, Bedir muharebesinde bulunduğu zaman köle idi. Sonra Hazret-i Peygamber onu âzâd etmişti. Rasûl-i Ekrem'in vefatında yıkanması ve defni hizmetinde bulunanlardandı.

Ebû Râfi', Hazret-i Abbâs'ın kölesi olup, onu Rasûl-i Ekrem'e bağışlamıştı. Hazret-i Abbâs'ın Müslüman olduğunu müjdeleyince, Rasûl-i Ekrem onu âzâd etti ve yine âzâdlılarından Selmâ ile evlendirdi.

Onlardan Abdullah adında bir çocuk doğdu ki, Hazret-i Ali'nin halifeliği zamanında onun kâtibi idi.

Sefine adında bir kölesi daha vardı, onu da âzâd etmişlerdi, ondan da Abdurrahman adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti.

Bunlardan başka Rasûlallah'ın daha bir takım âzâd edilmiş köle ve cariyeleri vardı. — Allah hepsinden hoşnud olsun —

RASÛLULLAH'A HİZMET EDENLER

Rasûl-i Ekrem'in husûsi hizmetinde bulunanlardan biri Mâlik'in oğlu Enes'tir ki, 10 sene hizmet edip, duasını almış ve yüz seneden fazla yaşamıştır.

Ka'b'ı Eslâmî'nin oğlu Rebîa, Eshâb-ı sûffa'dan olup, Hazret-i Peygamber'in abdest almasında hizmet ederdi ve acaba başka bir iş çıkar mı? diye sabaha kadar evin kapısında beklerdi.

Mes'ud'un oğlu Abdullah, Hazret-i Peygamberin misvakini taşırdı ve bir yere gideceklerinde ayakkabısını giydirir ve çıkardıkları vakit de, onları saklardı.

Âmir-i Cühenî'nin oğlu Ukbe, Rasûl-i Ekrem'in seferlerinde esterini yederdi. Alim, fakih, şâir ve çok güzel konuşan bir zattı. Muaviye zamanında Mısır valisi olmuştur.

Ebû Zer-i Gifârî de, Fahr-i Kâinatın ileri gelen Eshabından olduğu halde, husûsi hizmetlerinde bulunurdu. Bunlardan başka, bu hizmet ile şeref bulan daha bazı kimseler vardır.

Ubâdet-ül Ensârî'nin torunu ve Sa'd'ın oğlu Kays da daima Hazret-i Peygamber'in yanında bulunur, âdeta Medine-i Münevvere'nin zabtiye nazırlığı vazifesini yapardı.

Hazret-i Ali ve Zübeyr ile beraber Miktad-ı Esved diye tanınan Amr'ın oğlu Miktad ve Meslemet-ül Ensari'nin oğlu Muhammed ve Sâbit'in oğlu Âsım da, cezaya çarpılanların cezasını verirlerdi. — Allah hepsinden hoşnud olsun —

MÜEZZINLER

Fahr-i Âlem'in dört müezzini vardı. Bunlar Bilâl-i Habeşî, İbn-i Ümm-ü Mektum, Ebû Mahzûre Semure ve Sad-ül Karaz'dır.

Hazret-i Bilâl-i Habeşî, ilk Müslüman olanlardan biridir. Köle iken İslâm olduğunu açıklayıp müşriklerin eza ve cefalarına tahammül ederken Hazret-i Ebûbekir tarafından satın alınarak, Allah rızası için âzâd edilmişti. Sonra da Hazret-i Peygamber'in hizmetine devam etti. Önce ezân okuyan ve kamet getiren odur.

Hicretten sonra Eşhabın çoğu ticaret ve ziraatle meşgul olurlar, fırsat buldukça Peygamberin huzuruna gelirlerdi. Bilâl ise, bir an Rasûl-i Ekrem'in hizmetinden ayrılmazdı. Fecirden evvel çok tesirli bir ezân ile teheccüde kalkanları uyandırır, namaz vakti cemâat toplanınca, Fahr-i Kâinatı mescide getirir, sonra evine götürür, kapıda durur, Hazret-i Peygamber'in her işini görürdü, yolculuklarda da bir an yanından ayrılmazdı. Fahr-i Âlem'in vefatına kadar

müezzinlik hizmetinde bulundu. Ondan sonra cihan başına dar geldi. Rasûl-i Ekrem'den ayrılış acısıyla Medine'de duramaz oldu. Hazret-i Ebûbekir, vakt-i saadetteki usulün hiç bozulmamasını istediğinden, Bilâl'in kendi zamanında da müezzinlik etmesini teklif edince, Hazret-i Bilâl ona: "Eğer beni kendi nefsin için satın aldın ise, alıkoy, eğer Allah için alıp âzâd ettinse, beni kendi halime bırak" diye cevap vermiş ise de, Hazret-i Ebûbekir Allah'ın adını anarak, yalvarınca bir müddet daha müezzinlikte kalmıştır. Fakat sonunda dayanamayıp Şam'a gitti ve gazilere katıldı. Fakat Hazret-i Bilâl Şam taraflarında iken rüyasında Rasûl-i Ekrem'i gördü. Kendisine: "Yâ Bilâl, bana yaptığın bu cefa nedir? Beni ziyaret edeceğin vakit gelmedi mi?" demiş. Bilâl-i Habeşi korku ve hüznün içinde uyanmış ve hemen devesine binip, tek başına تنها çölleri yararak Medine'ye varmış ve Ravza-i Mutahhare üzerinde yüzünü topraklara sürerek, ağlamakta iken, Hazret-i Ali'nin evlâdları Hasan ve Hüseyin (R. A.) Hazretleri çıka gelmişler, Bilâl yine aynı teessür ve heyecanla ağlayarak, Kabr-i Saadet'i bırakıp, onlara sarılmış. Onlar da: "Ey Bilâl, senin Mescid-i Şerif'te Rasûlullah'a okuduğun ezanı işitmek isteriz" demeleriyle derhal Hazret-i Bilâl Mescid-i Şerif'in üstüne çıkıp ve vakt-i saadette ezan okuduğu yerde durup: "Allahüekber" dediği zaman Medine yerinden oynamıştı: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah" deyince Medine çalkanmış, "Enne Muhammeder Rasûlullah" deyince de Rasûlullah dirilmiş diyerek kızlar sokaklara uğramıştı. Şehir alt üst olmuş, Rasûl-i Ekrem'den sonra Medine'de o kadar feryad ve figan görülmemişti. Hat-

ta Hazret-i Bilâl'e de bir hayret gelerek, ezânı tamamlamamıştı.

Bunun üzerine yine Şam tarafına döndü ve şehid olmak arzusuyla hudud boyuna doğru gitti. Bir müezzin ki, ezân önce onun ağzından işitilsin ve onun da imamı Fahr-i Âlem olsun ve onunla daima beraber bulunsun, artık onun başka faziletlerinden bahsetmeye lüzûm yoktur.

İbn-i Ümmü Mektum, Hazret-i Hadice'nin dayısının oğludur. Bilâl-i Habeşî teheccüde kalkanları uyandırmak için fecir vaktinden evvel ezan okuduktan sonra, Ümm-ü Mektum da, sabah namazının kılınacağı zaman gelince ezân okurdu ve bir yere giderken, Bilâl-i Habeşî, Rasûl-i Ekrem ile birlikte gittiği için Ümm-ü Mektum, mescidde kalırdı. Bir kaç defa Hazret-i Peygamber onu Medine'de kaymakam bıraktı.

Ebû Mahzûre'nin sesi güzel olduğu için, pek tesirli ezan okurdu. Rasûlullah, fetihden sonra onu Mekke'ye müezzin tayin etti. Soyu tükeninceye kadar evlâdı ve torunları müezzinlik vazifesini yapmışlardır ve bu süre Harûn-u Reşid zamanına kadar devam etmiştir.

Sa'd-ül Karaz, Yâsir'in oğlu Ammâr'ın kölesi idi, Rasûl-i Ekrem onu Kubâ'ya müezzin tayin etmişti. Bilâl-i Habeşî ayrıldıktan sonra, Sa'd Medine-i Münevvere'ye nakledilerek, Mescid-i Şerif müezzinliğine tayin edildi, kendisinden sonra evlâdı da uzun zaman mescidde müezzinlik etmişlerdir. — Allah hepsinden hoşnud olsun —

HATİPLER VE ŞAİRLER

Eshab arasında pek çok hatipler, yani güzel söz söyleyenler ve nice şâirler vardı. Fakat bazıları hatiblikle, bir kısmı da şâirlikle şöhret almışlardı.

Bunlardan Ensarın hatibi olan Şammâz'ın torunu ve Kays'ın oğlu Sâbit hatiblerin, Sâbit'in oğlu Hassan ise şâirlerin en şöhretlilerindendi. Yine Ensardan Ravaha'nın oğlu Abdullah hem hatib, hem şâirdi. Akabe biatında Bedir, Uhud ve Hendek muharebelerinde ve diğer gazalarda bulunmuş ve Mûte muharebesinde şehid olmuştu. Mâlik-i Ensârî'nin oğlu Ka'b'da, İslâmın meşhur şâirlerindendi. Akabe biatında ve başka meşhur yerlerde de bulunmuştur. Fakat Tebük muharebesine gitmemiştir.

Yukarıda geçtiği gibi, Züheyr'in oğlu Ka'b da sonradan Medine'ye gelip, İslâm şâirleri arasına katılmıştır. — Allah hepsinden hoşnûd olsun —

ESHABIN FAKİHLERİ

Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Avf'in oğlu Abdurrahman, Mes'ud'un oğlu Abdullah, Ka'b-i Ensârî'nin oğlu Ubey, Cebel'in oğlu Muaz, Yâsir'in oğlu Ammâr, Yemân'ın oğlu Hüzeyfe, Sâbit-i Ensârî'nin oğlu Zeyd, Ebû Derdâ, Ebû Musâ'l-Eş'arî ve Selmân-ı Fârisî, Eshabın ülemasından ve fakihlerinden olup, zaman-ı saâdetde bile fetvâ verirlerdi.

Ömer, Ali, Cebel'in oğlu Muaz (R. A.), Rasûl-i Ekrem'in hâkimleri vazifesini görürlerdi.

Dört halife ile, Avf'in oğlu Abdurrahman bunların arasında Aşare-i Mübeşşere'dendir. Yani cennetle tebşir edilen on kişi arasındadır.

İbn-i Mes'ud, Rasûl-i Ekrem'e hizmet edenler arasında da adı geçmişti. Ka'b'ın oğlu Übey ise, Aka-be'de biat eden Ensardandır.

Cebel'in oğlu Muaz Kur'an öğretmek için Hz. Peygamber tarafından Yemen'e gönderilmişti. Yasir'in oğlu Ammar ise, Ashab'ın ileri gelenlerindendi.

Yemân'ın oğlu Huzeyfe, Rasûlullah'ın sırdaşı idi, kâtiplik hizmetinde de bulunurdu. Rasûl-i Ekrem, ona ileride meydana gelecek vakıalar hakkında pekçok sırlar söylemiş ve münafıkların isimlerini bildirmişti. Hz. Ömer sırlara dair, şeyleri ondan sorardı ve bir cenaze olunca Huzeyfe'yi arar. Huzeyfe'nin gitmediği cenazeye gitmezdi. Hz. Ömer'in sağlığında hiç bir karışıklık olmayacağını da haber vermişti. — Allah cümlesinden hoşnut olsun. —

HZ. PEYGAMBER'İN KÂTIPLERİ

Şeyhayn diye anılan, Hz. Ebûbekir ile Ömer Fahr-i Alemin iki veziri durumundaydı. Hz. Osman ile Hz. Ali de vahiy kâtipliği yaparlardı. Fakat kendilerinin bunlardan başka kâtipleri vardı. En meşhurları aşağıdaki zatlardır.

Sülâlesi Abd-i Şems'e varan Said'in oğlu Halit bunlardan biri olup "Besmeleyi şerifeyi" ilk yazan odur ve ilk imân edenlerdendir. Habesistan'a hicret edenler arasındadır ve Hayber'in fethi sırasında Medine'ye gelmiştir. Kölesi Muaykib de, ilk muhacir-

lerden olup, Rasûl-i Ekrem'in mühürdarlık hizmetinde bulunmuş ve Hz. Ebûbekir ile Hz. Ömer'in halifelikleri zamanında, Beyt-ül mâl emîni yani Hazine Vekili tayin edilmiştir. Yukarıda geçen Said'in kardeşi As'ın oğlu Eban da Mekke'nin alındığı gün İslâm olup, vahiy kâtibi olmuştur.

Hasene'nin oğlu Şurahbil ilk vahiy kâtiplerindendir. İlk imân edenlerden olup Habeşistan'a hicret etmiş ve Ümm-ü Habibe ile beraber Medine'ye gelmiştir ve hükümdarlara mektuplar yazan odur.

Hadramut ahalisinden ve Ashabın büyüklerinden Hadrami'nin oğlu Alâ da onlardan biridir.

Fakihler arasında adı geçen Kâb'ın oğlu Übey hicrette vahiy kâtibi olmuştur. Mektubun sonuna ilk olarak imza yazan odur.

Yine fakihlerden Sabit'in oğlu Zeyd de vahiy kâtiplerinden olup, başka şeyler de yazardı. Etraftan gelen mektupları tercüme için Rasûl-i Ekrem'in emri ile, Yahudi ve Süryani yazısını da öğrenmişti. Aşağıda geleceği veçhiyle Hz. Ebûbekir'in emri ile Kur'an-ı Kerim'i toplayan odur.

Ebû Serh'in torunu ve Said'in oğlu Abdullah ki Hz. Osman'ın süt kardeşi idi. Mekke'nin fethinden evvel Müslüman olarak vahiy kâtibi tayin edilmiştir. Sonra dinden çıktığı için Mekke'nin alındığı gün karu helâl olduğu ilân edilmiş, sonra Hz. Osman'ın şefaati ve aracılığı ile affedilmiştir. Daha sonra çok kuvvetli Müslüman oldu.

Kureys'in reislerinden olan Ebû Süfyan Mekke'nin alındığı gün oğulları ile beraber Müslüman olmuş ve müellefe-i kulûb'tan sayılmıştı.

Kızı Ümm-ü Habibe Hz. Peygamber'in zevcelerindendi. Kendisi büyük başlı ve kısaya yakın orta boylu bir adamdı. Kendisi de oğulları da, Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye göçmüşlerdi. Gerek Ebû Süfyan, gerekse oğlu Yezid, Rasûl-i Ekrem'in yazı hizmetinde bulunmuşlardır. Ebû Süfyan'ın öteki oğlu Muaviye ise Vahiy kâtibi olmuştur. Akıllı ve ileri görüşlü bir zat idi.

Bazı tarihçiler der ki: "Ebû Süfyan'ın çocuklarından en hayırlısı bu Yezid'dir."

Ebû Süfyan'ın Ziyad adında diğer bir oğlu daha vardı. Fakat Cahiliyyet zamanındaki evlenme usulüne göre de gayri meşru çocuk sayıldığından kendisine Ziyad ibni Ebih derler ki, Babasının oğlu demektir. Sonra Muaviye onu kardeşliğe kabul ederek, Ebû Süfyan soyuna almıştır.

Erkam-ı Kureysî'nin oğlu Abdullah Mekke'nin feth edildiği yıl Müslüman olmuştu.

Hız. Peygamber tarafından hükümdarlara ve başka yerlere gönderilen mektupları yazardı ve Hız. Peygemberce pek emîn bir zât idi.

Cennetle müjdeleyen on kişiden biri olan, Avvam'ın oğlu Zübeyir ile Hayber'in fethi yılında Müslüman olan Salt'ın oğlu Cüheym zekât kâtipleri idi. Şube-i Sakafî'nin oğlu Muğire ve Nemir'in oğlu Husayn ile beraber başka muameleleri de yazarlardı. Bu Muğire, biat-ı ridvanda bulunmuştur. Akıllı ve üstün zekâsı ile bilinen dört kişiden biridir. Onlara dört dahi derler ki, Muğire, As'ın oğlu Ömer, Muaviye ve babasının oğlu Ziyad'tır.

Eslem'li Hasib-i Sehmi'nin oğlu Büride ki Rasûl-i Ekrem Mekke'den Medine'ye hicret ederken

Gamim denilen yere geldiklerinde, Sehmoğullarından ve kendi ailesinden yetmiş kişi ile gelip imân etmişti. Bir defa Selim oğullarına gönderilen mektubu yazmıştır.

Amr'ın oğlu Süheyl ve kardeşi eski muhacirlerden Hatib, Ebû Eyyüb-ü Ensâri ve As'ın oğlu Amr da yazı hizmetinde bulunmuş kimselerdir.

ASKERİ KUMANDANLAR

Hicretin birinci senesi cihada izin verildi. Seriyeye denen birlikler, arasıra Medine'den çıkıp müşriklere hücum ederlerdi.

İlk çetebâşları Hz. Peygamber'in amcası Hamza ve amcazadesi Haris'in oğlu Ubeyde ve halazâdesi Cahş'ın oğlu Abdullah'tı.

Sonra Hz. Ebübekir, Ömer, Avf'ın oğlu Abdurrahman ve Cerrah'in oğlu Ebû Ubeyde de birlik beyi olmuşlardır. Hz. Ali ile Harise'nin oğlu Zeyd ise daima birlik ve fırka beyliklerinde bulunmuşlardır.

Ashab'tan Esved'in oğlu Mikdad diye tanınan Amr'ın oğlu Mikdad hatip ve şâirlerden, Revaha'nın oğlu Abdullah ile Muhsin'in oğlu Ukkâse, Vehb'in oğlu Şüca ve Mesleme-i Ensâri'nin oğlu Muhammed de birlik beylerindendir.

As'ın oğlu Amr ve Velid'in oğlu Halid Müslüman olup Medine'ye geldiklerinde kumandanlığa tayin edildiler. Rasûl-i Ekrem, "Allah'ın kılıcı" adını verdiği Hâlid'i bilhassa ve daima kumandanlıkta bulundurmıştır.

Ensar'dan Ebû Katade, Zeyd'in oğlu Sâ'd ve Ubade'nin oğlu Kays ve bunlardan başka Ashab da birlik beyliğinde bulunmuşlardır. Üçüncü Cüz'de geçtiği gibi, Ebû Musa el Eşari'nin amcası Ebû Amir de Evtas muharebesinde bir fırkanın kumandanı idi. Avvam'ın oğlu Zübeyir kılıç kullanmakta ve Vakkas'ın oğlu Sâd ok atmakta çok mahirdiler. İkisi de çok cesur kahraman idiler. Ubeydullah'ın oğlu Talha da bu kahramanlardan biridir. Rasûl-i Ekrem'in en son tayin ettiği ordu kumandanı, serasker Zeyd'in oğlu Üsame idi ki, yukarıda yazıldığı gibi, Ebûbekir halife olunca onu vazifesinde bırakmıştır.

Birlik beylerinden ve ilk muhacirlerden Ümeyyet-ül Damri'nin oğlu Amr de çok cesur, çevik, eli çabuk, tuttuğunu koparır, çakır pençeli bir adamdı. Cahiliyyet devrinde çok sabıkası vardı. Birçok tehlikelerden kurtulup arta kalmış, garip halli bir zattı.

Asr-ı Saadette de (Peygamber habercisi) diye tanınan bu zat, haberleri ulaştırmakta, gizli kapaklı şeyleri araştırmakta, ve düşman memleketlerine girip çıkmada tuhaf tuhaf hikâyeleri vardır.

Meselâ bunlardan bir vak'ası şöyledir: Hicretin dördüncü senesinde Kara kabilesinden birkaç kişi Hz. Peygamber'e gelip "Birkaç adam gönder, bizdeki Müslümanlara Kur'an okutsunlar, dini öğretiler" diye ricada bulundular. Rasul-i Ekrem de Sabit'in oğlu Asım'ın başkanlığında altı kişi göndermişti. Fakat müşriklerin maksadı başka idi. Bunları sıkıştırıp Mekke reislerinden bir şeyler koparmak istiyorlardı. Üzerlerine saldırdılar. Asım'la üç arkadaşı, karşı durmaya kalkınca, onları şehit ettiler,

kalan ikisini de tutup Uhud muharebesinde akrabası ölen Mekke müşriklerine sattılar. Onlar da bu iki zavallıyı öldürerek öc almak istediler. O sırada Ebû Süfyan tarafından Hz. Peygamber'i öldürmek üzere Medine'ye gönderilmiş olan bir adam da yakalandı. Bunun üzerine Hz. Peygamber tarafından Ümeyye'nin oğlu Amr Ebû Süfyan'ı öldürmek üzere Mekke'ye gönderilmiş ve yanına Ensar'dan Eslem'in oğlu Seleme de katılmıştır.

Amr'ın bir devesi vardı. Seleme'yi de ona bindirirdi. Mekke'ye yaklaştıkları vakit, Amr devesini iki dağın arasına bıraktı. Seleme'ye "Hadi şimdi Ebû Süfyan'ın yanına gidip onun işini bitiriverelim" demişse de, Seleme "Önce Kâbeye gidip tavaf etsek ve ikişer rekat namaz kılsak" deyince öyle yapmışlar. Fakat o sırada Ebû Süfyan'ın oğlu Muaviye Amr'ı görüp tanıyarak "İşte Ümeyye'nin oğlu Amr" diye bağırmış. Amr Cahilliyet zamanında yukarıda geçtiği gibi, sabıkalı ve korkunç bir adam olduğundan "Amr buraya muhakkak kötü bir niyetle gelmiştir." diyerek koşup Amr'ın arkasına düşmüşler...

Amr, arkadaşına "İşte ben bundan korkuyordum, artık Ebû Süfyan'ı bırakalım, biz başımızın çaresine bakalım." diyerek kaçmışlar. Mekke dışında bir dağa çıkıp bir mağaraya girmişler ve gece orada kalmışlardır. Amr'ı aramağa çıkanlardan Malik-i Temimi'nin oğlu Osman atına binip onları takibe çıkmış ve sabahleyin o mağaranın önüne gelmiş. Amr kaplan gibi sıçrayıp hançerle Osman'ı vurunca, can acısıyla öyle bağırmış ki, feryadı Mekke'den işitilmişti.

Etraftan sesini işitenler koşup gelirlerken Amr yine mağaraya saklanmış, gelenler Osman'ı son ne-

fesinde bulmuşlar. “Seni kim vurdu?” dedikleri zaman yalnız “Amr” deyip can vermişti ve “Amr mağarada diyememiş”. Onlar da cenazeyi götürmek ve gömmek telâşına düşmüşler. Öteki arayıcılar ise, Amr’ı bulmak için etrafa dağılmışlar. Amr da arayıcıların arkası kesilsin de o zaman çıkalım diyerek, Seleme ile beraber iki gece daha o mağarada kaldıktan sonra çıkmışlar. Seleme deveyi bulup Medine-i Münevvereye gitmiş ve olup biteni Rasûl-i Ekrem’e bildirmişti. Amr ise o gün yürüyüp bir hayli yol aldıktan sonra akşam üstü Dacnân denilen yere varmış ve bir mağaraya girip saklandığı sırada Düsil Oğlu kabilesinden bir koyun çobanı gelip mağaraya girmiş ve çoban “Sen kimsin” deyince Amr de “Düsil oğulları kabilesindenim” diye cevap vermiş. Çoban yan yatıp:

Sağ bulundukça Müslüman olmam
Katiyyen sâhib-i imân olmam.

diye bir şarkı tutturarak uyumuş. Amr onu öldürdükten sonra çıkıp Medine’ye gelirken Hz. Peygamber’in ahvalini araştırmak için Mekke reisleri tarafından yola çıkarılmış olan iki casus ile karşılaşınca, birini okla vurup öldürmüş, ötekini de tutup Peygamber’in huzuruna getirerek, olan biteni haber vermiş. Rasûl-i Ekrem de, gülümsemiş ve Amr’a dua etmiştir. Amr’ın bunun gibi daha birçok hikâyeleri vardır. Sonra hikâyeciler, onlara ilâvelerde bulunarak masallar yapmışlardır.

MÜLKİYE AMİRLERİ VE MALİYE MEMURLARI

Hicretin beşinci senesi vakaları arasında yazıldığı gibi Mustalık oğulları aşireti yola getirilmiş ve hükümete bağlanmıştı. Sonra onların zekâtını toplamak için Hz. Osman'ın ana bir kardeşi olan Ukbe'nin oğlu Velid gönderilmişti. Onların yurduna yaklaştığı zaman kendisini karşılamağa çıkmışlardır. Halbuki Velid aralarında Cahiliyyet zamanından kalma düşmanlık olduğundan, o kalabalığı görünce kendisine bir fenalık yapacaklarını sanmış ve korkup geri dönerek huzuru Peygamberiye gelince, "Mustalık oğulları mürted olmuş, dinden çıkmışlar, üzerime silâhla geldiler ve zekâtı vermek istemediler" deyince, o kabilenin üstüne asker göndermek için hazırlığa başlandı. İşte o sırada (Ya Ey-yühellezine amenû in câeküm fâsikûn binebein....) Ayet-i kerimesi nazil oldu. Meali şöyle idi: "Ey Müminler, bir fasık size bir haber getirince, acele etmeyin, iyice tahkik edin, bilmiyerek bir zümreye fenalığınız dokunabilir, sonra pişman olursunuz."

Sonradan Mustalık oğullarının ezan okuyup, namaz kıldıkları anlaşılmış ve bazı ileri gelenleri Hz. Peygamber'e gelip hakikati anlatmışlardır.

İlk zamanlarda öşür almak ve zekât toplamak işi pek mühimdi. Hz. Ali ve Hatem-i Tâi'nin oğlu Adiy gibi Ashabın büyüklerinden bazı kimseler bu mühim hizmette çalışıyorlardı. Mal ve zekât toplamak için kullanılan memurlar çoktu. Onlardan bazı meşhurları söyleyelim:

Yemen'de Hemdan kabilesi şeyhlerinden Nemet-i Erhabî'nin oğlu Kays Hicretten evvel Mekke'ye gelip Müslüman olmuş dönüşünde kendi kavmi olan Erhab aşiretinin çoğu imâna gelmişti. Kays Rasûl-i Ekrem'i alıp Yemen'e götürmek üzere Mekke'ye gelmiş bulunuyordu. Fakat Hz. Peygamber daha evvel Medine'ye hicret etmiş olduğundan Kays de Medine'ye gelince, kendi kavmine hâkim tayin olunarak ve eline bir ferman verilerek gönderilmişti. Sonradan Hz. Ali Yemen'e gittiği zaman bu Hemdan kabilesi hepsi birden Müslüman olmuşlardır.

İran hükümdarları neslinden olup önce Kisra tarafından Yemen valisi tayin olunan Bazân sonradan Müslüman olunca, Rasulullah onu bütün Yemen havalisine Vali tayin etti. Fakat bazı taraflara da dini öğretmek için âlimler zekât ve cizye toplamak için de memurlar gönderdi. Veda haccından döndükleri sırada Bazân'ın vefatı işitilmiş olduğundan Yemen ülkesi birkaç beyliğe taksim edilmiş, bu arada San'a dahi Bazân'ın oğlu Şehr'e ve Zamâ' ve Zebid tarafları da vahiy kâtiplerinden Said'in oğlu Halid'e ve Mearib şehri ulemadan ve ilk muhacirlerden Ebû Musa el Eşari'ye ve Kinde'yi Müminlerin anası Ümm-û Seleme (R. A.) kardeşi Ümeyye'nin oğlu Muhacir'e ve Hadramut kıtası Ensar'dan Lebid'i Beyazi'nin oğlu Ziyad'a ve öteki kıtalar da Ashabdan birer zata verilmişti.

Fukahadan ve Ensar'ın ilk imân edenlerinden Cebel'in oğlu Muaz da o taraflara muallim tayin olduğundan, Yemen ve Hadramut arasında dolaşırdı ve evvelce Mekke'de Üseyyid'in oğlu Attab Mekke alın-

dığı zaman, Mekke'ye vali, Sakaf'lı Asım oğlu Osman da Taif'e emir tayin olunmuşlardı.

Ebû Süfyan'ın oğlu Yezid de Teyma'ya, As'ın torunu ve Said'in oğlu Amir de Vadil kurâ'ya ve kardeşi Said'in oğlu Said Ureyne köylerine ve öteki kardeşi Said'in oğlu Ebân Bahreyn'deki Hât adındaki şehre tayin edilmişlerdir. Allah hepsinden razı olsun.

HAZRET-İ PEYGAMBERİN ELÇİLERİ

Rasûl-i Ekrem, Hudeybiye'den döndükten sonra, birer mektubla etraftaki hkümdarlara altı elçi gönderdi. Acem kisrâsı olan Hüsrev-i Pervîz'e Hüzâmet-üs Sehmi'nin oğlu Abdullah, Yemâme Meliki Ali oğlu Hevze'ye Amr-ı Âmirî'nin oğlu Salit, Rum Kayser'i Herakl'e Halifet-ül Kelbi'nin oğlu Dihye, Gassan Hükümdarlarından Ebî Şimr'in oğlu Hâris'e kumandanlardan Şucâ-i Esedî'yi, Mısır hâkimi Mukavkis'e Ebî Belteâ'nın oğlu Hâtib'ı Habeş hükümdarı Necâşî'ye asker kumandanlarından Ümeyyet-üd Damrî'nin oğlu Amr'i elçi olarak göndermişti.

Bu sefirler, hep eski muhacirlerdendi. Hüzâfe'nin oğlu Abdullah, ticaretle İran'a gidip gelenlerden biriydi. Salid-i Âmirî, Amr'ın oğlu Sekran ve Süheyl'in kardeşidir. Dihye, çok güzel bir zat olup, Cibril-i Emîn, Rasûl-i Ekrem'e onun şekl-i suretinde göründü. Şucâ-ı Esedî, kardeşi Ebî Veheb'in oğlu Ukbe ile beraber Bedir'de ve diğer muharebelerde bulunmuştur. Ebî Belteâ'nın oğlu Hâtub de, Bedir'de bulunan tanınmış bir zattır. Ümeyye'nin oğlu Amr ise,

yukarıda kimliği etraflıca açıklanan seriye yani birlik beylerinden meşhur Amr'dır.

Daha sonra Ümeyr-ül Ezdî'nin oğlu Hâris, Şam tarafındaki Basrâ'ya elçi olarak gönderilmişti, fakat yolda Gassân beylerinden Amr-ı Gassanî'nin oğlu Şurahbî, onu tutarak öldürmüştü ki, Mûte muharebesi bu yüzden çıkmıştır.

Sonra yine bir mektupla Bahreyn hükümdarı olan Abdülkays oğullarından Sâvi'nin oğlu Münzir'e vahiy kâtiplerinden Hadrâmî'nin oğlu 'Alâ ve Umman'da hükûmet süren Celendî oğullarına meşhur Âs'ın oğlu Amr elçi olarak gönderildi. Sonra 'Alâ Bahreyn'e, Âs'ın oğlu Amr de Ammân'a vali tayin edilmişlerdi. Avvâm'ın oğlu Zübeyr'in kardeşi ilk muhacirlerden Avvâm'ın oğlu Sâid'i de husûsi bir mektubla Müseylemet-ül Kezzâb'a göndermişti.

Vahiy kâtiplerinden Hasene'nin oğlu Şurahbîl, sefirlikle Eyle hâkimine ve Mürîd-üs Sedûsî'nin oğlu Zıbyân, Vâil kabilesine gönderilmiştir.

Hecer Mecusîlerini dîne dâvet etmek, kabul etmezler ise, cizye almak üzere Eshabı soffa'dan meşhur Ebû Hüreyre, daha evvel Hadramî'nin oğlu 'Alâ ile beraber o tarafa gönderilmişti. Sonra Hazret-i Ömer'in hemşiresi, Safiye'nin zevci, ilk muhacirlerden ve Bedir harbine girenlerden Maz'ûn'un oğlu Kudâme, Ebû Hüreyre ile beraber Sâvi'nin oğlu Münzir'e gönderilmişlerdir.

Bunlardan başka, Hazret-i Peygamber tarafından ya sefâretle, yahut husûsi memuriyetle etrafa gönderilmiş birçok zatlar vardır. Bunlardan mahud Ebû Cehil'in ana bir kardeşi ilk Müslüman olanlardan Mahzûm'lu Rebîa'nın oğlu Abbâs, bazı Himyer

beylerine gönderilmiş ve sonra yukarıda söylendiği gibi Yemen'de Kinde emiri tayin buyurulmuştu.

Rasûl-i Ekrem'in vefatından evvel Yemen eşrafından Cerir-i Bicli Hazretleri, Yemen'den sefir olarak Hazret-i Peygamber'e gelmiş ve Müslüman olarak tekrar Hazret-i Peygamber tarafından sefir olarak bazı Yemen beylerine gönderilmişti.

Bahreyn hükümdarları, Kistrâ'nın valileri yerinde oldukları gibi, Gassân melikleri ve Eyle hâkimi de Kayser'in valileri hükmünde idiler. Mısır'da, Kayserin eyâletlerinden biri sayılırdı. Fakat Rasûl-i Ekrem ancak İslâm dinini tanıtmak ve yüceltmek için gönderildiğinden, hükümdar ve devlet gibi kayıtları düşünmediği cihetle tâbii metbûdan yani hükümdar ile valiyi birbirlerinden ayırmadığı için Kısra ve Kayser ile beraber onlara bağlı olan beylere de birer mektubla elçi göndererek, hepsini ayrı ayrı İslâm dinine davet etmiştir. Bu hususun iyicene anlaşılması için, o zamanın ahvalini kısaca bildirelim.

O ZAMANKİ AHVÂLİN HÜLÂSASI

Hazret-i Peygamber zamanında Arabistan'a komşu iki büyük devlet vardı. Biri İran, diğeri Bizans devleti idi. Bu iki devlet, uzun müddet birbirleriyle şiddetli muharebeler edip, İran hükümdarı Suriye'yi istilâ ederek, Mısır'a atlamış ve Anadolu'ya geçerek, Bizans'ı korkutmuş iken, Kayser Herakl, İranlılar'a galebe çalarak, o memleketleri geri almış ve Mısır'a kadar gelmiş ve bundan dolayı iki devlet de zayıflamıştı.

Vaktiyle Arabların Yemen'de büyük bir devletleri varken, yani Himyer Melikleri kaybolup gittikten sonra, Habeşler, Yemen'i zaptetmişlerdi. Sonra İran hükümdarı Nûş-i Revân, asker göndererek, Habeşleri Yemen'den kaçırdı ve Himyeri'lerden birini vali tayin etti. Bu suretle İranlılardan San'a da bir Yemen valisi bulunurdu.

Seyl-ül Arım hadisesinden sonra, yani Me'rib şehrinin su bentleri yıkılarak, memleket harab olduğu sırada, önce Ezdoğulları ve sonra Cüzâmoğulları, Tayoğulları, Lahmoğulları, Yemen'den çıkıp, etrafa yayılmışlardı. Bunlar kendi içlerinden seçilmiş birini emir yani şeyhlerin şeyhi yaparlardı. Sonra o şeyhlerden bazıları kuvvetini arttırarak büyük hükümetler kurmuşlardır. Meselâ Ezdekoğulları'nın bir kısmı Ummân'a gidip, orada hükûnet kurdular. Hazret-i Peygamber zamanında Umman hükûmeti onlardan Celendioğulları, ve Abid adında iki kardeşin elindeydi.

Bir kısmı da Medine'de yerleşti ki, Evs ve Hazrec kabileleri Ensar onlardandır.

Bir kısmı da Suriye hududuna gelip, Şam'ın güney-doğusunda Cefneoğulları bir hükûmet kurdu ve Hristiyan dinine girdiler. Ki, Gassan hükümdarları onlardı. Hükûmetleri Belkâ'dan Tedmür'e ve Fırat sahillerine kadar uzamış ve nice yüzyıllar devam etmiştir. Fakat hükûmetleri mustakil olmayıp, Rum kayserinin valileri hükmündeydiler. İşte bunlardan Ebû Şimr'in oğlu Hâris, Gassân hükümdarı iken, Fahr-i Âlem Hazretlerine peygamberlik gelmişti.

Cüzâmoğulları da Yenbu ve Eyle taraflarında yerleşmişlerdi. Rum kayseri tarafından Cüzâmlı

Amr'in oğlu Perve, Ma'ân taraflarında bulunan Arabların üzerine hâkim tayin edilmişti. Tay kabilesi de, birçok kolları ayrılıp, etrafa dağılmışlardı.

Fakat Lahmoğulları Irak'a gelip, içlerinden Nasr ailesi Hiyere hükûmetini kurdu. Onlara Menâzire ve Hire hükümdarları denir. Kuvvetleri arttı ve ülkeleri genişledi, birçok yüzyıl devam etti. Gasanlılarla aralarında birçok muharebeler olmuştur. Bunlar da hükûmetlerinde mustakil olmayıp, İran hükümdarının valileri makamında idiler.

Onların sonuncusu olan meşhur Münzir'in oğlu Nu'man 24 sene Hire hükümdarlığı yaptıktan sonra, Acem kisrası Hüsrev-i Perviz onu öldürerek Hire hükûmetini Lahmoğullarından alıp, Tayy kabilesi reislerinden Kubeysa'nın oğlu Eyas'a verdi ve Lahmoğullarını Hire'den çıkararak, yerlerine Tayy kabilesini yerleştirdi.

Fahr-i Âlem'in Risâleti yine bu sıraya rastgelir.

Ondan sonra Arablarla Acemler arasında meşhur Zikal muharebesi oldu. İran hükümdarı Menâzire'yi Hire'den çıkardıktan sonra, kendisini Arabistanda kuvvetli zannediyordu. Halbuki Nu'man'ı öldürdüğü için, Arab kabileleri gücendiler ve İran devletinden soğudular.

Eyas, her ne kadar büyük bir Arap kabilesinin şeyhlerinden olmak dolayısıyla, kendi cinslerinden bulunmakla beraber, ona da ısınamamış oldukları için, öteden beri başlarında görmeğe alıştıkları Menâzire karşı gösterdikleri kadar saygıda bulunmazlardı. Nu'man'ın Vâli oğlu Beni Bekir'den ayrılmış bir kol olan Beni Şeybân kabilesinin şeyhi Mes'ud'un oğlu Hâni, yanında emanet olan çok miktarda zırh

ve silâhları Nu'man'ı öldürdükten sonra, Kistrâ almak isteyince, Hâni: "Bende emanettir, Veremem" demesi üzerine gazaba gelen Kistrâ, bütün Benî Bekir kabilelerini mahvetmek üzere Hire'ye bir ordu gönderdi. Eyas da, kendisine tâbi olan Arab aşiretleriyle beraber bu orduya katılıp, İran başkumandanı ile beraber, Kûfe taraflarındaki Zikar denen yerde yerleşmiş olan Bekiroğulları üzerine hareket etti.

Benî Bekir, önce telâş edip, hattâ reisleri olan Mes'ûd'un oğlu Hâni, çöllere çekilip, savaşmak fikrinde bulunmuş ise de, Benî Bekir'den bir kol olan Benî Acel kabilesinin şeyhi Hanzale, müdafaaya kalkarak, sebat gösterdi ve ötekilere cesaret verdi. Hâni de ona uyararak, Nu'man'ın kendisinde emanet olan silâhlarını askere dağıttı.

Bütün Benî Bekir kabilesi, fedâi olarak müdafaaya hazırlandı ve İran ordusu gelince çok şiddetli bir muharebe başladı. İran ordusu, yer değiştirmeye mecbur oldu. Ertesi gün yine harbe girişildi, İran ordusunda bulunan Eyad kabilesi bozulmakla, İranlılar da bozuldu. Pek çoğu mahvoldu, kaçanlar da susuzluktan öldü, Eyas-ı Tâi de, güç halde kaçıp kurtuldu. O gün Rasûl-i Ekrem, yanında bulunan Ashabına: "Bugün Arablar Acemden intikam aldı" dediler ve sonradan Zikar muharebesinin haberi geldi ve hesab edilerek, vakanın Hazret-i Peygamber'in söylediği gün olduğu anlaşıldı.

İşte bu muharebe, Kistrâ'nın Arabistandaki kuvvetini pek çok sarsmıştır.

Adnanoğulları, Mudar ve Rebîa diye ikiye ayrıldı. Mudaroğulları Kenâne - Kureys, Hevâzin, Sa-

kif, Temimoğulları ve Müzeyne gibi birçok şubelere ayrılıp, Hicaz ve Necid tarafına dağıldılar.

Rebia da Aneze, Abd-ül kays ve Benî Vâil gibi kollara, Benî Vâil de Tağliboğulları ve Bekiroğulları diye iki kısma ayrıldı. Benî Tağlib, El-Cezîre'deydi. Benî Bekir ise, kuvvet ve şöretce ötekilerden üstün ve Acel ve Şeybanoğulları gibi bir takım kabilelere ayrılarak, Umman ve Yemen'den Basra ve Kûfe taraflarına gittiler. Yine Benî Bekir'in bir şubesi olan Hanifeoğulları kabilesi, Yemâme taraflarını zaptetmişlerdi. Yemâme doğudan Bahreyn ve Temimoğulları ülkesi, batıdan Yemen hududu ve Hicaz, güneyden Necrân, kuzeyden Necid arazisi ile çevrilmişti. Uzunluğu 20 merhale kadardı.

Hanifeoğulları'nın reisi olan Ali'nin oğlu Hevze, Hristiyan olduğu halde, İran kistrâsı ona hediyeler göndererek, kendine bağlılığını sağladı. Çünkü Yemen'e gidip-gelen İran kabileleri, onun himayesine muhtaçtı.

Bahreyn ülkesi ki, doğudan Fâris Denizi, batıdan Yemâme, güneyden Umman şehirleri, kuzeyden Basra ülkesi ile çevrilmiş olup, Hecer ve Katif kıtalarını kaplar. Çöllerinde Temimoğulları ile, Abdülkays ve Benî Bekir kabileleri yerleşmişti ve Hazret-i Peygamber zamanında Bahreyn hükümdarı, Temimoğullarının bir şubesi olan Benî Dârim'den Sâvi'nin oğlu Münzir idi. Hâsılı Benî Bekir'in o tarafta çok kuvveti vardı. Kistrâ, onları ortadan kaldırmak için büyük ordular göndermesi lâzımdı. Halbuki İran devletinin durumu ona müsait olmadığı aşağıdaki vakalardan anlaşılacaktır.

Yemen'in Hadramut tarafında yerleşmiş olan Kinde kabilesinin evvelce Yemen ve Hicaz taraflarında hükûmetleri vardı. Bir aralık Kinde hükümdarları oldukça kuvvet bularak, ileri gitmişler, Diyâr-ı Bekir'i zabtederek, Hire hükümdarlarına galebe çalmışlar ise de, çok sürmeyip, dağılmışlardı. Bunların sonuncusu olan Kinde'li Hâris ölünce, oğlu meşhur şâir İmrû'l Kays, babasının hükûmetini zaptetmeye çalıştıysa da, başaramadığından yardım için Rum kayserine gitmiş, o da kendisine asker vererek geri göndermiş ise de, Arabistana giderken yolda ölmüştür.

Öteki Arab kabileleri bir hükûmete boyun eğmeyip, kendi şeyhlerinin dileklerine uyarak, birbirleriyle savaşmaktan geri kalmamışlardır.

Fakat senede dört ay, yani Recep, Zilka'de, Zilhicce ve Muharrem ayları ki, buna Eşhür-ü Hurum derler, bu dört ay içinde birbirlerine hücum etmek haram olduğundan, bu aylar içinde serbestçe diledikleri yerlere gidip gelirlerdi.

Kureyş kabilesi ise, bütün Arap kabileleri arasında şerefli ve muhterem sayıldığı için, her vakit istedikleri yerlerde serbestçe gezerlerdi.

Çünkü Harem-i Şerif'in içinde bulunuyorlardı ve Arapların ziyaret ve tavaf ettikleri Kâ'be'nin anaharı onlardaydı ve tatlı su uzaktan getirildiği için, Mekke'de az bulunduğu halde, olanlar ziyaretçilere tatlı su ve hurma suyu içirirlerdi. Hac günlerinde ise, sofralar kurarak, hacılara yemek yedirirlerdi.

Bundan dolayı her nerede olsa "biz Harem-i Şerif ahalisindeniz" diyerek, tecavüzden kurtulurlardı. Yaz, kış istedikleri yere ticaret için giderlerdi. Abd-i

Menaf'ın dört oğlundan her biri birer semtin ticareti ile meşgul olurlardı. Hâşimoğulları Şam'a, Abd-i Şems Habeşistan'a, Muttaliboğulları Yemen'e, Nevfel İran'a gidip gelirlerdi. Bunlardan her biri gittikleri yerlerin hükümdarlarından emân almışlardı.

Öteki Kureyş tüccarları da, adı geçen memleketlere ancak bu dört kardeşin emân vermesiyle gidip, gelirlerdi.

Abd-i Menâfoğulları , bu suretle Kureyş kabilesi içinde seçkin bir durumda oldukları halde, Hâşimoğlu Abd-ül Muttalib, Zemzem kuyusunu bulup temizlemesi, Kureyş'e ve bilhassa Hâşimoğullarına bir kat daha şeref verdi ve Ab-ül Muttalib zamanında fevkalâde bir vaka Kureyş'in şan ve şerefini bir kat daha arttırdı. Şöyle ki:

Kâ'be'yi yıkmak için Yemen'den gelen fil ordusunun ansızın Mekke dışında telef olmaları, Arapların Kâ'be hakkında olan itikadlarına kuvvet verdi. Kureyş'in şanını ve şöhretini en yüksek bir dereceye çıkardı ve Dâr-ün Nedve yani danışma meclisi Mekke'de olup, büyük bir iş çıkınca, gerek Kureyş'ten, gerek başka Arap kabilelerinden 40 yaşına gelmiş olan reisler orada toplanarak, meşveret ederlerdi. Kureyş'in nikâhları da, orada kıyılırdı.

Hâsılı böylece kabileler arasında itibar ve şerefi olan makamlar ve vazifelerin hepsi Kureyş'te idi. Her ne kadar aralarında bütün işler için müracaat edilecek bir hükümdar yoktu. Fakat Kureyş kabilesi Hâşim, Ümeyye, Nevfel, Abdüddâr, Esad, Teym, Mahzûm, Adî, Cumah ve Sehm adlarıyla 10 kola ayrılmış olup, bunların her birinde belli birer vazife

vardı ki, reisleri o işlerin başında olup, bu suretle her biri şeref ve iftihar hissesine sahipti.

Mescid-i Haram'ın tamiri de, Benî Hâşim'e ait bir vazife idi. Harem-i Şerif'i lâzım geldikçe tamir eder, temizler, yaygılarına bakar, süsler, kandil ve mumlarıyla alâkadar olur, zikir, ibâdet ve ders verme gibi hususlarla meşgul olurlardı. Kâbe'de dünyaya ait dedikodular gibi, ibâdet yerinde yakışmayacak şeyleri menetmek gibi işler bunlarda idi. Böylece cahiliyet zamanında da Mescid-i Haram'da yüksek sesle konuşmak, gürültü etmek, fena söz söylemek, Kureyş'in umûmi terbiyesine uymazdı ve halkı bu türlü muamelelerden Hazret-i Abbas menederdi.

Kâ'be'nin anahtarı Abd-üd-dâr oğullarında olduğu için, Mescid'i onlar açıp kapardı. Bayraktarlık vazifesi de onlardaydı. Uhud muharebesinde bunların kimi yaralanmış, kimi de ölmüştü, bu vazife Talha'nın oğlu Osman'a kalmıştı.

Ukab denilen Kureyş sancağı dahi, Benî Ümeyye elindeydi. Harp sırasında Kureyş büyükleri kimin üzerinde birleşirlerse, Ukab ona verilip, ordu kumandanı o olurdu. Eğer birleşmezlerse kimin elinde bulunuyorsa o reis ve kumandan olurdu. Hazret-i Peygamber zamanı Ukab, Ümeyyeoğullarından Ebû Sufyân'ın elindeydi. Bedir Muharebesinde Kureyş'in kumandanları telef olunca, Ebû Sufyân'ın rakibi kalmadı. Ortak bulunmayınca, reislik ve ordu kumandanlığı onun üzerinde kaldı. Hac mevsiminde hacılara ziyafet vermek vazifesini de Nevfeloğullarından Âmir'in oğlu Hars yapıyordu. Danışma dahi Esadoğullarından Zem'a-i Esved'in oğlu Yezid'de olup, Kureyş ona danışmadan Dâr-ün Nedve'de danışma mec-

İsi kuramazlardı. Bu Zem'a'nın oğlu Yezid, Tâif muharebesinde şehid olmuştur.

Diyetler ve tazminatlar, Temimoğullarından Hazret-i Ebûbekir'in vazifesi idi. Bunlara ancak o karar verirdi. Cahiliyet zamanında da namuskârâne ve doğrulukla iş yapar bir kimse olarak tanındığı için, herkesin ona emniyeti vardı. Sanki Kureys'in adliyeye ait işlerinin memuru idi.

Kubbe, askere ait eşyanın ve silâhların toplanması için kurulan çadırıdır. O da, Mahzûmoğullarından Velid'in oğlu Hâlid'in elindeydi. Süvari nezareti de ondaydı.

Sefâret, bu vazifede, Adioğullarından Hattab'ın oğlu Ömer'in işiydi. Sanki Kureys'in hariciye memuru makamında idi.

Ezlâm, yani kumar oklarıyla fal açmak Cumah-oğulları'ndan Ümeyye'nin oğlu Safvan'ın vazifesidir. Bir işe girişileceği zaman, iki okun birine "Yap", ötekine de "Yapma" yazıp, bir zarf içine koyduktan sonra, elini sokup hangisi çıkarsa ona göre iş yapmak Kureys'in âdetiydi. Safvan bunu yapmadıkça Kureys o işe girişmezdi.

Putlara adak ve onlara takdim edilen malların saklanması vazifesi de Sehimoğullarından Kays'ın oğlu Hars'in işiydi.

Mekke fethedildiğinde Rasûl-i Ekrem, bu âdetleri tamamiyle kaldırdı. Yalnız Kâ'be'nin anahtarını Abd-üd-daroğulları'nda ve Zemzem suyu dağıtılmasını da Hazret-i Abbas'da bıraktı.

Kureys'in reisleri işte kendilerinde olan bu pâ-yelerle kabilelerin nazarında itibarlı bir mevkide bulunurlar ve bu kuvvetleriyle İslâm dininin yayıl-

masına mâni olurlardı. Hazret-i Ebûbekir ile Hazret-i Ömer Müslüman olunca, herkes tarafından yüksek görülen bu vazifelerini dîn uğrunda fedâ ederek, on reisin arasından ayrılmaları, başkalarına birçok şaşkınlık vermişse de, Hac mevsiminde Arap kabilelerinin baş vurdukları kimseler yine kendileri olduğu için onları, İslâm dininden nefret ettirmeye ve Müslüman'larla konuşup, görüşmekten uzaklaştırmaya çalışırlardı.

Arap kabileleri ise, Müslümanlığa kolayca yaklaşabilecek bir yaradılıştaydılar. Hattâ Rasûl-i Ekrem Hüdeybiye'de iken, Zeyd-i Cüzâmî'nin oğlu Rifâ'a, kendi kavminden bir toplulukla gelip, Müslüman olunca, Rasûl-i Ekrem ona bir sancak ile bir mektub vermiş ve kabilesine göndermişti. Bu suretle onlar da Müslümanlığı kabul edivermişlerdi.

Hüdeybiye Anlaşması da, Arap kabilelerinin Müslümanlar ile görüşüp, tanışmasına sebep oldu. Müslümanlığın güzelliklerini görerek, içlerinde İslâm dînine karşı ilgi çoğaldı. Fahr-i Âlem de, etraf-taki hükümdarlarla mektublaşmaya başlamıştı.

Sonra Rasûl-i Ekrem'in büyük bir kalabalık ile Mekke'nin ziyaretine gelmesi ve üç gün orada kalması ve o günler içinde Kureys'in Mekke dışında bulunmaları, umûmi efkârâ pek çok tesir etmişti.

Daha sonra Âs'ın oğlu Amr gibi tedbirli ve akıllı bir adam ile, 10 reisten Tâlha'nın oğlu Osman ile Velid'in oğlu Hâlid imân ederek, Medîne'ye hicret eylediklerinden, Mekke'deki reislerin bir kat daha kuvvetleri azaldı ve Mekke'de işleri çözüp, bağlamaya yetkili üç büyük reis kaldı. Bunlar da Emeviye'den Ebû Sufyân, Cumahî'den Safvân ve Abd-ül

Muttalib'in oğlu Abbas idi. Halbuki Abbas da Zemzem suyu dağıtım vazifesiyle bağlı olduğu halde, içi İslâma doğru döndüğünden, o da hicrete hazırlanıyordu.

O zaman İslâm milletine en yakın olan Hıristiyanlardı. İki millet arasında ehl-i kitap olmak dolayısıyla ateşe tapan Acemlere ve öteki müşriklere düşmanlıkta birleşiyorlardı.

Medine'ye hicretten önce, birçok Eshâb müşriklerin ezâsından usanarak, ahalisi Hıristiyan olan Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Yukarıda yazıldığı gibi, sefâretle oraya gönderilen Ümeyye'nin oğlu Amr'e, Habeşistan hükümdarı Necâşi, pekçok saygı göstermiş, hem de Müslüman olmuştu.

Rum Kayserinin eyâletlerinden sayılan Mısır'da da, Hıristiyanlık yaygın olup, ancak Kıbt kavmi yani Mısır'ın eski ve yerli ahalisi, Rumların kötü muamelelerinden usanarak, eski istiklâllerini istiyorlar ve Kayserin pençesinden kurtulabilmek çarelerini arıyorlardı. Reisleri olan Mukavkis de bu düşüncedeydi. Rasûl-i Ekrem'in elçisine pek çok riâyet gösterdi ve Rasûl-i Ekrem'e hediyeler gönderdi.

Kayser Herakl, nice yıllardan beri İran muharebeleri ile harab olan memleketlerini onarmak için Konstantaniye'den çıkıp, Suriye'ye gelmişti. Hazret-i Peygamberin sefiri ile orada buluştu ve onu iyi bir suretle kabul etti.

Arap kavminden ve Hıristiyan dininden, Kayserin bey'lerinden olan Gassânoğulları da Hazret-i Peygamberin elçisine onlardan daha çok saygı göstermek lâzım gelirken, beyleri olan Şimr'in oğlu Hâris, Şuca-ı Esedî'ye kötü muamele etmişti.

Gassân emirlerinden Şurahbil de, Hazret-i Peygamberin başka bir sefirini idâm ederek, misli geçmemiş bir cinayet ve hiyanet yapmıştır.

Kızıl Deniz taraflarında bulunan Eyle hâkimi ve Cüzâm kabilesinin reisi ve Kayser tarafından Ma'an taraflarının memuru olan Ferve-i Cüzâmî Müslüman olduğu için, Rumlar kızarak, Gassân Emirine onu tutturup, Suriye'de astılar.

İşte bu haller, Şam seferlerinin açılmasına sebep oldu. Çok geçmeden Şimr'in oğlu Hâris öldüğü için, Gassânlıların hükûmeti başına Gassânlı Eyhem'in oğlu Cebele'ye elçi olarak yine Şucâ'-ı Esedî gönderilmiş ve hükümdar tarafından saygı görmüştür. Yemâme hükümdarı olan Hevze de Rasûl-i Ekrem'in elçisine fena muamele ettiği için, beddua aldı ve çok geçmeyip öldü.

Üçüncü cüzde yazıldığı gibi Hüsrev-i Perviz, Hazret-i Peygamberin mektubunu yırtıp atmış ve Rasûl-i Ekrem'i tutup göndermek için, Yemen valisi olan Bâzâr'a emir göndermişti. Halbuki sonradan İran'da çıkan isyân ve karışıklıklar üzerine, tahtından atılarak öldürüldü. Bâzân da, Hazret-i Peygamber'in mucizesini görüp, yanındaki İranlılarla beraber imâna geldi. Yemen ahalisinden olanlar da Müslüman oldular ve Hüsrev-i Perviz'in yerine geçen oğlu Şîrûye, 17 kardeşini idâm ettiği için, kötü nam bıraktı, sonra vukubulan tâûn hastalığından İran ahalisinin 1/3 den fazlası öldüğü sırada, Şîrûye de ölmüş olduğu için, 7 yaşındaki oğlu Ardışir tahta çıktığı için, İran devleti vasinin elinde kaldı.

Çok geçmeden İran'ın büyüklerinden Rum sınırını korumaya memur İran-i Şehr adındaki kuman-

dan isyan ederek, ordusuyla beraber İran'ın başşehri olan Medâin'e gitmiş ve devlet büyüklerinden birçok adamlarla beraber Ardışir'i de idâm ederek, zorbalıkla tahta oturmuşsa da, hanedândan olmadığı için İranlılar ayaklanıp, idâm ettiler ve ayağına ip takıp sürüklediler. Sonra şehzadelerden birini tahta oturtular, fakat çok geçmeyip o da ölünce, Hüsrev perviz'in kızı Bûran'ı — ki, İran tarihlerindeki adı Pûran-ı duht'tur — tahta geçirdiler, bir buçuk sene sonra o da öldü.

Yirmi gün sonra şehzadelerden birini, sonra ötekini tahta geçirdikten kısa bir müddet sonra idâm edip, Hüsrev Perviz'in Âzermidûht adındaki kızını tahta çıkardılar.

Âzermidûht, çok güzel olduğu için, Horasan valisi Ferruh Hürmüz, onunla evlenmek sevdasına düşerek, oğlu Rüstem'i yerine kaymakam bırakıp, Medâin'e gelince onu bir tuzığa düşürüp, idâm ettirdi. Oğlu Rüstem, bu haberi alınca, babasının intikamını almak için birçok asker ile başşehre gelip, Âzermidûht'u tahttan indirip, öldürdü ve Etâbeki Saltanat oldu. Sonradan Kadisiye de İslâm askerleriyle muharebe eden, Rüstem budur.

Âzermidûht'un saltanatı altı ay kadar sürdü. Ondan sonra kısa zamanda iki şehzade tahta çıkarılarak, idâm edildi. Meydanda saltanat hanedanından kimse kalmadı. İranlılar tahta kimi çıkaracaklarını bilemediler.

Nihayet Perviz'in oğlu Şehriyâr'ın tapınak olan bir âteşgede'de saklanmış olan oğlu Yezdcürd'ü 21 yaşında iken tahta çıkardılar. Fakat söz devletin büyüklerinde olup, onun saltanatı kukla mahiyetindeydi.

Zamanı İslâmlarla harb içinde, geçti, nihayet idâm edildi ve sonunda Kıs râlar'ın nesli tükendi, tafsîlâtı aşağıda görülecektir.

İran'ın bu karışıklığı, Müslümanların ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Cenâb-ı Hak, bir işin olmasını istediği zaman, sebebini hazırlar. Allah'ın âdeti böyle olagelmıştır.

TAMAMLAYICI BİLGİLER

Kureys'in reisleri yukarıda yazıldığı gibi, haremdede oturduklarından, Arap, kabilelerinin önünde bir perde idiler. Mekke fetholununca, bu perde kalktığı için, İslâm dini her tarafta yayılmaya ve Arabistan, İslâm nûru ile dolmaya başladı.

O sıralarda Hadramî'nin oğlu 'Alâ, Hazret-i Peygamber'in mektubu ile Bahreyn'e gitmişti. Bahreyn'in emîri olan Sâvî'nin oğlu Münzir gibi o tarafta bulunan Araplar hep imâna geldi. İmân etmeyen Yahudilerle, Mecûsiler de, cizye'ye bağlandı.

Böylece Âs'ın oğlu Amr de Hazret-i Peygamber'in mektubu ile Ummân'a gidince, Celendioğulları ve onlara bağlı olan Araplar, biraz düşündükten sonra, imâna geldiler. Âs'ın oğlu Amr, zenginlerinin zekâtını alıp, fakirlerine verdi. Şehirdeki Yahudileri de cizyeye, yâni vergiye bağladı.

Hâsılı, az zamanda İslâm nûrları her tarafa yayıldı. Kayser ve Kıs râ'ya bağlı olan Şam ve Irak Araplarından başka, Arapların hepsi Müslüman oldu. Din tamam oldu ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğinden istenen iş son buldu.

Rasûl-i Ekrem de, ümmetine vadedilmiş olan memleketlerin alınmasını Eshâbına bıraktı ve müş-takı olduğu Rabbinin, ilâhî dergâhına gitti.

Ona, âline ve eshâbına salât ü selâm olsun.

ESHAB'IN DERECELERİ

Eshâb, üç sınıftır. Biri Muhacirler, yani fetih-ten evvel Mekke'den hicret edenlerdir. İkincisi Ensâr, yani Muhacirlere ve İslâm dînine yardım eden Me-dinelilerdir. Üçüncü sınıf ise, öteki Eshâbdır.

Ebû Sufyân ile oğulları, Mekke alındıktan sonra, Medine'ye göç edenlerdendir ki, bunlar Muhacirinden sayılmaz.

Muhacirlerin en sonu Hazret-i Abbas'dır. Fakat Rasûl-i Ekrem'e soyca en yakın olduğundan, Eshâb ona pek çok hürmet ederlerdi. Hattâ Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osman, at üstünde iken onunla karşılaş-salar, atlarından inip Rasûl-i Ekrem'i'n amcasıdır diye hürmet gösterirlerdi. — Allah hepsinden hoşnud olsun —

Hicretten evvel Akâbe'de biat eden Ensâr, Haz-ret-i Peygamber'in emri ile kendi işlerine bakmak üzere Hazrec'den 9 ve Evs'den 3 reis seçmişlerdir. İşte bu 12 reise Nukabâ denir. Fakat Evs'de olsun, Hazrec'de olsun daima herkesin başvurduğu bir reis bulunagelmıştır. Rasûl-i Ekrem'in vefatında Evs'in reisi Hudeyr'in oğlu Üseyyit ve Hazrec'in reisi Ubâ-de'nin oğlu Sa'd idi.

Hicretten evvel Hazrecin reisi Selûl'un torunu ve Übey'in oğlu Abdullah olup, her iş onun elindeydi.

İslâmın zuhûrundan sonra reisliğinin kuvveti kalmadı. O da kızgınlığından ve hasedinden dolayı nefrete uğramış ve münafıkların başı olmuştu.

Eshâb-ı Kirâm'ın en faziletlisi ve en üstünü Şeyhayn denilen Hazret-i Ebûbekir ile Hazret-i Ömer idi. Sonra Hateneyn denilen Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali idi. Onlardan sonra da cennet ile müjdelenmiş olan 10 kişiden geri kalan altısı ve ondan sonra da Bedir harbine girenler yani Müslümânların ilk zaferleri ve yükselmelerine sebep olan Eshâb, daha sonra Uhud cenginde bulunanlar ve daha sonra da Hudeybiye seferinde Şecere-i Rıdvan altında biat edenlerdir.

Biat-ı Ridvân'dan sonra Müslüman olanlar içinde de büyük zatlar vardı. Fakat onlar ilk Müslümanlar derecesine çıkamazlar. Hatta bir gün Avf'in oğlu Abdurrahman, Rasûl-i Ekrem'e Velid'in oğlu Hâlid'den şikâyet ettiği zaman, Rasûl-i Ekrem: "Ey Hâlid, Bedir muharebesinde bulunanların hiç birine eziyet etme, Uhud Dağı kadar altını sadaka olarak dağıtsan, hiç birinin derecesine varamazsın" buyurmuştur.

Hâsılı, Eshâbın derece ve rütbeleri, bulundukları mühim mevkilere ve kendilerinde olan faziletleri dolayısıyladır. Ne kuvvetleri, ne akrabalıklarıyla değil. Meselâ Cennet ile müjdelenen 10 kişi içinde Rasûl-i Ekrem'e akrabalık bakımından en yakın olan Hazret-i Ali olduğu halde, Hazret-i Ebûbekir ile Hazret-i Ömer'in dereceleri ondan yüksektir ve Hazret-i Abbas, hepsinden daha yakın olduğu halde, onların derecesine varamaz.

Rasûl-i Ekrem, seçkin ve ilerde olan Eshâbını hususiyle cennet ile müjdelenen on kişiden her birini bir suretle takdir ederek, mümtaz bir mevkîe çıkar-mıştı. Onların faziletleri ve kıymetleri hakkında nice hadisleri vardır. Hele “Hülefâ-i Râşidîn” denen dört halife hakkında onları öven pek çok hadis-i şerif vardır.

CENNET İLE MÜJDELENENLERİN SOYLARI

“Aşere-i Mübeşşere” denen bu yüksek kimselerin hepsi Kureyş kabilesindendir. Soyca Rasûl-i Ekrem’e yakınlıkları vardır.

Muhammed Mustafa (S. A.) pederleri Abdullah, dedeleri Abd-ül-Muttalib ve sırasıyla: Hâşim, Abd-i Menâf, Kusay, Hakîm, Mürre, Kâ'b, Lueyy, Gâlib, Fih'r'dir. Abd-i Menâf'ın adı Mugîre ve Hakîm'in adı da Kilâb'dır.

Ebû Talib'in oğlu Ali'nin dedesi Abd-ül-Muttalib, Afvân'ın oğlu Osman dedesi Ebû'l Âs, Ümeyye ve sırasıyla: Abd-i Şems, Abd-i Menaf.

Avvam'ın oğlu Zübeyr, dedesi Huveylid, sırasıyla Esed, Abd-ül Uzza ve Kusey,

Avf'in oğlu Abdurrahman, dedesi Abd-i Avf, sırasıyla Hâris, Zühre, Kusey,

Vakkas'ın oğlu Sa'd, dedesi Mâlik, sırasıyla Uheyb, Abd-i Menâf, Kâ'b, Zühre, Hakîm,

Ebû Kahâfe'nin oğlu Ebûbekir, dedesi Amr, sırasıyla, Ömer, Kâ'b, Sa'd, Teym, Mürre.

Ubeydullah'ın oğlu Tâlha, dedesi Osman, onun babası Amr.

Hattâb'ın oğlu Ömer, dedesi Nüfeyl, sırasıyla Ribâh, Abdullah, Kart, Zira, Adî, Kâ'b,

Zeyd'in oğlu Said, dedesi Amr, onun babası Nüfeyl,

Abdullah'ın oğlu Ebû Ubeyde, dedesi Cerrah, sırasıyla Kâ'b, Dabbe, Haris, Fîhr.

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE'NİN KİMLİKLERİ

Hazret-i Ebûbekir, sözü düzgün, yüzü güzel, zayıf vücutlu, kuruca yüzlü, çukur gözlü yumru alınlı idi. Fil Yılı'ndan iki sene sonra doğmuştu. Rasûl-i Ekrem'den iki yaş küçük idi. Dîn bilgisi çok iyi, Kur'an-ı Kerim'in inceliklerini bilen, güzel ahlâklı, Hakka ve emirlerine çok saygılı, çok namuslu, adaletli ve insafli idi. Aynı zamanda çok şecâatli bir kahramandı.

Bir gün Hazret-i Ali meclisinde bulunanlara: "Halkımızın en cesûr ve şecâatlisi kimdir?" diye sormuş, orada bulunanlar: "Sensin" demişler. O da: "Evet ben her kiminle dövüş meydanına çıktımsa, öcümü alırım, fakat ben size soruyorum, en şecâatli kimdir?" diye tekrar etmiş, onlar da: "Biz bilmiyoruz, kim olduğunu sen söyle" dedikleri zaman, Hazret-i Ali: "Ebûbekir'dir. Çünkü Bedir günü Rasûl-i Ekrem için bir çadır yapıldı ve müşriklerden kimse hucûm etmesin, onu kim bekleyecek denildi? Hiç kimse çıkmadı, yalnız Ebûbekir kaldı, elinde kılıç olduğu halde Rasûl-i Ekrem'in başı ucunda durdu. Kim hücum ettiyse, kılıç ile karşılayıp, onu uzaklaştırdı. İşte bundan dolayı halkın en şecâatli ve cesuru odur." dedi.

Hazret-i Ebûbekir, ilk Müslümandır. Başkalarını da dine davete başlamış ve birçok kimseleri Müslüman etmiştir. O zaman kölelerden Müslüman olanlara müşrikler pek çok eziyet ederlerdi, o da onları satın alıp, âzâd ederdi. Bu suretle satın alıp da, Allah rızası için âzâd ettiği yedi köleden biri Bilâl-i Habeşî (R. A.) dir.

Hazret-i Ebûbekir'in İslâm olduğu gün evinde kırkbin dirhem parası vardı. Hicret sırasında beş bin dirhem kalmıştı. Bütün varını Rasûlullah uğrunda feda etmiştir. Rasûl-i Ekrem, onun malını kendi malı gibi kullanırdı. Şehirde otururken de, yolculukta da, onu yanından ayırmazdı.

Fahr-i Âlem, O'nun hakkında: "Peygamberlerden sonra Ebûbekir'den daha faziletli bir kimse üzerine güneş doğup batmamıştır." buyurmuşlardır.

Müslümanların sayısı 38 olunca, Hazret-i Ebûbekir: "Artık meydana çıkalım" deyince, Rasûl-i Ekrem: "Yâ Ebûbekir, henüz sayımız azdır." buyururlardı.

Bir gün yine O'nun ısrarı üzerine Rasûl-i Ekrem, Eshabı ile beraber Harem-i Şerif'e gitti. Fakat toplu bir halde bulunmayıp, herkes kendi yakınları içinde dağınık olarak kaldılar. Hazret-i Ebûbekir bu sırada kalkarak oradakilere bir hutbe okudu ve halkı Allah'ın dinine ve Peygamber'ine çağırdı ve bu suretle Müslümanların birinci hatibi oldu. Fakat müşrikler ayaklanarak, hücum ettiler, gerek kendisini ve gerekse diğer Müslümanları dövüp, horladılar.

Sonradan Hazret-i Hamza ile, Hazret-i Ömer imâna gelince, İslâm bir derece daha kuvvet buldu ve Hazret-i Ömer bütün Müslümanları toplayıp, Ha-

rem-i Şerif'e götürdü ve cemaatle namaz kıldırdı. Hazret-i Ebûbekir'in istediği şeye o muvaffak oldu.

O gün Kureys reisleri: "İşte kavmimiz şimdikiye bölündü" dediler. Rasûl-i Ekrem de o zaman ona Fârûk diyerek, şerefli bir lâkab verdi.

O sırada "Ey Peygamber, sana Allah ve sana tâbi olan mü'minler yeter" meâlinde olan âyet-i kerime nâzil oldu.

Hicret zamanı bütün Eshâb gizlice Mekke'den çıkıp, Medine'ye geldiler. Yalnız Hazret-i Ömer pervâsızca, açık olarak hicret etti. Kılıcını kuşandı, yayını omuzuna, oklarını eline aldı, Kureys'in reisleri Kâ'be etrafında halka halka oturmakdayken, Harem-i Şerif'e gitti, Beytullah'ı yedi defa tavaf etti ve iki rek'at namaz kıldı, sonra: "Yüzleriniz kararsın" diye Kâ'be etrafında halka halka oturmadayken, Harem-i "Anasını ağlatmak, çocuklarını yetim ve karısını dul bırakmak isteyen varsa, şu vâdinin öte tarafında beni bulsun" deyip, Mekke'den çıktı ve Medine'ye gitti.

Hazret-i Ömer (R. A.), Uhud Muharebesi günü Eshab şaşırıp dağıldıkları zaman, Rasûl-i Ekrem'in yanında dayanıp kalanlardan biridir. Hem böyle şecâatli ve kahraman, hem de âlim, akıllı ve tedbirliydi. Ne zaman Eshâb arasında bir fikir ayrılığı çıksa, O'nun söylediği fikir doğru çıkardı. Fil Yılı'ndan üç sene sonra doğmuştur. Uzun boylu, iri gövdeli idi. Gözlerinde biraz kırmızılık vardı.

Hazret-i Osman (R. A.), Fil Yılı'ndan altı sene sonra doğmuştur. Orta boylu, büyük sakallı, esmer ve güzel yüzlü idi. Yanaklarında çiçek bozuğu vardı. Utangaç idi. Çok güzel huyları vardı. Kur'an hükümlerini iyi bilirdi. Birinci cüz'de söylediğimiz gibi,

Hazret-i Ali ve Hârise'nin oğlu Zeyd'den sonra, Hazret-i Ebûbekir'in dâveti ile, en evvel imâna gelen beş kişinin birincisidir. Önce Habeşistan'a giden odur. Çok zengin olup, Allah yolunda çok para sarfetmiş ve harp işlerinde pek çok yardımda bulunmuştur.

Hazret-i Ali (R. A.), anadan ve babadan Hâşim-oğulları'ndandır. Babası Ebû Tâlib, dedesi Abd-ül Muttalib, onun babası da Hâşim'dir ve anası Hâşim'in oğlu Esed'in kızı Fâtıma'dır. Esmer, kısaya yakın orta boylu, sakalı büyük olup, saçları omuzlarının arasını doldururdu. Başının ön tarafında saç yoktu.

İki omuzlarının arası geniş ve omuzları ile elleri kalın, bilekleri ve pençeleri kuvvetliydi. Muharebe sırasında aslanlar gibi etrafa yetişirdi. Kiminle çatıştı ise, galib gelmiştir. Kahramanlığı halkın dilinde destan olmuştur.

Güler yüzlü, güzel huylu, halim, insaniyetli, alçak gönüllü, Kur'an'ın sırlarını bilir, âlim, âdil, düzgün sözlü, emsâlsiz bir hatibdi.

Rasûl-i Ekrem, onu küçükken kendi evine alıp, öz evlâdı gibi terbiye etti. O da gözünü açıp, O'nı gördü. Müşrikliğin karanlıkları içine düşmeli. Putlara secde etmedi, küçükken Rasûl-i Ekrem'e Peygamberlik geldikten birkaç gün sonra Müslüman oldu.

Avf'ın oğlu Abdurrahman (R. A.) Fil Yılı'ndan on sene sonra doğmuştur. Kırmızı ile karışık beyaz renkli, güzel yüzlü, büyük gözlü, çok kirpikli, çekme burunlu, elleri, ayakları ve parmakları kalındı. Hazret-i Ebûbekir'in dâveti ile en önce imân eden beş kişinin ikincisi idi. Uhud miharebesinde de Rasûl-i

Ekrem'in yanından ayrılmayanlardan biridir. O gün yirmi yerinden yaralandı ve bu yaraların biri ayağına değerek, topal kaldı.

Ebû Vakkas'ın oğlu **Sa'd** (R. A.), kara yağız, uzun boylu, gövdesi çok kıllı idi. 18-19 yaşlarında iken Müslüman olmuştu. İlk Müslüman olan beş kişinin üçüncüsüdür. Kemankeşlerin yani okçuların en ileri geleniydi. Allah uğrunda önce ok atanı ve kan döken odur. “Fâris-ül İslâm” (İslâmın Süvarisi) diye ad almıştır.

Uhud muharebesinde düşmana bin ok atmıştır ve **Fahr-i Âlem** onun için: “Yârabbi O'nun duasını kabul et” diye duada bulunmuş olduğundan, **Hazret-i Sa'd** her kim hakkında dua etse kabul olunurdu.

Avvâm'ın oğlu **Zübeyr** (R. A.) esmer semizce, orta boylu, az sakallı idi. Babası **Avvâm**, **Hazret-i Hatice'nin** kardeşiydi. Annesi **Abd-ül Muttalib'in** kızı **Safiye'dir**. **Hazret-i Ebûbekir'in** “Zât-ün Nitâkeyn” diye bilinen kızı **Hazret-i Esmâ** ile evlenip, ondan beş çocuğu olmuştu. Önce imân eden beş kişinin dördüncüsüdür. Önce Allah uğrunda kılıcını sıyıran O'dur. **Rasûl-i Ekrem** onun için: “Her Peygamber'in havârisi vardır. Benim havârim de **Zübeyr'dir**” buyurmuştu.

Ubeydullah'ın oğlu **Tâlha** (R. A.), kırmızıca yüzlü, kısaya yakın boylu, göğsü geniş, ayakları iri ve kalın idi. Önce imân eden beş kişiden beşincisidir. Uhud günü Peygamber Efendimizin yanında kalanlardan biridir. Kâfirlerden biri o gün **Rasûl-i Ekrem'e** bir kılıç sallayınca, o hucûmu eli ile karşılayıp, yaralanan ve bu suretle çolak kalan **Hazret-i Tâlha'dır**. Çok zengindir.

Cerrah'ın oğlu Ebû Ubeyde (R. A.), yukarıda geçen beş kişiden sonra, imân edenlerin birincisidir. Uhud günü de Hazret-i Peygamber'in yanında kalanlardandır. Hatta Rasûl-i Ekrem'in mübârek yüzüne giren zırh halkalarını dişleri ile çıkarırken, iki ön dişi çıkmıştır. Rasûlullah onun hakkında: "Bu ümmetin emini Ebû Ubeyde'dir." buyurmuştur.

Zayıf ve az sakallı, vakarlı, güzel yüzlü, uzun boylu idi. Hak âşığı, içine işlemiş Allah korkusu olan, harpten yılmayan, kadr-i şerefi yüksek ve bütün güzel ahlâkları kendinde toplamış bir zattı.

Hazret-i Aîşe'den: "Rasûl-i Ekrem kendisine halife seçecek olsa kimi tayin ederdi?" sorulduğu zaman, cevap olarak: "Önce Ebûbekir'i, sonra Ömer'i, daha sonra Ebû Ubeyde'yi tayin ederdi" demiştir.

Zeyd'in oğlu Said (R. A.), Ebû Ubeyde ile beraber imân edenlerdendir. Hazret-i Ömer'in kız kardeşi ile evli olup, aynı zamanda amcazâdesidir.

HİLÂFET MESELESİ VE HAZRET-İ EBÜBEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ

Hazret-i Peygamber zamanında Allah tarafından gelen vahiyleri kendileri ümmetine tebliğ ederlerdi. Ondan sonra gelmek ihtimâli kalmadı, fakat Kur'an-ı Kerim birçok Eshâbın ezberinde idi ve Kur'an-ı Kerim'de bulunmayan işlerde sünnet ile yani Rasûlullah ne demiş ve ne yapmış ise, yahut bir kimse bir iş yaparken görüp de onu yasaklamamış ise, ona göre işler yürürdü.

Fakat bu sünnet ve hadisler, bütün Eshâb'ın tamamiyle ezberinde değildi. Çünkü Eshabın geçim darlıkları dolayısıyla kimi pazar yerlerinde, alış-verişiyle, kimi hurmalıklarda işçilikle meşgul olduklarından, her zaman Peybamberin huzurunda toplanamazlar, ancak vakit buldukça ziyaret ederlerdi. Bundan dolayı Hazret-i Peygamber tarafından dini bir hüküm söylenince, orada bulunanlar öğrenmiş olur, bulunmayanlar da, bulunanlardan öğrenirlerdi.

Bu suretle bir kısmının bildiği hadisleri, bir kısmı bilmez, bilmeyenler ise, bilenlerden öğrenirlerdi.

Hatta Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Avf'in oğlu Abdurrahman, Mes'ud'un oğlu Abdullah Kâ'b'ın oğlu Ubey, Cebel'in oğlu Muaz, Yâsir'in oğlu Ammâr, Yemân'ın oğlu Huzeyfe, Sabit'in oğlu Zeyd, Ebud-derdâ, Ebû Musa el-Eş'arî, Selmân-ı Fârisi (R. A.) peygamber zamanında bile fetva verirlerken, pek çok Hadisler ezberlerinde olmadığı için, öteki Eshaba müracaat ederler ve: "Fîlân meseleye dair bir Hadis-i şerif var mı?" diye sorarlardı. Eğer bir Hadis bulurlarsa, ona göre iş yaparlardı.

İşte böylece Hazret-i Peygamber'in vefatında gömüleceği yer hakkında fikir ayrılığı meydana çıkınca, Hazret-i Ebûbekir'in rivâyet ettiği Hadis mucibince vefat buyurdıkları yerde defnedilmişlerdi.

Yine Hazret-i Peygamber'in terekesinin vârisler arasında taksimi hususunda Eshâb arasında değişik fikirler meydana çıkınca, Hazret-i Ebûbekir'in: "Peygamberlerden mirâs kalmaz" Hadisini rivayet etmesi üzerine, o suretle hareket edilmişti.

Hazret-i Aîşe'den rivâyet edilir ki: "Rasûl-i Ekrem vefat edince, nifak baş kaldırdı. Arap, eski dînine döndü, Ensâr bir tarafa çekildi, eğer babamın üzerine inen belâlar dağların üzerine inseydi, ezilirdi. Hal böyle iken, Eshâb arasında ne kadar ihtilâf oldu ise, babam yetişti ve müşkülleri çözdü." buyurmuştur.

Eshâb, eğer bir iş hakkında sünnette de bir hüküm bulamazlarsa, kıyasla ve kendi fikirleri ile ictihad edip, ona göre işlerini yürütürlerdi.

İşte bundan dolayı birinci asırda bir ictihad kapısı açıldı. Eğer Eshâb ve başka müctehidler bir meselede birleşirlerse, artık kimsenin şüphesi kalmayacağı için, derhal o hususta birleşirlerdi. Buna da (İcmâ-ı Ümmet) denildi.

İş böylece ictihada ve fikre kalınca, birçok meselelerde fikir ayrılıkları oldu, her müctehid kendi fikri ile ve halk da bu müctehidlerden hangisinin fikrini beyenirlerse ona uyup, ona göre işlerini yürütürlerdi.

Daha önce kısaca anlatıldığı gibi, Hazret-i Peygamber'in vefatı günü meydana çıkan Hilâfet Me-selesi de bunlardan biridir. Hazret-i Peygamber'in Hadislerinde buna dair bir söz bulunmadığından, Eshâb arasında fikir ayrılığı vuku buldu.

Her ne kadar birçok Hadislerde Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali (R. A.) nin hilâfetlerine dair işaretler vardı ve Hazret-i Ömer ile Osman'ın Ebûbekir'den sonra halife olacakları da bazı Hadislerden anlaşılmıştı. Fakat hiç birinin vakti belli değildi ve Hazret-i Ebûbekir ile Ali'den hangisinin daha evvel halife olacağı da bildirilmemişti.

Bunlar hep gelecekte haber vermek demektir. Fakat Hazret-i Peygamber benden sonra filâna biat ediniz diye emretmemiş ve bu işi Eshâbın kendi aralarındaki seçime bırakmıştı. Vefatları vuku bulunca, Hilâfet hakkında üç fikir meydana çıktı:

Birincisi: Ensâr'ın fikridir ki, İslâm dînine yardımcı bulunan halifelîğe daha lâıyk olur kaidesini öne sürerek; "Bu dîne Arap kabileleri, bizim kılıçlarımız sayesinde boyun eğmiştir. Halifelik bizim hakkımızdır" dediler ve kendi reisleri olan Ubâde'nin oğlu Sad (R. A.) e biat etmek istediler.

İkincisi: Eshâbın çoğunluğunun fikridir ki, onlar bu hususta mucib sebep olarak halkın işlerini görebilecek adamın kuvvetli ve ehliyetli olmasını öne sürdüler ve Kureyş kabilesi bütün Arap kabilelerinin en şerefli ve en kuvvetlisi ve kabileler arasında en ziyade sözü geçeni olduğu gibi, Rasûl-i Ekrem'in de o kabilede olması, onlarca husûsi bir kıymet olduğundan, Kureyş'in içinden en efdâl ve şerefli olanı seçmek lâzım gelir fikrinde bulundular.

Üçüncüsü: Hâşimîler'in reyidir ki, onlar da akrabahğı öne sürerek: "Hâşimoğulları, Kureyş kabilesinin en şerefli ve Rasûl-i Ekrem'in yakın akrabası olması dolayısıyla, halifenin Hâşimîlerden olması lâzımdır." dediler ve Hazret-i Ali'ye biat etmek istediler.

Her ne kadar soy ciheti ile Rasûl-i Ekrem'e en yakın olan amcası Hazret-i Abbas ise de, ilk Müslümanlardan olup, hususiyle cennetle müjdelenen on kişi varken, onun seçilmesi kabil olamayacağından, Hâşimîlerden biri seçilmek lâzım gelirse, Hazret-i Ali'nin seçilmesi tabii idi.

Bu hususda en doğru fikir Eshâbın çokluğuna ait olan fikirdi. Her ne kadar Ensârın İslâm dinine birçok yardımları olsa da ve bundan dolayı pek çok hürmete lâayık da olsalar, yine bunun gibi, Rasûl-i Ekrem'e soyca yakınlık büyük bir şeref de olsa, Peygamber halifeliğı, ne geçmiş bir hizmetin karşılığı, ne de akraba mirası olabilirdi.

Eshâbın çoğunluğu, halifelığın Kureyş kabilesinden olmasını istemeleri, Hazret-i Peygamber silâlesinin o kabileye yakınlığından dolayı bir uğur sayılması noktasından değil, Kureyş kabilesinin Arap kabileleri arasındaki tesiri ve itibarı bakımındandı.

Bu halifelik makamı, Müslümanlar arasındaki bağları ve birliğı sağlayacak olan bir mevkidir. Bu makama geçecek olan kimsenin halk arasında kuvvetli, kudretli, nüfuzlu ve her suretle sözü geçer bir kimse olması lâzımdır. Çünkü vazife bakımından görülecek işten maksat, düzeni korumak, bozgunculuğı ortadan kaldırmak, işleri düzene koymak, halkın işlerini iyi yürütmekten ibarettir. Bunun için de kuvvet ve kudret isterdi. Şimdiye kadar Allah'ın kanunları bu suretle sürüp gelmişti.

Bundan dolayı Eshâb, Müslüman milletinin birlikte hareket ederek, kuvvetinin artması için bir yol arıyorlardı. Fakat bu yolu kesinlikle tayin etmekte fikirler değışikti.

"Cümlenin maksûdu bir amma rivâyet muhtelif" derler ki, bu iş de böyleydi.

Hazret-i Peygamber zamanında Ensâr, büyük yardımlar yaparak, bir mevki kazanmış olduklarından, bu sefer de Halifeliğı elde ederek, hizmetlerini arttırmak emeline düşmüşlerdi. Fakat şurasını dü-

şünememişlerdir ki, onların evvelce yaptıkları hizmetler ve kazandıkları muvaffakiyetler, Peygamber sayesinde idi. Sonra ahvâl bütün değişerek, yalnız kendilerinin öyle büyük işler başarması mümkün olmayacaktı. Çünkü nüfuzları Medine civarında geçerliydi ve öteki Arap kabilelerinin Ubâde'nin oğlu Sa'd'e tâbi olmayacakları besbelli idi. Hazret-i Peygamber'in vefatları sırasında İslâm dini Arabistan'ın her tarafına yayılmış olduğundan, bütün Arap kabilelerinin üzerinde tesir icra ederek, her tarafta memleket işlerini düzene koymak ve din ahkâmını yerine getirmek lâzım geliyordu. Bu kuvvet ise ancak Kureys kabilesinde vardı.

Her ne kadar cahiliyet devrindeki soy-sop gayreti gütme yerine, İslâm birliği ve kardeşliği yer almış ise de, Araplar arasında tabii hallerden olan bu his devam edegeldiğinden, halifelik, hangi kabileye geçse, ötekilerin kıskanarak itaat etmiyecekleri ve bundan dolayı kabileler arasına ayrılık düşeceği, hele Evs ve Hazrec kabilelerine boyun eğmiyecekleri meydandaydı.

Fakat Kureys kabilesi zaten kuvvet ve nüfûz sahibi olduktan başka, öteden beri bütün kabileler arasında muhterem bir yerleri vardı. Rasûl-i Ekrem'in de o kableden olmasıyla diğer kabilelere, Kureys'in hükmü altına girmek ağır gelmezdi.

Halifelîği Kureys'in on kolundan bir kolu olan Hâşimilere vermek için bir mecburiyet olmadığı gibi, işe ve hale de uygun değildi. Çünkü bir hükûmetli kuran milletin fertleri, hamur mayası gibidir. Ne kadar çok hamur mayalanır. Ekmeğin büyüğü de, hamurun çoğundan olur. Bundan dolayı hükûmetli

kuranlar ne kadar çok olursa, o hükûmetin kudreti de o kadar fazla olur. Tarih, dünyada bunun her yerde böyle olduğunu bize göstermektedir.

Denilmesin ki, Eshâb felsefe ve tarih okumamışlardı, bu incelikleri nasıl düşünebilirler, onların bu bilgileri Hazret-i Peygamberden edindikleri ilim ve fazilet sayesinde. Böyle incelikleri herkesten daha iyi bilirler.

Hâsılı, Hazret-i Peygamber vefatından sonra, Müslümanların mutlaka Kureyş'in ileri gelen eşrafından herkesin kabul edebileceği büyük bir zata biat etmeleri bir zaruret idi. Fakat kavim ve kabilece büyüklük yeterli olmayıp, İslâmca en faziletli olmak lâzım geliyordu. Yoksa o zaman kalabalığı ve kuvveti olan Ümeyyeoğulları'nın büyüğü ve Mekke'nin fethine kadar Kureyş'in en nüfuzlusu ve Hazret-i Peygamber'in kayınpederi olan Harb'in oğlu Ebû Sufyân seçilmesi lâzım gelirdi. Halbuki Uhud Muharebesinde onun yüzünden Müslümanların uğradığı zarar, hâlâ hatırlardan çıkmamıştı, ne de Muhacirler onun hükmü altına giremezdi. Her ne kadar Mekke'nin fethi sırasında (Müellifei Kulûb) arasında olup, sonra da daha ziyade kuvvetli Müslümân olmuş ise de, ehl-i İslâm ona emniyet edemezdi.

Bundan dolayı ne Ebû Sufyân'ın, ne de ona benzeyen Kureyş büyüklerinin seçilmeleri kabil değildi. Eğer Emevîler'den biri seçilmek lâzım gelse, Hazret-i Osman'ın seçilmesi lâzım gelirdi.

Fakat en evvel Müslüman olan Hazret-i Osman'ı da İslâm dairesine alan ve Rasûl-i Ekrem'in hastalığında onun emriyle cemâate imâm olan mağara

arkadaşı Hazret-i Ebûbekir var iken, onun üzerine başkasını geçirmek mümkün değildi.

Rasûl-i Ekrem'in vefatı herkese dehşet verdiği bir sırada, Hazret-i Ömer de şaşkınlık içinde Hazret-i Ubeyde'ye gidip: "Elini uzat sana biat edeyim, çünkü Rasûlullahın buyurduğu gibi, sen bu ümmetin eminisin" dediği zaman, Ebû Ubeyde: "Yâ Ömer, senin İslâm olduğun günden beri böyle bir zayıf fikrini görmedim, içinde Sıddık olan ve mağaradaki ikinin ikincisi varken, bana nasıl biat edersiniz?" diye Hazret-i Ömer'i uyandırmıştı. Buna nazaran umûmi efkâra müracaat olunduğu zaman, Hazret-i Ebûbekir'i seçeceklerinde şüphe yoktu.

Hâle bakılırsa, bütün Eshâbın toplanarak ve birbiriyle danışarak bu çok mühim olan işe bir karar vermeleri lâzım gelirken, yukarıda yazıldığı gibi, Ensârın Benî Sâid Sakafesinde toplanıp, kendi kendilerine halife seçmeye kalkmaları, işi güçlüğü düşürmüştü.

Hazret-i Peygamber'in vefatında, Hazret-i Ebûbekir ve Ali, öteki seçkin Eshâb, cenaze işleri ile meşgul bulunurken, Şu'be'nin oğlu Muğire Hazret-i Ömer'e gelip; "Sakafe'de Ensâr toplandı, kendi kendilerine bir şeye karar verirlerse, sonra aramızda bir muharebe çıkabilir" deyince, Hazret-i Ömer hemen Ebûbekir ile Ebû Ubeyde'yi alıp, Sakafe'ye gittiler, Ensârın Ubâde'nin oğlu Sa'd'e biat etmek üzere olduklarını gördüler. Hazret-i Ebûbekir ilk muslûmanlardan olan muhacirlerin faziletlerini birer birer saydıktan sonra, Kureys'ten başkasının halifeliğın Arap kabilelerinin kabul etmiyeceğini etraflıca ve pek güzel bildirdi. Ensâr: "Bizden bir ve sizden bir emir

olsun.” dedikleri zaman, Hazret-i Ömer iki kılıcın bir kına girmeyeceğini anlattı ve Hazret-i Ebûbekir’in sözlerini kuvvetlendirdi. Ebû Ubeyde de pek tesirli sözler söyledi. Ensâr, iyi niyetli oldukları için, onlar de bu sözlere kanıp, Sakife’de bulunan muhacirlerle beraber, Hazret-i Ebûbekir’e biat ediverdiler. Yalnız Ubâde’nin oğlu Sa’d, fikrinde kaldıysa da, tek başına bir iş göremeyeceği için, ortadan münakaşa kalktı.

Bu vaka, büyük bir felâket idi. Pek büyük bozguna sebep olabilirdi. Cenab-ı Hak bu ümmeti o felâketten korudu.

Hakikatte bütün Eshâb toplanıp, yolu ile bir danışma olmadıysa da, Allah’ın lûtfu ile o gaile kolaylıkla bitti ve Hazret-i Ebûbekir, bilinen ağır başlılığı ve heybeti ile Hilâfet makamına oturdu. Fakat şeytan hileler çıkararak, Müslüman’lar arasına ayrılık düşürmek istedi.

Hazret-i Ali, Sakafe’ye gitmeyip, evinde ve Hazret-i Fâtıma’nın yanında kalmış ve yanına Hâşim-oğulları ile Aşere-i Mübeşşere’den Rasûl-i Ekrem’in havârisi ve Hazret-i Ebûbekir’in damadı olan Avvam’ın oğlu Zübeyr ve Eshâbın seçkinlerinden Esved’in oğlu Miktad, Selmân-ı Fârisi, Ebû Zer, Yâsir’in oğlu Ammâr, Kâ’b’ın oğlu Übey Hazretleri de gitmişlerdi. Bu zatlar, hepsi Hazret-i Ali’ye biat etmek için yanında toplanmışlardı. Seçimin Sakafe’de ve kendilerine danışmadan birdenbire yapılmasından dolayı gücenmişlerdi.

Hakikaten Hazret-i Ali, Zübeyr ve Abbas gibi Eshâbın büyükleri, seçim meclisinde bulunup, fikir-

leri alınması lâzımdı. Ne çare ki, onları çağırarak, danışmaya vakit olmadı. Sakafe'deki karışıklığı ortadan kaldırmak için hemen Hazret-i Ebûbekir'e biat etmek lâzım geldi. Hâşimilerin kendilerine danışılmamasından dolayı küskünlüklerine karşı öteki taraf da: "Onlar da Ebûbekir, Ömer ve Ebû Ubeyde gibi koşup Sakafe'ye gelmeliydiler" diye cevap verdi.

O sırada Hazret-i Abbas, Hazret-i Ali'ye: "Gel ben sana biat edeyim, halk da biat eyler" demişse de, Hazret-i Ali, fitne çıkmasından kaçınarak, kabul etmemiştir.

Harb'in oğlu Ebû Sufyân ise, yeni Müslümanlardan olduğu için, kavm ve kabilece büyüklük davası henüz zihninden çıkmış olmadığından, bu hususta bütün bütün başka fikirde idi. Eğer akrabalığa bakılmayacak ise, kabile kuvveti ciheti gözetilmesi lâzım olduğuna inanıyordu. Kendi kavmi olan Ümeyyeoğullarına göre, Hazret-i Ebûbekir'in kabilesi olan Teymoğulları daha az olduğundan, Hazret-i Ebûbekir'e biat etmeyip, Hâşimilerin topluluğuna gitti ve: "Peygamber'in halifeliği Kureys'in en küçük bir kolunda kalması ne demektir?" diye Sakafe'de yapılan biati kötiledi, Hazret-i Ali ile Cahiliyet Devrinde yakın arkadaşı olan Hazret-i Abbas'ı azarladıktan sonra, Hazret-i Ali'ye dönerek: "Elini uzat, sana biat edeyim. Allah'a yemin ederim ki, istersen etrafı atlı ve piyade ile doldururum." deyince, Hazret-i Ali: "Ey Ebû Sufyân, sen İslâm milleti arasına bozgunluk saçmak istiyorsun" diyerek onu reddetti.

Ebû Sufyân hükümdarlık ve saltanat gibi, Halifelğin de bir hanedan içinde veraset suretiyle kalacağını zannediyordu.

Seçkin Eshâbın çoğunluğu ise, halifeliği Hazret-i Ebûbekir'in zâtı ile duracak bir vazife biliyorlardı. Ebûbekir de halifeliği üzerinde bir iğreti elbise gibi kabul etti, kendisinden sonra Müslümânlar arasında en lâayık olan zâta geçeceği fikrindeydi. Çünkü asıl maksad Cahiliyet devrinde olan kavim ve kabile gayreti değil, İslâm birliği idi.

Yukarıdan beri beyanlardan anlaşılıyor ki, Hazret-i Ebûbekir de, Hazret-i Ali de Müslümanlar arasına ayrılık girmesinden sakınıyorlardı. İkisi de müşkül mevkide bulunuyorlardı. Eshâbın çoğunluğu Hazret-i Ebûbekir'e biat etmiş olduklarından, geri dönmeylerdi. Hazret-i Ali'nin başına toplanan kalabalık da, onu hilâfete seçmek fikrinde kuvvetle duruyorlardı. Hatta Avvâm'ın oğlu Zübeyr; "Ali'ye biat olunmadıkça, kılıcımı kınına sokmam" diye ısrar edince, Hazret-i Ömer de hiddetlenerek: "Onun kılıcını alın taş aalın" demişti.

Rasûl-i Ekrem'in amcasının oğlu olan Ebû Leheb'in oğlu Utbe de: "Bu işin Hâşimoğullarında ve husûsiyle Ebu'l Hasenden, yani Hazret-i Ali'den başkasına döneceğini zannetmezdim" diyerek, üzüntü ile şiirler söylüyordu.

Bu sırada sanki Hazret-i Ali: "Halifelik davasındaymış ve Ebûbekir'in halifeliğini kabul etmiyor-muş" yollu sözler işitildi.

Hazret-i Ali ise, halifelik için yolu ile bir meşveret yapılmadığından ve kendi fikri alınmadığından dolayı canı sıkılmış ise de, hiç bir emel peşinde bulunmadığından, köşesine çekilip, Rasûl-i Ekrem'in ayrılık ateşi ile yanıp, yakılmakta idi.

Fakat öyle mühim bir zamanda kendinin ve arkadaşlarının gelip, Hazret-i Ebûbekir'e biat etmemeleri, ve bir köşeye çekilmesi zihinlere ciddi bir düşünce vermekteydi.

Hazret-i Ebûbekir bir müddet daha sabırla beklemiş ise de, bu halin uzaması ve araya bir ayrılık girmesi düşüncesiyle, iki tarafın arası açılıp, kendisine güvenen cahiller veyahut sivri akıllılar, yahut saf ve kalbi zayıf veya uysâl adamlar söze karışır ve iş fena yol alır diye korktuğundan, işi düzeltme çarelerini aramaya mecbur oldu.

Muhiddin-i Arabî'nin "Muhâdarât-ı Ebrâr" adlı kitabında ve Hâmid-i İmâdî Hazretleri'nin, Cerrahoğlu Ebû Ubeyde'nin tercüme-i hâli hakkında yazdığı Dav'ül Misbâh adındaki kitabında yazıldığı gibi, Hazret-i Ebûbekir önce, Hazret-i Ömer ile gizlice müzakere ve danışma yaptıktan sonra, Hazret-i Ubeyde'yi çağırıp, ikisi beraber oldukları halde, Ebû Ubeyde'ye hitaben: "Ey Ebû Ubeyde, senin simân ne mubarektir. Yüzünde hayır ve bereket nasıl besbellidir. Rasûlullah'ın yanında gibta edilecek bir derece vardı. Bir kalabalık arasında Rasûlullah senin hakkında "Ebû Ubeyde bu ümmetin emindir" buyurmuştu. Cenabı Hak, kaç defa senin ile İslâmiyeti aziz etti ve ona gelen kötülüğü defetti. Sen daimâ islâmlara bir sığınak, mü'minlere ruh ve kardeşlerine yardımcı olagelmışindir. Seni mühim bir iş için istedim ki, eğer o iş olduğu gibi bırakılırsa sonu korkuludur. Düzeltilmesi vâcibdir. Ey Cerrahoğlu bu yara senin güzel sözlerinle ve yumuşak ahlâkınla onulmaz ve bu yılanın zehiri senin efsûnunla giderilmeyecek olursa, ümitsizlik başlar. Elem, keder ar-

tar, sonra daha acı ilâçlara ihtiyaç hâsıl olur. İş güçleşir. Bu işin seninle bitmesini ve senin elin ile düzelmesini Allah'dan dilerim. Şimdi ey Ebû Ubeyde, Allah ve Rasûlullah için ve bu İslâm cemaatinin selâmeti için her türlü çalışmada kusur etmeyerek düşün ve nezaketle davran, Allah senin koruyucun ve yardımcındır. Ali'ye git, alçak gönüllü olarak konuş ve hatırından çıkarma ki, o 'Ebû Tâlib'in sü-lâlesidir ve dün kaybettiğimiz vasıfları mukaddes efendimizin yanında mertebesi yücedir. Ona de ki, deniz tehlikeli kara korkulu, hava boz renkli, gece karanlık, gök açık, yer çıplaktır. Çıkmak zor, inmek güçtür. Hak, merhamet ve şefkati çağırır. Bâtıl sertliği, şiddeti mucib olur. Hased, helâke sebebiyet verir. Kendini beğenmek, kötülüğe ve düşmanlığa götürür. Yani ümmetin bir araya toplanmasıyla, halifelik kurulmuştur. Muhammed ümmeti dalâlet üzerine toplanmaz, ümmetin icmâından ayrılmakta tehlike vardır. Uymaktan başka selâmet yolu yoktur. Şeytan, İslâm milleti arasına ayrılık ve düşmanlık sokmaya çalışır. Fısk-ı fücûr yolunda vesvese verir. İnsanı aldatır. Kötü kimseleri ümide düşürür. Hazret-i Âdem'den beri âdeti budur. Kimse ondan kurtulamaz, meğer ki Hakk'ı tutup, dişini sıkıp durmak, bâtıldan ve dünyadan yüz çevirmek, Allah'ın ve dinin düşmanı olan şeytanın tepesine şiddetli basmak ve ancak Allah'ın rızasını elde etmek için kalbini ona yöneltmek ile kurtuluş mümkündür. Şimdi işe yara-yacak bir söz lâzımdır. Çünkü sükût zarar verdi, neticesinden korkuldu. Sana görünmeyen hayvanını yedeğine aldırان, seni doğru yola sevk etmiş olur. Seni azarlayarak sevgisini gösteren, halis dostluk

eder. Senin ile beraber olmayı daha uygun gören sana iyilik eder. Zihninde kurduğun nedir? Kalbin ona meylediyor. Göz ucu ile dikkatli bakıyorsun. İçini çekiyorsun fakat dilin söylemiyor. İş meydanda olduktan sonra söylememek olur mu? İş açığa vurulduktan sonra saklanabilir mi? Allah'ın dininden başka bir din ve Kur'an-ı Kerim'de yazılı bulunan ahlâktan başka ahlâk ve Hazret-i Peygamber'in yolundan başka doğru yol var mı? Benim gibi bir adama pusudan gelinir mi? Yoksa senin gibi bir adama geniş meydan dar ve kapalı ve gözüne pırıl pırıl parlayan ay, tutulmuş görünür mü? Ortadaki bu dedikodular nedir? Karışık sözler ve üst perdeden sözler nedir? Bizim Allah'ın ve Rasûlunun davetine nasıl koştüğümüzü ve Allah rızası için muhacir olduğumuzu ve Allah'ın Rasûlune yardım yolunda vatanlarımızdan ayrıldığımızı, evlâdlarımızdan, mallarımızdan, dostlarımızdan nasıl kopup geldiğimizi sen pekâlâ bilirsin. Bizim öyle fedâkârlık ettiğimiz zamanlar, sen çocukluk âleminde idin. Terbiye ediliyor, yetiştiriliyordun. Ne yapılıyor, ne ediliyor, kim neye çağırılıyor, bunları anlayacak yaşta değildin. Süremezdin yedemezdin. Sonra yaşına geldin, istenilen menzile ulaştın, şimdi senin kadr-ü kıymetin, herkes tarafından biliniyor. Faziletini kimse inkâr edemez. Fakat biz o zamanlar dağları devirecek ve insanın başındaki saçları ağartacak korkunç haller içine düşüp, denizin derinliklerine daldık, dalgalarla çarpıştık, temelini sağlamlaştırdık. Kuyusunun iplerini bükttük. Halbuki gözler hasretle dolu, kibirden burunlar yukarıda, göğüsler gayızla kabarıyor. Boynlar övünerek uzanıyor. Bıçaklar hile ile bileniyor

ve yeryüzü korkudan depreniyordu. Akşamdan sabaha ve sabahtan akşama çıkacağımızdan ümidimiz yoktu, Ölümü göze almadıkça, kimseye karşı kendimizi koruyamazdık. Nice sıkıntılar, elemeler çekmedikçe, bir eğriyi doğrultmak mümkün olmuyordu. Bütün bu hallerin her birinde, babamızı, anamızı, amcamızı, dayımızı, az çok ne varsa bütün malımızı gönül hoşluğu ile, kalb kuvveti ile, güler yüzle ve tatlı sözle Allah'ın Rasûlu uğrunda feda ederdik. Daha bunlar gibi nice nice kapalı sırlar ve kimsenin bilmediği haberler vardır ki, sen onların hiç birini bilmiyordun. Yaşın küçük olmasaydı, elbette sen de bilecektin. Senin gibi bir adam nasıl gaflet eder ki, fikrin parlaktır, söylediğini herkes anlar, tavır ve hareketin herkesce sevilir. Senin hâiz olduğun yüksek ahlâklara dair söylenecek daha çok söz vardır ve şimdi Cenab-ı Hak, seni olgunluk mertebesine ulaştırmış, iyiliğin madeni yapmış, muradını önüne sermiştir. Senin işittiğini ben bilerek söylerim. Zamanını bekle, kollarını sıva, böyle bir yerde ilişip kalma. Sana gelen kimseye yan çizerek, yüz buruşturma. Bu iş daha taze meyva gibidir. Çabuk çürümeye yüz tutmasın diye, zihinler endişe içindedir. Sen bu ümmetin ekmeğine katık gibisin, ısrar edip de kurtlanma. Bu ümmetin keskin kılıcsın; eğrilip de, kesmez olma. Bu ümmetin tatlı suyusun, acıyıp da bazulma. Allah'a yemin ederim ki, ben bu işi Rasûlullah'dan sordum. Bana şöyle buyurdu: "Ey Ebûbekir, bu iş onu istemeyenindir. Onu isteyip de, onun için çaba sarfedenin değildir. Onu küçük görenindir ve alçak gönüllülük gösterenindir. Azametli ve kibirli olanın değildir, bu iş onundur ki, ona o senindir

denilir. O benimdir, o benimdir diyenin değildir.” diye buyurmuştur. Allah bilir ki, Rasûlullah, damatlık hakkında bana danıştığı zaman, Kureyş delikanlılarından bazılarının adını söylediği zaman, ben: “Ali hakkında ne buyurursunuz?” dedim. Kendileri de; “Yaşının genç olması dolayısıyla, onu Fatma’ya uygun bulmuyorum.” dedikleri zaman ben: “Sizin büyük himayenizin altında olup da tarafınızdan gözetilirse, ikisinin de bereketi ve nimetleri artar” dedim ve daha birçok sözler söyledim. Senin damatlığına çalıştım. Bunda beni husûsi hiç bir maksadın yoktu. Senin yerine başkalarının adı söylenirken, ben senin hakkında düşündüklerimi söyledim. Benim o zamanki muamelem, senin şimdi benim hakkımdaki muamelenden daha hayırlı idi. Şuna inan ki, bu işte yani Halifelik işinde Rasûlullah sana işaret ettiyse, senden başkasına da öyle işaretlerde bulunmuştur. Senin hakkında bir şey söylediyse, başkası hakkında da sükût etmemiştir. Eğer zihninde bir şüphe ve tereddüt varsa, gel. Eshâbın hükmü doğrudur ve herkes tarafından kabul edilir, herkes onları dinler ve Hakk’a daima tâbi olunur. Allah’ın rasûlu, bu topluluktan hoşnud ve onlar hakkında çok merhametli, sevinçleriyle sevinir ve kederleri ile yerinir olduğu halde ahirete intikal buyurdular. Bilmezsin ki, Rasûl-i Ekrem, Eshâbi ile ve kendileriyle her zaman beraber bulunanlarla akraba ve yakınlarından her biri hakkında ayrı ayrı faziletler, meziyetler beyan buyurarak, onları teker teker takdir etmişti. Eğer her tarafta bulunan ümmeti bir araya gelse, onları dahi iyice idare etmekten âciz kalmazdı ve bu hususta hiç bir vezire ve yardımcıya muh-

taç olmazdı. Rasûlullah, bu ümmeti başı boş ve dar-madağınık ve bâtıla dörmüş, Hak'tan gâfil, bir bakıcısı, koruyucusu yok olarak mı bıraktı sanıyorsun? Allah'a yemin ederim ki öyle değil. O âşık bulunduğu Allah'ına dönüp giderken, gidilecek yolların işaretlerini, durulacak yerleri ve su yerlerini gösterdi. Allah'ın izni ile şirkin kafasını kırdı ve Allah uğrunda ayrılığın yüzünü yardı ve Allah için fitnenin bur-nunu kesti. Yine Allah'ın yardımı ile şeytanın yüzüne tükürdü ve Allah'm emirlerini ilân etti. Bundan sonra işte Ensâr da, Muhacirler de senin yanında ve senin yanında bir yerde ve bir şehirdedir. Eğer onlar benim sana biatimi isterler ve benim yanımda sana işaret ederlerse, yani seni gösterirlerse, ben elimi senin elinin üzerine kor, yani sana biat eylerim ve eğer başka türlü olursa, sen de Müslümanların girdiği yola gir. Yani onların biat ettiğine sen de biat et ve onların işlerine yardımcı ol ve karışık işlerini düzelt. Yollarını şaşıranlara doğru yolu göster ve azgınlıklarını önle. Çünkü Allah iyilik etrafında yardımlaşmayı emretmiştir. Hemen Hak etrafında yardımlaşmaya hazırlan ve bırak bizi hasetten ve kötü niyetten temiz olan göğüsler ile, şu dünya birliğini sona erdirelim ve düşmanlıktan uzak gönüllerle Allah'a kavuşalım. Bak insanlar pek zayıftır, onlara acı ve onlar hakkında yumuşak davran, bizim yüzümüzden kendine zahmet verme, fitne kapısı kapalı kalsın. Artık ne dedikodu var, ne de arkadan kötü söyleyen var ve işin arkasını kovalayan var. Allah bizim dediğimize şahittir ve bulunduğumuz hali de görmektedir."

Hazret-i Ebû Ubeyde, Hazret-i Ebûbekir'den bu suretle talimat alıp, kalkarken, Hazret-i Ömer ona: "Kapıda biraz bekle sana sözüm var" demesiyle, Ebû Ubeyde biraz bekledikten sonra, Hazret-i Ömer, güler yüzle kapıdan çıkıp, Ebû Ubeyde'ye dedi ki: "Ey Ebâ Ubeyde, Ali'ye de ki; uyku aslı olmayan, hayalden ibaret bir haldir. Düşmanlık, harbe yol açan bir iştir. Heva ve heves, işin sonunu düşünmemektir. Her birimizin belli bir yeri vardır. Bir hakkı vardır. Bir kazancı vardır. Açık ve kapalı halleri vardır. Zekilerin en zekisi olan adam, uzağı yakınlıştırır ve ilgisizin gönlünü alır, herkesi kendi ölçüsüne göre tartar. Her işittiğine inanmaz. Eli yerine ayağını kullanmaz. Açık ve sarih olmayan bilgide ve bilgisizliğe götüren marifette hayır yoktur. Biz yarısından gocunan develer gibi değiliz. Her sıcakın bir ateşi ve her selin bir duraklaması vardır. Bu halkın sükût etmesi, aczinden değildir. Bugün konuşmaları da korkudan değildir. Allah Hazret-i Muhammed ile her kibirlinin burnunu ve her zalimin belini kırdı. Her yalancının da dilini kesti. Hak'dan başkası dalâlettir. Bu büyüklenme ve el altından hazırlık ve araştırmalar nedir? Rasûl-i Ekrem, Ahiret âlemine göçtü, bu halifelik işi de açıkta kaldı. Kimsenin ona husûsiyeti yoktur. Rasûl-i Ekrem, senin hakkında açıkça bir şey söylemedi. Bizler ise, İranlılar ve Rumlar gibi zalim bir devlete tâbi değiliz. Hak ile, doğru ile hidâyete kavuşup, inanmış kalbli, kuvvetli bilekli ve yardım görmüş, gözü gören bir ümmet arasında Hazret-i Peygamber'in nûru ve onun elçiliğinin aydınlığı ve hikmetinin meyvası, onun verdiği hürriyetin ve nimetin, ismetin gölgesindeyiz. Zanneder-

misin ki, Ebûbekir, bu ümmeti zorlayarak veya ona hile ederek halifeliği aldı. Zannedermisin ki, Ebû bekir bu ümmetin aklını başından aldı, gözlerini bağladı, düğünlerini çözdü, akıllarını bozdu, sularını yattırdı, onları yoldan çıkardı, sapıklığa düşürdü, mahv-ü helâk olacak yollara götürdü. Gündüzlerini gece, ölgülerini kile ederek, onları uyuttu, iyiliklerini bozguna çevirdi? Eğer bunları yapabildiyse, onun sihri ve kuvveti âşikâr, hile ve tedbir de kuvvetliymiş demektir. Allah hakkı için söylerim ki, öyle değildir. Eğer öyle olsa, bunları hangi ordu ile, hangi silâhla, hangi kuvvetle, hangi mühlîmat ve malzeme ile, hangi elle, hangi şiddetle, hangi kabile ve aşiretle, hangi sebeblerle, hangi rahatlık ve genişlikle yaptı? İşin doğrusu Ebûbekir, herkesin bildiği gibi, azîz ve âlicenâb bir zattır. Halifeliği ne kuvvetle, ne de başka suretle oldu. Yemin ederim, o bu işe nazlandı, Hilâfet ona tutuldu. O çekindi, Hilâfet ona sarıldı, bu Allah'ın bir inâyeti, bir hediyesi ve ona bir ih-sanıdır. O bir nimettir ki, ona şükretmeyi Allah ona vâcib kıldı. Onun bu işin başına geçmesiyle, bu ümmet de Allah'ın lûtfuna mazhar oldu. Rasûlullah'ın sağlığında da bu devlet kuşu onun başında dolaştı. Fakat o buna iltifat etmez ve öyle bir zamanı bek-lemezdi. Allah, mahlûkatının hallerini en iyi bilen ve kullarına merhametli olanıdır. Onların hakkında en iyisini seçer, senin de, Peygamber'in saadethanesindeki yerin bellidir. Allah'ın sana verdiği ilim de, asla inkâr olunamaz. Fakat senin omuzundan büyük omuzla ve senin akrabalığından daha çok bir yakınlıkla ve senin yaşından daha üstün bir yaşla ve cahilliyet devrinde de, İslâmdan sonra da, senin nasibin

olmayan ve adın anılmayan vak'alarda başta bulunmak ve efendilik ile senin karşında bulunan var. Etrafındakilerini yani Hazret-i Zübeyr ve arkadaşlarını dinlemek hususunda kendini mazur görürsen, Ebûbekir'den saklı tutmayacağımız, yumuşak sözlerimizi işittiğin zaman, bizi de mazur tut ve eğer onların sözlerine bakıp duracak olursan, muhakkak sana o sözleri unutturacak ve bu sözleri düşünmeye meydan vermeyecek haller meydana gelebilir. İsmi açıklamadığımız zat, eğer lehinde ve aleyhinde olan fikirlerimizi bilse susmazdı. Sen de onu bazı işlerinde kendine mahrem etmezdin. Yani sırdaş etmezdin. Fakat Hazret-i Ebûbekir, Rasûl-i Ekrem'in daima kalbi ve sırdaşı, sevinç ve keder ortağı, gözü üzerinde pek makbul bir yârı idi. Bu da bütün Muhacirler ve Ensârın bildiği bir hakikattir. Allah için doğrusunu söyleyelim, sen akrabalıkca Rasûlullah'a en yakınsın, fakat Ebûbekir, mertebece senden daha yakındır. Akrabalık, et ile kandır. Mertebece yakınlık ise, ruh ile nefistir. Bu ise büyük bir farktır. Müslümanlar, bunu bilerek, bu işte birleşmişlerdir. Eğer ondan şüphe ediyorsan, Allah'ın eli, cemâat ile, rızası da kendisine itaat ile olduğunda şüphe etme. Şimdi sana bugün için hayırlı, yarın da faydalı olacak işe gir ve boğazına takılan şeyi çıkar at. Eğer ömrün uzun ve ecelin de müsaade eder ise, onu sinsin, sinmesin yiyeceksin, hoş olsa da, olmasa da içeceksin. Fakat böyle bir vakitte yeyip içeceksin ki, sana hüsûsiyeti olanlardan başka, sözünü geri çevirecek kimse olmayacak ve senin kanını emerek ve kanatlarını keserek, tuttuğun yolu ayıklayarak senin haline tamah edenlerden başka sana uyan olmayacak, o zaman pişman-

lıkla dişlerini gıcırdatacaksın ve kanlı su yutacaksın. O zaman geçen ömrün ve ahirete göçen kalbin için hasret ile üzüleceksin ve istemediğin kâseden su içmeyi ve içinden çıkamadığın hale dönmeyi isteyeceksin. Bizim hakkımızda ve senin hakkında Cenâb-ı Hak'ın bir sır ve hikmeti var ki, bunu ancak o bilir ve bunun bir sonu var ki, ferahlı ve kederli zamanlarda lûtf-u inâyet ancak ondan beklenir, Allah en lâıyk koruyucu ve bağışlayıcı ve muhabbet edicidir.”

İleride görüleceği gibi, Hazret-i Ali, halifeliği zamanında başına gelen ve birbirini takip eden müşkülâttan dolayı, hayretle, üzülerek, Hazret-i Ömer'in sözlerinin aynı ile meydana geldiğini görmüştür.

Hazret-i Ebû Ubeyde, Hazret-i Ömer'in bu bildirisini de alarak, Hazret-i Ebûbekir'in evinden çıkıp, işin güçlüğüne ve yüceliğini düşünerek, Hazret-i Ali'nin evine gitti, Hazret-i Ebûbekir ile, Hazret-i Ömer'den aldığı sözleri ona tamamiyle tebliğ etti.

Hazret-i Ali, Ebû Ubeyde'yi dikkatle dinledi ve o sözlerin tesiri ta iliklerine işledi ve ne suretle tesir ettiğini anlatmak için dedi ki: “Boynu damgalı deve göktü, ince boyunlu deve de kaçtı, haydi hırsız gelmez ol, ona Allah belâsını versin demektense, Allah hayırlar versin demek daha evlâdır.”

(Boynu ince olan deve Araplarca iyi sayılmaz).

Beyit:

Sayılı gecelerinden biridir,
Yürü haydi, dur otur yok bu gece.

Hazret-i Ali, bu darb-ı meselleri söyledikten sonra: “Evet Ey Ebû Ubeyde, bu sözler hep halkın

İçinde gizli mi, yoksa düşünüp de mi böyle manâlar çıkarıyorlar?” deyince, Ebû Ubeyde; “Buna ben cevap veremem, ben ancak dince olan borcumu öder İslâmın söküğünü diker, ümmetin gediğini kaparım. Burasını Allah bilir. Kalbimin helecanı ve içimin yarası onu gösterir.” deyince, Hazret-i Ali der ki: “Bu evin bir bucağında oturuşum, Halifeliği istemek, yahut emr-i ma’rufu inkâr etmek, yahut bir Müslümâna serzeniş etmek değildir. Rasûlullah’ın ayrılık acısı, beni çarptı ve öyle kendimden geçirdi ki, ondan sonra hangi toplulukta bulundumsa, derdim tazelendi ve hüznün ve kederim kat kat oldu. Ona kavuşmak aşkı bana yeter, başka bir şeye tamahım yoktur. Allah biliyor ki, ahdullah ile yani kitabullah ile meşgul idim. Dağınık olanları topluyordum ve işini Allah’a ihlâs ve yaptıklarını onun bilgisine ve iradesine teslim edenlere hazırlanmış olan sevabı kazanmak için, kitabullah’a bakıyorum. Bununla beraber aleyhimde bir ittifak olduğunu ve benim için sevk edilen hakka mani olunduğunu bilmedim. Mademki benim yüzümden etraf toplanmış ve meclis kurulmuş, artık, Müslümânlardan bir ferde fenalık edene merhaba yok. Gönülde söz var. Eğer söz evvelce söylenmemiş olsa, öfkemi serçe parmağım ve adsız parmağım ile açıklarım ve ayaklarımın altı ve başımın tepesi ile engin denize dalarım. Fakat Rabbime kavuşuncaya kadar ağzımı açmam, davamı Allah’ın huzurunda görürüm. Yarın sabah sizin topluluğunuza gider ve sahibinize biat ederim. Beni üzen ve sizi memnun eden hale de sabrederim. Tâ ki kaderin hükmü yerini bulsa. Allah her şeye şâhiddir.”

Ebû Ubeyde Hazretleri der ki: “Bunun üzerine dönüp, Hazret-i Ebûbekir ve Ömer’in yanına geldim. Acı tatlı ne işittim ise, hepsini onlara söyledim ve ertesi gün Ali’nin geleceğini haber verdim. Hazret-i Ali, ertesi gün Mescid-i Şerif’e geldi, kalabalığı yarıp geçerek, Ebûbekir’in yanına gitti, biat etti, güzel söz söyledi ve vakar ile oturdu.

O zaman Hazret-i Ebûbekir, Haret-i Ali’ye dönerek: “Sen bizce aziz ve kerîmsin, öfkелendiğin zaman, Allah’dan korkarsın, tabii halinde de ona yalvarırsın. O kişiye ne mutludur ki, Allah’ın ihsan ettiği nimetlerle yetinir. Ben Halifelîği istemiş değildim. Ne gizli, ne de açık Allah’dan o makamı istemedim. Fakat bir karışıklık çıkar diye korkumdan çaresiz kabul ettim. Emîrlikte rahat yoktur. Bana büyük bir iş verildi ki, ona benim gücüm kuvvetim yetmez, meğer ki Allah kuvvet vere. Benim sırtıma yüklenen ağır yükü Allah senin arkandan indirdi. Biz sana muhtacız. Senin faziletini biliriz. Her hususta Allah’ın rızasını istiyoruz. demiş, Hazret-i Ali de, Hazret-i Zübeyr de, Hazret-i Ebûbekir’in Halifelîğe herkesten daha lâıyk olduğunu söylemişler ancak Eshâb ile yapılan meşveretten hariç bırakıldıkları için, üzüldüklerini ve bundan dolayı biatte geciktiklerini beyan etmişler ve halife tarafından da özürleri kabul edilerek, aradaki soğukluk tamamen kalkmıştı.

Yine Ebû Ubeyde der ki; sonra Hazret-i Ali izin alarak kalktı, Hazret-i Ömer onu uğurlamak için beraber yürürlerken, Hazret-i Ali dedi ki: “Şimdiye kadar benim gelmeyişim, sahibinizi kabul etmediğimden ve şimdi gelişim de korkumdan değildir. Ben sözümü ciddi olarak söylerim, gözümün gördüğü ve

ayağımın bastığı ve yayımın çekildiği, okumun düştüğü yeri bilirim, fakat belâ üstüne gelen belâ hakkında Allah'a güvenerek, atımın gemini tuttum.' (Belâ üzere gelen belâ, Hazret-i Peygamberin vefatı, bir de halifelîği istemekle töhmetlendirilmesidir.)

Bunun üzerine Hazret-i Ömer dedi ki: "Bahsi uzatma, sözü dağıtma, cemâatimizin hali malûm, biz bir kavimiz ki, çakmağı çakarsak ateş çıkarırız, kuyuya inersek kovayı dolduracak kadar su alırız, vurursak kanatırız, dikersek düzeltiriz, senin darb-i mesellerini işittim, istesem ben de senin sözlerinin üzerine bir takım sözler söyledim ki, işittiğine de, söylediğine de pişman olursun. Demişsin ki: Rasûl-i Ekrem'in ayrılığı beni çarptı, onun için bu evin bir bucağında oturdum, Rasûlullah'ın ayrılığı yalnız seni mi çarptı? O ayrılıkla hastalananın hali, bundan ağır ve büyüktür. Çünkü rabitası olmayan sözlerle halka ayrılık vermemek ve sonunda şeytanın hilesinden korkulan hallerde ihtiyatlı bulunmak da bu acıya tutulan kimsenin vazifelerindendir. Şu etrafımızdaki Araplar, bir sabah üzerimize toplansa, akşama kalmayız. Demişsin ki: Allah'a kavuşmak ihtiyacı, başka şeyi istemekten beni geri bırakır, şimdi onun şeriatine yardım ve bu hususda Allah'ın emirlerini tutanlara destek olmak da, O'na olan aşkın icabındandır. Demişsin ki: Ahdullah ile meşgûl idim. İbâdullah'a nasihat etmek ve halka merhamet etmek de, Kitabullah'ın iktizasındandır. Bir de, aleyhinde bir birleşme olduğuna ve senin için istenilen hakka mani olduğundan bahsetmişsin, hangi ittifak senin aleyhine vâki oldu, hangi hakkın gizlendi? Dün Ensârın ne dedikleri ve ne yaptıklarını işittin, senin adı-

nı andılar mı, yahut sana bir işaret ettiler mi? İşte Muhacirler de burada. Senin seçimini, seçiminden bahseden, yahut onu düşünen kimse var mı? Halk, senin için doğru yoldan saptılar mı, ve senin hakkın-da bilmemezlik göstererek, Allah'ı ve Rasûlunu sat-tılar mı zannediyorsun? Allah'a yemin ederim ki öyle değildir. Fakat sen köşeye çekildin, vahiy mi bekliyordun, Meleklerle müşâvere mi istiyordun? Allah bu işi Efendimiz Muhammed Mustafa (S. A.) dan sonra ortadan kaldırdı. Halifelik işini ilmiklen-miş, yahut kamış yaprakları ile kaparmış, çözülmesi ve açılmasını kolay bir iş mi sanıyorsun? Öyle değil vallahi. Etrafı orman kaplamış, ağaçlar yapraklan-mış, iki sözü bir araya getiremeyenler hep hatib ol-muşlar. Zayıflar semirmiş, ahmaklar akıllı olmuş, dikenler de güzel kokmaya başlamıştı. Şurası ne ka-dar gariptir, "söz ve sözleşme olmasa hiddetimi açık-lardım" demişsin, dinin Müslümanlardan birine kendi eli ile ve dili ile gayzını yerine getirmesine mü-saade etti mi? Bu bir cahiliyet devri âdetidir. Allah onu kökünden kaldırdı ve herkesi onun zararlarından kurtardı. Onu lâtif ve güzel kokuya, delil ve bürha-na çevirdi. "Ben artık ağzımı açmam" demişsin. Al-lahdan korkarak, onun rızasını isteyen, dilini tutar, ağzını kapar, hayıra koşar."

Ömer'in bu sözleri üzerine Ali dedi ki: "Vallahi yaptığımı bozmak için yapmadım ve dönmek niyeti ile ıkrarda bulunmadım. Allah yanında biat hususun-da en ziyade ziyan gören münafık olan ve karışıklığı isteyendir. Her felâkette ancak Allah ile teselli bu-lunur. Her hâdisede ancak Allah'a tevekkül olunur. Yâ Ebâ Hafs (Ebû Hafs, Hazret-i Ömer'in künyesi-

dir. Bir zâta künyesi ile hitab etmek, bir nevi saygıdır) artık gönül rahatlığı ile dön, meclisine git. İşittiklerinin dışında Allah'ın yardımı ve muvaffakiyeti ile insana kuvvet verecek, suçu affettirecek, dostluğu kuvvetlendirecek, sıkıntıyı ortadan kaldıracak hallerden başka bir şey yok.”

Hazret-i Ali'nin bu ifadesi üzerine Hazret-i Ömer dönüp meclise gitti, Hâşimiler de biat etti, ihtilâf ortadan kalktı, Hazret-i Ebûbekir'in Halifeliği hakkında ümmet ittifak etti.

Hazret-i Ebû Ubeyde der ki: “Rasûlullah'ın ayrılığından sonra, başıma gelen hallerin en güçlü budur.”

Doğrusu bu durum, pek zor ve tehlikeli bir hal idi. Cenâb-ı Hak bunda da Müslümanları korudu. Eğer o zaman Sahâbenin çoğunluğu ile Hâşimiler arasına nefsâniyet girseydi ve bu suretle Medine'de bir fitne çıksaydı, Müslümanlar arasına büyük bir ayrılık düşerdi ve işi çözüp bağlamaya yetkili kimselerin tedbirleri şaşardı. Hatıra hayale gelmedik felâketler vuku bulurdu ve sonra ahvâli düzeltmek pek zor olurdu ve İslâm milletin yüreğinde kıyamete kadar onulmayacak bir yara açılır ve belki o karışıklıklar arasında İslâm esasları geri bırakılarak, sırf kavmiyet fikri meydana çıkar, Ebû Sufyân, yahut öteki Kureys'in ileri gelenlerinden biri reisliği ele geçirmek için meydana atılmak ihtimalleri hatıra gelirdi.

Hakikaten bu hâdisede Hazret-i Ebûbekir de, Hazret-i Ali de pek ileri görüşlü ve ihtiyatlı olarak davranmışlardır.

Meselâ Hâşimiler ateş püskürerek, Hazret-i Ali'nin başına toplandıkları zaman, Hazret-i Ebûbekir, işin üzerine gitmedi, tâ ki Halifelik makamı kendisinde kaldığına güvindikten sonra, Hazret-i Ebû Ubeyde'yi gönderdi. Hazret-i Ali de acele etmeyip: "Yarın giderim" dedi. Çünkü o da başındaki kalabalığın kızgınlığını gidermek isterdi. İşte bundan dolayı gecikti, sonra gitti biat etti, gâile de bitti.

Anlaşıyor ki, ikisi de İslâm arasında bir ayrılık çıkmamasına çalışıyorlar ve bir fesâdın çıkmasından sakınıyorlardı. Onların bu hareketleri hikmetin ta kendisiydi ve sonra geleceklere de bir ibret dersiydi.

Hazret-i Ali'nin Sakafe'ye gitmeyip de, bir köşeye çekilmesi yanlış değil miydi? Kim bilir? Belki o hareket de çok doğru idi. İhtimâl o gün Sakafe'ye gitmiş olsaydı, Ensâr ile Muhacirler arasındaki tartışmaya bir de Hâşimilik eklenecekti. İş bir kat daha sarp saracak, daha koyu bir renge girecekti. Kaldı ki: Onların hallerini sonra gelenlerin muhakeme etmesi doğru değildir. İslâmî devirlerin en hayırlısı, Eshabın devridir. Onların hepsi hidâyet yıldızlarıdır. Kur'an-ı Kerim'in tefsiri onlardan öğrenildi. Hazret-i Peygamber'in hadisleri, onlardan işitildi. Dîn ahkâmı onlardan alındı. Onlardan öğrendiğimiz dîn kaidele-rini muhakeme etmek, bizim haddimiz mi?

Her ne kadar hata insanla beraberdir. Müctehid derecesindeki âlimler de yanılabilir. Fakat bir müctehid fikrinde doğruyu bulursa on, yanlış yaparsa bir sevâba nâil olur.

Onların hepsi şeriatın erkânıdır. Aralarında olan değişik fikirler, münakaşalar, bahisler, ilmi tartışmalar hep ictihad sayılır ve ictihadca ihtilâf etseler

bile, doğruyu anlayınca kabul ederler ve birleşirler. Tartışırken birbirine sertçe lâkırdı söyleseler bile, birbirinin kadrini bilirler ve kırmazlar. Meselâ Hazret-i Zübeyr'de en ufak bir zerre şahsiyet düşüncesi olsa, kayınpederinden ayrılmazdı. Yukarıda etrafı ile anlatılan halifelik mücadelesinde Hazret-i Ali ile en ziyade uğraşan Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali'nin kadir ve kıymetini en iyi bilenlerdendi.

Hatta Hazret-i Ömer, bir gün Hazret-i Ali'den zor bir mesele sormuş, o da hemen cevap vermiş, onun üzerine: "Hazret-i Ali'nin bulunmadığı bir yerde zor bir meselenin çıkmasından Allah'a sığınırım" demiştir. Hazret-i Ali de: "Rasûl-i Ekrem'den sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebûbekir ve Ömer'dir" derdi.

Hâsılı Eshab arasındaki ihtilâf, hep ilmî meselelerdeki ictihaddan ibarettir. Dünya işlerinden dolayı değildi. Onların temiz kalbleri başa geçmek arzusundan ve siyasetten çok uzaktı.

Hazret-i Ebûbekir ticaret ile geçinirdi. Halife olduğunun ertesi günü sabahleyin âdeti gibi omuzuna bir takım bezler alıp, satmak üzere pazara giderken, Hazret-i Ömer ile Ebû Ubeyde'ye rastlar: "Ne yapıyorsun sen yâ Ebûbekir? Halkın işleri senin boynuna verildi." dedikleri zaman: "Ya ben çocuğumu, çocuğumu ne ile besliyeyim?" demesiyle: "Biz sana Beytülmâl'den günlük nafaka takdir ederiz" dediler ve Eshabın ittifakı ile günde yarım koyun ve yazlık kışlık olmak üzere senede iki kat elbise ve para olarak senede ikibin dirhem gümüş tahsis edilmiş ise de, Hazret-i Ebûbekir: "Bunu artırınız, benim ailem var. Halbuki siz benim ticarettime manî oldunuz" demekle

beşyüz dirhem daha eklenerek, 2500 dirheme çıkarılmıştır ve Tarih-i Kâmil'de yıllığının 6000 dirhem olduğu yazılıdır.

Halkın işine gücüne bakmak için vaktini bağlayan kimsenin masrafları, elbette hazineden verilmesi lâzım gelir. Fakat bu da yeni bir mesele olduğu halde, ümmetin icması ile karar altına alınmıştır.

Bir ay sonra Hazret-i Ebûbekir minbere çıkıp, hutbe okurken; "Ey nâs, bu işe benden başka daha yetkili birinin bulunmasını istiyorum. Eğer siz beni tamamiyle Peygamberimizin yolunda zannediyorsanız, ben ona muktedir değilim, ona gücüm yetmez, çünkü o şeytandan uzaktı ve ona Allah'dan vahiy gelirdi." diyerek, aczini ortaya koydu. Hiç böyle insanların kalblerinde dünya sevgisi olur mu? Böyle zatlar hakkında başka zanlarda bulunmak mümkün mü?

Hâsılı Fahr-i Âlem vefat ettiği gün Eshâb arasında ictihadca bir ayrılık olduğu görülüyorsa da, Eshâbın iyi niyet sahibi oldukları meydandadır. Muhacirlerle Ensâr arasındaki ihtilâf ve Eshâb ile Hâşimiler arasındaki anlaşmazlık da, kısa bir zamanda ortadan kalkmış ve hepsi el birliği ile işe sarılmıştır.

Her ne kadar pederlerinin vefatından dolayı Hazret-i Fâtıma üzgün ve gönlü yaralı, teselliye muhtaç bir halde olduğu için, zevci Hazret-i Ali, ona gam ortalıklığı yapıp, kederini hafifletmek için yanında bulunduğunda, Halifelik makamına devam edemekteydi. Fakat Hazret-i Fâtıma'nın vefatında biati yenileyerek, Halifenin huzuruna gitmeye başladı, ona yâr ve yâver oldu ve halkın işlerinin görülmesinde yardımcı ve müsteşar oldu.

İşte bu suretle Hazret-i Peygamberden sonra Hilâfet unvanı ile bir İslâm emâneti kuruldu ki, âlemde hiç bir zaman öyle yüksek bir hükûmet teşekkül etmemiştir.

BAZI VAK'ALAR

Rasûl-i Ekrem'in âzâdlılarından olup, tercüme-i hâli yukarıda geçen ve cennet ile müjdelendiği için kendisini ziyaret, Eshâb tarafından uğurlu sayılan Ümm-ü Eymen (R. A.), hicretin onbirinci senesi Şaban'ının başlarında vefat etmişti. Bir ay sonra da yani Ramazan-ı Şerif'in üçüncü Salı gecesi de Hazret-i Fâtıma dünya gâilesinden geçti ve beka diyarına göçtü. Altı aydan beri hasretini çektiği babasına kavuştu. Allah onlardan hoşnud olsun —

Hazret-i Ali'nin Hasan, Hüseyin ve Muhassen adında üç oğlu ile, Ümm-ü Gülsüm ve Zeyneb adında iki kızı olmuştu. Muhassen küçük iken vefat etmiş, diğerleri yaşamışlardı.

Rasûl-i Ekrem'in Hazret-i Fâtıma'dan başka evlâdı kalmayıp, Hazret-i Peygamber'in nesli torunları Hasan ve Hüseyin Hazretleri ile devam etmiştir.

Şevvâl'in içinde de Halife Ebûbekir'in oğlu Hazret-i Abdullah da vefat etti.

Hazret-i Ebûbekir Halife olduktan sonra, aşağıda geleceği gibi Mürtedler ile muharebeye başlamış, Hac mevsimi gelince de Hazret-i Ömer'i Hac Emiri tayin ederek kafile ile Mekke'ye göndermiştir.

İLÂVE

Hazret-i Ebûbekir'in ne kadar büyük bir zât olduğu yukarıdaki tafsilâttan iyice anlaşılmıştır. **Fahr-i Âlem'in** vefatı ile herkes ne yapacağını şaşır-mışken, o meydana çıkıp, halkın fikrini bir yere toplamış ve **Hazret-i Peygamber'in** zamanında olduğu gibi İslâm idaresini yoluna koymuştur. Fakat **Hazret-i Ömer ile**, ümmetin emiri olan **Ebû Ubeyde'nin** de çok büyük himmet ve yardımları meydandadır.

İrtidat, yani dinden çıkma gaillesinin ortadan kaldırılması hususunda da **Hazret-i Ebûbekir'in** görülen fevkalâde gayreti, kendisinin büyüklüğüne ayrıca bir delildir.

MÜRTEDLER

Fahr-i Âlem'in irtihali bütün Arabistan'ı sarstı. Taraf taraf ihtilâller ve isyanlar meydana geldi. **Medine-i Münevvere**, **Eshâbın** toplandığı yer olduğu için, orada yalnız Halifelik tartışması zuhur edip, **Hazret-i Ebûbekir'e** biat edilmek suretiyle o da ortadan kalktı.

Fakat **Mekke'lileri** bu büyük ve dehşetli vaka, yıldırım gibi çarptı. Herkes hayrette kaldı. **Mekke valisi olan Üseyyit'in** oğlu **Attâb** ne yapacağını şaşır-dı. Can korkusu ile bir yere gizlendi.

İşte öyle tehlikeli bir zamanda **Amr'ın** oğlu **Süheyl**, **Kâbe'nin** kapısında durdu: "Ey ehl-i Mekke" diye halkı çağır-dı, herkes onun başına toplandı.

Süheyl onlara karşı: "Ey **Mekke'liler**, siz her-kesten evvel Müslüman oldunuz, geliniz, herkesten evvel dinden çıkmayınız. **Rasûlullah'ın** buyurduğu

gibi, Allah işi sona erdirecektir.” dediği için, Mekke’de irtidat olmadı, Kureyş kabilesi İslâm dininde sâbit kaldı.

O zaman Hazret-i Ebûbekir’in pederi Ebû Kuhâfe, Mekke’de bulunuyordu. Halkın bu şaşkınlığını görünce, zavallı ihtiyar telâş ederek; “Bu ne?” diye sormuş, “Hazret-i Peygamber irtihâl buyurmuş” dediklerinde; “Evet bu büyük bir hâdisedir, fakat onun işini görmek üzere yerine kim geçmiş?” diye sorunca; “Senin oğlun” demişler. O da: “Peki amma ona Abd-i Menâfoğulları ve Mugîre’nin oğulları razı olmuşlar mı?” sorusuna: “Evet” demişler, o da ellerini açarak: “Senin kaldırdığını koyacak ve koyduğunu kaldıracak kimse yoktur Yârabbi” diyerek, Cenab-ı Hak’kın lûtfuna teşekkür etmiş.

Ebû Kuhâfe, o zaman çok yaşlı idi. Fakat görmüş geçirmiş, pek çok vakalar atlatmış, tecrübeli bir zât olduğu için, oğlunun Hilâfette kalabilmesinin, Kureyş büyüklerinin kabûlune bağlı olduğunu düşünmüştür.

Mekke gibi Tâifte de irtidat olmadı. Kureyş gibi Sakîf kabilesi de irtidat felâketinden kurtuldu.

Fakat öteki Arap kabileleri, kimi tamamen, kimi de kısmen dinden çıktılar. Bazıları da: “Namaz kılarız ama, zekât vermeyiz” dediler. Bu suretle zekât vermek istemeyenler hakkında ne gibi bir muamele yapılacağı Eshâb arasında tereddüt edildi. Hattâ Hazret-i Ömer: “Lâilâheillallah Muhammed resûlullah diyenlerin üzerine nasıl kılıç çekeriz?” dedi.

Halife Hazret-i Ebûbekir, bu meseleyi kesin olarak halletti. Dedi ki: “Allah’a yemin ederim ki, Rasûlullah’a verdikleri bir dişi çepici yani bir yıllık oğlağı

vermekten çekinirlerse, elim kılıç tuttukça onlarla muharebe ederim.”

Hakikatte de, zekâtı namazdan ayıranlar, Kelime-i Tevhid'in hakkını vermemiş olacaklarından, mürtedler sırasına geçecekleri tabii idi.

Hazret-i Ömer ve diğer Eshâb da düşünerek, Halifenin fikrinin doğru olduğunu kabul ettiler ve bütün mürtedlerle muharebe etmek üzere ittifak ettiler.

Eğer o vakit hazinenin yani Beyt-ül Mâl'in hakkını almak hususunda gevşek davranılsa idi, İslâm hilâfeti istendiği gibi kuvvetlenemezdi.

Hazret-i Peygamber'in vefatında Âs'ın oğlu Amr, Umman'da idi. Oradan Bahreyn'e gelince, Bahreyn hükümdarı Sâviye'nin oğlu Münzir'i ölüm halinde bulmuş ve çok geçmeyip Münzir ölmüştür.

Âs'ın oğlu Amr, Bahreyn'den Medine'ye gelirken, Benî Amr diyarına uğramış ve kabile şeyhinin yanında birçok asker görmüş ve şeyh ona ziyafet verip, ikrâm ettikten sonra onunla gizlice görüşerek: “Eğer siz öşür ve zekât almaktan vazgeçmezseniz, Arap size itaat etmez.” demişti.

Hazret-i Amr, Medine'ye gelince, Eshâb onun başına toplanıp, Arabın ahvâlinden sordukları zaman: “Umman'daki Debâ beldesinden Medine'ye kadar hep ordular kurulmuş” diye cevap vermiş olduğundan, Eshâb telâşa düşerek, halka halka toplanıp konuşmaya başlamışlar.

Hazret-i Ömer de, Amr ile görüşmek üzere gelirken, bir halkanın yanından geçmiş ki, o halkada Hazret-i Ali, Osman, Talhâ, Zübeyr, Avf'ın oğlu Abdurrahman, Vakkas'ın oğlu Sa'd, bu meseleyi konu-

şuyorlardı. Hazret-i Ömer'i gördükleri gibi süssmüş-
lar ve Hazret-i Ömer: "Ne konuşuyorsunuz?" deyin-
ce, ses çıkarmamışlar, Hazret-i Ömer: "Ey Kureyş
topluluğu, korkmayınız, Allah'a yemin ederim ki
siz bir deliğe girseniz, Arap sizin arkanızdan girer"
deyip geçmiştir.

Hakikaten Cahiliyet devrinde Kureyş'in reisleri
Arap kabilelerinin köselenleri gibi idiler. Onlar ne
tarafa gitse, Arap kabileleri de o tarafa dönerdi. Müs-
lüman olduktan sonra da onlar başkalarına doğru
yolu gösteren birer yıldız oldular. bütün Arap kabi-
lelerinin onlara uyması tabii idi. Fakat bunca kabile
ve aşiretlerin birbirine benzemeyen değişik fikirlerini
bir noktada toplayabilmek için, ne kadar akıllı bir
baş ve ne kadar kuvvetli bir kalb ve ne derece bir
gayret ve fedakârlık lâzım olduğunu izaha lüzum
kalmaz.

İrtidat gailisi birdenbire pek büyüdü. Her tarafı
dehşet bürüdü. İsyân bulutları ufukları kapladı, Ye-
men'de ve diğer yerlerde bulunan memurlar dönme-
ye, uzak ve yakın yerlerden hep kara haberler gel-
meye başladı. Ehl-i İslâm karanlık gecede yağmura
tutulmuş koyun sürüleri gibi hayret ve korku içinde
kaldı.

Evvelce Esved-i Ansî, Peygamberlik davasına
kalkarak, Yemen'i karıştırmıştı. Öldürölüp, âsâyiş ve
huzur yerine gelmişti. Hazret-i Peygamber'in vefat
haberi üzerine, bütün Yemen, Kinde, Hadramût
memleketlerinde ahalinin çoğu dinden çıkarak, bü-
yük ihtilâller zuhur etti.

Umman'da da Mâlik-i Ezdi'nin oğlu Lakit adın-
da bir mürted çıkıp, Peygamberlik davasında bulu-

narak, halkı azdırdı ve o taraflarda ihtilâl başladı. Umman valileri olan Ceyfer ile kardeşi Abd kaçıp, dağlara sığındılar ve hilâfet makamından yardım istediler.

Bahreyn hükümdarı Münzir'in vefatı üzerine de, Bahreyn ahalisinin çoğu mürted oldu. Abdü'l Kays ve Benî Bekir kabileleri, Bahreyn'de toplanarak, Benî Lahm'den, Hire hükümdarlarının sonuncusu olan meşhur Münzir'in oğlu Mu'man'ın oğlu Münzir'i Bahreyn hükümdarlığına seçtiler.

Hazret-i Peygamber zamanında huzura gelip, Müslümân olan meşhur Cârud'un nasihatleri üzerine Abdu'l Kays kabilesi İslâma döndüyse de, Vâil oğlu Bekir kabilesi irtidat üzerine kaldı.

O esnada Benî Esed kabilesi şeyhi Tuleyha: "Bana (Zünnûn) adında bir melek vahiy getiriyor" diyerek Peygamberliğe kalkmış, Gatfan, Hevâzin ve Tayy kabileleri ona bağlanmışlardı.

Yemâme'de Peygamberlik davasına kalkıp da, Hanifeoğulları'nı elde eden Müseyleme-tül Kezzâb ise günden güne kuvvetini arttırmaktaydı.

Yine o sırada Benî Temim kabilesinden Secâh adında bir kadın da Peygamberlik davasına kalkıp, Temimoğulları ile Tağliboğulları kabilelerini ve diğer kabilelerden birçok Arapları da kandırarak, etrafı yağmaya başlamış, hatta Yemâme üzerine yürümüş idi.

Müseylemet-tül Kezzâb, onun bu hareketinden ür-küp, hile yoluna giderek, kendisi ile haberleşip, görüşmüş ve yaptığı evlenme teklifini Secah kabul ederek, uyuşup barışmışlar, Secah, Müseyleme'nin Peygamberliğini tasdik ederek, birkaç gün onunla bir-

likte yatıp kalktıktan sonra, Tağliboğullarının yurdu olan El-Cezire tarafına gitmiştir.

Bu suretle her tarafta baş gösteren düşmanların sayısına göre Müslümânlar çok az ise de, Halife Hazret-i Ebûbekir, yukarıda geçtiği gibi, Hazret-i Peygamber zamanındaki ahvali hiç değiştirmemek ve Peygamber'in sünnetinden ayrılmayıp, tamamiyle onu yerine getirmek kararında olduğu için, bütün mürtedlerle muharebe etmeyi kararlaştırmıştır. Fakat Hazret-i Ümâme'nin dönüşünü bekliyerek, muhabere ile vakit geçiriyordu.

Ancak Mekke ve Tâif valileri, halifelik makamından aldıkları emir üzerine Yemen tarafında toplanmış olan mürtedler üzerine asker göndererek, onları dağıtmaktaydılar.

Mürtedler ise, Abs ve Zübyan kabileleri Medine civarında Ebrak denen yere inmişler ve Tuleyha'ya bağlı olan aşiretlerden bir kalabalık da, Necid tarafındaki Zül Kısas adındaki yere gelmişlerdi.

Gönderdikleri elçileri Medine'ye gelip, yalnız namaz ile yetinip, zekât alınmamasını teklif ettiklerinde, Resûlullah'ın halifesi onları reddederek, tekliflerini kabul etmedi. Ve Medine'nin geçit başlarını korumak için, Hazret-i Ali, Zübeyr, Tâlha ve Mes'ud'un oğlu Abdullah Hazretlerini gönderdi. Kendisi de Medine'lileri mescide toplayıp, ihtiyat halinde durdu.

Gelen elçiler, kabilelerinin yanlarına dönüp, Medine halkının az olduğunu haber verince, müridler, geceleyin yağma için Medine üzerine geldilerse de, gözetleme yerinde bulunan koruyucular tarafından haber gelince, Hazret-i Ebûbekir mescidde toplu olan müslümanlar ile beraber çıkıp, mürtedleri kaçırdı.

Sonra Ebrâk'de olanlar, Zülkıs'sa'da bulunanlar ile muhabere ederek, Medine üzerine hücûma hazırlanmışlarken, Halife Ebûbekir, mevcut olan askeri o gece nizama sokup, sabahleyin onların üzerine şiddetli bir çıkış yaptı. Ve güneş doğarken, topluluklarını dağıttı.

Bu sırada Hazret-i Üsâme, muzafferden ve birçok ganimetle döndü. Halife hazretleri, muhacirler ve Ensâr ile beraber Medine dışına çıkıp, onu karşıladı.

Üsâme'nin Şam tarafına gönderilmesi, Medine'deki askerin azalmasına sebep olmuşsa da onun bu seferi Şam tarafında dinden çıkmak üzere olan kabilelerin yatıştırılmasını temin etmiştir.

Üsâme ve askeri yorgun olduğundan, Halife hazretleri onu Medine muhafızlığında bırakıp, kendisi Ebrâk, Rebze, Zübyân ve Benî Bekir kabilelerinden toplanmış olan mürtedler üzerine gitti ve onları dağıtarak, Medine'ye döndü.

Üsâme'nin askeri, etraftan gelip toplanarak Medine'de yeteri kadar kuvvet hâsıl olunca Hazret-i Ebûbekir, Zülkıs'sa tarafına giderek, oradaki mürtedleri de kaçırdı ve bütün mürtedlerle muharebe etmek üzere 11 fırka kumandanı tayin ederek, her birine birer sancak ve husûsi talimat verdi ve her fırkayı bir semte gönderdi. Bütün kabile ve aşiretlere de beyannameler gönderdi. Bunlardan:

Velid'in oğlu Hâlid, önce Tuleyha, sonra adı geçen Secah isimindeki yalancı peygamber kadına bağlı olan Nüveyreoğlu Mâlik üzerine harekete me-mur oldu.

Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Müseylemet-ül Kezzab üzerine memur edilerek, Yemâme tarafına gönderildi. Onunla buluşma üzere arkasından Hasene'nin oğlu Şurahbil de, ek kuvvet olarak gitti.

Said'in oğlu Hâlid, Şam tarafına, Âs'ın oğlu Ömer, Huzaa kabilesinden mürted olanlar üzerine, Ümeyye'nin oğlu Muhacir, Yemen tarafına, Mukri'nin oğlu Suveyt, Tehame'ye, Hâciz'in oğlu Tarif, Selim-oğulları ile Hevazin kabilesinden onlara uyanlara ve Hadramî'nin oğlu 'Ala, Bahreyn'e gönderildi.

Himyer'li Muhsin'in oğlu Huzeyfe ile Ezd'li Herseme'nin oğlu Arfece de Umman'a gönderildi. Huzeyfe, Vebarlılar üzerine, Arfece, Mehre üzerine memur oldular. Her ikisi bulundukları yerde başlı başlarına âmir idiler. Buluştukları zaman da ise, kimin yerinde iseler mevkiin Emîri; âmir olurdu. Aldıkları tâlimat öyleydi.

Halife Hazret-i Ebûbekir (R. A.) Zülkısas'dan asker ile beraber muharebeye gitmek için devesine binmişti. Fakat Hazret-i Ali, devenin yularını tutarak: "Ey Rasûlallah'ın Halifesi, nereye gidiyorsun? Sana Uhud'de Fahr-i Âlem'in söylediğini tekrar ederim. "Kılıcını kınına sok, sonra bizi kendine acındırma" buyurmuştu. Allah'a yemi'n ederim ki, sana bir hal olursa, artık İslâm âlemi rahat yüzü görmez" öteki Eshâb da bu sözü tasdik etti, bunun üzerine Halife Hazretleri Medine'ye döndü.

Hilâfet münakaşasını yeni bitirmiş olan şu büyük adamların hali ibretle bakılacak şeydir. Hazret-i Ali, hiç kimseye dalkavukluk etmeyen âlicenâb, çok faziletli bir kimse idi. Halifelik hususundaki görüşme, yolunda yürümedi diye, Hazret-i Ebûbekir'e bi-

ati geçiktirmişti. Bu sefer onu muharebeye gitmekten men ediyor. Eğer kendinde bir zerre dünya hırsı olsaydı, varsın gitsin, ona bir hal olursa ben yerine geçerdim diye düşünerek, ses çıkarmazdı.

Hazret-i Ebûbekir gibi din uğrunda canını esirgemeyen bir zâtın, ehemmiyetli bir iş olan muharebeye gitmeyi kararlaştırdığı halde, birinin hatırı için vazgeçmesi, sırf Hazret-i Ali'nin doğru düşüncesine uymaktan ibaret olduğunda şüphe edilemez. Hepsinin zikri, fikri İslâm dinine hizmet etmek, hâlis niyetinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Eshâbın bazılarını dünya tamahı ile töhmetlendiren sapıklar, bu gibi hallere dikkat etseler, öyle büyük zâtlar için, kötü düşünce ile günaha girmiş olmazlardı.

TULEYHA VE SELMÂ'YA AİT VAK'ALAR

Velid'in oğlu Hâlid (R. A.) onbirinci Hicret senesi Cumâdelâhiresinde Tuleyha üzerine hareket etmişti. Fakat Hayber tarafından geçerek, işe Tayy kabilesinden başlayacakmış gibi göründü.

Hâtem'in oğlu 'Adî, Hazret-i Hâlid ile beraberdi. Ona dedi ki: "Ben gideyim de, Tayy kabilesini bizimle beraber düşman aleyhine yürümek üzere toplayayım" ve gidip Tayy kabilesini İslâm ettikten sonra, Hazret-i Hâlid'in ordusuna kattı. O sırada Hazret-i Hâlid, Muhsin'in oğlu Ukkâşe ve Ensârdan Akrem'in oğlu Sâbit (R. A.) leri düşmanların halini keşf için, ileri karakol olarak göndermişti. Tuleyha onlarla karşılaşınca, ikisini de şehid etti. İslâm as-

kerleri ilerlerken, yol üstünde onların cenazelerini gördüler ve pek çok müteessir oldular ve intikam almayı kararlaştırdılar.

Hazret-i Hâlid hemen askerini tâbiye ederek, Hâtem'in oğlu Adî ile Tayy kabilesi askerini Esed-oğulları üzerine hücum ettirdi. Kays'ın oğlu Sâbit ile, Ensârı bir kola tayin etti. Kendisi de kükremiş aslan gibi, düşmanın içine saldırdı. Mürtedlerin kimi öldü, kimi esir oldu, geri kalanı da İslâma geldi. Tuleyha ise, Şam tarafına kaçtı.

Tuleyha'nın durumunu tetkik etmekte olan Hevâzin, Suleym ve Âmiroğulları kabileleri Tuleyha'nın mağlûb olduğunu görünce, Hâlid'in yanına gelip, imânlarını yenilediler.

Sonra Gatfan kabilesi ile Hevâzin, Süleym ve Tayy kabilesinin döküntüleri Haveb denen yerde Huzeyfe'nin oğlu Mâlik'in kızı Selmâ adındaki kadının başına toplanıp, karşı durmak istediler.

Bu Selmâ, Vakt-i Saâdet'de esir edilmiş, Hazret-i Ayşe'ye verilmiş idi, Hazret-i Ayşe de kendisini âzâd etmişti. Bir gün Selmâ Peygamber'imizin zevceleri arasında bulunurken, Fahr-i Âlem yanlarına gelip; "Bilsem ki, hanginize Hav'eb köpekleri yürüyecek ve etrafında çok adamlar ölecek" dediği rivayet olunmuştur. İşte Hav'eb'de Selmâ'nın başına toplanan eşkiya gürûhu onlardır.

Hazret-i Hâlid, bu topluluğu haber alınca, oraya gitti ve o kalabalığa saldırdı. Selmâ, devesinin üstünde durarak, eşkiyanın İslâm askerine sebatla karşı koymasını istediği için, İslâm askerleri onun üzerine hücum etti. Devesinin etrafında yüz kişi ki-

hıçtan geçti, nihayet kendisi de öldürüldü, ondan sonra eşkiya topluluğu darmadağın oldu.

Sonradan Hazret-i Ayşe, Osman'ın kanım dava için Hazret-i Tâlha ve Zübeyr ile Basra tarafına giderken, Hav'eb suyuna geldiklerinde, köpekler üreyince: "Bu su ne suyudur?" diye sordu. "Hav'eb suyudur" diye cevap verdiler, o zaman bu hadis-i şerif hatırlayarak geri dönmek istemiştir. Tafsilâtı Cemal vak'asında anlatılacaktır.

Tuleyha, bir müddet Şam tarafından serseri bir halde dolaştıktan sonra, Esed ve Gatfan kabilelerinin İslâma döndüklerini işitince, o da Müslümân olup, dönmüş sonra Mekke'ye gidip, Hac etmiştir.

MÂLİK VAK'ASI

Bitâh şeyhi Nüveyre'nin oğlu Mâlik, yukarıda geçen Şecâh'a tâbi olduğundan, Hazret-i Hâlid, Tuleyha'nın işini bitirdikten sonra, onun üzerine gidecekti. Halbuki Şecah, el Cezire'ye dönmüş, Temim-oğulları da İslâm olmuşlardı. Nüveyre'nin oğlu Mâlik ise, pişman olarak, tereddütler içinde kalmıştı.

Hazret-i Hâlid'in yer yer dağıtmış olduğu çetelerden biri, Mâlik ile çocuğunu, çocuğunu ve birkaç adamını tutup, mürtedler gibi Hazret-i Hâlid'in yanına getirdiler. Orada bulunan Ebû Katâde (R. A.), onların ezân okuyup, namaz kıldıklarına şehâdet etti. Halife Hazret-i Ebûbekir'in verdiği talimatda ise imân etmiyenlerin öldürülmesi ve ezân okunan yerin halkına dokunulmaması yazılı idi. Şu hale göre, Mâlik ile yanında bulunanlara dokunulmamak lâzım ge-

lirken, Hazret-i Hâlid onları hapsedtirdi. Hapislerine memur edilen adam, emri yanlış anladığı için gece onları öldürdü. Bazıları da: "Hâlid'in emri öyleydi" dediler. Mâlik'in fevkalâde güzel olan karısını Hâlid sonradan almakla: "Hâlid, Mâlik'i işte bunun için öldürdü" diyenler de oldu.

Ebû Katâde, hâdiseden fevkalâde hiddetlenerek, Medine'ye döndü ve Hâlid'in bu muamelesinden şikâyet etti. Mâlik'in kardeşi kan davasına kalktı, iş büyüdü.

Sonradan Hâlid Medine'ye gelince, Hazret-i Ömer onu kısas ettirmek istedi. Halife Ebûbekir: "Yanlışlıkla bir iş yapılmış, kısas lâzım gelmez" dedi. Hazret-i Ömer: "Hiç olmazsa azlolunsun" dedi. Hazret-i Ebûbekir: "Allah'ın müşrikler üzerine sıyrdığı kılıcı ben kınına sokmam" dedi.

Fakat Hâlid'in bu muamelesinin kötü bir iş olduğunu ve hele harb içinde öldürülen adamın karısını nikâh etmek, Arapların nazarında çok çirkin bir iş olduğundan dolayı da onu azarladı ve bu kadar ceza ile yetindi ve Mâlik ile birlikte öldürülenlerin hepsinin diyetlerini Beyt-ül Mâl'den verdi ve Hâlid'i başkumandanlıkta bırakarak, görülen lüzûm üzerine Yemâme tarafına memur etti.

YEMÂME VAK'ASI

Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Yemâme'ye gidip, Müseylemet-ül Kezzâb'a hücum etmiş idi. Halbuki Müseyleme'nin yanında kırkbin kadar mürted top-

lanmış bulunuyordu. İkrime'nin geri gidip, yolda bulunan Şurahbil'i beklemesi lâzım gelirken, muharebeye atılmış ve bozulmuştu. Onun askerinin bozgun bir halde geriye dönüşü, İslâm ordusunda bir korku meydana getireceğinden, Hazret-i Ebûbekir onu Umman cihetine memur edilen Huzeyfe ve Arafce ile birleşmek üzere o tarafa gönderdi, Hazret-i Hâlid'i de, Yemâme'ye memur ederek, Şurahbil'in de onun yanına gitmesini bildirdi.

Hazret-i Hâlid, hicretin onbirinci senesi Şevvâl'inde ordusunu toplayarak, Medine'den çıktı. Fakat etraftan gelecekleri beklemek üzere, Bitah denilen yerde biraz durdu. Fakat bu esnada Şurahbil de acele ederek, Müseyleme ile harbe tutuşmuştu. O da İkrime gibi bozulup, bir tarafa çekilmişti. Halife hazretleri Hazret-i Hâlid'in dönüş yolunu korumak ve ihtiyaç halinde ona yardım için biraz asker göndermekle, o tarafta toplanmış olan Şecah döküntüleri dağılmış olduğundan, Hâlid dönüş yolundan emin olduğu halde, ileri hareket etti ve Şurahbil'i öncü asker üzerine memûr ederek, Yemâme'ye yürüdü. Müseyleme de askerini toplayarak, muharebeye hazırlandı. İki taraf karşılaşınca pek şiddetli bir muharebe başladı, önce İslâm ordusu bozuldu, hatta Hanifeoğulları, Hazret-i Hâlid'in çadırlarına girip, yağmaya koyuldu. Fakat daha sonra İslâm ordusu, şiddetli bir hücumla geçti, Hanifeoğulları, fena halde bozuldu ve pek çok askerleri öldü.

Bu sırada şehidlerin ulusu olan Hazret-i Hamza'yı şehid eden meşhur Vahşi, Hazret-i Hamza'yı öldürdüğü kargı ile Müseylemet-ül Kezzâb'ı bir anda cansız bıraktı. Kavga da, gaile de bitti.

Bu büyük muzafferiyet her tarafta büyük memnurluk meydana getirdi. Müseyleme'ye tâbi olanlar, kaybolup gitti. Şecah'ın da adı unutuldu, kendisi uzun müddet Tâlib kabilesi içinde kaldı, daha sonra Peygamberlik davasından vazgeçerek, Müslüman oldu.

Bu Yemâme vak'asında, Benî Hanife'den yirmi bin kişi öldü. Müslümânların şehidleri ise, ancak ikibin kadardı.

Şehidlerin üçyüzaltmış küsuru Muhâcirinden, ve bir o kadarı da Ensârdan, geri kalanı da tâbiinden idi. Hazret-i Ömer'in büyük kardeşi Hattâb'ın oğlu Zeyd, bu muharebede alemdâr idi. O da bu muharebede şehid olanlardandı. Ondan başka Hazret-i Zübeyr'in kardeşi Sâib ve Peygamber Efendimiz zamanındaki hatiblerden Kays'ın oğlu Sâbit ve Ensârdan meşhur Ebû Dücâne ,Utbe'nin oğlu Ebû Huzeyfe ve Ebû Huzeyfe'nin âzâdlısı olup, aklı ve tecrübesi ile meşhur olan Sâlim gibi Eshabın büyükleri ve yetmiş geçen kur'ân-ı Kerim hafızları, hep şehidler arasındaydılar. Sağ kalanların çoğu da yaralıydı. — Allah cümlesinden hoşnûd olsun —

KUR'ÂN-I KERİM'İN TOPLANMASI

Eshâbdan Kurân-ı Kerim'i ezberlemiş olanlara "Kurra" denirdi. Bazıları da Kur'ân-ı Kerim'in sûre ve âyetlerini dağınık olarak deriler ve tahtalar üzerine yazmışlardı.

Yukarıda geçtiği gibi, Yemâme vak'asında pek çok Kurra şehid olup, Kur'ân hafızları azaldı ve artık Kur'ân-ı Kerim'in toplanmasına lülûm görüldü.

Bunun üzerine Hazret-i Ömer'in hatırlatmasıyla ve Hazret-i Ebûbekir'in emri ile vahiy kâtiplerinden ve Eshâbın fakih ve âlimlerinden ve Ensârdan Sâbit'in oğlu Zeyd (R. A.) hicretin onikinci senesi içinde büyük bir gayret sarfederek, Kur'ân-ı Kerim'i sahife sahife topladı ve hepsine birden "Mushaf" adı verildi ve bu "Mushaf'ı Şerif", Rasûlullah'ın Halifesi olan Hazret-i Ebûbekir'in yanında saklandı. Ondan sonra ikinci halife Hazret-i Ömer'in yanında muhafaza edildi, Hazret-i Ömer'in vefatıyla de mü'minlerin anesi Hazret-i Hafsa (R. A.) nın evinde muhafaza edilmiştir.

BAHREYN VAK'ALARI

Bahreyn tarafının ordu kumandanı olan Hadramî'nin oğlu 'Alâ (R. A.), Bahreyn'e giderken Yemâme'ye gelince, Hanifeoğulları'ndan ve Yemâme hükümdarlarından Esâl'in oğlu Semâme, bazı şeyhlerle beraber ona tâbi olmuştu. Benî Temim'den de kendisine idaresindeki askerin bir katı daha katılmış ve bu suretle ordusu çok kuvvet bulmuştu. Vâil oğlu Bekir kabileşi içinde çıkan Hatım adında kabile şeyhlerinin en büyüğü olan biri, mürtedlerden başına topladığı kalabalık eşkiya gürûhu ile, daha evvel imâna gelmeyen müşriklerden dahi bir kısmı da o eşkiya arasına katılmak suretiyle Hecir ile Katif arasında büyük bir ordu kurmuştu. Bahreyn hükümdarlığına seçilmiş olan Nu'man'ın oğlu Münzir de onun yanında idi. Hatım, yer yer memurlar göndererek, lâzım gelen yerleri kuvvetlendirmiş ve Cuvâsâ denen yerde de Ehl-i İslâm muhasara edilmiş idi.

'Alâ Hazretleri, doğruca onun üzerine gidip, ordusunu karşısına kurdu. Daha evvel Cârud'u çağır-mış olduğundan, o da Abdu'l Kays kabilesini alıp, oraya getirdi.

Ondan başka o havalide İslâm olarak kalanlar hep 'Alâ'nın yanında toplandı. Dâreyn ahalisinden başka, Bahreyn şehirlerinde ne kadar mürted ve müşrik varsa, onlar da Hatım'ın etrafında toplandı ve her iki taraf ordularının etrafını hendekle çevirip, uzun ve şiddetli bir muharebeye başlandı. Her gün, her iki taraf meydana çıkıp, dövüşürler, yorulunca da karargâhlarına giderlerdi. Günlerce muharebe bu suretle uzadı durdu. Nihayet bir gece müşrik ve mürtedlerin şarhoş oldukları öğrenilerek, İslâm askerleri bir gece baskını ile hendekten içeri girdiler ve onlara kılıçla bir baskın yaptılar, ne Hatım kaldı, ne Münzir kurtuldu. Toplulukları bozulup, dağıldı. Kimi de esir oldu. Kalanlar da bir tarafa kaçtı. Fakat bir kısmı kayıklara binerek, Dârin'e geçti.

Bunun üzerine 'Alâ, bozguna uğrayanların yollarını kesmek üzere Vâil oğlu Bekir kabilesinden Müslümanlıktan sabit kalanlara ve Hafsa-i Temimiye ve Şeybânoğulları kabilesi şeyhlerinden meşhur Hârise'nin oğlu Mesna'ya yazdı ve ganimet mallarını gazilere taksim ettikten sonra, Dârin'e gitti.

Fakat arada pek geniş bir haliç vardı. Elde de kayık yoktu. Hemen askere dönerek: "Ey gaziler, Allah size karada yardımını gösterdi, denizde de o büyük yardımı göreceksiniz. Haydi düşman üzerine yürüyünüz ve denize atlayınız" dedi ve atını suya sürdü. Askerler de kimi at, kimi deve üzerinde olduğu halde suya atıldılar ve hep bir ağızdan: "Ey merha-

metlilerin merhametlisi, Yâ Kerim, Yâ Halim, Yâ Ehad, Yâ Samed, Yâ Hay, Ey ölüleri dirilten, Yâ Kayyûn, senden başka ilâh yoktur, ancak sensin, Ey Rabbımız" diye yüksek sesle dua ederek, o büyük halici kum üstünde yürür gibi geçtiler ve düşmana yetişip, ilk hamlede galip gelerek, Darin ahalisini katliâm ettiler. Çoluk çocuklarını ve mallarını ganimet olarak aldılar.

Ganimet mallarını beşte biri hazineye çıkarıldıktan sonra, kalanı gaziler arasında taksim olundu. Süvarilerin hisselerine altışar bin ve piyadelerin hisselerine de ikişer bin dirhem düştü.

Benî Bekir Müslümanları ve Hasfa-i Temimi ve Müsennâ-i Şeybânî de oraya gelmiş olduklarından, hep birlikte Bahreyn'e döndüler.

Bütün bu büyük muzafferiyetler, hep Halife Hazret-i Ebûbekir'in çok isabetli tedbirleri neticesidir. Fakat Hâlid ve 'Alâ gibi kumandanların kıymet ve değerleri de bu arada unutulmamalıdır.

Cenâb-ı Hak, Habîb-i Ekrem'i hürmetine o asırda böyle fevkalâde zâtlar yaratmış ve onlar vasıtasıyla Hazret-i Muhammed'in şeriatini yükseltmiştir.

UMMAN, MEHRE VE YEMEN'İN AHVALI

Yukarıda geçtiği gibi Ebû Cehil'in oğlu İkrime, seferinde bozulduktan sonra, Hazret-i Halife onu Umman tarafına gidip, Huzeyfe ve Arafce ile buluşup, Umman'daki işlerini bitirdikten sonra, Yemen'e memur etmişti.

Hüzeyfe ve Arafce, henüz Umman'a gitmeden, İkrime yolda onlara yetişti ve birlikte Umman'a yakın bir yer olan Ricâm'a vardıklarında, Ceyfer ve Abd ile mektuplaştılar.

Mürtedlerin reisi olan, Lâkit, kendi üzerine asker geldiğini işitince, ordusunu Debâ şehrinde toplayıp, karargâh kurmuştu.

Ceyfer ile Abd de Suhar'da ordu kurdular ve İkrime, Huzeyfe ve Arafce'yi ileri gönderdiler, Debâ üzerine gittiler.

Debâ'da karşılaştıkları zaman, çok kuvvetli bir muharebe oldu. İslâm ordusu hemen dönmek üzere iken, Benî Nâciye ve Abdu'l Kays kabilelerinden imdat gelince, düşman bozuldu, mürtedlerin onbin kadarı kırıldı.

İslâm askerleri pek çok genimet aldı, beşte biri Arafce ile Medine'ye gönderildi ve Huzeyfe de Umman'da kaldı.

İkrime, Umman ahalisinden ve başka kabile ve aşiretlerden birçok asker toplayarak, Mehr'e gitti.

O sırada Mehre ahalisi iki fırka olup, birbirleriyle döğüşmekteydiler. Bu iki fırkadan biri İkrime'ye tâbi oldular ve Müslüman oldular ve İkrime emrindeki İslâm ordusu ile birleşerek, öteki fırka üzerine hücûn ettiler ve galebe çaldılar, birçok ganimet malları aldılar. Bu suretle o taraflar da mürtedlerden temizlendi.

İkrime sonradan Mehre'den bir hayli asker toplayarak, büyük bir fırka ile Yemen'e gitti. Ümeyye'nin oğlu Muhacir de Mekke ve Tâif'den topladığı büyücek bir fırka ile Yemen'e gitmiş olduğundan, az

zamanda Yemen tarafındaki mürtedler de orta yardan kaldırıldı ve bu suretle her tarafta mürtedlik gâilesi bertaraf edilmiş olduğundan, Beyt-ül Mâl'e ait olan gelirler, Medine-i Münevvere'ye gönderilmeye başlandı ve İslâm devleti kuvvet buldu.

İran'a tâbi olan Hîre hükûmeti ile, Kayser'e bağlı bulunan Gassâniler'den başka bütün Araplar, İslâm dairesine girdi.

IRAK MUHAREBELERİ

İrtidat gâilesi ortadan kalktıktan sonra, İran'a tâbi olan Arap memleketlerinin fethine sıra gelmişti.

Bahreyn muharebesinde Hadramî'nin oğlu 'Alâ mahiyetinde olan Harise'nin oğlu Musenna Halifeden izin alarak, Irak Arapları ülkesinde muharebelerle meşgul idi.

Hicretin onikinci senesi Muhareminde Hazret-i Ebûbekir, Seyfullah'ı yani Hazret-i Hâlid'i Irak-ı Arap'ın fethine memur etti. Müsennâ ile diğer başka şeyhlere de Hazret-i Hâlid'in yanına gitmeleri için mektub gönderdi.

Hazret-i Hâlid, onbin süvari ile yola çıktı. Müsennâ ile arkadaşları olan şeyhler de sekizbin süvari ile gelip ona katıldılar. Bu suretle İslâm ordusu onsekizbin kişiye yüseldi.

Hazret-i Hâlid, Irak topraklarından Bankiya ve Bersûma adında iki köye vardığında, halk onbin altın cizye vermek üzere eman istediler. O da kabul ederek altınları alıp, o eyâletin merkezi olan Hîre'ye

gitti. Hire valisi Tayy kabilesinden Kubeysa'nın oğlu Eyas da, memleketin eşrafı ile karşı çıkıp, doksanbin altın cizye vermek üzere sulh istedi ve kabul olundu.

Eyas'ın bu suretle sulha yanaşması, İran devletince kötülenerek, azledildi ve yerine İran kumandanlarından Zâzveyh adındaki vali, Hire'ye tayin edildi.

Hazret-i Hâlid ise, Hire'den ayrıldığı zaman Müsennâ'yı öncü askere kumandan tayin etmiş, diğer bir koldan da Hatem'in oğlu Adi'yi göndermişti. Kendisi de onların arkalarından geleceğini söyleyerek, Hufeyr de toplanmak üzere onlara talimat verdi.

O tarafın kumandanı olan Hürmüz ki İran devletinin en büyük rütbesini taşıyordu ve karadan Araplarla, denizden de Hindistan'a sefer ederek, muharebe ediyordu. Hazret-i Hâlid'in yürüdüğünü işittince, işi kendi devletine bildirdi, askerini de toplayıp, meşhur kahramanlardan ve İran şehzadelerinden Kubâd ile Enüşcan'ı birer kola memur ederek, Hazret-i Hâlid'i karşılamaya koştu ve İslâm ordusundan evvel gidip, Hufeyr mevkiini tuttu.

Hazret-i Hâlid onu görünce, Kâzıma tarafına döndüyse de, Hürmüz, hem bir kahraman, hem de harp fenninde mahir bir kumandan olup, daha evvel Kâzıma'ya gidip, subaşını zaptettiler. Hazret-i Hâlid de oraya varınca, karşısına ordusunu kurdu ve ileriye at sürdürdü ve Hürmüz'e meydan okudu. Hürmüz de ona karşı kendi başına savaş meydanına çıktı.

İki serasker atlarından inip, yaya olarak birbirlerine hücum ettiler. İkisinin de atılışları boşa gitti. Seyfullah Hâlid, hemen Hürmüz'ü kucaklayıp, altına aldı ve işini bitirmek üzere iken, Hürmüz'ün adam-

ları, Hazret-i Hâlid'i öldürmek üzere koştularsa da, Temim'den Amr'ın oğlu Ka'ka bir hücumla adamları öldürdü. Hazret-i Hâlid ise hiç telâş etmeden Hürmüz'ü idâm ederek, elbisesini aldı. Yalnız başındaki taç yüzbinlik idi. Çünkü İran'da böyle rütbelerin en üstü olan bir rütbeye ulaşanların, yüzbinlik taç giymeleri, İran devletinin teşrifat âdetlerindendi.

Bu dehşetli vak'a üzerine İran ordusu bozuldu ve İslâm askerleri arkalarına düştükleri için, ancak atı yörük olanlar kurtuldu.

Allah'ın Kılıcı, zafer müjdesi ile beraber, ganimet mallarının beşte birini Halife Hazret-i Ebûbekir'e gönderdikten sonra, ileri hareket ederek, Basra şehrinin yapıldığı yere döndü.

Düşmanı takip için Müsennâ'yı ileriye, Mukrin'in oğlu Ma'kil'i de, Übülle tarafına gönderdi. Bu Übülle şehri, Fâris Denizi'nin kuzeyindeydi ve Basra'nın bulunduğu tarafta idi.

Daha evvel Hürmüz'e yardım için İran'ın yine yüzbinlik taç giyen serdarlarından Karın adındaki kumandan, Kısra tarafından bir ordu ile gönderilmişti.

Karın, askeri ile gelirken, yolda bozgun asker ile, Kubâd ve Enüşcan'a tesâdüf etti. Onları da kendi ordusuna kattı ve ileri yürüdü. Yeniden muharebeye başlandı, bu sefer de Karın ile beraber Kubâd ve Enüşcan da harp meydanında öldüler.

İran ordusu daha fena surette bozuldu. Otuzbin kadar askeri kırıldı, ondan başka birçoğu da kaçarken sulara boğuldu, İslâm ordusu pek çok ganimet malı aldı, Halifenin emri ve talimatı üzerine bu mu-

harebelerde ele geçenler, malları ve çoluk çocuğu ile beraber esir edildi, fakat çiftçiler, cizyeye bağlanıp, dokunulmazlık hakkını aldılar.

VELECE VE LEYS MUHAREBELERİ

İranlılar Merzebân dedikleri iki büyük kumandan ve şehzadelerinden iki meşhur kahramanla, pek çok askerin telef olması üzerine telâşa düştüler. İran hükümdarı derhal Endrazgar adındaki kahramanı gönderdi ve arkasından da Behmen adındaki serdar ile mükemmel bir de ordu çıkardı. Endrazgar, Hire ile Kesker arasındaki Araplardan ve diğer taraflardan külliyetli asker toplayıp, Velece adındaki yerde bir büyük ordu kurdu.

Hazret-i Hâlid ise, Safer ayının içinde yıldırım gibi yetişip, onları kılıçtan geçirdi. Endrazgar, kılıçtan kurtulanlarla beraber kaçarken, susuzluktan öldü. Çiftçiler ise, yine cizye vererek taarruzdan uzak kaldılar. Fakat muharebe edenler esir alındıkları sırada, Vâiloğulları Hıristiyanlarından Büceyr ile Esved-i Aclî'nin oğulları da esir oldu.

Beni Vâil Hıristiyanları bundan dolayı hiddetlendiler ve Esved-i Aclî'yi kendilerine kumandan yapıp, Anbar köylerinden Fırat nehri üzerindeki Leys denilen yerde toplandılar.

O sırada adı geçen Behmen, Kapişnasa denilen yerde bulunmakla hemen Leys'teki Hıristiyan Arap ordusunun üzerine gidilmesi ve yine o tarafa gitmekte bulunan Caban adındaki kumandanın kendisine

ulaşıncaya kadar muharebeye girişilmemesi için Kisrâ tarafından emirnâme gönderilmişti.

Behmen, durumun tehlikeli olduğunu gördü, ne yapacağını şaşırды, yanındakilere danışarak, etraflı talimat almak üzere İran'ın başkenti olan Medâin'e gitti ve kendisinin dönmesine kadar harbe girişilmemesini Caban'a söyledi.

Caban, askeri alarak, Safer ayının ortalarında Leys denen yere vardı ve orada toplanmış bulunan Arap Hristiyanlarının yanında ordusunu kurdu.

İranlılar, yemek yemek için sofralarını kurmuşlarken, Hazret-i Hâlid göründü. İran ordusundaki büyükler: "Acaba hemen muharebeye girişelim mi, yoksa askeri doyurup da sonra mı muharebe edelim?" dediklerinde, Caban; "Eğer size meydan verirlerse yemek yiyebilirsiniz" dediği sırada, Hazret-i Hâlid yetişip, hemen savaş meydanına girdi.

Arap reislerinden Kays'ın oğlu Mâlik ona karşı çıktı, Seyfullah hemen onu öldürdü. Bunun üzerine Araplar arasında muharebe kızıştı. İranlılar da öbür yandan harbe girişti. Behmen gelip, yardıma girişir diye çok dayandılar, şiddetli bir surette karşı durdular. Fakat sonunda bozuldular ve pek çok kırıldılar, kan sel gibi aktı, İran müşrikleriyle, Hristiyan Arapların ölüleri, yetmişbine vardı. O gün muharebe meydanı baştan aşağı al kana boyandı, büyük bir lâle bahçesine döndü. O bahçenin bir ucunda İranlıların beyaz yufkalarla donatılmış sofraları da yer yer beyaz çiçekler ile donatılmış bahçe bölümlerine benziyordu.

Hazret-i Hâlid onlarla askerine mükemmel bir ziyafet verdi. Araplar elek kullanmadıklarından, unu

kepeğinden ayırmadan pişirirlerdi ve çok kere yedikleri arpa ekmeği idi. Hâlis buğday unundan yapılmış beyaz ekmeğe ve yufka bilmezlerdi. Bu beyaz yufkaları görünce ceylân derisinden yapılmış yazı kâğıdı sandılar: “Bu beyaz deriler nedir?” dediler fakat yeyince, çok hoşlandılar, ondan sonra beyaz yufkaya dadandılar.

Hazret-i Hâlid, askerini doyurduktan sonra hiç durmadan Engișeya şehrine gitti. Halk bir şey almaya vakit bulamadan kaçtılar. Bütün malları, eşyaları meydanda kaldı. İslâm askerleri başka yerlerden daha çok ganimet malı aldılar. Sonra Hazret-i Hâlid, Engișeya şehrini harab etti ve zafer müjdesi ile esirlerin ve ganimet mallarının sayısını hilâfet makamına bildirdi.

İşte o zaman Hazret-i Ebûbekir: “Kadınlar, Hâlid gibi bir er doğuramazlar” dedi.

HİRE'NİN FETHİ

Hazret-i Hâlid, Rebûlevvel içinde Hîre'yi fethetmiştir.

Engișeya'dan bütün ganimet malları ile yükleri gemilere doldurarak, Hîre'ye gittiğinde, Hîre valisi olan Zazveyh, şehir dışında orduyu karşı koymaya hazırlanmış, oğlu da gidip, Fırat'ın suyunu kestiği için, gemiler karada kalmıştı. Fakat Seyfullah Hâlid, hemen süvarisi ile koşarak, valinin oğlunu Fırat üstündeki Badıklı'da buldu. Hem onu, hem de adamlarını öldürdü.

Zazveyh, oğlunun öldürüldüğünü işittiği sırada İran'da da yine bir ihtilâl olduğunu haber alınca, Hîre'yi terkettti ve İran'a gitti. Hazret-i Hâlid de gidip, onun karargâhına kondu, Hire valisi de kale gibi müstahkem olan köşklere ve kiliselere kapandı.

Hazret-i Hâlid ,onları muhasara ederek sıkıştırınca, İslâm askerleri yer yer hücum ederek, kapıları kırmaya başladıklarından, çaresiz kalıp, cizye vermek üzere amân dilediler. Hazret-i Hâlid de amân verdi.

O sırada Eyaz Tai, köşklerin birindeymiş, şehrin eşrafı ile beraber çıkıp, Hazret-i Hâlid'in huzûruna geldiler. Meşhur Abd-ül Mesih de onlarla beraberdi ve söz söyleyen o idi. Abd-ül Mesih uzun zaman yaşamıştı. Birinci cüzde geçtiği gibi, Nuşirevan tarafından rüya tâbiri için Satih'a gönderilmişti.

Hazret-i Hâlid ona: "Kaç sene yaşadın?" diye sordu. "Birkaç yüz sene" diye cevap verdi ve gördüğü acâyip şeylerden sorunca: "Hire ile Şam arasında köyler dizilmişti. Bir kadın yanına yalnız bir çörek alıp, Hire'den Şam'a doğru giderken gördüm" dedi. Sonra cizyenin miktarı konuşulmaya başlandı, Hireliler yüzdöksan bin altın vermeye razı oldular. Fakat ondan başka Hazret-i Hâlid, Abd-ül Mesih'in kızı Kerâme'nin Şerik adındaki zâta verilmesini de şart koştu. Bu şart onlara pek ağır geldi. Bu şartın sebebi şu idi. Şerik, evvelce Kerâme'yi genç iken görüp, ona gönül vermişti. Fahr-i Âlem, ümmetinin Fârisi ve Hire'yi fethedeceğini Eshâbına müjdelediği zaman, Şerik de orada bulunuyordu. Kerâme'nin kendisine verilmesini Hazret-i Peygamber'den rica etti. Rasûlullah da onu kendisine vaad buyurmuştu.

Bu sefer Hire alındıktan sonra, Şerik, Hâlid'in huzurunda o vaadi şahidlerle isbat etmiş olduğundan, Hâlid de Hazret-i Peygamber'in bu vaadini yerine getirmeye mecbûr oldu. Hireliler bu teklifi kabul etmek istemeyince: "İşi güçleştirmeyin, kızı bana getiriniz, bir bedele bağlanarak kurtulur" dedi. Onlar da Kerâme'yi getirdiler ve Hâlid onu Şerik'e teslim ederek, Fahr-i Âlem'in vaadini yerine getirdi. Müna-sib bir bedele bağlanması Şerik'e teklif olundukta, o da bin dirhem istedi, derhal verip Kerame'yi geri aldılar. Abd-ül Mesih gibi meşhur bir zâtın kızına bin dirhem bedeli az bulan arkadaşları, sonradan Şerik'e söylediklerinde Şerik "daha çok sayı olduğun-u bilmiyordum" diye özür dilemiştir.

HİRE'NİN ALINMASINDAN SONRAKİ VAK'ALAR

Hire'nin fethi üzerine etraftaki şeyhler ve muhtarlar hemen Hire'ye gelip, bağlı olduklarını bildirdiler ve vergilerinin miktarını öğrendiler. Yer yer gönderilen memurlar vasıtasıyla gelirler elli gün içinde toplanıp Beyt-ül Mâl'e gönderildi.

Ezver'in oğlu Zirâr ve Hattâbın oğlu Zirâr, Ka'ka ve Müsennâ birer fırka ile Dicle kıyılarına kadar ılgarla İran şehirlerini yağma ettikleri sırada, Hazret-i Hâlid de mektublar yazarak, İranlıları İslâm dinine dâvet ediyordu.

ANBAR'IN FETHİ

Hendek ile çevrili ve mustahkem olan Anbar şehri ki, İranlıların yiyecekleri orada anbarlanırdı.

Daima orada külliyetli her türlü zahire bulunurdu. İran beylerinden Şîrzât orada muhafızdı.

Hazret-i Hâlid, Hire işlerini düzelttikten sonra, ordusu ile gidip Anbar'ı sardı ve okçuları toplayarak, halkın gözlerine nişan almalarını tenbih etti.

Okçular hep birden oklarını attılar, hiç arkasını kesmeden şehri oka tuttular. Bin kadar Anbarlının gözlerini kör ettiler. Şîrzât, Vire ile, Anbar'ı vermeye razı olduysa da, ileri sürdüğü şartlara Hazret-i Hâlid razı olmadı ve zayıf develeri kestirip, onlarla hendeği doldurttu, üzerlerinden asker yürüttü. Sarılmış olanlar hendekte İslâm askerleriyle karşılaştılar. Şîrzât, başa çıkamayacağını anladı, yalnız hayatı korunmak ve kendisi yanına mal ve eşya almamak şartıyla şehrin teslimine razı oldu. Bu şart ile Anbar şehrinin bütün mal ve eşyası ile Hazret-i Hâlid'e teslimini emretti. "Kuşca canım âzâd atasözü gibi kurtulup, Behmen'in yanına gitti.

AYN-I TEMİR KALESİNİN FETHİ

Hazret-i Hâlid, Bedr'in oğlu Zeberkan adındaki şeyhi Anbar'ı korumak üzere bırakıp, kendisi Ayn-ı Temir kalesi üzerine gitti. Orada Behrân-ı Çûbî'nin oğlu Mihrân, birçok İran askeriyile muhafız bulunuyordu. Aka adındaki şeyhlerin şeyhi de Nemiroğulları ve Taliboğulları ve Eyad kabilesi ve başka kabilelerden pek çok Arap askeri ile beraber onun yanında idi. Aka, Mihrân'a: "Arap Arabın halini daha iyi bilir. Sen Hâlid'i bize bırak" demekle, o da kabûl

edip, kalede kaldı, Aka, Arap askerleriyle Hazret-i Hâlid'e karşı çıktı.

Aka, harp meydanına gelip, saflarını düzeltirken, Hazret-i Hâlid koştu ve onu kucaklayıp esir etti. Arap askeri henüz safları düzeltmeden bozuldu ve çoğu esir oldu.

Mihrân bunu haber alınca, kaleden çıkıp İran askeriyle beraber kaçtı. Bozgun Arap askeri kaleye girdiler, fakat kaleyi koruyamadıkları için, Hâlid girdi, hepsini kılıçtan geçirdi, Aka'yı da öldürdü. Bu muharebede en eski muhacirlerden Sehim'li Riâb oğlu Amr ve Ensârdan Sa'd'ın oğlu Bışr (R. A.) de şehid oldular.

DÜMET-ÜL CENDEL VAK'ASI

Ayn-ı Temir kalesinin fethi sırasında Şam tarafındaki Hristiyan Araplarının anlaşmayı bozduklarına dair Dûmet-ül Cendel'deki İslâm askerinin kumandanı olan Ganem'in oğlu 'İyaz'dan gelen mektub üzerine Hazret-i Hâlid o tarafa döndü. Dûmet-ül Cendel kasabası, Abd-ül Melik'in oğlu Ükeydir ve Rebia'nın oğlu Cûdî adında iki reisin idaresi altındaydı. Yanlarına Keib, Gassân, ve Tenuh kabileleriyle, başka Arap kabilelerinden birçok asker toplanmıştı.

Ükeydir, Hazret-i Hâlid'in hareket ettiğini işitince, sulh etmek istemiş ise de, ötekiler ona uymadıkları için, o da Dûmet-ül Cendel'den çıkıp gitmiş fakat Hazret-i Hâlid taraftan gönderilen bir birlik onu ve adamlarını öldürerek, mallarını almışlardı.

Seyfullah, Dûmet-ül Cendel'e gelerek, orduyu bir tarafına yerleştirdi. İyaz da, diğer tarafta bulunuyordu. Cûdî, 'İyaz üzerine bir fırka gönderdi, kendisi de Hazret-i Hâlid'e karşı çıktı. Fakat Seyfullah'ın hücumuna karşı, duramayan askeri bozuldu ve kendisi esir oldu. Öteki fırka da bozuldu, bozulan asker kaleye sığındılar fakat kale o kadar kalabalığı almayıp, çoğu dışarda kaldı, kimi öldü, kimi esir oldu. Hâlid bu esirlerin çoğunu ve Cûdî'yi öldürdü, çoluğunu ve çocuğunu esir aldı. Cûdî'nin güzellikle tanınan kızını satın aldı ve bir müddet Dûmet-ül Cendel'de kaldı.

SON IRAK VAK'ALARI

Hız. Hâlid, Dûmet-ül Cendel'de bulunduğu zaman İranlılar Hire'yi geri almak istemişler ve Anbar üzerine Zermihir ve Ruzbih adındaki serkerdeler ile birer fırka gönderdiler. Bu iki fırka Husayd adındaki yerde birleştiler. Bihbuzâ adındaki Serdar da bir fırka ile Hanafis mevkiini tuttu.

Yukarıda yazıldığı gibi Aynı Temir vak'asında Akka'nın öldürülmesinden dolayı hiddetlenmiş olan Elcezire Araplarından Umran'ın oğlu Hüzeyl, Musayyahda, Becir-i Tağlibi'nin oğlu Rabia, Rusafe'nin doğusunda bulunan Senâ ve Bışr yani Zümeyl denen yerlerde külliyetli Arap fırkalarıyla gelmiş ve Zermihir ve Ruzbih ile birleşmek istemişlerdi.

Bu beş fırka birleştiği takdirde, İran ve Arap askerlerinden kurulu büyük bir ordu olurlardı. Fakat toplanma değil, davranmağa bile vakit bulamadılar.

Hız. Hâlid Hîre'de Kaymakamı olan Kakaî Temîmi, Zermihr ile Ruzbih'in hareketlerini işitir işitmez, onlara karşı iki fırka göndermişlerdi. Arkasından Dumet-ül Cendel'den Hız. Hâlid geldi. Hemen bir fırka ile Kakaî, Husayd üzerine ve Fedek'in oğlu Ebû Leyli'yi de Hanafis tarafına gönderdi.

Kakaî Temîmi, Huseyd'e varınca hemen muharebeye girdi. Zermihr'i öldürdü. Arkasından da Ruzbih öldürüldü. İran ordusu bozuldu. Pekçok telafat verdi. İslâm askerleri de birçok ganimet malları aldı. İran ordusunun döküntüleri Hanefis'e kaçtı. Ebû Leyli ise Kara kuş gibi oraya inmek üzere olduğun-Bihbuzâ oradan kaçıp Musayyah'ta bulunan Müzeyl'in yanına gitti.

Seyfullah Hâlid, bunu işitince, Musayah'a döndü ve "Fîlân gece, fîlân saatte, orada buluşalım" diye Kakaî ile Ebû Leyli'ye mektup gönderdi. Belirtilen vakitte üçü de Musayyah'ta birleştiler. Hüzeyl ile yanındaki kumandanlar ve askerler uykuda iken onları üç taraftan bastılar. Çoğunu öldürdüler. Hüzeyl çok az kişiyle kaçabildi.

Ebû Rehm'in oğlu Abdul Uzza ile Cerîr'in oğlu Lebid önce Müslüman olmuşlardı. Hattâ Müslüman olduklarına dair, yanlarında Hız. Ebûbekir'in mektubu da vardı. Hüzeyl'in yanında bulunmuş olduklarından, ikisi de bu vak'ada öldürüldüler. Hız. Halife, böyle bir hata yapıldığını haber alınca ikisinin de diyetlerini Beyt-ül mal'den evlât ve iyallerine vermiştir.

Hız. Ömer Nuveyre'nin oğlu Mâlik gibi bunların öldürülmesini de Hız. Hâlid'e isnâd eyler. Fakat Hız. Ebû Bekir de "Müşriklerle düşüp kalkanlar, böyle

kazaya uğrayabilir" dedi. Hz. Hâlid bu muharebeden sonra, hiç durmayıp Rebia'nın bulunduğu Senâ mevkiinde birleşmek üzere Kakai ile Ebû Leyli'ye bir saat tayin etti ve onları yola çıkarttı. Belirtilen saatte, her üçü Senâ'da birleştiler ve üç koldan Rebia fırkasını bastılar ve hesini kırdılar, kestiler. İçlerinden kimse kurtulmadı. Çoluk çocuklarını esir aldılar. Hz. Hâlid ganimet mallarının dörtte birini Medine'ye gönderdi.

Rebia'nın kızı Sahba da bu esirler içindeydi. Hz. Ali, onu satın aldı. Ondan Ömer adında bir oğlu ile Rukiyye adında bir kızı oldu.

Hüzeyl, Musayyah'tan kaçtıktan sonra birçok Arap askeriyle Zümeyl'de bulunan Fûlan'ın oğlu Attab'ın yanına gitti. Fakat onlar, daha Rebia bozgununun duymadan, Hz. Hâlid ansızın orayı bastı, hepsini yıldırım gibi vurdu. Çoğunu kılıçtan geçirdi. Ganimet mallarının beşte birini Halife'ye gönderdi. Sonra Zümeyl'den hareket ederek Attab'ın bulunduğu Rıdab adındaki yere koştu. Fakat Attab'ın yanındaki Araplar dağılınca, kendisi de kaçmış olduğundan, Rıdab'dan hareketle Kırız denen yere vardı. Ramazan geldiği ve askerinin de yorgun bulunması sebebiyle, askere istirahat verdi.

Kırız, İran, Rum ve Elcezire hudutları arasında olduğundan, hudut muhafazasına memur olan, Rum askerleri İslâm ordusunun oraya kadar gelip sokulmasına kızdılar ve o taraflarda bulunan İran askerlerini çağırıp, onlarla birleştiler. Talib, Eyad, Nemr kabileleri de gelip onlara katıldılar ve büyük bir ordu kurdular. İslâm askerlerinin alt kısmından Fırat'a geçtiler.

Rumlar: "Bugün kimler muharebe edecek ve kimler kaçacak iyice anlaşılsın" diyerek Araplardan ayrıldılar ve şiddetle muharebeye koyuldular. Fakat Hâlid'in hücumlarına dayanamayıp, pekçok telefât vererek, ötekilerden evvel bozuldular. Hz. Hâlid ise "Arkalarından ayrılmayınız" diye askere emretmekle kaçmakta olan Rumlar daha çok telefât verdiler. Öldürülenlerin sayısı yüzbini buldu.

Hz. Hâlid Zilkade'ye kadar Kırız'da kaldıktan sonra Hîre'ye dönüş emrini verdi.

Ağar'ın oğlu Şecere'yi Saka'ya, yani artçı olarak memur etti. Kendisi de oraya gidiyor gibi göründü. Halbuki seçtiği bazı askerlerle ve arkadaşlarıyla gizlice Kırız'dan ayrılıp ve büyük yollardan görünmeyip. dere tepe geçerek Mekke'ye gitti. Gizlice Hac etti. Dönüp Hîre'ye geldi ve hemen bir fırka ile bir tarafa Müsennayı gönderdi. Bir taraftan da kendisi hareket ederek Bağdat pazarını ve Katrabül ve Telli Akarakuf taraflarını yağma etti. -

Hz. Hâlid, durup dinlenme bilmez. Rahatı da aramaz ve eşi bulunmaz bir kumandandı. Fakat kendi başına ordusundan ayrılıp da, Mekke'ye gitmesi doğru bir hareket olmadığı için, Halife Hz. Ebû Bekir, onun bu hareketini kınadı ve azarladı. Sonra da bir ceza olmak üzere memuriyetini Irak'tan Şam'a çevirdi.

ONÜÇÜNCÜ HİCRET YILI VAK'ALARI

Hazret-i Hâlid, İran askerleri ve Elcezire Arapları ile muharebe ederek Rum hududuna gelince, Rumlarla da büyük bir muharebeye başlamıştı. İran'a

bağlı olan Hire Arapları ele geçtiği gibi, Rum Kayserine bağlı olan Arapların dahi İslâm dairesine alınma zamanı gelmişti.

Hazret-i Ebûbekir, yakın ve uzak yerlerden eli silâh tutanları gazaya çağırdığı için, hicretin onüçüncü senesi başında, fevc fevc her taraftan Müslümanlar Medine'ye gelmeye başladılar. Az zaman zarfında bir hayli asker Medine dışında toplanarak ordu kurdular.

Aşere-i mübeşserden, Ebû Ubeyde (R. A.) gidip onlara imamlık ederdi. Halife Hazretleri As'ın torunu ve Said'in oğlu Hâlid'i bir miktar askerle Rum hududuna gönderdi. O da hududa gidince, etraftaki kabileleri harbe davet edip çağırdı. Onlar da kabul edip askere katıldılar. Rumlar bundan kuşlanıp Behrî, Selih, Kelb, Gassan, Lahm, Cüzam kabilelerinden onlar da bir hayli asker topladılar. Fakat Said'in oğlu Hâlid, onların üzerine gidince dağılıp kaçtılar. Bunun üzerine Halid biraz daha ilerledi ve Mahan adındaki Rum generalinin ordusu ile karşılaşarak muharebeye başladı. Rum ordusunu bozdu ve pekçok askerini kırdı. Fakat iş büyümüş olduğundan Hilâfet makamından yardım istedi. Bu sırada Yemen'den Himyar askeri ile Zülkülâ', Tahame, Secer, Umman, Bahreyn askerleriyle, Ebû Cehlin oğlu İkrime, Medine'ye gelmiş olduklarından, Halife bunları hemen Hâlid'in imdadına gönderdi.

Daha sonra, Şam tarafına ehemmiyet verilmeye başlandı. Hazine adına mal toplamağa memur, Ashab'tan bazılarının memuriyetlerini kumandanlığa çevirdi. Bunlardan Kuzaâ kabilesine gitmiş olan Uk-

be'nin oğlu Velid o taraflardan asker toplamağa me-mur edildi. O da, Hâlid'in yanına gidip, oradan da Ürdün taraflarına memur edildi, Velid de Kuzaâ as-keriyle Şam'a gitti.

As'ın oğlu Amr Hazret-i Peygamber zamanında Sâd, Hüzeyl, Uzre kabilelerinin mallarını tahsile va-zifeli iken, Rasûl-i Ekrem tarafından, Umman'a gön-derildikten sonra yine eski memuriyetine döneceği vaad edilmiş olduğundan, Fahr-i Âlem'in vefatından sonra Umman'dan dönünce, Halife Hazret-i Ebûbekir onu yine adı geçen kabilelerin mallarını toplamaya memur ederek Hz. Peygamber'in kendisine yaptığı vaadi yerine getirmişti. Bu sefer, yine Halife Haz-retleri kendisini bir fırkaya kumandan yapmak iste-diğini bir mektupla kendisine bildirerek "Hazret-i Peygamber'in vaadini yerine getirmek için seni eski memuriyetine, tayin etmiştim. Şimdi tekrar dünya ve ahiretçe sana daha hayırlı olan bir memuriyete tayin etmeyi arzu ettim. Eğer sen de uygun bulursan kabul edersin" diye yazmakla As'ın oğlu Amr şöyle cevap vermişti: "Ben İslâm'ın oklarından bir okum. O okları atacak ve onları toplayacak olan Allah'tan sonra sensin. Bak hangisi daha kuvvetli ve tesirli ise o oku atarsın." Böylece Halife de onu bir fırkaya kumandan yapıp Eyle yoluyla Filistin taraflarına gönderdi.

Sonra, Ebû Süfyan'ın oğlu Yezid'i bir fırkaya kumandan yapıp Belka yolu ile Şam tarafına gön-derdi. Onun sancağı altına birçok gönüllü asker top-landı. İçlerinde Mekke eşrafından Amr'ın oğlu Sü-heyl gibi büyük zatlar vardı. Halife Hazret-i Ebûbe-kir, onu yaya olarak uğurlamış ve talimat verdiği

sırada, şu sözleri de ilâve etmişti: “Ben seni tecrübe etmek için memur ettim. Eğer iyi hareket edersen eski memuriyetinden daha büyük bir vazife veririm. Eğer uygun hareket etmezsen, seni azl ederim. Allah korkusunu kalbinden çıkarma, çünkü o, senin dışını nasıl görürse, iç yüzünü de öyle görür. Allah’a en yakın olan, ona hayırlı işi ile ençok yaklaşıdır. Cahiliyet devrindeki kibirlilikten ve zorbalıktan sakın, Çünkü Allah, o sıfatta olanları sevmez. Askerinin yanına gidince onlarla güzel konuş, onlara nasihat ederken, sözü uzatma, çünkü söz uzun olursa, biri ötekini unutturur. Nefsinin ıslahına bak. Sen salih olursan, yanındakiler de sana yararlı olur. Beş vakit belli vakitlerinde rükû’unu, secdesini tamamiyle yerine getirerek ve hakkın huzurunda olduğunu düşünerek kıl. Düşman elçileri yanına gelince, onlara ikram et ve çok tutma. Tâ ki, ordunun ahvâlini öğrenmeden çıkıp gitsinler. Onlara düşüncelerini bildirme, ordunun eksikliklerini gösterme, hâsılı sırlarını meydana koyma ki, işlerin karışmasın. Bir iş başkalariyle danıştığın zaman, doğru söyle ki, danışma sonu doğru olsun. Geceleri uyanık olup arkadaşlarında konuş ki, sana haberler gelsin ve perdeler açılsın. Geceleri askerine nöbet beklet, karakollarını da çoğalt. Vakıtlı, vakitsiz onları dolaş, işinin başında olmayanları yoluyla ve adaletle terbiye et. Cezaya lâıyk olanları, ceza vermekten korkma. Asla askerin halinden gafil olma. Ordu’ya fesad girebilir. Fakat hallerini araştırırken onları küçük düşürme, Halkın sırlarını meydana çıkarma. Dış yüzlerine bakarak yetin. Kibirli ve kendini beğenmiş olanlarla düşüp kalkma. Doğru, vefalı adamların meclisine git. Ga-

nimet malına hiyanet etme. Fakir düşürür. Çünkü o başkasının hakkıdır ve yardımdan mahrum bırakır. Yakında kendilerini ibadethanelere hapsedmiş kimse-ler yani rahipler göreceksin. Onlara dokunma, kendi hallerine bırak.”

Rasûlullah'ın halifesi kıta kumandanlarına lâ-zım gelen talimat ve nasihatler vererek, takım takım Şam tarafına göndermişti. Bunlardan her biri, bir tarafta muharebe edecek ve birinin başı sıkılırsa, diğerleri onun yardımına koşacaktır. Bir yerde toplan-landıkları zaman, kimin memuriyet çevresi ise, O kumanda yerinde olacak, ötekiler ona tâbi olacaklardır. Bu usul öteden beri yapılagelen bir usuldür. Fakat Hazret-i Ebû Ubeyde bir fırka ile, bu sefer Humus taraflarına memur olduğu için öteki kuman-danlarının üstüne nazır tayin olunmuştur. Allah cümlesinden hoşnud olsun.

Ukbe'nin oğlu Velid, İkrime, Zül Külab, Said'in oğlu Hâlid'in yanına gittiklerinde, Hâlid acele ederek diğer kumandanları beklemeden bu üçü ile birlikte Mahan'ın üzerine yürüdü. Mahan geri çekilip Şam'a girdi. Hâlid de arkasından yürüyerek, Şam yanında Merc-i Suffer adındaki yerde ordusunu kurdu. Mahan sonra Rum askerleriyle şiddetli bir çıkış yaptı. Yolları ve geçitleri tuttu ve yolda Hâlid'in oğlu Said'i bulup şehid etti. Hâlid, oğlunun şehid edildiğini haber alınca, bozguna uğrayıp, askeriyle beraber kanadı kırık şahin gibi Zülmerve'ye kondu. Ukbe'nin oğlu Velid de onunla beraberdi.

Fakat İkrime, şehre yakın bir yerde sebatla durdu. Eğer o da yer değiştirseydi. Mahan, kara kuş gibi yetişip İslâm askerlerine çok zarar verebilirdi.

O sırada, Şurahbil Irak tarafından Medine'ye gelmiş olduğundan, Halife onu, Velid'in yerine Ürdün fırkasına tayin etti. Şurahbil, Şam ordusuna gelip Hâlid'in askerlerinden yarısını alarak memuriyetine gitti. Daha sonra Medine'de toplanan bir miktar askeri Ebû Süfyan'ın oğlu Muaviye'ye verip kardeşi Yezid'in maiyetine gönderdiğinden, Muaviye Hâlid ile buluşunca, onun yanında kalan askeri alıp vazifesine gitmiştir.

Adı geçen kumandanlardan As'ın oğlu Amr Filistin'e, Hasene'nin oğlu Şurahbil, Ürdün'e Ebu Süfyan'ın oğlu Yezid Belka'ya ve Hazreti Ebû Ubeyde Cabiye taraflarına gidip ordularını kurmuşlardır.

Rum imparatoru Herakli, Arapların günden güne kuvvetlerini artırarak, Arap Irak'ını zapt ettikten sonra, Şam'a yürüdüklerini görünce telâşa düşerek Kostantaniyye'den çıkıp, Suriye'ye gelmiş ve bir miktar vergi vererek Araplarla antlaşmayı düşünmüş ise de, kendi kumandanları bu fikri uygun bulmadıkları için o da, Rumlardan ve Hristiyan Araplardan birçok asker toplayıp, kardeşinin kumandası altında As'ın oğlu Amr'a karşı yüzbin ve başka bir general ile Ebû Ubeyde'ye karşı da altmışbin ve Yorgi adındaki general ile de Ebû Süfyan'ın oğlu Yezid'e karşı mükemmel bir ordu ve başka bir general ile de Şurahbil'e karşı bir ordu gönderdi. Kendisi de Humus'ta kaldı.

Her İslâm fırkasının karşısındaki ordu kendilerine nisbetle, kat kat fazla olduğundan kumandanlar bir araya toplanmayı düşünmüşler. Hilâfet makamından da bu yolda talimat gelince Yermük vadisinde toplanmışlardır. Bir taraftan Yermük, bir taraf-

tan da Vakossa yarlarını ve uçurumlarını kendilerine siper ettiler.

Rumlar bunu görünce, onlar da değişik yerlere olan ordularını Yermük'te toplayıp, İslâm askerlerine karşı büyük bir ordu kurdular.

Yermük uçurumları büyük bir hendek gibi her iki tarafın hareketi için tabii birer mania idi. İslâm askerleri düşmana nisbetle çok az olduğundan kendileri hücum etmeyip düşman nereden baş gösterirse o tarafa üşüşerek müdafaa ediyorlardı. Bu hal bir müddet uzadı, sonunda Halifeden yardım istediler.

VELİD'İN OĞLU HAZRET-İ HÂLİD'İN İRAK'TAN ŞAM'A GELİŞİ

Kumandanların Halifeden yardım istemeleri üzerine, Halife Hazretleri Hazret-i Hâlid'e bir emirname göndererek, Müsennayı yerine kaymakam bırakıp emrindeki ordunun yarısını alarak hemen Şam'a gitmesini yazdı.

Hazret-i Hâlid, ordusunda bulunan Eshâb'ın hepsini alıp yerlerine başka adamlar bırakmak istediye de bu ayrıntıya Müsenna razı olmayıp "Ben Rasûlullah'ın Ashabında uğur bulurum. Onların yüzü suyu hürmetine Allah'tan yardım dilerim ve zaferi onların yüzünden bilirim." dedi.

Bunun üzerine Hazret-i Hâlid de onun istediği gibi askeri ikiye böldü ve onbin kadar seçkin askerle Hîre'den çıktı.

Kelb kabilesinin subaşı olan Kurakir adındaki yere gelip, oranın ahalisi Hâlid'e karşı koyunca

onları vurdu. Birçok ganimet malları aldı. Sonra susuz çöllerden ve kestirme yollardan giderek beş günde Behra kabilesinin su yeri olan Seviy adındaki yere ulaştı ve halkını vurup yine pekçok ganimet aldı.

Ordan da kalkarak Erek denen yere keldi. Buranın ahalisi cizye vermek suretiyle antlaşma yaparak kurtuldular. Sonra Tedmür'e geldi. Ahali korkup kaleye kapandılarsa da muharebeye girismeyip sulhe yattılar. Daha sonra Karyeteyn'e geldi ve harb ederek galebe çaldı ve birçok ganimet malı aldı.

Daha sonra Havarin'e geldi. Ahalisi ile muharebe ederek kimini öldürdü, kimisini esir etti. Daha sonra gittiği Kasım'da Kuzâa kabilesinden Meşcaâ oğulları onunla uzlaşma yaparak yakalarını kurtardılar. Seyfullah Hazret-i Hâlid oradan hareketle, Şam'ın yanındaki dağın geçidine gelince, Fahr-i Âlem hazretlerinin kendi yanında bulunan Ukab adındaki siyah renkli sancağını orada açtı. İslâm ordusunun şevk ve gayreti tazelendi. Bundan dolayı oraya Seniyyet-ül Ukab denilmiştir.

Hazret-i Peygamber'in sancağı ile Hazret-i Hâlid oradan Merci Râhıt'a geldi ve Gassaniler üzerine Yevm-i Fash dedikleri bayram günü ansızın hücum ederek kimini öldürdü, kimini de esir etti.

Hazret-i Hâlid oradan Gavta-i Dimeşk üzerine gönderdiği birlik de bir kiliseyi yağma ederek, aldığı ganimetleri kumandanlara getirdiler. Rumlar Havarın tarafına bakıyor ve Yermük'ten haber bekliyorlardı. Yan taraflarından ansızın Allahın Kılıcı çıkınca şaşırdılar.

Seyfullah Hâlid süratle Busra'ya gitti. Orada bulunan Rum askerlerini vurdu, bozdu, perişan etti. Busra ahalisi cizye vermek için eman dilediler. Hazret-i Hâlid de sulhen Busra'yı aldı ve ganimet mallarının beşte birini Medine'ye yolladı.

Sonra Busra'dan hareket ederek Yermük yanındaki Vakusa'ya geldi.

Rebiül ahir içinde Yermük ordusundaki kumandanlarla birleşti.

O sırada As'ın oğlu Amr, Gavr denen yerde bulunuyordu. Rumların büyük bir ordusu ise Cıllık'ta Ecnâdin denen yere hareket etmiş olduğundan bütün kumandanlar Hazret-i Hâlid'le beraber Amr'ın imdadına koştular. Hazret-i Amr'ın kumanda ettiği asker Rum ordusunu bozdu ve pekçok telefata vardı. Ashabtan da bazı kimseler şehid oldu. Bu muharebede Hazret-i Hâlid'in pekçok yararlığı görüldü.

Bu vak'a Cemaziyel evvel ortalarında olmuştu. Sonra bütün kumandanlar yine Yermük ve Vakosa denen yerde toplandılar ve orada aşağıda geleceği gibi meşhur Yermük muharebesi yapıldı.

O zamanlar Rumların ahlâkı bozulup her yerde ahaliye zulüm ve tecavüz ediyorlar ve ordu içinde de türlü türlü kötülüklere baş vuruyorlardı. Müslümân ordusunda ise küçük büyük herkes güzel ahlâk ile ve İslâm terbiyesi içinde hareket ederek gittikleri yerlerde Halka iyi muamele ve her hususta doğruluk ve adalet üzere iş gördüklerinden her türlü kötülüklerden çekinirlerdi.

Bu sıralarda Rum generallerinden birinin Müslümân ordusunun ahvalini araştırmak için gönderdiği bir arap, birgün ve bir gece Müslümânlar arasında

bulunarak dönmüş ve İslâm ordusunun ahvalini Generale anlattığı sırada, “onlar geceleyin hep ibadet ediyor. Gündüzün de hepsi askerlik ediyorlar. Yani gece rahiptirler, gündüz askerlik yapıyorlar.

Hakkı yerine getirmek için, zina edenleri taşıyorlar. Hırsızlık edenlerin kumandanlarının oğlu olsa bile elini kesiyorlar.” deyince, General, “Öyleyse onlarla yeryüzünde uğraşmaktan ise, yerin altı bize daha hayırlıdır.” demiştir.

YERMÜK MUHAREBESİ

İmparator Herakl’in Yermük tarafındaki askeri ikiyüz kırkbin kadardı. İslâm askerleri ise kılkalrı bin kişiydi. İçlerinde bin kadar Eshab vardı ki, bunlardan yüzü Bedir muharebesinde bulunanlardandı. Rumlar askerlerini biner kişiden kurulu alaylara taksim etmişlerdi. Düşman askeri gibi, tertip almak lâzım geldiğinden, İslâm ordusu da Şam’a gelince, o suretle biner biner taburlara ayrılmışlardır.

Hazret-i Hâlid’in Irak’tan dönüşüne kadar, her kumandan kendi fırkasiyle başlı başına savaşırdı. Her ne kadar Hazret-i Ebû Ubeyde’nin, hepsinin üstünde bir seraskerlik rütbesi varsa da, muharebe sırasında yine kumandanların her biri, kendi başına hareket ederdi. Hazret-i Hâlid, onları bir kumanda altına alarak tek bir ordu haline koymuştu. Rumların papazları kendi ordularına gelip, bir ay kadar, onları muharebeye teşvik eder ve onlara fedakârlıklar öğretirlerdi. Receb’in başında hareket başladı. İslâm ordusu da,

onların harekete geçtiğini görünce, fırka fırka yürüyüşe geçtiler.

İşte o zaman, Hazret-i Hâlid, ordunun önüne çıkarak, Cenâb-ı Hakka hamd u senâ ile söze başlayıp, şöyle bir hutbe söyledi:

“Bugün Allah’ın sayılı günlerinden biridir. Bugün öğünmenin, dik başlılığın sırası değildir. Muharebeyi Allah rızası için yapın. Bu öyle bir gündür ki, onun bir sonu vardır. Nizamla ve düzgünce muharebe eden bir orduya karşı böyle dağınık karşı koymak doğru olmaz. Sizin arkanızdaki zât bu hali bilse rânen ederdi. Sizi idare edenin emrine ve fikrine göre hareket edin.” demesi üzerine, “Fikrin nedir? söyle” dedikleri zaman, Hutbesine şöyle devam etti: “Hazret-i Ebûbekir sizi, birbirinize karşı iyilikle ve yumuşak muamele ile davranmamızı düşünerek göndermiştir. Yoksa ne olduğunu ve ne olacağını bilse, sizi toplayıp göndermezdi. Sizin bugün bulunduğunuz durum, İslâmları kuşatan şiddetli hallerden daha ağırdır ve düşman hakkında onlara yardım etmekten daha faydalıdır. Allah hakkı için, biliyorum ki, dünya işi sizin arınıza ayrılık düşürmüştü. İçinizden biriniz kumandanlığa seçilse, ne Allah yanında, ne de Rasûlullah’ın Halifesi yanında size bir eksiklik vermez. Şu karşıosnızdaki düşmanlara bakınız. Nasıl hazırlanmışlar. Öyle bir günde bulunuyoruz ki, elbet onun da bir sonu vardır. Eğer biz bugün onları hendeklerine püskürtürsek, zafer bizim olur., Eğer onlar bizi bozarsa artık bizim için kurtuluş yoktur. Şimdi geliniz, başkumandanlık elden ele geçsin. Biriniz bugün, diğersiniz yarın, daha öbür gün bir başkası kumandan ol-

sun. Ancak o suretle herkes sırayla kumandan olur” dedi.

Hakikaten, Rumlar sayıca İslâm ordusunun kat kat üstünde olduklarına göre, hergün bir kumandanın kaybolması hatıra gelmez şey değildi. Bunun üzerine fırka kumandanları hep birlikte Hazret-i Halid’i o gün için başkumandan seçtiler.

O sırada Rumlar öyle mükemmel bir intizamla, harp meydanına çıktılar ki, o zamana kadar hiç bir vakit o derece nizamlı bir halde çıkmamışlardı. İkiyüz bu kadar alayları harp meydanında dalgalanıyordu.

Seyfullah Hâlid de, kırk bu kadar alaya, İslâm ordusunun kahramanlarından birer bey tayin ederek askeri çok güzel bir surette tabiye etti. O zamana kadar, Araplar hiç bir vakit öyle düzgün bir dizi ile harp meydanına çıkmamışlardı. Alaylar orta, sağ, sol, öncü, yancı, olmak üzere taksim edildi. Ümmetin emîni olan Hazret-i Ebû Ubeyde’yi de kalbe, yani ortaya aldı. Ubud Derda da Kadı yani hâkim idi. As’ın oğlu Amr ile Şurahbil’i sağ kola, Ebû Süfyan’ın oğlu Yezid ile Kakaî’yi sol kola geçirdi ve Eşyem’in oğlu Kabas’ı da öncüler üzerine memur etti. Mesud’un oğlu Abdullah da ihtiyat kuvvetleri ile kaldı. Harb’in oğlu Ebû Süfyan, İslâm askerlerini muharebeye teşvik hususunda çok büyük gayret sarfediyordu.

Esved’in oğlu Mikdad da, Bedir’de bulunan Es-hâb’la beraber harp saflarında “Enfal” suresini okuyup, dinleyenlerin tüylerini ürpetiyordu. Allah hepsinden hoşnud olsun.

Hazret-i Hâlid’in emriyle muharebeye başlanıp, süvârilere çatışmaya ve iki taraf birbirine hücum et-

meye başladığı sırada, Medine'den bir elçi geldi. Hazret-i Ebûbekir'in rahatsızlığından bahsettiği için bazı kimseler onun halini öğrenmek üzere etrafına toplandırlarsa da, henüz harp kızıışmış olduğundan "Halife tarafından imdât gönderilmek üzeredir" gibi sözler söyleyip, işin hakikatini gizlemişti. Meğer ki, Hazret-i Ebûbekir vefat etmiş ve Hazret-i Ömer Halife olmuştu. O da, başkumandanlığı Ebû Ubeyde'ye vermişti. Elçi bu haberi getiriyordu. Fakat durum el değiştirmeye uygun olmadığından Hazret-i Ebû Ubeyde, muvakkaten gelen bu emri gizli tuttu. Sonradan ilân etti.

O sırada, Rum generallerinden meşhur Yorgi meydana çıktı. Hazret-i Hâlid'i istedi. O da Yorgi'nin yanına gidip, birbirine teminat verdikten sonra, şöyle bir konuşmaya başladılar. Yorgi dedi ki: "Ey Hâlid, doğru söyle, yalan söyleme, zira hür olan adam yalan söylemez. Beni aldatma. Faziletli olan kimse, hile etmez. Sizin Peygamberinize gökten bir kılıç indi de onu sana mı verdi ki, o kılıcı kimin üzerine sıyırsan, o kavmi bozuyorsun." deyince Hazret-i Hâlid "Hayır" dedi. Yorgi: "O halde, sen niçin, Allah'ın kılıcı diye adlandırıldın." demesi üzerine, Hazret-i Hâlid "Allah bızlere Peygamber gönderdi. Ben onu yalanlayarak, onunla muharebe edenler arasına katıldım. Sonra bana Allah'ın hidâyeti erişti. Ona imân ettim. O da bana "Sen Allah'ın müşrikler üzerine sıyırdığı kılıçsın" dedi ve benim muzaffer olmam için dua etti." dedi.

Bunun üzerine Yorgi: "Sen bana söyle, siz ne istiyorsunuz?" demesiyle Hazret-i Hâlid, "Ya İslâm olmak, ya cizye vermek, ya muharebe etmek, bu üç

şeyden birini seçiniz" deyince. Yorgi: "Sizin bu çağ-
rınıza gelerek, içinize girenlerin rütbesi nedir?" de-
mesi üzerine, Hâlid de: "Onun derecesi ile bizim de-
recemiz birdir." demekle, Yorgi "onun için de sizin
gibi bir sevâb ve mükâfat var mıdır?" diye sormuş.
Hâlid de "Evet, vardır, hattâ o bizden efdaldır. Çünkü
biz Peygamberimiz sağ iken, ona uyduk. O bize gayb-
den haber verirdi. Ondán nice mucizeler gördük. Gör-
düğümüzü gören ve işittiğimizi işiten kimse hemen
Müslümân olur. Siz ise bizim gördüğümüzü görmedi-
niz. Bizim işittiğimizi işitmediniz. Sizden içten inana-
rak, İslâm dinine giren, bizden efdal olur." diye cevap
vermiştir.

Yorgi, hemen kalkanını tersine çevirmiş ve Hâ-
lid'in telkini ile Kelime-i şهادet getirmiş, Gusl edip
Hâlid'in öğretmesi üzerine iki rekât namaz kıldıktan
sonra, kılıcını çekerek Halid'le beraber düşman üze-
rine hücum etmiştir. Böyle meşhur bir general'in
muharebe meydanında Müslüman oluşu, Rumların çok
gücüne gitmiştir.

Önce Rumlar fevkalâde şiddetli bir hücum ile
İslâm ordusunu yerlerinden kaldırdılar ve dönüş hat-
ları üstünde bulunan İkrime'nin üzerine düşürdüler.

İkrime: "Ben Rasûlullah ile bu kadar muhare-
belerde bulundum, şimdi kaçmak ne demektir. Be-
nimle ölüm üzerine muahede edecek var mı?" diye
seslenince, amcası Hişam ve Ezver'in oğlu Dırar
dört yüz kadar fedai ile beraber Hazret-i Hâlid'in ça-
dırı önünde, hepsi yaralanarak düşünceye kadar er-
kekçe muharebe ettiler. Sonra bunların bir kısmı iyi-
leşti. Geri kalanı da şehid olmuşlardı.

Serasker Hâlid ve general Yorgi, pek şiddetli ve uzun muharebeler ettiler. İslâm askerleri öğle ve ikindi namazlarını işaretle kıldılar. O sırada, İslâm kadınları da cidden erkekçe savaştılar. Günün son dakikasında general Yorgi şehid oldu. Bir gün içinde en büyük bir dereceye vâsıl oldu. Allah kendisine bol bol rahmet etsin.

Nihayet Rumlar bitkin bir halde oldukları sırada, Hazret-i Hâlid onların, ordularının kalbine çok şiddetle hücûm etti. Süvarileriyle piyadeleri arasına girdi. Süvariler, piyadeleri bırakıp kaçtı. Piyadeler atların ayakları arasında ezildi. Orduları bütün bütün bozuldu. İslâm askerleri arkalarına düştü. Arap atlısının önünden kaçıp kurtulmak, ne kadar zor bir iş olduğunu herkes bilir. Rumların harp meydanında düşüp kalanlarına nisbetle kaçarken ölenler daha çoktu. Birçok alaylar da Yermük ve Vakusa uçurumlarına düşüp öldüler. Birçoğunu da kaçarken, Müslüman kadınları öldürdü ve Rumların ileri gelenlerinden ve kumandanlarından pek çok ölüm oldu. Hattâ bu arada İmparatorun kardeşi de öldü ve telefâtın tutarı yüzbini geçti.

İslâm ordusunda da üç bin şehid vardı. İçlerinde İkrime ve oğlu Amr ve As'ın oğlu Hişam, Ve Said'in oğulları Amr ve Eban, Haris-i Sehmi'nin oğlu Said, Haris'in oğlu Nazir, gibi meşhur ve eski muhariplerden nice büyük zevat vardı. Ebû Süfyan'ın da bir gözü bir okla kör olmuştu. Allah hepsinden hoşnud olsun.

İşte bu büyük zafer sonradan bütün Şam kıtasının fethine sebep olmuştur.

FİHL VAK'ASI

Yermük muharebesi üzerine, Rumlar çok zayıf düştüklerinden Havran ve Cevlan gibi nice memleketler Müslümanların eline geçmiştir. Ancak Ürdün tarafında Fihl adındaki yerde Rumlar seksenbin asker topladığından bütün kumandanlar oraya giderek zilkade ortalarında büyük bir muharebe olmuştur.

Hazret-i Hâlid ordu öncülüğü kumandanlığını üzerine almış. As'ın oğlu Amr de bir kola kumandan olmuş, Hazret-i Ebû Ubeyde de diğer bir kolun idaresini eline almıştı. Asıl ordunun idaresi Ürdün tarafının kumandanı olan Hasenenin oğlu Şurahbil'in elinde idi. Süvarilere Ezver'in oğlu Dırar, piyadelere ise Ganem'in oğlu İyaz kumanda ediyorlardı.

Şurahbil hazretleri Fihl'e vardı. Rumların ordusuna karşı ordugâhını kurdu. İki ordu arasında sular ve bataklıklar tecavüz hareketine mani iken Rumlar geceleyin bir yolunu bularak geçip İslâm askerlerini bastılar.

Şurahbil ise geceleri uyanık ve ihtiyatlı bulunduğundan, sahaba kadar çok güzel bir müdafaada bulundu. Ertesi gün de muharebe sabahtan akşama kadar devam etti. Rumların birinci ve ikinci generaleri öldü ve orduları bozuldu. Halbuki karanlık başlamış olduğundan yollarını şaşırdılar, sulara girdiler, bataklıklara saplandılar. Arkalarından İslâm askerleri yetiştiklerini öldürdü. Seksenbin kişiden pek azı kaçıp kurtulabilmiştir....

HİCRET'İN ONÜÇÜNCÜ YILININ DİĞER VAK'ALARI

HAZRET-İ EBÛBEKİR'İN VEFATI VE HAZRET-İ ÖMER'İN HALİFELİĞİ

Hazret-i Ebûbekir, Hicretin onüçüncü senesi Cemâdiyelahirinin yedisinde hastalanıp, 15 gün mescide çıkamadı ve imamlığı Hazret-i Ömer'e havale buyurdu. Halifelik için de onu uygun buldu. Önce Avf'ın oğlu Abdurrahman'ı çağırdı: "Ömer'in Halifeliği hakkında ne dersin?" diye sordu. O da: "İstediğinden âlâdır, fakat biraz şiddeti vardır." deyince, "Onun şiddeti, benim yumuşaklığımı ortalar, iş kendi başına kaldığı zaman, hiddet ve şiddet gibi hallerden geçer, ben ona dikkat etmişim, ben bir adama kızdığım zaman o yumuşaklık gösterir, ben yumuşaklık gösterince o sertlik gösterir" dedi.

Sonra Hazret-i Osman'ı çağırdı, Hazret-i Ömer'i ondan sordu, o da: "İçi dışından âlâdır ve içimizde onun eşi yoktur" diye cevap verdi. Sonra Zeyd'in oğlu Said ve Ensârın büyüklerinden Huzeyr'in oğlu Üseyyit ve muhacirlerle, Ensârdan başka büyüklerle birer danışma yaptı.

Üseyyit: "Bu işe muktedir bir zât lâzımdır ve Ömer'den daha münasibi yoktur" dedi. Sonra Haz-

ret-i Tâlha içeri girdi: “Sen Ömer’i veliaht mı yaptın? Sen varken onun halka nasıl muamele ettiğini gördün, yalnız kalınca ne yapmaz? Allah’ın huzuruna çıktığın vakit, idare ettiğin halkı senden sorar” dedi. Hazret-i Ebûbekir: “Beni kaldırıңыз” dedi. Kaldırıp, oturdukları zaman, Tâlha’ya hitaben: “Allah’ına mü-lâki olup da, benden onu sorunca, Yârabbi kullarının işlerini onların en hayırlısına havale ettim diye cevap veririm” dedi, sonra Hazret-i Osman’ı çağırarak, bir vasiyetname yazdı.

HAZRET-İ EBÛBEKİR’İN VASIYETNAMESTİ

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla:

“Aşağıdaki vasiyetname, Muhammed Rasûlullah’ın Halifesi Ebûbekir’in dünyaca en son ve ahiret bakımından en evvel ânında kâfirin imâna ve fâcirin yakine geldiği bir halde, yaptığı vasiyettir. Ben Hat-tab’ın oğlu Ömer’i Halifelîğe seçtim, onu dinleyin, ona itaat edin, en hayırlısını aramakta kusur etmedim, eğer sabreder ve adalet ederse, beni tasdik etmiş olur, şâyet zûlmeder ve mesleğini değiştirirse, ben gaybi bilmediğim için mazurum, ben ancak hayır murad ettim, herkes amalinin cezasını bulur ve zulmedenler ne hale geleceklerini bilir, hepinizin üzerine Allah’ın selâmeti ve rahmeti devam etsin”.

Hazret-i Ebûbekir, bu vasiyetnameyi yazdıktan sonra, başını pencereden çıkarıp, dışarıda toplanmış olan Eshâba hitaben: “Size bir halife seçtim, razı mısınız?” diye sordu. “Razıyız Rasûlullah’ın Halifesi” dediler. Hazret-i Ali ise: “Ömer’den başkasına razı

olmayız" dedi. Ebûbekir de: "O'dur" diye cevap verdi ve vasiyetnameyi kölesine verip, dışarı gönderdi.

Bu vasiyetname, herkesin önünde okundu, toplanan bulunan halk: "Başüstüne" dediler. Herkesten evvel Hazret-i Ali, Hazret-i Ömer'in yanına gitti: "Bu işin uhdesinden gelecek olan işte şu kuvvetli ve emîn olan zattır" dedi.

Sonra Hazret-i Ebûbekir, Hazret-i Fâruk'u yanına çağırarak, ona birçok nasihat ve vasiyette bulundu.

Bir aralık Selmân-ı Fârisi, bazı seçkin Sahabelerle Hazret-i Ebûbekir'in huzuruna gelip; "Bize bir tavsiyede bulununuz ki, hayatımız boyunca onunla hareket edelim" dedikleri zaman: "Yakında size pek çok rızık kapıları açılacak, birkaç günlük ömre aldanıp da yarın Hakk'ın huzurunda mahcup olmayınız" dedi.

Yukarıda yazıldığı üzere, Hazret-i Hâlid, Irak ordusunun yarısını alıp, Şam'a giderken, Müsennâ Hîre valisi olarak yerinde kalmıştı. O sırada İran devleti, biraz kendisini toplayıp, Hürmüz adındaki kumandan ile, Hîre üzerine bir ordu sevketmiş olduğundan, Müsennâ kardeşleri Mühennâ ve Mes'ûd ile beraber çıkıp, Bâbil yanında İranlılarla şiddetli bir muharebeye tutuştular, İran ordusunda bir fil vardı, Arap atları ondan ürkünçe, askerin nizamı bozuldu, fakat kahraman Müsennâ bir kısım piyâde askeri ile fil'in üzerine hücum ederek, onu öldürdükleri zaman, İran askeri bozulmuş ve pek çoğu ölmüş, kılıçtan kurtulanlar da Medâin'e kadar kaçıp, İslâm askerleri onları Dicle Nehri kıyılarına kadar çaput etmişti.

Fakat İranlıların hazırlıkları çok kuvvetli olup, Müsennâ ise, uzun bir müddet Halifeden haber alamadığı için canı sıkılıyordu. Hasase'nin oğlu Bısr'i Hîre'de yerine kaymakam bırakıp, kendisi Halifenin ağır hasta olduğu gün Medine'ye geldi ve Halifenin huzuruna çıktı, Hazret-i Ebûbekir, hemen Hazret-i Ömer'i çağırarak: "Ben umuyorum ki, bugün vefat ederim, sen halkı Müsennâ ile beraber gitmek üzere muharebeye çağır, din işlerinde sizi hiç bir felâket işinizden alıkoymasın, Rasûl-i Ekrem'in vefatında benim ne yaptığımı gördün, halbuki halka onun gibi bir musibet daha uğramamıştır. bir de Cenâb-ı Hak Şam askerine yardım ihsan ettiği zaman, Hâlid ile Şam'a gitmiş olan Irak askerini Irak'a gönder, onlar oranın halkıdır" diye vasiyet etti. Akşamdan sonra Hicretin onüçüncü senesi Cemâziyelaahirinin bitmesine sekiz gün kala Salı gecesini akşam ile yatsı arasında 63 yaşında olduğu halde vefat etti. İki sene üç ay on günden beri hasretini çektiği Fahr-i Kâinatın yanına gitti. Allah kendisinden hoşnud olsun ve yüzünü nurlandırsın.

Son sözü, "Yârabbi, Müslümân olduğum halde ruhumu al ve beni kullarının arasına ulaştır" mealindeki âyet-i kerime olmuştur.

Cenazesi, Rasûl-i Ekrem'in tabutu üzerinde götürüldü, namazını Hazret-i Ömer, kabir ile minber arasında kıldırıldı ve Fahr-i Âlem'in yanına gömüldü, başı Rasûl-i Ekrem'in iki omzu hizasına kondu, mağarada kendisine arkadaş olduğu gibi, kabirde de ona komşu oldu. Kabrine Hazret-i Abdurrahman ile, Ömer, Osman ve Tâlha indiler.

Hazret-i Ebûbekir'in cahiliyet devrinde evlendiği Abd-ül Uzzâ'nın kızı Katile adındaki zevcesinden Abdullah adındaki oğlu ve Zâtunmitâkayn denilen Esmâ adındaki kızı ve yine cahiliyet devrinde evlendiği Ümm-ü Rûman'dan Abdurrahman adındaki oğlu ve mü'minlerin arası Hazret-i Ayşe ve İslâmdan sonra evlendiği Esmâ adındaki kadından Muhammed adında oğlu doğmuştur. Yine İslâmdan sonra evlendiği Hârise'nin kızı Habibe kendisinin vefatında hamile idi. Sonra Ümm-ü Gülsüm'ü doğurmuştur.

Abdullah, babasının Halifeliğinin ilk zamanlarında vefat etmişti. Evlâdı kalmadı, Esmâ, Aşere-i Mübeşşere'den Avvam'ın oğlu Zübeyr ile evlendirildi. Ondan Abdullah doğdu ve pek çok zaman yaşadı, Abdurrahman da, babasından sonra hayli zaman yaşamış, evlâdı ve torunları kalmıştı.

Oğlu Muhammed, Medine'de doğmuştu. Eshâbın çok sofularından sayılırdı. Hazret-i Ayşe sonradan Ümm-ü Gülsüm'ü, Aşere-i Mübeşşere'den Tâlha'ya nikâh etmiştir.

Hazret-i Ebûbekir'in babası, Ebû Kuhâfe, çok ihtiyar olduğu halde Mekke'de bulunuyordu. Oğlunun vefatı haberi Mekke'ye ulaşınca, ahali birbirine girmiş, Ebû Kahâfe: "Bu kargaşalık nedir?" diye sormuş, "Evlâdın vefat etti," dediklerinde: "Bu büyük bir musibettir" diyerek, "Yerine kim geçti?" diye sormuş; "Ömer" dedikleri zaman: "Can dostu ve arkadaşındır" demiş ve sükût etmiştir.

Altı ay sonra, yani hicretin ondördüncü senesi Muharreminde Ebû Kuhâfe, 97 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. — Allah kendisinden razı olsun. —

Hazret-i Ebûbekir'in vefatı günü, Erkam'ın oğlu Erkam (R. A.) de, irtihâl etmişti. İlk Müslüman olanlardan bulunup, Rasûl-i Ekrem, Peygamberliğinin ilk zamanlarında onun evinde gizlenmişlerdi. Hazret-i Ömer de o evde Müslüman oldu.

Hazret-i Ebûbekir Halife olunca, Beyt-ül Mâl, yani hazine işlerini ümmetin emîni olan Hazret-i Ebû Ubeyde üzerine almıştı. Hazret-i Ömer de kadısı idi. Bir sene içinde iki kişi mahkemeye gelmemiştir. Kâtibi Hazret-i Ali idi. Sâbit'in oğlu Zeyd ve Hazret-i Osman ve diğer bazı Eshab, yerine göre Hali-fenin yazılarını yazardı. — Allah hepsinden hoşnûd olsun —

Hazret-i Sıddik'in faziletleri pek çoktur, yukarıda etraflıca yazılmıştır.

Rasûl-i Ekrem'in birinci halifesi olup, bütün Eshâbın en faziletlisidir. Her türlü fazilet, iffet, takva ve güzel ahlâk noktalarından bütün Eshâbın üstündeydi.

Beyt-ül Mâl'den kararlaştırılan nafaka ile, orta halde bulunan Kureysli bir muhacir gibi geçi-nirdi. Vefatında birikmiş hiç parası yoktu.

Beylik maldan yanında bir köle ile, bir deve vardı. Beyt-ül Mâl'den de bir kaftan verilmişti.

Son nefesine yaklaştığı zaman, kızı Hazret-i Ayşe'yi çağırdı ve: "Biz halife olalı beri, Müslümanların on parasını yemedik, alelâde ve bayağı yemeklerini yedik ve sert elbiselerini giydik, bu köle ve deve, kaftan da hazinenindir. Biz halkın işiyle meşgul iken bunlardan faydalandık, vefat edince, üçünü de Ömer'e gönder" dedi.

Vefat ettikleri zaman Hazret-i Ayşe onları Hazret-i Ömer'e gönderdi, Hazret-i Ömer, Avf'ın oğlu Abdurrahman ile oturuyordu. Hattab'ın oğlu Ömer: "Ey Ebûbekir, kendinden sonra gelenleri zahmete soktun, müşkül durumda bıraktın" diyerek, ağladı ve yaşlar yeri ıslatırken: "Alın, bunları Beyt-ül Mâl'e teslim edin" deyince, Abdurrahman: "Sübhâ-nallah, Ebûbekir'in çocuğunu, çocuğunu da mı Beyt-ül Mâl namına alacaksın? Bir köle, bir deve beş dirhem kıymetinde eski bir kaftanın ne değeri var? Emret de onları geri çevirsinler." demesi üzerine Hazret-i Ömer: "O benim zamanımda olamaz, Ebûbekir onların Beyt-ül Mâl'e verilmesini emretmiş, ona uyarım, onun izinden giderim" dedi. Hakikaten her işinde Hazret-i Sıddîk'ın yolunu tutmuş, işlerini ona benzetmiştir.

Bazı kimseler, Hazret-i Ömer'in hiddetinden, şiddetinden dolayı Halife olduğu zaman çekinmişlerse de, tam bir adalet ve hakkaniyet yolunu tuttuğu ve Hazret-i Ali'yi kendisine kadı, yani hâkim yaptığı için herkesi memnun etmişti.

Hazret-i Ebûbekir'e halk (Resûlullah'ın Halifesi) derdi. Hazret-i Ömer'e de bazen öyle dendi, bazen de (Mü'minlerin Emîri) diye hitab edildi.

Hazret-i Ebûbekir, Eshab arasında çıkan ihtilâfları ve dinden çıkma irtidat gailelerini ortadan kaldırmış, İslâm kuvvetini bir merkeze toplamış ve Hire eyaletini İran devletinin elinden aldıktan sonra, Şam'ın fethi işlerini hazırlamıştı.

Hazret-i Ömer'e gelince: Üzerine aldığı iktidarı çok iyi kullanarak, aşağıda gelecek büyük fütûhata muvaffak olmuştur.

Halife olunca, Cerrah'ın oğlu Ebû Ubeyde Hazretlerini Şam ordusu başkumandanı yapmıştı. Her ne kadar Hazret-i Hâlid, eşi bulunmaz bir kumandan ise de, Nüveyre'nin oğlu Mâlik, hâdisesi gibi, bazı hususlardan dolayı Hazret-i Ömer'in kendisine canı sıkılmıştı. İşte bundan dolayı Ebû Ubeyde'yi baş kumandan yapıp, Hâlid'i onun maiyetine vermişti, fakat bununla beraber Ebû Ubeyde'nin maiyetinde bulunmak, Hazret-i Hâlid'e güç gelmezdi. Zira, Ebû Ubeyde, Aşere-i Mübeşşere'den ve hilâfete lâayık olan Es-habın çok değerli büyüklerinden idi.

Yukarıda geçtiği gibi, Hazret-i Ebûbekir'in vasiyeti üzerine Hazret-i Ömer, halkın kendisine biat ettiği günü, yaptığı ilk hutbede herkesi Irak muharebesine çağırdı ve dedi ki: "Hicaz, size yerleşecek bir kıt'a değildir, ancak otlak için aranan bir yurttur. Hicaz'ı Hicazlılar ancak bu suretle elde tutarlar. Yani Hicaz'ın korunması için seferlere çıkarlar ve kendilerine mer'a ararlar. Allah'ın va'dini yerine getireceği zamanlardayız. Muhacirler nerede? Allah'ın size miras olarak vadettiği yerlere yürüyünüz, Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de İslâm dinini bütün dinler üzerine üstün kılacağını vadettiğinden, dine yardım edenleri berhurdâr edecektir. Allah'ın salih kulları nerede?" deyince, önce Mesud-u Sakafî'nin oğlu Ubeyde sonra Ensârdan Ubeyde'nin oğlu Sa'd ve daha sonra Bedir'de bulunanlardan Kays'ın oğlu Selit, cemaat arasından çıkıp, herkesten evvel bu çağrıya koşular.

O sırada Müsennâ dahi ayağa kalkarak: "Ey ahali, bu işi o kadar büyötmeyiniz, biz İranlılarla

cenk ettik, kazandık, onların bakımlı yerlerini aldık, inşaallah bundan sonra da meydan bizimdir" dedi.

Bunun üzerine pek çok kimseler, Irak seferine katılmak üzere isimlerini söylediler. Hazret-i Ömer, Ebû Ubeyd-i Sakafi'yi Hazret-i Hâlid'in yerine Irak başkumandanı tayin etti. Ensârdan Sa'd ile, Salit'i, birer fırka ile onun emrine verdi ve Ebû Ubeyde'ye: Rasûlullah'ın Eshabının sözlerini dinle, yapacağın işlerde onları da bulundur" diye tavsiyede bulundu ve Halifeliğinin dördüncü günü onları yola çıkardı. O sırada İran devleti, Arap-Irak'ını geri almak için hazırlığa başlamıştı. Ebû Ubeyd-i Sakafi, Sa'd-ı Ensârî Salit Müsenna, Medine'den çıkıp, Irak'a gitmek üzere yola düzüldüklerinde, Müsennâ, ılgarla, onlardan evvel Hîre'ye gitti ve asker toplamaya başladı, sonra diğerleri de Irak'a geldiler. İran veziri olan Rüstem ise, Câbân adındaki kumandanı bir ordu ile Fırat Badekley üzerine ve Kısra'nın halazâdesi olan Nersi adındaki kumandanı da Kesker tarafına göndermiş, Müsennâ üzerine de başka bir fırka sevketmiştir. Fırat boyunda olan köyler ahalisini toptan İslâm aleyhine ayaklandırmıştı.

Müsennâ bu hallerden haber alınca, Hîre'den çıkıp, Haffan adındaki mevkie geldi. Ebû Ubeyd ile, arkadaşları da onunla orada buluştular.

Câbân'ın yanında külliyetli asker toplanmıştı. Nemarik adındaki yere gelip, ordusunu kurmuştu. Ebû Ubeyd de, Müsennâ'yı süvari fırkası kumandanlığına memur ederek, Câbân'ın üzerine yürüdü.

Nemarik'te şiddetli bir muharebe oldu, İran ordusu bozuldu. Kaçanları Kesker'de bulunan Nersi ordusuna sığındılar, Ebû Ubeyd, arkalarından koştu

ve Kesker'in alt taraflarında şiddetli bir muharebe yapılarak, Nersî ordusu bozguna uğratıldı. İran veziri Rüstem, Câbân'ın bozulduğunu haber alınca, Nersî'ye yardım için Câlinus adındaki kumandanı göndermişti. Fakat onun kavuşmasından evvel Nersî bozulduğu gibi, Ebû Ubeyd tarafından gönderilen Müsennâ ve Âsım, büyük kasabalar ve köyler halkı ile toplanıp, Calinusun ordusunu bekleyen başı bozuk kalabalığı vurup dağıttılar ve Irak topraklarının cizyesini de aldılar.

Ebû Ubeyd, bu sırada Calinus'un Barusma'ya geldiğini haber almış ve derhal üzerine yürümüştü. Onu da bozarak, perişan etti, sonra ganimet mallarını alıp, sağ salim Hîre'ye geldi.

KÖPRÜ VAK'ASI

Câlinus, mağlûb olarak Medâin'e dönünce, işi, devletine anlattı. Rüstem, durumun ehemmiyetli olduğunu anlayarak, Behmen Hâduye adındaki kumandanı serasker, yani başkumandan yaptı ve ancak hükümdara mahsus olan meşhur Dırefş-i Kâviyânî adlı sancağı çıkardı ve Behmen'e teslim ederek, bir büyük ordu ile onu Hîre'ye gönderdi. Dırefş-i Kâviyânî, kaplan derisinden yapılmış olup, birçok mücevherlerle süslenmiş ve tılsımlanmıştı. Eni sekiz, boyu da oniki arşın bir sancaktı. En büyük muharebelerde kullanılır ve İranlılar onu uğur sayarlardı.

Behmen, onu alıp, Medâin'den çıkarak, Fırat kenarına vardı ve Nâtîf denen yerde ordusunu kurdu.

Ebû Ubeyd de, gelip onun karşısına kondu ve iki taraftan Fırat üzerine köprüler kuruldu. Behmen, Ebû Ubeyd'i serbest bırakarak: "İster sen geç, ister sen ben geçeyim" diye haber gönderdi.

Hazret-i Salit ile, diğer kumandanlar, Ebû Ubeyd'i karşıya geçmekten vazgeçirmek istedilerse de, o dinlemeyip, hicretin onüçüncü senesi Şa'ban'ında karşı tarafa geçerek, harbe girişti.

Halbuki İran ordusunda birçok filler ve üzerinde de cengâverler vardı. Pek çok ziller çalınıyordu. Arap atları bunlardan ürküp gerilediler, İranlılar ise, fillerle hücum ederek, yağmur gibi ok yağdırdılar.

Ebû Ubeyd, hemen askeri atlarından indirip, yaya ve dalkılıç olarak, fillerin üzerine hücum ettirdi. Kendisi bir filin kolanını ve mahfesindeki bağlarını kesip, üzerindeki askerleri yere düşürdü ve hepsini öldürdü, İslâm askerleri bunu görünce, cesaretlendiler, bu suretle bütün fillerin üzerindeki mahfeleri yere düşürüp, üstündekileri öldürdüler.

Bu sırada Ebû Ubeyd, bir beyaz fil ile karşılaştı ve bir kılıç vuruşu ile hortumunu kesti. Fil de onu ön ayağı ile çarpıp altına aldı ve şehid etti. Benî Sakîf kumandalarından onun yerine geçenler, fili öldürdüler, fakat onlar da birer birer şehid oldular.

Ebû Ubeyd, kendisinden sonra yerine geçecek olan Sakifoğulları beylerinden, 7 kişiyi sırası ile sayıp, onlardan sonra Müsennâ'ya tâbi olunmasını vasiyet etmişti. Yedisi de kumandanlığa geçip, şehid olduktan sonra, Müsennâ orduyu eline aldı. Fakat askerlerin birçoğu onun yanında kalmayıp dağıldılar ve koşup, köprüden geçtiler. Mersed-i Sakafi'nin oğlu

Abdullah, köprü başını tutup; “Kardeşlerim, ya kumandanlarınız gibi siz de ölünüz, yahut düşmana galebe çalınız.” dedi. İranlılar ise, köprü başına hücum etmekle bozgun olan asker birbirini çiğnedi ve pek çoğu da Fırat’a dökülüp, boğuldular.

Müsennâ, kendisinin sözünü dinleyenlerle ve süvari kitalarıyla onları arkalarından korumaya koştı ve: “Ben arkanızdayım, durunuz, korkmayınız, kendi kendinizi boş yere harcamayınız, sonra toplu bir halde geçersiniz” dedi.

Ebû Zeyd-i Tâi, bir iş için Hîre’ye gelip Müsennâ ile beraber orduya katılmıştı. Hıristiyan olduğu halde, Araplık gayreti ile Müsennâ’nın yanında İranlılarla pek güzel savaşmaktaydı.

Bu sırada Müsennâ, evvelce suyu geçmiş olanlara seslenerek, köprüyü bağlattı ve askerin arkasından koruyarak, köprüden geçirdi. En sonra kendisi de yaralı olduğu halde geçti.

Bu köprübaşı muharebesinde pek çok meşhur zât şehid olmuştur, onlardan ve Uhud Muharebesine girenlerden Ukbe, Abdullah ile kardeşleri ve diğer Eshabdan Seke’nin oğlu Kays, Ebû Zeyd’i Ensârî, Ebû Ubeyd’in kardeşi Mes’ud-u Sakafi’nin oğlu Hakem ve kardeşinin oğlu Hakem’in oğlu Cübeyr şehid olmuşlardır.

Köprü başında son şehid olan Kays’ın oğlu Salit Hazretleri idi. Onunla birlikte Medine’den gelmiş olan asker dağılarak, Medine’ye dönmüşlerdir.

Bu muharebede şehid olan ve nehirde boğulan askerlerin sayısı 4.000, kaçanların sayısı 2.000 ve Müsennâ ile beraber savaşanların sayısı ise 3.000 kaddı.

İranlılar da 4.000 kadar telefât vermişti. Fakat meydan onlarda kaldı.

Behmen, Fırat'ı geçip de, İslâm ordusunun arkasından gitmeyi düşünürken, Medâin şehrinde bir ihtilâl çıkarak, ahâlî iki fırka olmuş, biri Rüstem'e, öteki de Firûzan'a bağlandıkları haberi gelmişti. Behmen bu haberi alınca, harbi bırakarak, Medâin'e döndü.

İran ordusunun sağ ve sol kol kumandanları olan Câban ile Merdanşah onun ne için döndüğünü bilmediği cihetle, onlar da muharebeyi bırakıp, onun arkasından gitmeye başlamışlar, Müsennâ, onların hareketlerini öğrenince, Ka'ka'nın kardeşi Amr'in oğlu Âsım'ı yerine kaymakam bırakıp, kendisi bir kısım süvari ile arkalarına düştü ve onlara yetişti, ikisini de tutup, esir etti. Leys ahâlisi de onların adamlarını tutup, Müsennâ'ya teslim ederek, cizyeye bağlandılar. Bu suretle Müsennâ, muzaffer olarak ve ganimetleri alarak ordu karargâhına döndü.

MÜSENNÂ'NIN YAPTIKLARI

Hazret-i Ömer, köprü vak'asını işitince, çok canı sıkılmış, Müsennâ'ya yardım için Müslümânları muharebeye çağırmıştı.

Irak tarafındaki kumandanların hemen Müsennâ'ya katılmaları için emirnameler yazıldı. Abdullah Zabî'nin oğlu İsmet'i kendisine bağlı olan halk ile beraber Müsennâ'nın emrine gönderdi. Celil-i Becili'yi de, kendi kabilesi olan Becile'ye kumandan tayin

etti, o da etrafta dağınık olan kabilesini toplayıp, Hîre tarafına gitti. Müsennâ da, civarındaki kabileleri ve Arap aşiretlerini cihada davet edince, başına birçok asker toplandı. Hatta Nemiroğulları kabilesi, Hıristiyan oldukları halde: "Biz kendi kavmimiz olan Araplarla beraber muharebe ederiz" deyip, Hilâl'in oğlu Enes'in kumandasında büyük bir topluluk olarak, Müsennâ'nın ordusuna katıldılar.

Hâsılı, Aceme karşı Arap ve müşriklere karşı ehl-i kitab birleşerek, harbe hazırlandılar.

İran devleti bundan haberdar olunca, Hemedan'lı Mihran adındaki kumandanı bir ordu ile Hira tarafına gönderdi.

Müsennâ, Kâdisiye ile Haffan arasında bulunurken, Mihran'ın hareketini işitti, Fırat kenarında ve Kûfe kıyılarında Uzeyb adındaki yere geldi. Cerîr ile İsmet de, buraya gelip, onunla birleştiler.

Mihran, onların karşısına geçti ve Fırat'ı geçip, muharebeye başladı, hemen hücûm ederek, İslâm askerinin içine daldı.

Bu sırada Müsennâ'nın kardeşi Hârise'nin oğlu Mes'ud şehid oldu. Müsennâ ise, İran ordusunun kalbine şiddetli bir hücûm ederek, Mihran'ı yerinden oynattı. Bu sırada sağ sol her iki kol da birbiri üzerine hücûm etti.

Çok kanlı bir muharebe oldu, sonunda İran askeri bozuldu, köprüden geçmek isteyenler koştular, fakat Müsennâ onlardan evvel köprü başını tuttuğu için, ne yapacaklarını şaşırıp, aşağı yukarı yürüdüler, İslâm askerleri arkalarına düşüp, akşama kadar bulduklarını vurup, kırdılar.

Geri kalanları takip için, Müsennâ tarafından gönderilen fırka, Sâbât şehrine vardı. Halkını esir etti ve Dicle kenarına kadar olan şehirleri ele geçi-
rerek, pek çok ganimet malları aldı.

Sonra Müsennâ, Hassasiye'nin oğlu Bîşr'i Hîre'-
de kaymakam bırakıp, kendisi Leys ve Anbar taraf-
larına gitti ve Hanâfis panayırının kurulduğu gün,
ansızın Hanâfis'i bastı ve birçok ganimetler alarak,
Ambar'a döndü. Ambar'da bulduğu kılavuzlarla ge-
celeyin hareket ederek, Bağdad Çarşısı yanında sa-
bahladı. Bağdad panayırını da yağma etti ve birçok
altın, gümüş, güzel kıymetli eşya alarak, muzafferin
Ambar'a geldi.

Sonra Mudarib-i Aclî'yi Rekân üzerine gönderip,
Taliboğullarından bir aşireti vurdurdu. Daha sonra
Hayyan-ı Talibî'nin oğlu Fırat, Nehaş'ın oğlu Utbe
ile birlikte Sıffıyn'e geldi. Orada bulunan aşiretler
kaçmış olduklarından, Fırat'dan geçerek, El-Cezîre
yakasında Benî Talib'den bir aşireti vurdu, mallarını
aldı. Sonra bu tarafta bulunan aşiretlerin Dicle ke-
narlarında toplandıklarını işitince, ileriye hareket
etti ve Tekrid de o kalabalığa yetişti, onları da orada
vurup, perişan ederek, pek çok ganimet malı aldı ve
Ambar'a döndü.

Utbe ile Fırat'da döndüklerinde, Fırat nehrini
geçerek, Sıffıyn tarafında karşılaştıkları bazı kabile-
leri vurdular.

Bu suretle bütün kabileler ve aşiretler İslâm or-
dusundan ürkmeye başladı ve Fırat ile Dicle arası
Müslümânların idaresi altında kaldı.

EBÛ VAKKAS'IN OĞLU SA'D'IN KUMANDANLIĞI

İran devleti vezirlerinden Rüstem ile Firûzan adındaki başkumandanlar, birbirleriyle kumanda yarışına çıktıkları için, İslâm ordusu Arap-İrak'ını aldıktan sonra, İran büyükleri aralarında kararlaştırarak, Rüstem ve Firuzan'a gittiler: "Sizin aranızdaki anlaşmazlık İran devletini batıracak, ya birleşerek hareket ediniz, yahut biz toplu olarak sizin aleyhinize yürüyeceğiz" demişler, onlar da herkesle beraber Kisrâ'nın yani İran Hükümdarı Yezd-i Cürd'ün emri altına girmeye söz vermişlerdi.

Bunun üzerine Yezd-i Cürd'ün emri ile Medâin'de pek çok asker toplanmış, Übbele, Hîre ve Ambar taraflarına başka başka ordular gönderilmiştir.

Müsennâ, işi Medine'ye yazıp, cevap beklerken, Irak halkı isyân ettiğinden, askerini toplayarak, Zîkar adındaki yere çekildi.

Halife Hazret-i Ömer ise, her tarafa mektublar göndererek, şeyhleri, reisleri Irak seferine davet etti. Müsennâ'ya da Acemler arasından çıkıp da, onlara karşı sular boyunca yayılmalarını ve Rebîa ile Mudar kabilelerinin döğüşe güçlü olanlarını ister istemez orduya katmalarını emretti.

Bunun üzerine Müsennâ, orduyu Hille'den Übbele'ye kadar Acemlerle karşı karşıya yerleştirdi ve idaresi altında olan yerlerin hepsini muharebeye çağırdı.

O sırada Hac mevsimi olduğundan, Emîr-ül Mü'minin Hazret-i Ömer, Mekke'ye gitti, Hac ettikten

sonra, Medine'ye döndü. Taraf taraf toplanan İslâm askerlerinden Irak'a yakın olanlar, doğru Müsennâ'nın yanına gittiler, uzak olanları da Medine-i Münevvere'ye geldiler ve bu suretle Medine'de birçok asker toplandı. Halife, Hazret-i Ali'yi yerine kaymakam bırakıp, kendisi sefer için Medine dışına çıktı. Hîrâz adındaki yerde ordu kurdu, Hazret-i Tâlha'yı öncü, Avf'in oğlu Abdurrahman ile Avvâm'ın oğlu Zübeyir Hazretlerini de sağ ve sol kollara tayin etti.

Fakat gerek Hazret-i Ali, gerek adı geçen kumandanlar, Hazret-i Ömer'in Medine'de makamında kalarak, Eshâbtan birini başkumandanlıkla harbe göndermesi fikrini öne sürdüler, o da onların düşüncelerini doğru buldu ve birbirleriyle danışarak, o sırada mal tahsili memuriyetiyle Hevâzin'de bulunan Ebû Vakkâs'ın oğlu Sa'd'ı başkumandanlığa uygun buldular. Hazret-i Ömer, hemen onu çağırarak, Irak başkomutanlığına tayin etti ve kendisine dedi ki: "Ey Sa'd, sana Rasûlullah'ın dayısı ve onun Eshabı dediklerine güvenme, Allah, kötülükle kötülüğü mahvetmez, ancak iyilikle kötülüğü yok eder, Allah ile kul arasında kulluktan başka bir münasebet yoktur. Allah kulların efendisi ve onlar, Allah'ın kulludur. Kulların birbirinden efdâl olması, işlerin sonunda belli olur. Kullar, Allah yanında ancak ona kullukla mükâfat bulurlar. Dikkat et, Rasûlullah ne yapıyor idiyse, sen de öyle yap ve sabırlı ol."

Halife Hazretleri, bu suretle baş kumandanına nasihat ettikten sonra, emrine 4.000 asker verdi ki, içlerinde Nu'man'ın oğlu Humeysa ile Ma'di Kerib'in oğlu Amr gibi meşhur kahramanlardan vardı. Her biri bir aşiretin reisi idi.

Sa'd Hazretleri, bu 4.000 asker ile Medine'den çıktı, sonra arkasından 2.000 Yemenli ve 2.000 de Necid'li asker gönderildi.

Müsennâ'nın 8.000 askeri olup, Esedoğlu kabilesi de, 3.000 asker ile onun etrafında toplanmıştı.

VAK'ALAR

Başkumandan Sa'd Hazretleri, Sira'â'ya varınca, yanına birçok asker topladı. Ordusu epeyce kuvvet kazandı. Fakat o sırada Müsennâ'nın yarası açılıp, vefat etmiş olduğundan, yerini boş bırakıp, gitmişti. Öyle eşi az bulunur bir kahramanın böyle harb içinde vefatı, büyük kayıplardandı.

İran devleti, o sırada Menâzire'den Münzir'in oğlu Kabus'u, dedelerinin makamı olan Hire hükümdarlığına tayin ederek, o taraflarda bulunan Arapların toplanmasına ve uzlaşmasına memur edip, o da Kadisiye adındaki yere giderek, Arapları toplayıp, birleştirmeye çalışmaktayken, merhum olan Müsennâ'nın kardeşi Mühennâ, onu basıp, kendisini ve adamlarını idam etti.

İşte Menazire sülâlesinin sonuncusu budur, bu hanedan Kabus ile bitmiştir.

Sonradan Müslümanlar tarafından Kûfe şehri kurularak, Münziroğullarının nice yüzyıllar hükûmet merkezi olan Hire şehri de harab olarak, artık onlardan eser kalmamıştır.

Mühennâ, Kabus'u idâm ettikten sonra, Zîkar'a gelip, Müsennâ'nın zevcesi Selmâ'yı alarak, Sira'â'ya geldi ve Müsennâ'nın vasiyetini bildirdi.

Müsennâ, şöyle bir vasiyet bırakmıştı. Hazret-i Sa'd'e diyordu ki: "İran'a girmeyiniz. İranlılarla hudut üzerinde muharebe ediniz. Allah, Müslümanları muzaffer ederse, zâten ilerisi onlarıdır. Muvaffak olamazsanız, arkanızda bulunanlara dayanabilirsiniz. Onların da yolunu öğrenmiş olursunuz ve daha çok cesaret alırsınız. Onlar mağlûp oluncaya kadar böyle hareket ediniz." demişti.

Mühennâ, kardeşinin bu vaziyetini anlattıktan sonra, Sa'd de, yanındaki arkadaşları da çok müteessir oldular ve Müsennâ'nın kaybindan dolayı acındılar.

Sa'd Hazretleri, Müsennâ'nın ailesine bakılmak üzere tavsiyelerde ve tenbihlerde bulundu ve kardeşi Mühennâ'yı onun yerine geçirdi, Selmâ'yı da onunla evlendirerek, ona teselli verdi.

O sırada halife tarafından gelen emîr ve talimat da, Müsennâ'nın vasiyetine uygun düşmüştür.

BAŞKUMANDAN SA'D İBN-İ VAKKÂS'IN İDARESİNDEKİ ORDUNUN KADİSİYE'YE HAREKETİ

Hazret-i Sa'd, Siraf'ta iken, ordu öncülüğüne sağ ve sol kollara ve yana Eshabdan ve meşhur tecrübeli adamlardan kumandanlar tayin etti ve her on kişiye Arif adıyla birer baş tayin etti.

Burada Arabın eşrafından ve ileri gelenlerinden pek çok adamlar vardı. Eshabdan da 1.000 kişi vardı. Bunların 99 u Bedir harbine girenlerdendi.

Selmân-ı Farisi, keşif kolunda bulunduğu için, daima orduyu dolaşır ve askeri muharebeye teşvik ederdi. Rebia'nın oğlu Abdurrahman da ordu kadısı tayin edilmişti. Arap dahilerinden meşhur Babası'nın oğlu Ziyad da, ordunun yazı işlerine memur olmuştu. Askerin sayısı 34.000 kişiydi. Fakat ordu çok mükemmel ve muntazamdı.

Evvelce Velid'in oğlu Hâlid ile Şam'a gitmiş olan 10.000 kadar Irak askerinin de orduya katılması emrolunduğundan, mevcut 40.000 kişiyi bulmuştu.

Hazret-i Sa'd, Siraf'dan kalkıp, Kadisiye'ye geldi ve Fırat'ın bir kolu olan Atik nehri ile, Kadisiye hendeği arasındaki köprü karşısında ordusunu kurdu ve İranlıları beklemeye başladı.

O vakit, Şam başkumandanı Ebû Ubeyde Hazretleri de Şam'ın fethine çalışıyordu.

HÜLÂSA

Hazret-i Ömer Halife olduktan sonra, iki büyük devlet ile yani Rum ve İran devletleri ile harp başlamıştı.

Yermük vakasında Rumlar, büyük kayıplara ve zararlara uğrayıp, İmparator Herakl'ın kolu kanadı kırılmıştı, fakat Eshabdan ve İslâmın meşhurlarından da nice zatlar şehid olmuştu.

Şam başkumandanı olan Hazret-i Ubeyde, Şam'ı feth için ordusunu kuvvetlendirmekle meşgul idi.

Irak başkumandanı Hazret-i Sa'd de, Kadisiye'de bulunarak, İranlıları kendi ordusu üzerine çekmek ve gereği gibi onları mağlûp ettikten sonra, ileri doğ-

ru tecavüz etmek istiyordu. İkisi de Aşere-i Mübeşşere'den olup, birbiriyle yarış edercesine fütûhatı kazanmışlardır.

ŞAM'IN FETHİ

Yermük vak'asından sonra, İmparator Herakl, Humus'ta karargâh kurarak, hem Humus'un hem Şam'ın korunmasına çalışıyordu.

Hicretin 14. senesi başlarında Hazret-i Ebû Ubeyde, diğer fırka kumandanları ile birlikte Şam üzerine yürüyüp Şam civarındaki köy ve kiliseleri aldı. Rumlar da, Şam şehri kapılarını kapadılar, İslâm ordusu Şam'ın etrafını sardı.

Ebû Ubeyde, Câbiye kapısında; Hazret-i Hâlid Şark kapısında; Amr İbn-i Âs, Toma kapısında; Şurahbil, Firâdis kapısında; Ebû Sufyan'ın oğlu Yezid Küçük kapı tarafında; Ebû Derdâ da Berze denilen yerde kıtalarını yerleştirmişlerdi. Zülkülâ da bir fırka ile Humus yolunu korumaya memur idi.

İmparator Herakl ise, Humus'un korunması için bir general ile, yeteri kadar asker bırakıp, kendisi Humus'un dışında bir yer tutmuş ve Şam'ın muhafazasını da General Mahan'a vermişti.

Hâsılı Herakl, bu iki şehrin korunmasına pek çok ehemmiyet vermiş ve Şam'a yardım için bir fırka göndermişti. Fakat Zülkülâ, onları bozdu, Şam şehri yardımdan mahrum kaldı ve Şam'ın sarılması birkaç ay uzadığı için, Şamlılar pek ziyade bunaldı.

Recep ayının ortasında general Mahan'ın bir oğlu dünyaya geldiği için, kale içindeki askere

bir ziyafet verilmiş olduğu için, asker yeyip içmekle meşgul iken, yerleri boş kalmıştı.

İslâm ordusunun bundan haberi yoktu, fakat Hazret-i Hâlid, geceleri uyumayıp, düşmanın durumunu araştırmaktaydı ve onların içinden de el peydâ etmişti. Bu suretle, onların her halinden haber alabiliyordu ve lâzım olduğu zaman kullanmak üzere ipten merdivenler de hazırlamıştı.

Kale içindeki Rum askerlerinin tuttuğu yerlerin boşaldığını öğrenince, geceleyin askerini hazırladı: "Siz, kale üzerinde tekbir sesini işittiğiniz gibi, bizim yanımıza çıkın ve kapıya hücum edin" diye tenbih etti.

Yanına Amr'in oğlu Ka'ka ile, Adî'nin oğlu Mez'ûr gibi aslanları alıp, kalenin dibine gitti ve merdivenleri kale burcunun üstüne attı. Ka'ka ile Mez'ûr, yukarı çıkıp, merdivenlerin uçlarını bağladılar. Hâlid de, yanındakilerle burcun üzerine çıktı ve orada muhafızlar bırakıp, tekbir almalarını tenbih ederek, kendisi aşağı inip, kapıcıları öldürdü ve kapıyı açtı. Yukarıdakiler (Allahüekber) dedikleri gibi, İslâm askerleri merdivenlere ve kapıya hücum ederek, içeri girdiler. Şehrin içine bir velvele düştü. Ahali ne olup bittiğini anlayamadılar ve ne yapacaklarını şaşırdılar.

Bunun üzerine Rumlar haraç vermek üzere anlaşmaya yanaştılar ve Ebû Ubeyde'yi askeri ile içeri aldılar. Ebû Ubeyde Cabiye kapısı tarafından sulhen, Hazret-i Hâlid Toma kapısından harbederek ileri hareket etti ve şehrin ortasında buluştular, diğer kumandanlar da sulhen girdiler. Bu suretle Hazret-i Hâlid'in girdiği taraf da sulh ile alınmış hükümünde

tutuldu ve Ebû Ubeyde, bu fetih haberini Emîr-ül Mü'minin Hazret-i Ömer'e arz etti.

Evvelce Hazret-i Hâlid ile Şam'a gelmiş olan onbin kadar Irak askerinin geri gönderilmesi, Halifelik makamından emredilmiş olduğundan ve Irak'ın başkumandanı olan Hazret-i Sa'd de o esnada Kadisiye'de İranlılarla harp etmek üzere hazırlanmış olduğu için, Ebû Ubeyde Irak askeri içindeki kaybı tamamlamak üzere Şam ordusundan biraz asker ilâvesiyle eksiği tamamlayıp, Hazret-i Sa'd'ın kardeşinin oğlu Hâşim'i onlara kumandan ve öncülüğe de Kâ'kâ'ı memur edip, Irak'a gönderdi.

Şurahbil Ürdün Emîri, Âs'ın oğlu Amr de Filistin Emîri oldular. Ebû Ubeyde onları memuriyet yerine gönderdi. Ebû Sufyân'ın oğlu Yezid'i de Şam Muhafızlığında bırakıp, kendisi Hazret-i Hâlid ile beraber Humus üzerine gitti.

ÜRDÜN AHVALI

Şurahbil, Beysan'a gidip, karşı koyanları perisan ederek, Beysan'ı aldı.

O sırada Ebû'l Âver de Taberiye'yi kuşatmıştı. Halk, Beysan'ın alındığını işittikleri gibi onlar da sulh yolu ile Taberiye'yi teslim aldılar. Öteki Ürdün şehirleri de birer birer sulhen zaptedildi.

Bu suretle Ürdün vadisi tamamiyle Müslümanların eline geçmiştir. Bir taraftan Şam valisi olan Yezid, Tedmür'e Dihye-i Kelbiyi, Havran'a da Kuşeyr'li Ebû'l Ezher'i memur edip buralarını zaptettiler.

Yezid, kardeşi Muaviye'yi öncülüğe memur ederek, Şam'ın sahil taraflarına göndermiş ve kolaylıkla Sayda, Cübeyl ve Beyrut şehirlerini almıştır.

Ebû Ubeyde, Humus tarafında, Amr İbn-i Âs da Filistin'de büyük fetihlere çalışmışlardır.

IRAK AHVALI

Irak başkumandanı Hazret-i Sa'd, Kadisiye'de bulunduğu zaman, Kesker ile Anbar arasına birlikler göndererek, etrafı yağma ettirirdi. Bu suretle birçok hayvanlar ganimet olarak alındığından, orduda her türlü yiyecek ve et bol bol bulunurdu.

O sırada ordu öncülüğüne memur olan Temim'li Abdullah oğlu Zühre tarafından Leysli Abdullah oğlu Bekir, bir birlik ile Hire'ye gönderilmişti. O gün Hire valisinin kardeşi evleniyormuş, Bekir, gelini 30 kadar kadın ve 100 kadar hizmetkârı ile ve Araplarca kıymeti bilinmeyen birçok nefis eşya ile beraber alıp, orduya getirmiş ve Hazret-i Sa'd de onları askerler arasında taksim etmişti.

RÜSTEM'İN BAŞKUMANDANLIĞI

İslâm askerleri, bir ay kadar etrafı yağma ederek, Kadisiye'de kaldı. İranlılar tarafından bir hareket görülmedi.

Fırat sahillerindeki köyler harap olmuş ve ahalisi de bitik bir halde bulunduklarından, İran hükümdarı Kisra'ya şikâyet ettiler ve: "Bizi korumazsanız, hepimiz Araplara tâbi olacağız" dediler.

Bunun üzerine İran hükümdarı Yezd-ül Cürd, başvezir Rüstem'e bir ordu kurarak, yola çıkmasını emretmiş ise de, Rüstem, kendisi başşehirden ayrıldığı takdirde rakiblerinin kendi aleyhine harekete geçeceklerini düşünerek, çıkmak istememiş ve ordu ile Calinus adındaki kumandanı göndermek istemiş, kendisi zamanının en cesur ve harp fenninde mâhir ve tedbirli pehlivanı olduğu halde, aynı zamanda gayıbtan haber verenlerin sanatını da bildiği ve müneccim olduğu için: "Arapların tâlii uğurlu ve üstündür. Biz bütün kuvvetimiz ile çıkıp da büyük bir bozguna uğramaktansa, ayrı ayrı fırkalar göndererek, müdafaa kalkılması harp talihinin uğurdan uğursuzluğa döneceği zamana kadar vakit kazanmak daha doğru olur" dermiş. Yezid-i Cürd ise şikâyetlerden canı sıkılarak: "Ya sen gitmelisin, ya ben gitmeliyim" deyince, Rüstem ister istemez, Medain'den çıkıp, Sabet'a gelmiştir.

İSLAM ELÇİLERİNİN MEDAİN'E GİDİP GELMELERİ

Hazret-i Sa'd, işi Halife Hazretlerine arz edince, Hazret-i Ömer'in verdiği cevapta: "Düşmanı çok görme, Abdullah'dan yardım iste, Allah'a dayan, akıllı ve cesurlardan birkaç adamı elçilikle gönder, İranlıları dine davet etsinler" buyurulmuş olduğundan, Hazret-i Sa'd de Mukarrinin oğlu Numan, Ebû Rehm'in oğlu Yüsr, Huveyte'nin oğlu Hamlete ve Rebîin oğlu Hanzale, Hayyan'ın oğlu Fırat, Sühey'l'in oğlu Adî, Hâcib'in oğlu Utarit, Zerare'nin oğlu Kays,

Kays'ın oğlu Eşas, Hüsâm'ın oğlu Hâris, Amr'ın oğlu Âsım, Madi Kerb'in oğlu Amr, Hârise'nin oğlu Mühennâ adındaki zatları elçilikle Kısra'ya gönderdi.

Elçiler, Rüstem'in karargâh'na uğramadan, doğru payitaht olan Medâin'e gittiler. Eski birer burnusa bürünmüşüler. Üzerlerinde silâhlarından başka değerli bir şey yoktu. Fakat atları kişneyerek Medâin'e girerken, kendilerinde heybet ve vakar vardı.

Hükümdar Yezd-i Cürd, vezirlerini topladı ve Sabat'dan Rüstem'i çağırttı. Onlarla görüştükten sonra, elçileri huzuruna çıkardı ve tercüman vasıtasıyla niçin geldiklerini sordu.

Mukarrin'in oğlu Nu'man arkadaşlarına: "İsterseniz sizin yerinize ben konuşayım, isterseniz siz başkasını seçiniz" dedi.

Onlar da: "Sen söyle" dedikleri için, şu suretle söze başladı: "Cenâb-ı Hak, bize acıdığından dolayı bir Peygamber üzerine bize dünya ve ahiret saadeti vaadetti. Kabilelerimizin birer kısmı ona uydu, diğerleri karşı geldi. Sonra bize Arabın karşı gelenlerinden işe başlamayı emretti. Biz de Araptan başladık. Kimi istemeyerek, kimi de inanarak İslâm dinine girdiler. İstemeyerek girenler, sonradan memnun oldular, gönül isteği ile girenlerin ise, şerefleri şanları arttı. Sonunda onun dini ve şeriatı etrafında toplandık. Getirdiği ahkâmın kıymetlerini anladık. Sonra bize emretti ki, başka milletlerden olanları da dine davet edin, onları da insafa çağırın. İşte biz şimdi sizi Müslüman dinine davet ediyoruz. İslâm, iyiliği ve güzelliği takdir eder. Çirkini de kötüler bir dindir. Eğer siz bu dini istemezseniz, cizye verirsiniz, onu da kabul etmezseniz, yapılacak iş harptir. Eğer bizim

dinimize girerseniz, burada Allah'ın kitabını ve o kitabla hükmedecek olan bazı arkadaşlarımızı bırakıp, gideriz, eğer cizye verecek olursanız, onu da kabul ederiz ve sizi koruruz. Bunların hiç birisini kabul etmezseniz, yapılacak iş muharebedir" diye cevap verdi.

Kisrâ dedi ki: "Yeryüzünde sizden daha bahtsız ve sizden daha fena bir millet bilmiyorum. Biz öteden beri sizin işinizi Hire tarafları ahalisine havale ederdik, onlar bize yeterdi. Siz de İran'a karşı baş kaldırmak gibi bir hale ve tehlikeli bir ham hayale kapılmayınız. Yok eğer buraya gelişiniz ihtiyaçtan dolayı ise, fakirlerinize yiyecek ve eşrafınıza giyecek veririz ve size iyi ve yumuşak muamele edecek bir vali tayin ederiz."

Bunun üzerine Zerare'nin oğlu Kays, söze girerek: "Ey Hükümdar, bunlar Arabın eşrafıdır. Eşraf, eşraftan utanır. Eşraf, eşrafa hürmet eder. Ben söyleyeyim de, onlar da şahid olsun. Bizim ahvalimiz, evvelce, söylediğinizden de kötüydü." dedikten sonra, Nu'man'ın sözlerini başka suretle beyân ederek, biraz sertçe devam etti. Sonunda "ya cizye verirsiniz, yahut muharebe ederiz, ikisinden birini seç, yahut Müslüman olup canını kurtar." dedi.

Yezd-i Cürd hiddetlenerek: "Benden evvel gelen hükümdarların arasında elçi öldürmüş bir padişah olsaydı, ben onların ikincisi olup, sizi öldürürdüm" dedikten sonra, bir zenbil toprak getirtti: "Bende sizin için bundan başka bir şey yok, en büyüğünüz kim ise, bunu yüklensin de, reisinize götürsün. Biliniz ki, hepinizi Kadisiye hendeklerine gömmek ve

memleketinizi Şâpûr'dan daha şiddetli bir surette çığnemek için Rüstem'i göndermek üzereyim." dedi.

Amr'ın oğlu Âsım hemen kalktı: "Onların en şerefli ve en büyüğü benim" diyerek, zenbili yük-lendi ve çıkıp, hayvanına bindi. Zenbili sırtına aldı ve arkadaşlarıyla beraber yola koyuldu. Dönünce başkumandana: "Ey Sa'd, müjde, Allah-ü Teâlâ on-ların toprağını bize verdi" dedi.

Yezid-i Cürd, Rüstem'i çağırıp: "Bunların en büyüğü, en ahmağı olmalıdır ki, zenbili yükleniverdi" deyince Rüstem: "Ben zannederim ki, o ne en büyük-leri, ne de en ahmaklarıdır. Bunu uğur saydı." diye-rek, Âsım'ın İran toprağını alıp götürmesini kendile-ri için uğursuz buldu.

Şâpûr Zilektâf adındaki İran şahının, Araplar-dan çok adam öldürdüğü meşhurdur. Yezid-i Cürd onunla öğrenmişti. Halbuki o zamanla bu zamanın arasında çok vardı.

İran devletinin kuvveti zayıflamış, ahalisinin ahlâkı bozulmuştu. Daha yeni ahlâklarını düzeltip, kalplerini imân nûru ile aydınlatan Araplara karşı duramayacakları belli idi. Yezd-i Cürd, bu gibi ince-likleri bilmediğinden, tarihî olan Şâpûr vak'asını ha-tırlayarak, İslâm elçilerini korkutmak istemişti. Fa-kat Rüstem, işin içyüzünü iyi bildiğinden, işin sonun-dan korkuyordu.

RÜSTEM'İN HİRE'YE VE ORADAN KADİSİYE'YE YÜRÜYÜŞÜ

Rüstem, yıldız falına bakıp, Arabın talihinin üs-tünlüğünü ve Acemlerin bahtının düşkünlüğünü gör-

düğü için, başkumandanlık işinden yakasını sıyırmak istemişti. Kistrâ Yezd-i Cürd'ün ısrarı üzerine, çaresiz ordugâhı Sabat'a geldikten sonra, yine vazifeden affedilmesini Kistrâ'dan rica etmiş ise de, kabul olunmadığı için müteessir olmuş ve ordusunu yoluna koymak için Sabat'tan hareket etmiştir.

Kırkbin kişiden meydana gelen öncü askeri başına Calinus'u kumandan yaparak, "eri gönderdi ve artçıya yirmibin kişilik bir fırka ayırdı. Kendisi altmışbin kişilik bir ordu ile hareket edip, Mihran ve Firûzan'ı sağ ve sol kumandanı yaptı ve otuz fil hazırlayarak, onsekizini merkeze, onbeşini de yan kollara ayırdı. Calinus da, Rüstem gibi astronom olup, yıldızların durumu ile talihin Arab'a yar olduğunu çıkarmış olduğundan, Sabat köprüsünden geçerken Rüstem ile buluşunca dedi ki: "Sen benim gördüğümü görmüyor musun?" deyince, Rüstem cevap olarak: "Evet, fakat ben bir yular ile yediliyorum. Boyun bükmeye mecburum" demişti.

Rüstem, Sabat'tan hareket ederek, Kadisiye'ye giderken, Kistrâ'nın yanında bulunan kardeşi Bende-
van'a yazdığı mektubda demiş ki: "Kalelerinizi tamir ediniz, muharebe yararlarını hazırlayınız, muharebe-ye hazır olunuz. Arab sizin mallarınızı ve evlâdlarınızı paylaşacak gibi görünüyor, en çok gücüne giden şey şahın bana ya sen gitmelisin, ya ben gitmeliyim demiş olmasıdır. Benim niyetim bir müddet Araplara karşı müdafaada bulunarak, talihlerinin uğursuzluğa dönmesini beklemek için vakit kazanmaktı. Çünkü Hûd Burcu suyu bulandırdı. Nuaym yıldızları ise güzel. Zühre de güzel, Mizan da orta halli oldu. Mirrih gitti. Bu yıldızlara bakılacak olur-

sa, Arap kavmi bize galib gelir ve bu memleketi alır, bu devlet, batar, Sasanîler hanedanı kaybolup gider. İranlıların ahvaline ağladım. Sasanîler için yandım. O tâc-ü tahta yazık, o bahtiyarlık elden gidecek, acıyorum. Bu sözleri vâldeye söyle, benim tarafımdan onunla vedalaş, bu cihan sarayında gönlünü al, çünkü vakit daraldı, bundan sonra Şah benim yüzümü görmeyecek, benim için kurtuluş yok, İran yurdu hoş olsun, çünkü cihan Şah'a dar olacak. Uğrunda canını ver. O meşhur hanedândan yalnız o kaldı. Benim Arapla işim bitinceye kadar sen onu muhafaza et. Dünyada ondan başka efendi yoktur. Ondan başka Sasanîlerin bir yadigârı kalmadı. Ondan sonra bu aileden kimse görülmez. Taht, çünkü minber ile beraber olmuştur. Bütün âlem Ebûbekir ve Ömer adı ile çalkanıyor. Bu yokuşun önünde uzun bir iniş var. Ondan sonra ne taht görürsün, ne hükümdar. Bahtiyarlıktan ancak Araplar hisse alırlar. Benim gönlüm kanla doldu. Benim sararıp soldu, ağzımın suyu kurudu. Benim pehlivanlığım zamanında Sasanîlerin bahtı ters döndü. Eğer süngüyü dağa taş vursam geçer ve oklarım demiri delerken, şimdi çıplak adamlara işlemiyor. Kılıcım filin ve aslanın boynuna rastlasa, onu yere düşürürken, Arapların derisini kesmiyor. Bilgiden ziyan gördüm. Keşke aklım olmasaydı. Fena günleri bilmeseydim. Kadisiye kabrim; zırh kefenimdir. Sen benim derdim ile üzülme, cihan padişahlığından ayrılma, sen sağ ol, Şahın gönlü de seninle şâd olsun."

Sonra Rüstem ağır ağır ve üzüntü içinde Hire'ye doğru giderken, İranlılar bir Arabı esir ederek, önüne getirdiklerinde, Rüstem ona: "Buraya niye geldiniz?

Ne istiyorsunuz?" diye sormuş, o da: "İslâm olmadığınız takdirde, Allah'ın bize vadettiği yerleri isteriz" diye cevap vermiştir. Rüstem ona: "Eğer daha evvel ölürseniz" deyince: "Bizden önce ölenler cennete gider ve Cenab-ı Hak geri kalanlar için vadini yerine getirir" dedim, Rüstem: "Öyle ise Allah bizi sizin elinize teslim etmiş desene" deyince; "Sizi bize teslim eden kötü işlerinizdir. Etrafında gördüğün kalabalığa aldanma, sen insan ile uğraşmıyorsun, kaza ve kadere karşı gidiyorsun" deyince, Rüstem kızarak Arabın boynunu vurmuş.

O esnada İran askerleri etrafa yayılarak, mal ve ırz ü namus yağmasına koyulmuşlar, çirkin işlere girişmişler, ahali feryad ve şikâyetle başlayınca, Rüstem: "Ey İranlılar, öldürdüğümüz Arap doğru söylemiş" diyerek, o askerlerden bazılarını öldürdükten sonra Hire'ye gitmiş ve memleketin ileri gelenlerini ve eşrafını toplayarak, Araba dayanmadıkları için onları tekdir edince, içlerinden biri "sén yarıdım edemediğin halde bir de bize sövüp, sayma" diye karşılıklıta bulunmuştur.

Rüstem, Necef denen yere varınca, gece rüyasında gökten bir melek indiğini ve Rasûl-i Ekrem'in Hazret-i Ömer ile beraber bulunduğunu, meleğin, İranlıların silâhlarını alıp, Rasûl-i Ekrem'e verdiğini, onun da Ömer'e teslim ettiğini görmüştür. Sabahleyin uyandığı zaman bu rüyadan çok müteessir ve mahzun olmuş. Kendisi Necef'te iken Vakkas'ın oğlu Sa'd'ın bölük bölük çıkardığı çeteler, birlikler, etrafı yağma etmekteydiler.

Rüstem ise, Medain'den çıktı çikalı ayak sürüyerek ve Kısra tarafından acele edildiği zaman birer

bahane öne sürerek, güç halle altı ayda Kadisiye'ye gelmişti.

Hâsılı Rüstem, işin sonunda üzgündü. Fakat Acem işi mübalâğalarla ve yapmacıklarla, gösterişlerle Arapları ürkütmek ve onları uzlaşmaya ve muharebeyi bırakmaya yöneltmek isterdi ve daima Araplara İran devletinin büyüklüğünden bahsederdi ve derdi ki: "Yezid-i Cürd, meşhur Nûş-i Revân'ın torunudur. Onun üzerinde hiç bir padişah yoktur. Yalnız 12.000 tasmalı ve küpeli köpeği ve doğanı vardır. Fillerinin ve diğer harp aletlerinin sayısını var ona göre sen kıyasla, sizin ise fillerinizi yok, harp aletlerinizi eksik, askeriniz çırpıplak, başkumandanınız çıplak, siz bu hal ile öyle şanı büyük bir padişaha karşı nasıl harekete kalktınız? Siz bir ekmeğin hem aç, hem tokusunuz. Size yiyecek vereyim, Şah'dan ih-sanlar alayım. Size acıyorum. Kendi ölümünüze sebep olmayınız." yollu sözler söylerdi. Araplar ise, onun böyle boş sözlerine kulak vermeyip, iyi niyetle onu dine davet ederlerdi.

KADİSİYE MUHAREBESİ

Kadisiye'de Sa'd-ı Vakkas'ın ordusu 34.000 kişi idi. Yukarıda söylendiği gibi, Şam'dan dönen İran askerinin de katılmasıyla 44.000 e çıktı. Fakat daha bu asker gelmezden evvel, Kadisiye'de muharebeye başlanmıştı.

Rüstem'in kumandasında da 120.000 kişi vardı. Bunların 30.000 i birbirlerinden ayrılmamak için zincirlerle birbirine bağlanmıştı.

Rüstem işte böyle büyük bir kuvvetle Kadisiye'ye geldi, İslâm ordusuna karşı Atik nehri boyunca ordusunu kurdu. Fillerini dizdi, askerini tabya etti, her tarafa dehşet verdi.

Ertesi sabah Rüstem, ordusunu muayene ettiği sırada, köprü başına gelip, Araplardan asker öncülüğüne memur olan Zühre adındaki emiri çağırttı. O da gidip, Rüstem ile görüştüğü zaman, Rüstem ona tatlı dil ve güler yüzle: "Siz bizim komşularımızsınız, bazen bize başvurur, biz de size lâzım gelen iyilikleri yapardık" diyerek, ve bir miktar bir şey vermek istiyerek, uzlaşmak teklif etti.

Zühre de: "Biz dünyalık istemek için gelmedik ve evvelce halimiz sizin dediğiniz gibiydi, sonra Cenab-ı Hak bize bir Peygamber gönderdi, Hak dine çağırdı, biz de onu kabul ettik, bizi bu dini kabul etmeyenlerin üzerine gönderdi ve yardım vadetti." dedi.

Rüstem: "O hak dini nedir?" deyince, Zühre: "Bu dinin temeli Kelime-i Şahadet'dir. Bir de insanları Allah'ın yarattıklarına ibadetten çevirip, yalnız Allah'a kulluk etmesini istemektir, siz de bu hususta kardeşsiniz, çünkü hepimiz Âdem ile Havva'nın evlâdıyız" dedi.

Bunun üzerine Rüstem: "Biz bu dini kabul edersek, dönüp gider misiniz?" diye sordu. Zühre: "Eyvallah" diye cevap verdi.

Rüstem karargâhına gitti, İran büyüklerini topladı, Zühre'nin sözlerini onlara anlattı, onlar katî olarak reddettiler. Rüstem ise nasıl olursa olsun işi uzlaşmakla bitirmek istediğinden, kumandan Sa'd-ı

Vakkas'a adam gönderip, kendisi ile görüşmek üzere meşmur istedi.

Hazret-i Sa'd da, Âmir'in oğlu Rebi'i gösterdi. Rebi'i, zırhını giyip, kılıcını kuşanıp, atına binerek Rüstem'in ordusuna gitti.

Hazret-i Sa'd da, Âmir'in oğlu Rebi'i gönderdi. Oturup, sırma işlemeli yastıklara yaslanmış ve etrafına sırmalı döşemeler döşenmiş bir haldeydi. Rebi, onun yanına doğru gitti. Atının ayağı döşemelerin üzerine basınca kendisine "İn" denildi, atını bağlamak için iki sırmalı yastığı yardı ve yularının ucunu onlara geçirdi. Hayvanının çuluna büründü, kargısına dayanarak, o süslü püslü döşemeleri çiğneyerek, Rüstem'e doğru yürüdü. Kargısını döşemeye dikti, kendisi toprak üstüne oturdu ve: "Bize göre sizin böyle döşemeleriniz üzerine oturmak câiz değildir" dedi.

Rüstem tercüman aracılığı ile: "Buraya niçin geldiniz?" diye sorunca, Rebi': "Bizi Allah gönderdi, ta ki, kullarını dünya darlığından kurtarıp, onları ferahlığa çıkaralım ve bâtıl dinlerin zulmünden kurtaralım ve İslâm adaleti içine alalım" diye cevap verdi.

Rüstem: "Bu işi görüşmek üzere bize mühlet verir misiniz?" deyince, Rebi': "Evet, bir iki gün mühlet verilir" demesi üzerine Rüstem: "Yok öyle değil, bir milletin büyüleriyle, akıl, fikir sahibleriyle mektublaşınca kadar mühlet isteriz" deyince, Rebi': "Rasûl-i Ekrem Efendimizin sünneti üç gündür. Bu müddet içinde düşün, ya İslâm dinini seç, o zaman sizi ve toprağınızı terkedip gideriz, yahut cizye ver onu da kabul ederiz ve ihtiyaç halinde sizi

koruruz, yahut da mühlet bitince dördüncü gün muharebeye hazır ol. Ben bu sözlerimi arkadaşlarımla adına söylüyorum” dedi.

Rüstem: “Sen onların reisi misin? deyince: “Hayır reisi değilim, fakat Müslümanlar bir vücuddur, hepsi aynı sözü söylerler, birinin uygun gördüğünü öteki de uygun görür” deyip, döndü.

Rüstem, İran büyüklerini çağırıp, gizlice görüş-tükten sonra: “Bu adamın sözleri gibi açık ve değerli söz işittiniz mi?” dediği zaman: “Allah korusun, bu kıyafette bir herifin aklına uyup da onun dinine mi girelim? Elbiselerini görmüyor musun?” demeleriyle Rüstem: “Yazıklar olsun size elbiseye bakıyorsunuz, söze fikire ve ahlâka bakınız, Arap elbiseye kıymet vermez, şanını, şerefini korur” demiş.

Ertesi gün Rüstem, Rebi'nin gönderilmesini tekrar istedi. Hazret-i Sa'd, onun yerine Muhassin'in oğlu Huzeyfe'yi gönderdi.

Huzeyfe de Rebi'nin kılık kıyafetinde gitti, at üstünde olduğu halde, Rüstem'in çadırı önünde durdu. Rüstem: “Önce gelen sefir niçin gelmedi?” diye sordu. Huzeyfe: “Bizim kumandanımız aramızda adalet eder, bugün nöbet benimdir” diye cevap verdi.

Rüstem mütarekenin müddetini sordu, Huzeyfe: “Dünden itibaren üç gündür” dedi ve atından inmeyerek, dönüp gitti.

Ertesi günü Rüstem yine bir memur istedi, Hazret-i Sa'd de, Şûbe'nin oğlu Mugire'yi gönderdi. Rüstem o gün bir kat daha debdebeli ve saltanatlı bir hal takındı. Çadırından bir ok atımı mesafeye kadar halılar döşetti ve kumandanlarına som sırmadan elbiseler giydirdi.

Mugîre ise, yırtık bir gömlek ile Rüstem'in çadırına gitti ve onun yanına gidip, oturdu. Hemen onu sedirden indirdiler ve başka yer gösterdiler.

Bu muameleden Mugîre'nin cam sıkılıp dedi ki: "Ben sizin gibi beyinsiz bir millet bilmiyorum. Biz birbirimizi köle gibi kullanmayız, sizi de öyle sandım, birbirinizin efendisi olduğunuzu bana haber vermeliydiniz, ben size kendiliğimden gelmedim, siz beni davet ettiniz. Bugün anladım ki, siz mağlûbsunuz, çünkü bir memleket bu davranış ile ayakta durmaz."

İranlılar aşağı takımı "And olsun ki, bu Arap doğru söylüyor" demişler. Büyükleri de: "Bu herif kölelerimizin ve hizmetkârlarımızın işine yarayacak bir söz söyledi." deyip canları sıkılmış.

Sonra Rüstem, Muğîre'ye dönerek, İran saltanatının, büyüklüğünden, şanından ve Arabın, küçüklüğünden ve şansızlığından söz ederek: "Sizin geçiminiz pek fena haldeydi. Kıtlık zamanında bize gelirdiniz. Biz de size hurma ve arpa verirdik." diye minnettarlıklarını hatırlatmak isteyerek: "Şimdi bu gelişiniz de, öyle bir sıkıntı üzerindedir. Kumandanınıza elbise ve katır ve bin dirhem, askere de birer yük hurma verelim de dönüp gidiniz. Sizi telef etmek istemiyorum." deyince. Muğîre: "Biz önceleri dediğiniz gibi çok fena haldeydik. Dünya değişiklik ve nöbetleşme dünyasıdır. Siz Allah'ın verdiği nimetlerin şükrünü yapmadığınızdan durumunuz bozuldu ve bize Cenab-ı hak Peygamber gönderdi. Biz de onun çağrısını kabul ettik. Kötü hallerimiz iyi hallere döndü." dedikten sonra, diğer gelen elçiler gibi onu Müslüman olmak ve cizye vermek yahut muharebe etmek arasında serbest bıraktı. 'Ve bizim adamları-

muz sizin memleketlerinizin yemeklerini tattılar. Artık buna dayanamayız” diyorlar. dedi. Rüstem de “Dileğinize ulaşmadan ölürseniz?” deyince. Muğire: “Bizden ölenler Cennete gider. Geri kalanlarımız ise size galebe çalar.” diye cevap verdi.

Rüstem gazaba geldi ve “Hepinizi yok etmedikçe uzlaşma yapmam” diye yemin etti. Muğire de dödüp gitti.

Muğire’nin arkasından, Rüstem bir memur koşturup: “Köprüyü yıkacak olursa yarın gözünü patlatırım.” diye haber göndermiş. Memur yetişip Rüstem’in bu sözünü kendisine tebliğ edince, Muğire ona: “Beni hayırla ve sevapla müjdeledin. Eğer bugünden sonra sizin gibi müşriklerle muharebe etmeyecek olsam, diğer gözümün gitmesini de isterim” diye cevap vermiş.

Rüstem her ne kadar, İslâm elçilerinin yanında böyle yukardan atıyorsa da, kendi adamları ve kumandanlarına başka dil kullanıyor ve onları nasıl olursa olsun Müslümanlarla uyuşmaya teşvik ediyordu.

Muğire dönünce, Rüstem arkadaşlarına: “Siz nerde, onlar nerde. Yemin ederim ki, onlar doğru olsun, yalancı olsun, fakat hakkıyla adamdırlar. Akılları, idrakleri ve sır saklamaları ile kendi aralarında bir ayrılık çıkarmamak kıymetini haiz olduklarından maksatlarına ulaşmak için onlardan yüksek bir millet yoktur ve eğer doğru iseler, onların önüne geçecek hiç bir mâni olamaz.” demiş.

Muğire’nin arkasından gidip gelen memur, Rüstem’e Muğire’nin verdiği cevabı söyleyince Rüstem: “Ey tranlılar, Allah’ın sizin hakkınızda bir gazabı

var ki, onu hiç bir zaman çeviremezsiniz.” diye kendi arkadaşlarını sulh yapmaya teşvik etmiş ise de, onlar yine eski fikirlerinde inatla durup kahramanlık göstermek istediler.

Sonra Hz. Sa’d, bir kere daha dine davet etmek üzere Rüstem’e elçiler gönderdiyse de bir fayda hâsıl olmadı. Sonunda Rüstem: “Nehri siz mi geçersiniz, yoksa biz mi geçeriz.” diye haber gönderince Hz. Sa’d de: “Siz geçiniz.” diye cevap verince.

İranlılar, köprüye doğru hareket ettiler. Ancak köprü başını tutanlar, “yok böyle olmaz, biz önce zabt ettiğimiz yerleri size veremeyiz. Başka taraftan geçiniz” denildi.

Bunun üzerine Rüstem, o gece nehir üzerine köprü kurdurdu. Ertesi gün ordusuyla geçerek, askerini sıraya dizdi. Calinus’u sağ koluna aldı. Fillerini de sıraladı. Fillerin üstünde ve mahfellerin içinde pek çok silâhlı adamlar vardı.

Kisra Yezd-i Cürd kendi sarayından Kadisiye’ye kadar, sesin ulaştığı her aralık başına birer adam koymuştu. Onlar Rüstem’in her hal ve hareketini ağızdan ağıza kısa zamanda Yezd-i Cürd’e ulaştırıyorlardı.

Sa’d-ı Vakkas hazretleri, bir hastalık sonu vücudunda çıkan çıbanlardan dolayı doğrulup oturamıyordu. Bundan dolayı ordunun tam ortasında kendisine bir köşk yaptırdı. Onun üstüne çıkar ve göğsüne yastık koyup, ona kapanarak ordusunu gözlerdi. Bu suretle köşkün damından askere göründü ve onları muharebeye teşvik etti. Arfata’nın oğlu Hâlid’i kendisine kaymakam yaptı ve orduyu harbe sürüklemek için Muğire, Huzeyfe, Asım, Tuleyha, Kays, Galip

ve Amr gibi akıllı Eshabdan ve Şemmah, Hatie, Ab-di gibi şâirlerden birçok kimseleri asker içine gönderdi. Sonra "Enfal sûresinin okunmasını emretti."

Bu sûrenin okunmasıyle askerin kalplerinde dayanma ve huzûr ve muharebeye yeniden yeniye istek peyda oldu.

Sonra Sa'd Hazretleri, askere dönerek: "Yerle-rinizden kıpırdamayınız. Öğle namazından sonra ben dört tekbir alacağım. İlkinde siz de tekbir alınız ve muharebeye hazır olunuz. İkincisinde yine siz de tek-bir alınız ve silâhlanınız. Üçüncü tekbir alınca as-keri cenge kızıştırınız. Dördüncü tekbiri işittiğiniz gibi düşman üzerine hücum ediniz ve (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh) deyiniz" diye emir verdi.

Asker de, bu emirlere uyarak üçüncü tekbirde cengi kızıştırdılar. İranlıların da öncüleri çıkıp cenge giriştiler. O gün önce esir olan İran'ın büyüklerinden başı taçlı Hürmüz adındaki kimseydi. Onu Ab-dullah-ı Esedi'nin oğlu Galip esir edip Sa'd'ın yanına getirdi. Yine dönüp harb meydanına gitti. İran peh-livanlarından biri meydana atılıp, er diledi. Madi-i Kerb'in oğlu Amr ona karşı çıktı ve yere vurup te-peledi.

Sonra Acemler filleri yürüttüler ve onyedî fil ile Becile kabilesi üzerine hücum ettiler. Arap atları, onlardan ürktü. Becile içine ayrılık düştü. Hazret-i Sa'd, onlara yardım için Benî Esed askerine emir gönderdi. Onlar da koşup filleri geri çevirdiler.

Kays-ı Kindi'nin oğlu Eş'as meydana çıkıp ken-di kabilesine dönerek: "Ey Kinde kahramanları, Esed oğullarının halini görmüyor musunuz, seyirci olup durmak bize yakışır mı? deyince Kinde'liler,

şiddetli bir hücum ederek kendi karşılarında bulunan İran fırkasını sürüp kaçırdılar.

İranlılar ise hep birden Esed oğulları kabilesi üzerine hücum ettiler ki, Zülhâcib ve Calinüs de onlarla beraberdi.

İşte o zaman Hazret-i Sa'd dördüncü tekbiri aldı. İslâm askerleri her taraftan hücum etti.

Esed oğulları ise yerlerinden ayrılmadıkları için muharebe değirmeni onların başında dönüp duruyordu. Ondandır, o gün beşyüz şehid verdiler.

Bunun üzerine Acemler bütün filleri sağ ve sol kolların üzerine hücum ettirdiler ve Arap atlarını ürktüp, İslâm askerinin dizisini bozdular.

Hazret-i Sa'd fillerin bir çaresine bakılması için, Amr'ı Temimî'nin oğlu Asım'a haber gönderdi. O da, Temim oğulları okçularını öne sürüp, fillerin üzerine ok yağdırdı ve Temim oğullarının iyi harbedenlerinden bir fırka ayırıp, "Fillerin arkasına geçin" diye emir verdi. Onlar da öyle yapıp kolanları ve mahfezlerin iplerini kestiler. Mahfeler yere düşünce, içindeki silâhlı askerleri öldürdüler.

Bunun üzerine filler dönüp kaçarken çıkardıkları korkunç seslerle okların vızıltısı arasında Arap süvarileri meydan bularak Acemlere bir iyice sokuldular. Muharebe akşama kadar bu şiddetle devam etti. Gece karanlığı basınca iki taraf birbirinden ayrıldı.

Ertesi sabah Sa'd Hazretleri, şehidleri gömdürdü. Yaralıları da bakılmak üzere orduda bulunan kadınlara verdi.

İşte o sırada, sabah rüzgârı gibi Şam tarafından koşup gelen birtakım Arap atları görünmeye başladı

ve herkes o tarafa döndü. Meğer gelenler Şam'dan Utbe'nin oğlu Hâşim'le gönderilen Irak askerinin öncülüğüne memur olan kahraman Kâ'kâ imiş. Bin atlısıyla Kadisiye'ye yaklaştığında, askeri bir yerde durup, her on kişiyi bir takım yaparak göz görecek kadar aralıkla birer takımın gönderilmesini tembih ettikten sonra, kendisi Kadisiye'ye gelmiş. Gelir gelmez askere selâm verdi ve Hâşim Hazretlerini ordu ile arkadan gelmek üzere olduğunu müjdeledi ve askeri muharebeye teşvik etti.

Merhum Müsenna'nın bu büyük muharebede bulunmadığına herkes üzülmürken, onun silâh arkadaşı olan Kahraman Kâ'kâ'n gelivermesi askerin şevk ve gayretini artırdı.

Hazret-i Ebûbekir (R. A.) in "Kâ'kâ gibi bir adamın bulunduğu ordu mağlûb olmaz" demiş olduğu herkes tarafından hatırlandı. Bu da ordu için bir teselli sözü oldu. Kâ'kâ hemen meydana at sürüp er diledi ve karşı çıkan Zülhacib'i öldürdü.

Zülhacib, İran büyüklerinden olduğu için, onun ölümü Müslümanlara sevinç, İranlılara da keder verdi.

Kâ'kâ'n askeri arkadan takım takım gelip tek bir aldıkça bütün asker tekbir alıyor ve Kâ'kâ her defasında düşmana hücum ediyordu. Kâ'kâ o gün otuz defa harb meydanına atıldı ve her defasında İran pehlivanlarından birini öldürdü. Müslüman kahramanlarından başkaları da bu suretle meydana çıkmış ve zafer kazanmıştır.

Yalnız Kutne'nin oğlu A'ver Sicistan valisiyle dövüşe çıkınca ikisi de birbirini öldürmüştür.

Temim oğullarından biri bu sırada Rüstem'in üstüne hücûn ettiyse de onu öldüremeyip, kendisi şehid olmuştur.

Dünkü muharebede fillerin mahfeleri yere düşürülmüş olduğundan, bugün harb meydanına gönderilemediler. Bundan dolayı İranlılar da, işe yarar bir şey yapamadılar.

Kâ'kâ: "Ey Müslüman Cemâati, kılıçlarınızı sıyırınız, insanlar kılıçla biçilir." diye bağıınca, Arap askerleri kılıçlarını çekerek hücûna geçtiler. İranlıları gerektiği gibi kırdılar. Kılıçtan geçirdiler.

Kâ'kâ develerin üzerine perdeler çekti ve adamlar bindirdi ve etraflarını süvari ile sarıp koruyarak İran süravarileri üzerine hücûm ettirdi. İran atları develerden ürküp geri döndüğü sırada arkalarından İslâm süvarileri hücûm edince, İslâm ordusunun dün fillerden gördüğü zararı, İranlılar bugün deveden gördüler ve daha fazla bozgun verdiler.

Öğle vaktine kadar süvari muharebesi yapıldı. Ondan sonra her iki taraf birbiri üzerine şiddetle hücûm ederek gece yarısına kadar çok şiddetli ve kanlı bir muharebe oldu ve İran'ın meşhur adamları hep öldürüldü.

Arab'ın meşhur kahramanlarından ve tanınmış şâirlerinden Ebû Mihcen Es Sekafi ki, bu adam dilinin belâsına uğramıştı. Yani şarabı medheder yollu bir kıta söylemiş olduğundan Hazret-i Sa'd, onu muharebe başlamadan evvel kendi köşkünde bağlayarak hepsetmişti. Muharebenin ikinci günü, Ebû Michen, Hazret-i Sa'd'ın zevcesi Selma'ya yalvarıp "Beni saliver ve Sa'd'ın Belka adındaki kısrağını ödünç alarak bana ver. Şu harpte bulunayım, Allah selâmet

verirse, yine gelir hapse girer ve ayaklarımı bağlatırım.” demiş ise de, Selma, ona müsaade etmediğinden dolayı çok üzölmüş olduğundan pek yanık bir şiir söylemiş, bunun üzerine Selma dayanamayıp onu salıvermişti.

Ebû Mihcen tanınmayacak bir kılığa girip ve Belka adındaki kısırağa binip ordunun sağ kolu hizasına gidince harp saffını yarararak düşmanın sol koluna hücum etmiş, İran süvarilerini birbirine katmıştı. Sonra dönüp dolaşarak düşmanın sağ koluna hücum ile gece yarısına kadar hayret verecek surette muharebeler yaptı.

Kimse onu tanıyamadığı için “Melek midir? Hızır mıdır? Haşim’in adamlarından biri midir? yoksa kendi midir?” diye her biri bir söz söylemişler.

Hazret-i Sa’d ise köşkün damından bakarak: “Bu kahraman acaba kimdir, eğer Ebû Mihcen hapse olmasaydı. Bu odur, bindiği kısrağ da Belka’dır derdim” demiş.

Gece yarısı iki ordu birbirinden ayrıldığı zama, Ebû Mihcen hemen başkumandan köşküne gelip, ayaklarını bağlattıktan sonra, Selma “Sa’d seni niçin haps etti?” diye sormuş. O da, “Şarap içip, günaha girmedim. Fakat Cahiliyet zamanında içerdim. Ben şâir bir adamım. Dilimden şaraba dair bir şiir çıkıverdi. Onun için Sa’d beni hapsetti.” diye cevap vermişti.

O sıralarda Selma’nın Sa’d ile arası pek iyi olmadığı halde, Sabahleyin yanına gidip barışmış ve Mihcen fıkrasını hikâye etmiş. Hazret-i Sa’d de onu salıvermiş ve “Artık haram işi işlemedikçe seni yalnız sözünden dolayı cezalandırmam.” buyurmuş. Ebû

Mihcen de "Bundan sonra, ben de fena söz söylemek için dilime izin vermem" diye söz vermiştir.

O günkü muharebede İslâm ordusunun şehid ve yaralıları ikibin kadardı. İranlıların ise onbin kadar ölüsü harb meydanında iki saf arasında yatıyordu.

Ertesi sabah şehidler gömüldü. Yaralılar kadınlara verildi. İranlıların ölüleri meydanda kaldı. Bu da Müslümanlar için kalb kuvveti oldu.

Kâ'kâ o gece, bir gün evvel ayrıldığı askerinin bulunduğu yere dönmüş, geri kalan askerlerin yüzer, yüzer gönderilmesini tembih etmiş ve Haşim'in yanındaki askerlerin de, böyle bölük bölük olarak gönderilmesini istemişti.

Sabahleyin güneş doğarken Kâ'kâ'nın bölükleri hareketle birbiri arkası sıra orduya geldikçe, kendisi tekbir alır. Harbde de birlikte tekbir getirirler ve taraf taraf düşmana hücum ederlerdi.

Onların arkalarından da kahraman Haşim askerini yetmişer kişiden bölüklere ayırmış ve böylece bölük bölük gelip ordunun içine girince tekbir alarak düşman ordusuna hücum ederek saflarını yarıp geçmiş ve nehre kadar gidip gelmişti.

İranlılar Mahfelerini tamir ettiklerinden bu sırada yine filleri öne sürdüler. Fakat kolanları ve mahfe ipleri kesilmesin diye onları piyade askeriyle çevirdiler. Piyadeleri de süvarilerle korudular. Bu suretle ise Arap atları fillerin etrafındaki atları ve adamları gördüğü için onlardan evvelki gibi ürkmədiler.

Bununla beraber filler, yürür bir kale gibi idiler. Üstündeki mahfelerde bulunan askerler ise, ok ata-

rak hücûm ediyorlar ve İslâm askerlerine oldukça dağınıklık veriyorlardı. Şam'dan, Haşim'e katılıp gelmiş olan Mekşuh'un oğlu Kays adındaki kahraman bu sırada kendi askeriyle düşman içine dalıp birçok kahramanlıklar göstermekte iken Madi-i Kerb'in oğlu Amr de fil fırkalarının üzerine hücûm ile İranlıları birbirine katıyordu.

Kâ'kâ ile kardeşi Asım'ın hizasında bulunan bir beyaz fil ile Esed oğulları reislerinden Hımal ve Zebil'in hizasında bulunan başka bir fil Müslümanlara çok zarar vermekte olduğundan Hazre-i Sa'd "Şu iki filin çaresine bakınız." diye onlara haber gönderdi.

Kâ'kâ ile Asım biraz piyade ve süvari ile ilerleyip beyaz filin bulunduğu fırkayı dağıttılar ve kargılarını filin gözlerine soktular. Onu da üzerindeki cenkçileri de öldürdüler.

Hımal ve Zebil de öteki filin üzerine bu suretle hücûm ettiler. Hımal, filin bir gözünü çıkardı. Zebil de dudağını yardı. Başkaları da Zebil'i yaraladı. Fil ise can acısıyla öteye, beriye koşup nihayet kendisini nehire attı.

Öteki filler onu görünce, onlar da kaçışmaya başladılar ve Acemlerin saflarını yırtıp geçerek, Medayin'e doğru gittiler. Üstündeki cenkçiler ise hep telef oldu ve filler gidince iki taraf baş başa kaldı. Vakit öğleyi geçmişti. İki taraf bir muharebeye tuttu. Akşam oldu. Harp daha çok kızıştı. Karanlık bastı. İki ordu birbirine karıştı.

Ordunun arka tarafındaki geçitten geceleyin İranlılar geçip, Müslümanların arkalarını sarabileceklerini düşünen başkumandan Sa'd-ı Vakkas Hazretleri o yeri tutmak üzere, akşamdan bir miktar askerle

Tüleyha ve Amr'ı göndermişti. Onlar oraya gidince "Biz İranlıların arkasından dolaşsak" diye aralarında danışarak Tüleyha, İran ordusunun arkasına geçip üç kere tekbir alınca, İranlılar onları takibe başlamışlar. 'Amr de geçit yerindeki İran fırkası üzerine sözde bir hücum yapıyor gibi gösterip İranlıları şaşırtmış. İranlılar neye uğradıklarını bilmedikleri gibi, İslâm kumandanları da olup bitenden haberdar değildiler.

Fakat bu iki tarafın böylece çatışması üzerine Kâ'kâ dayanamayıp kendi askeriyle düşman üzerine hücum ettiği gibi, onun arkasından da benî Esed sonra Nehâ' ve daha sonra Becile ve Kinde kabileleri dahi hücum etti. Nihayet Hazret-i Sa'd de bütün orduya hücum emrini verince her taraftan düşman üzerine yüklenildi.

Ondan sonra karanlık bastı, ses seda kesildi. Silâh tıkırdısından başka ses işitilmez oldu. Hazret-i Sa'd de İslâm ordusunun Hak tarafından da yardım görmesini kendi köşkünde Cenab-ı hakka yalvardı.

Asker uykusuz ve fevkalâde bitkin bir halde sabahladı. Kâ'kâ ise askerini savaşa teşvik ederek bazı reisler ile anlaşıp doğruca Rüstem'in çadırı üzerine hücum etti ve onun husûsi askerleri içine karıştı. Bunu gören İslâm askerleri de kendi önlerinde olan İran askerleri üzerine hücum ettiler. Muharebe şiddetini artırdı. Güneş kızıştıkça muharebe de kızıştı.

Öğle vakti yaklaştı. İran ordusunun sağ ve sol kolları gerileyince kalb kısmı açıldı. O sırada şiddetli bir rüzgâr, Rüstem'in çadırını uçurdu ve nehre düşürdü. İşte o vakit Kâ'kâ hücum ederek Rüstem'in sedirine kadar vardı.

Rüstem ise bir katırın gölgesinde gölgeleniyordu. Alkama'nın oğlu Hilâl onu görünce koştu ve orada öldürdü. Sonra gidip onun tahtının üstüne oturdu ve "Ey Müslüman cemaati Kâbe'nin sahibine yemin ederim ki, Rüstem'i öldürdüm" diye bağırdı.

Halk onun başına toplanıp, bir ağızdan tekbir getirdiler. Teşekkür ettiler ve memnun oldular. Rüstem'in ölümü üzerine artık İran ordusunun dayanacak gücü olmadı. Calinüs de köprü başına gelip dönüş emrini verdi.

Bu sırada İranlıların yukarıda bildirilen zincirli askerleri köprüden geçerken İslâm askerlerinin hücumuna uğrayarak, nehre düşüp boğuldular.

Hattab'ın oğlu Dırar da İran'ın Direfşi Kaviyanı diye meşhûr olan en büyük sancağını aldı ki, baştan başa mücevheratla kaplıydı. Bir bakışta bir milyondan ziyade kıymeti vardı. Fakat Araplarca böyle şeylerin kıymeti bilinmediğinden otuzbin dirhem verilerek ganimetlerin beşte biriyle beraber Hilâfet makamına takdim edildi.

Kâdisiyye'de toplanan ganimet malları gibi hiç bir zaman ordu ganimet elde edememiştir.

Başkumandan Sa'd Hazretleri, Rüstem'in silâhlarını ve eşyasını Alkama'nın oğlu Hilâl'e verdi. Kâkâ ile Şurahbil'i de kaçanların arkasından gönderdi. Bazı reisler de onlara katılıp gitti. Teslim olanları esir aldılar. Vuruşmaya kalkanları idâm ettiler. Bu sırada Zühre üçyüz atlı ile firâri yakalamakta iken Calinüs'le karşılaştı, onu öldürdü.

Bu muharebede İslâm ordusunun sayısı yukarıda geçtiği gibi kırkbin kadardı. Şehitlerin sayısı ise sekizbin beşyüz kadardı. Şu hesaba göre İslâm as-

kerlerinin kaybı aşağı yukarı beşte bir demek oluyor. Tanınmış reislerden Mekşuh'un oğlu Kays gibi bazı zevat da şehid olmuşlardı.

Fakat İran'ın en meşhur Serdar ve pehlivanları hep telef oldu ve yüziyirmi bin askerinden pek azı kaçarak Babil'de saklandı.

Arap ve Acem'in sonu Kadisiyye muharebesinin neticesine bağlı olduğundan herkes onu bekliyordu. İslâm ordusu muzaffer olunca iş anlaşıldı.

Sa'd-i Vakkas (R. A.) ın fethi müjdeliyen mektubu Medine'ye vâsıl olunca, halkın önünde okundu ve Halife Hazret-i Ömer de pek çok sevindi.

İran kisrası Yazdicürd ise ordusunun perişan olup, Rüstem'in, Calinüs'ün ve başkaca meşhur kumandanlarının ölümünden dolayı çok üzüldü ve hayretler içinde kaldı.

Hazret-i Sa'd bu zaferden sonra Kadisiyye'de kaldıktan ve ordusunun eksiklerini tamamlayarak, onu gereği gibi kuvvetlendirdikten sonra, Halife'den gelen emir üzerine Medayin'in fethine yürüdü.

ÜBÜLLE'NİN FETHİ

Hicretin ondördüncü senesi içinde Faris denizi kenarındaki Übülle şehri de feth olunmuştur.

Vaktiyle Halife Hazretleri, Merhum Müsenna'yı Hire tarafına gönderdiği zaman Katade'nin oğlu Kutbe'yi de Übülle tarafına göndermişti.

Kutbe yardımcı kuvvet istediğinden, Hz. Ömer, Amir'in oğlu Şüreyh'i yardımcı göndermişti. Fakat oraya gidince Ehvâs tarafına gitmiş ve İranlılarla yaptığı muharebede şehid olmuştu. Bunun üzerine

Hazret-i Ömer, oraya Gazvan'ın oğlu Utbe'yi memur etmiş, ona yardımcı olarak da, Bahreyn valisi Hadrami'nin oğlu Alâ'ya bir emirnâme göndermişti..

Utbe, Şatt-ul Arab kıyılarına yaklaşarak köprü başı hizasına gelince, ahalisi çıkıp muharebeye tutuşmuş, fakat bozularak geri dönmüşlerdi. Korkularından yükte hafif, pahada ağır ne varsa, yanlarına alıp, Şattı geçerek İran tarafına gitmişlerdi.

Bu suretle Ubülle şehri boş kaldığından, Utbe İslâm askerleriyle, Ubülle'ye girip pek çok ganimet malları elde etmişler ve beşte birini Medine'ye göndermişlerdir.

Sonra Utbe, Basra'ya gelip ordusunu kurdu ve burada bir mescitle bazı binaları yapmaya başladı. Bu suretle orada Basra şehri kurulmuş oldu.

TUHAF BİR VAK'A

Bir aralık, bir fırka İran askeri, Basra üzerine hücum etmiş, İslâm askerleri de onlara karşı çıkmış ve Mergap denen yerde muharebeye başlamışlar, geride kalan İslâm kadınları "Ne var, biz de erkeklerimizle beraber bulunalım" diyerek, baş örtülerinden bayrak yapıp orduya katılmak üzere ilerlemişler. İranlılar ise onları, arkadan gelen yardımcı bir fırka zan ederek korkup, bozulmuş ve kaçmışlar. İslâm askerleri de bu suretle muzaffer olmuşlardı.

TERAVİH NAMAZI

Bu seneye kadar Ramazan'da yatsı namazından sonra cemâat dağılıp, Teravih namazını kendi evlerinde kılarlardı. Bu senenin Ramazan'ında Hazret-i

Ömer, Mescidte kandiller yaktırdı ve yatsı namazından sonra dağılmayıp cemaatle teravih kılmalarını tembih etti. Öteki İslâm şehirlerine de öylece yapılmasını bildirdi.

Aynı sene Hazret-i Ömer, Şarap içtikleri için bazı kimseleri, Kur'an hükümlerine göre dövdürdü. Onlardan biri de, kendi oğlu Abdullah'tır.

HİCRETİN ONBEŞİNCİ YILI VAK'ALARI

Şam Vak'aları

Yukarıda geçtiği üzere Şam başkumandanı Ebû Ubeyde, Şurahbil ile As'ın oğlu Amr'i Ürdün ve Filistin tarafına göndermiş, kendisi de Hazret-i Halid'le beraber Humus'a gitmişti. Yolda Zül-Külâ ile buluşup Merc ü Rum denen yere indiler.

Rum İmparatoru Herakl ise, onlara karşı Teodor ve Yans adındaki generaller ile iki ordu göndermişti. Onlar da Merc-ür-Rum'a gelip, Teodor, Hazret-i Halid'in Yans da Ebû Ubeyde'nin karşısında gecelediler.

Sabahleyin, Teodor ordusunun, oradan kalktığı ve Şam üzerine gittiği anlaşıldı. Hazret-i Halid, atı ile arkasından koştu.

Yans da Ebû Ubeyde üzerine hücum etti. Fakat kendisi öldü. Askeri de Humus'a doğru kaçtı. Ebû Ubeyde arkalarına düştü. Şam muhafızı Ebû Süfyan'ın oğlu Zeyd Şam'dan çıkıp Teodor ile muharebe ederken, arkadan Halid yetişti.

Teodor ordusu iki fırka arasında kalıp, büsbütün bozuldu. Bunun üzerine Yezid Şam'a döndü. Halid de dönerek Ebû Ubeyde'ye yetişti.

Ebû Ubeyde Hazretleri, Hazret-i Halid'le Merc-ür-Rum'da bozguna uğrayan Yans ordusunu takip ederek Humus'a gittiler ve her taraftan şehri kuşattılar.

Herakl, Humus'u kurtarmak için Urfa'ya gitti. Elcezire aşiretlerini muharebeye teşvik etti. Onlar da Humus'a doğru yürümeye başladılar.

Fakat Hazret-i Ömer'in emri üzerine Sa'd-i Vakkas'ın, Irak ordusundan gönderdiği fırkalar Heyt ve Karkaysiya şehirlerini sardığından Elcezire aşiretleri yurtlarını korumak için geri dönmüşlerdi. Ondan dolayı Humus şehri yardımsız kaldı ve halkı Şam gibi vergi ve haraç vermek üzere teslim mecbur oldu. O sırada Ba'lebek şehri de böyle sulh ile alınmıştı.

Hazret-i Ebû Ubeyde Samit'in oğlu Ubâde'yi bir miktar askerle Humus'un korunması için bırakıp, kendisi ordu ile Hama'ya yürüdü. Ora halkının da vergi ve haraç vermesini kabul ederek, Hama'yı teslim aldı.

Sonra Ebû Ubeyde Şeyzer ve Maarre şehirlerini ve Lazkiyye'yi harp ederek fethetti. Bu sırada Selemye de fetholunmuştur.

Ebû Ubeyde, Hazret-i Halid'i Halep vilâyetinin hükûmet merkezi olan, Kinesrin'e gönderdi. Herakl'in Minas adındaki generali, ona karşı koydu. Fakat muharebe sonunda pek fena halde bozuldu ve bu suretle Kinesrin harab olarak fetholunmuş oldu.

Sonra Hazret-i Hâlid, Kinesrin'den Ruha'ya yani Urfa'ya doğru yürüdü. İlyas da onun arkasından gitti. Irak ordusu kumandanlarından Malik'in oğlu Amr Karkaysiya nahiyesinden, Ganem'in oğlu Abdullah da Musul tarafından Urfa'ya döndüler.

Herakl, Şam ve Irak ordularının arasında durmanın tehlikeli olduğunu anladı ve artık Şam ülkesinin korunması da kabil olamayacağına inandı ve Urfa'dan Şimşat'a gelince, yüksek bir yere çıkıp, Şam tarafına hasretle bakarak: "Ey Suriye, artık seninle bundan sonra buluşmamak üzere elvedâ." demiş ve oradan Kostantaniyye'ye dönüşünde İskenderun ile Tarsus arasındaki kaleleri boşaltıp bırakarak, Antalya ile Rum hududu arasını bir çöl gibi ahaliden boş bırakmıştır.

Ebû Ubeyde hazretleri Kinesrin'in fethinden sonra Haleb'i kuşattı ve sulh ederek fethetti. Sonra Antakya üzerine yürüdü. Kinesrin'den ve diğer taraflardan kaçanlar hep buraya toplanarak, oldukça büyük bir kalabalık peyda etmiş olduklarından müdafada bulunmak istemişlerse de hücûma dayanamıyarak, kaleye kapanıp aman dilemişler ve Antakya'yı teslim mecbur olmuşlardır. O vakit, Antakya şehrinin şöhreti her tarafta yayılmıştı. Halife Hazretlerinin emri ile, Ebû Ubeyde Serhadde kalmak üzere bir miktar koruyucu asker bırakmış ve aylıkları da devamlı olarak kendilerine ulaştırılmıştır.

Daha sonra Maarret-ül Masrin tarafında Rumların toplandığı haber verildiğinde Ebû Ubeyde oraya gitti. Onları dağıttı. Maarre ile yanındaki şehirleri aldı. Sonra dönüp Menbiç'i fethetti. Oradan da Balis'e gitti ve Şam'ın bu tarafından Fırat nehrine kadar olan yerler hep Müslümanların eline geçti.

O sırada Ebû Ubeyde, Hazret-i Hâlid'i Maraş'a gönderdi. O da muharebe ile Maraş'ı fetih ve tahrip etmiştir.

Hasılı Şam, Kinesrin, Halep, Antakya ve bunlara

bağlı olan yerler hepsi fetholunup Hazret-i Ebû Ubeyde oradan Filistin tarafına gitmiştir.

Ürdün kıtasının emiri Şurahbil Hasene o tarafları fethettikten sonra Filistin üzerine yürüdü. Filistin kumandanı ise Amr'î As olduğu için Şurahbil de onun maiyetine girdi. Halife, kısım kısım Amr-ı As'a yardımcı askerler gönderiyordu.

Amr'-ı As, Arabın dahilerinden ve Harp oyununda çok mahîr bir zât idi. Fakat Herakl'in, Filistin kumandanı Ertabun da cin fikirli ve hilekâr bir adamdı.

Ertabun, Remle'de ve Kudüs'te külli asker toplayıp büyük bir ordu ile Ecnadin tarafında oturmakta idi. Amr-ı As, Alkama ile Fulan'ın oğlu Mesruk'u Kudüs üzerine ve kumandan Eyyub-u Maliki'yi de Remle tarafına gönderip iki taraftaki Rum askerlerini meşgul etmiştir. Daha evvel Halifenin emri ile Şam valisi Yezid, kardeşi Muaviye'yi Filistin tarafına göndermişti. Muaviye Kaysariyye şehrini sarmış olduğundan, o taraftan da Rumlar meşgul bulunuyordu. Kaysariyye'de çokça asker vardı. Bölük bölük dışarıya hücûm ettikleri zaman, Muaviye onları bozup kırıyordu.

Hâsılı Remle'deki Rum askerlerini Ebû Eyyûb, Kudüs'tekilerini Alkama ve Mesruk işgal ediyorlar, Kaysariyye'yi de Muaviye sarmış olduğundan bütün kuvvetini bir araya toplayarak. Amr-ı As ise, istediği gibi ordusuna kuvvet ve düzen verip, onun üzerine yürüdü. O da şiddetle dayandı. Yermük muharebesi gibi şiddetli bir muharebe oldu. Nihayet Ertabun bozuldu ve bozulmuş askeriyle Kudüs'e gitti.

Kudüs'ü saran Şam askerleri, açılıp Amr'in yanına döndüler. Ertabun da Kudüs'ün içine girdi. Sonra Amr, Gazze ve Sebastiyeye, Nablüs ve Yafa şehirlerini ve etrafını aldıktan sonra Kudüs'ün teslimi için haber gönderdi.

Kudüs'ün ileri gelenleri ve eşrafı, Halife Hazretleri bizzat kendileri gelip de söz verirlerse, o vakit şehri teslim edecekleri cevabında bulundular. İş Medine'ye arz olundu.

Hazret-i Ömer, Kudüs'e gitmek istediği zaman, Hazret-i Ali "Sizin bizzat gitmenize ne hacet, işi kumandanlardan birine havale ediniz." deyince Hazret-i Ömer, "Ben Abbas'ın vefatından evvel Cihad'a gitmek isterim. Zira onun vefatından sonra şer iplerinin katları çözülür." demiş ve hakikaten Hazret-i Osman'ın Halifeliğinde Hazret-i Abbas'ın vefatından sonra türki fenalıklar çıkmıştır.

Hazret-i Ömer, Medine'de Hazret-i Ali'yi yerine kaymakam bırakıp, Kudüs'e gitti ve Şam kumandanlarının yerlerine birer kaymakam bırakarak, kendisi ile görüşmek üzere Cabiye'ye gelmeleri için kendilerine birer mektub gönderdi .

O gün Şam kumandanları Cabiye'ye gelip, kendisiyle görüştüler. Önce Ebû Ubeyde ile Yezid, sonra Hazret-i Hâlid güzel atlara binip, güzel elbiseler giymiş oldukları halde, Hazret-i Ömer'i karşılamaya çıktılar. Hazret-i Ömer, yamalı gömlek ile, bir kısrak üstünde onlarla karşılaştı.

Hazret-i Ömer, onları böyle süslü-püslü görünce, hiddetlendi, atından indi, yerden taşlar alarak, onları taşla tuttu ve: "Siz ne çabuk fikrinizden, kanaatinizden dönmüştünüz? Bu kılıkla beni karşılamaya

mı çıktınız?" diye azarladı. Onlar da: "Ey Mü'minlerin Emiri, bu bir kuru gösterişten ibarettir, üzerlerimizde ancak silâhlarımız vardır." diye özür dilediler. Onun üzerine: "Peki" deyip, hayvanına bindi ve Cabiye'ye vardı. Hayvanın üstünden inmeden Amr-ı As ile Şurahbil gelip, dizini öptüler, o da onlara iltifat etti.

Cabiye'de iken, Kudüs'ün ileri gelenleri gelip onunla görüştüler. O da onlara aman verdi ve cizye vermek üzere anlaşma yaptı.

Filistin'i iki sancağa ayırdı, birine Remle'yi merkez yaptı, idaresini Hakim oğlu Alkama'ya verdi. Diğerini merkezi Kudüs olmak üzere, Meczir'in oğlu Alkama'nın idaresine vererek, Kudüs'e gitti.

Ertebun ile ona uyanlar, anlaşmayı kabul etmeyip, Mısır'a gitmiş olduklarından, halk, Kudüs'ü Hazret-i Ömer'e teslim ettiler.

Rasûl-i Ekrem, Şam ülkesinin fetholunacağını Eshâbına haber vermişti. Hazret-i Ömer, bu mucizenin kendi zamanında meydana gelmesinden çok memnun oldu ve birçok Eshâb-ı Kiram ile birlikte büyük bir neşe içinde Kudüs'e girdi ve Sahratullah'ı süpürüp, temizledi ve bir mescid yapılmasını emrederek, Medine'ye döndü.

BEYT-ÜL MÂL'DEN VERİLEN MAAŞLARIN BİR NİSBETE KONULMASI VE DEFTERE GEÇİRİLMESİ

Rasûl-i Ekrem zamanından beri hak sahiblerine Beyt-ül Mâl'den bir takım paralar verilegelirdi. Fa-

kat bunların derece ve nisbetleri belli değildi. Hazret-i Ömer, Kudüs'ten döndükten sonra, vazifeli hak sahiblerini derecelere ayırdı ve bir sıraya koydu, isimlerini ve maaşlarını bildirir defterler tutturdu. İşte bu defterlere Divân denir. Sonraları bunların toplu olarak bulunduğu yere de Divân denilmiştir.

Hazret-i Ömer, Beyt-ül Mâl'den para alanları kıdemine göre tertib etmişti. Fakat bazı zevatı müstesna tutmuştu.

Bu divanın tertibi için Eshâb toplanıp, bir meclis yaptıklarında, Hazret-i Ali ile, Avf'in oğlu Abdurrahman, Hazret-i Ömer'e: "Kendinden başla" deyince, Ömer: "Hayır, ben Allah'ın rasûlüne en yakın olandan başlarım, sonra sırasıyla giderim" dedi ve divan defterini tutmaya memur olan kâtibler, önce Hâşimoğullarını, sonra Ebûbekir ile ailesini, sonra Ömer ile ailesini yazmışlardı. Hazret-i Ömer bunu görünce: "Beni Hâşim'den sonra Hazret-i Peygambere en yakın olanları sırasıyla yazınız, Ömeri'i de sırası gelince yazarsınız. Bizim iki cihan saadetine kavuşmamış ancak Muhammed (A. S.) sebebiyledir. O bizim şerefimizdir, onun kavmi ise Arabın eşrefidir, ondan sonra ona en yakın olanlara itibar edilmelidir." dedikten sonra; "Allah'a yemin ederim ki, eğer Acemler yani Arabdan gayri olanlar ameli ile göçer, biz amelsiz gidersek, kıyamet gününde onlar Hazret-i Muhammed'e bizden yakındır. Çünkü ameli noksan olan kimseyi nesebi ileri götürmez." dedi.

Hâsılı Hazret-i Ömer, hak sahiblerini Peygambere yakınlık itibariyle sıraladı ve maaşın miktarında İslâm olmakta önde bulunanları gözetti. Fakat bazı kimseleri müstesna tuttu.

Rasûl-i Ekrem'in amcası Abd-ül Muttalib'in oğlu Hazret-i Abbas'a 12.000 ve Ebû Tâlib'in oğlu Hazret-i Ali'ye 8.000 dirhem, sonra bütün Bedir harbinde bulunanlara beşer bin, Bedir muharebesinden Hudeybiye'ye kadar olan Eshâba dörder bin dirhem takdir etti ve Hasan, Hüseyin, Ebû Zer ve Selmân-ı Farisi Hazretlerini Bedir ehlinden olmadıkları halde, onların arasına kattı.

Bedir ehli arasında aslen Arap olmayan beş kişi vardı ki, Temim-i Dâri ile Bilâl-i Habeşi onlardandı.

Hudeybiye'den sonraki Eshâba üçer bin dirhem takdir etti. Fetihden sonra Müslüman olanlar ile, Kadisiye muharebesine kadar harplerde bulunanlar dahi bu sınıfa dahildi.

Sonra Kadisiye muharebesinde ve o sırada Şam seferlerinde bulunanlardan fevkalâde yararlıkları görülen yirmi bu kadar meşhur kahramanlara ikişer bin, Kadisiye muharebesinden sonrakilere bin'er ve daha sonrakilere, sıra ile beşeryüz ve üçeryüz dirhem takdir etti.

Hazret-i Peygamber'in zevcelerine de on'ar bin dirhem takdir etti. Fakat Rasûl-i Ekrem, Hazret-i Ayşe'yi daha çok severdi diye ona 12.000 dirhem takdir etti. Fakat Hazret-i Ayşe, arkadaşlarından ayrılmak istemediği için, kendisine fazla verilen ikibin dirhemi kabul etmedi.

Hazret-i Ömer, kendi oğlu Abdullah'a üçbin dirhem takdir ettiği halde, Zeyd'in oğlu Üsâme'ye dörbin dirhem takdir ettiği için, Abdullah: "Niçin Üsâme'ye fazla verdin? Ben ondan daha çok belirli günlerde bulundum" dedikte, Hazret-i Ömer: "Rasûl-i

Ekrem'e o senden ve onun babası senin babandan daha sevgili idi." diye cevap verdi.

Hazret-i Ömer, öteki kadınları da derecelere taksim etti. Bedir'de bulunanların kadınlarına beşyüz ve Hudeybiye'ye kadar olan Eshâbın kadınlarına dörder yüz, Hudeybiye'den sonrakilerin kadınlarına üçyüz ve Kadisiye gazilerinin kadınlarına ikişer yüz ve ondan sonrakilere yüzer dirhem takdir eyledi.

Bu maaşlar, hep senelik olup, hak sahiblerinden her biri kendisi için kararlaştırılan parayı her sene Beyt-ül Mâl'den alırdı.

Hazret-i Ömer, fakir ve acizlere de harınlarını doyuracak kadar un tahsis etmişti ki, buna Rızak denir ve aydan aya verilirdi.

Ümeyye'nin oğlu Safvân, Hişâm'ın oğlu Hars, Amr'in oğlu Süheyl, Kureys'in büyüklerinden olduğu halde, bunlara başkalarından daha az takdir ettiği için: "Yemin ederiz ki, bizden daha şerefli kimse yoktur" dedikleri zaman, Hazret-i Ömer: "Müslümanlıktaki takaddümleri üzerine veriyoruz, haseb neseb üzerine vermiyoruz" demesi üzerine, onlar da: "Öyle ise pekâlâ" dediler ve çıkıp, Şam'a gittiler, ölünceye kadar cihadla meşgul oldular.

Bu maaş bağlanması hususunda Hazret-i Ömer, Arablarla âzâdlı kölelerini bir tutmuştu. Bir gün Hazret-i Ömer'in mal memurlarından birine birkaç kişi gelip, Arabların maaşını verip, âzâdlı kölelerin maaşlarını vermeyince, şikâyetle bulundukları için, Hazret-i Ömer ona: "Bir adama Müslüman kardeşini tahkir etmek kadar kötülük yetişir veselâm" diye bir tekdîrnâme yazmıştır.

Hazret-i Ömer, maaşları bu suretle sıraladıktan sonra, Eshâba hitaben dedi ki: “Ben ticaretle uğraşır bir adamdım. Çoluğumu ticaretle geçindirdim. Siz beni bu işle meşgul ettiniz, acaba ne fikirde bulunuyorsunuz? Bu maldan bana harcetmek bana helâl olur mu?” deyince, her biri birer söz söylediler fakat Hazret-i Ali sükût ediyordu.

Hazret-i Ömer: “Sen ne dersin Yâ Ali?” dedi. Hazret-i Ali de: “Sana ve çoluk çocuğuna yetecek kadardan ziyadesi sana helâl olmaz” dedi. Öteki Eshâb da onu tasdik etti.

Bundan dolayı Hazret-i Ömer, günlük yiyeceğini Beyt-ül Mâl'den alır, fakat yeteri kadarını pek dar tuttuğu için, geçim hususunda ailesi sıkıntı çekiyordu.

Halbuki bütün Eshâb, derecelerine göre maaşlarını alıp, rahat geçindikleri halde, Halifenin sıkıntı çekmesi doğru görülmediğinden, Hazret-i Osman, Ali, Tâlha, Zübeyr ve bazı Eshâb toplanarak, Hazret-i Ömer'in nafakasını arttırmayı düşünüp, kararlaştırdılar ve bu kararı kendisine bildirmek üzere kızı Ümm-ül Mü'minin Hafsa'nın yanına gittiler ve kendilerinin adını söylemeksizin, babasına bu kararı arzemesini rica ettiler.

Hazret-i Hafsa da gidip, babasına nafakasının arttırıldığı husunu münasib bir dil ile arzetti. Hazret-i Ömer gazaba gelip; “Senin zevcin Rasûlullah'ın, yemede, giymede ve döşemede hali nasıldı?” diye sordu. Hazret-i Hafsa da: “Yeteri derecesinde idi” diye cevap verdi.

Bunun üzerine Hazret-i Ömer dedi ki: “İki re-fik'in yani Rasûl-i Ekrem ve Ebûbekir ile benim

halim bir yola giden üç yolcuya benzer, biri azığını aldı gitti, gideceği yere vardı, ikincisi de onun içinde yürüyerek, ona ulaştı. Sonra üçüncüsü geldi, eğer onların izinden giderse, onlara ulaşır, yoksa ulaşamaz.”

IRAK VAK'ALARI

Kadisiye muharebesinden sonra, Hazret-i Sa'd-ı Vakkas, ordusuna gerektiği gibi kuvvet verdikten sonra, Halifenin emri üzere ağırlığı ve kadınları yeteri kadar askerle Kadisiye'de bırakıp, kendisi ordusu ile ileri gitti.

İslâm askerlerinin öncülerine İranlıların bir ordusu karşı geldiyse de, mağlûp oldukları için, İslâm askerleri onları Bâbil'e kadar takip etti.

Arkadan Sa'd Hazretleri yetişip, Bâbil üzerine yürüdü, İranlıları, Bâbil kalesinden çıkıp, harbe girdiştir. Fakat perişan olarak bir fırkası Ehvaz'a ve bir fırkası la Nihavend'e doğru kaçtı. Bazı İran kumandanları da Medâin'e gittiler, köprüyü bozdular ve saklanmaya karar verdiler.

Bu suretle Bâbil şehri boş kalarak, Müslümanların elinde geçti.

MEDÂİN'İN MUHASARASI

Medâin, İran devletinin başşehri olup, Dicle kıyısında idi. Şehir ve kasabalardan kurulmuş büyük

bir yerdi. Bu şehirlerden biri Ardişir'dir ki, şehrin batı tarafındaki kasabadır. Araplar ona Behüresir demişlerdir. Bu kasaba, nehrin sağ yakasında idi. Öteki kasabalar, nehrin sol yakasında bulunuyordu.

Hazret-i Sa'd-ı Vakkas, Bâbil'de iken, Zühre ile ileriye bir fırka gönderdi ve başka kumandanları da ona arkadaş etti.

Onlara, Kûsa şehrinin koruyucusu olan şehriyâr karşı geldi fakat kendisi öldürüldü, askeri de dağıldı ve Zühre Kûsa'ya girdi. Arkasından Hazret-i Sa'd de Kûsa'ya geldi, bir müddet orada kaldı ve Zühre'yi ileri gönderdi.

Zühre, Sabat'a doğru ilerleyince, ahalisi teslim oldular ve cizye vermek üzere anlaşma yaptılar.

Sonra Kisrâ'nın hassa ordusu karşı geldi, Zühre onları da bozdu, perişan etti.

O sırada başkumandan Sa'd'in kardeşinin oğlu Hâşim, bir arslan öldürdü. İran hükümdarı Kisra, o aslanı ehlileştirmiş, adamcıl etmişti. Bunun üzerine Hazret-i Sa'd, Hâşim'in başını öptü, onu öncü askere memur ederek, Behüresir şehri üzerine gönderdi.

Hâşim, Zilhicce ortalarında askeri ile Ardişir'e varıp da, uzaktan Kisra'nın sarayını görünce, orada bulunan Hattab'ın oğlu Dırar (R. A.): "Allahüekber işte Kisrâ'nın beyaz sarayı, Rasûlullah'ın bize vadettiği budur" dedi ve bütün asker, onunla beraber hep bir ağızdan tekbir aldılar.

Sonra Hazret-i Sa'd de ordu ile fırka fırka geldiler ve Kisra'nın sarayını görünce, onlar gibi tekbir alarak, Ardişir'i kuşattılar.

Hendek muharebesinde Rasûl-i Ekrem: "Bana Fâris'in anahtarları verildi. Şu anda Kisra'nın beyaz köşklerini görüyorum" demişti. Bundan dolayı bu sefer İslâm askerleri Kisrâ'nın sarayını gördükleri zaman, tekbir getirdiler ve Medâin'in yakında alınacağından emin oldular.

HİCRETİN ONALTINCI YILI VAK'ALARI

Hazret-i Sa'd-ı Vakkas, Ardişir'i muhasaradan sonra, yirmi kadar mancınık kurdurup, sıkıştırmaya başladı. İki ay kadar uzayan muhasara sırasında süvariler taraf taraf hücum ederek, karşı gelenleri vurulup, öldürülüyor ve itaat edenler cizyeye bağlanıyordu. Bu suretle Dicle nehrinin batı tarafı hep Müslümanların eline geçti.

MEDÂİN'İN FETHİ

Kalede kapalı kalanların tahammülü kalmayıp, Safer ayı içinde Ardişir şehrini terk ve kayıklara binerek, Dicle nehrini geçip, Dicle'nin batısındaki şehirlerde yerleştiler.

Sa'd Hazretleri, İslâm ordusu ile birlikte Ardişir'e girdi. Dicle'yi geçip, Medâin karşısındaki şehirleri de almak istiyordu ki, Kisra'nın sarayı da o tarafta idi. Fakat İranlılar Medâin'den Tekrit'e kadar olan kayıkları hep karşı tarafa geçirmiş olduklarından Ardişir'de durmaya mecbur oldu.

Bu sırada biri gelip Sa'd'e, Dicle'nin bir geçit yerini gösterdi ve suyun orda ancak atların beline kadar çıktığını söyledi. Fakat Dicle nehri köpük saçarak, hızlı akmakta olduğundan, Araplar ise, öyle büyük nehirlerden geçmeye alışık olmadıklarından, önce Sa'd Hazretleri oradan askeri geçirmeye cesaret edemedi. Safer ayı ortalarında bulunuluyordu. Bazıları rüyada İslâm ordusunun süvarilerinin Dicle üzerinden geçtiklerini görüp, Sa'd'e söylediler. Hazret-i Sa'd de bu rüyayı tabir için meclis ve güzel bir hutbe söyleyerek, nehri geçmek kararında olduğunu söyledi.

Oradakiler bu fikri uygun buldular, o da halkı teşvik etti ve: "En önce kim geçip de karşı kıyıyı tutar?" deyince Amr'in oğlu Âsım ile 600 kadar fedai meydana çıktı, Âsım onlara baş oldu.

Hemen atları ve kısırakları ile Dicle nehrine yürüyerek, karşı kıyı sularına vardı. İranlılar da Arapların ayağını karaya bastırmamak için, İran süvarilerini nehre doğru sürdüler, Arapları nehirin içinde karşıladılar ve geri çevirmeye çalıştılar.

Âsım, fırkaya seslenerek: "Kargılarınızı düşmanın gözlerine doğru çeviriniz" deyince, İslâm askerleri İranlıların kimisini öldürdü, kimisinin de gözünü kör ederek karşı kıyıyı tuttular.

Sa'd Hazretleri, Âsım'ın karşıya geçtiğini görünce, bütün ordunun nehirden geçmesi için emir verdi. Bütün İslâm askerleri, "Yârabbi, sana dayanır ve ancak senden yardım bekleriz. Yârabbi, sen bize yetersin, sen vekillerin en güzelisin, yüce varlığından başka hiç bir kuvvet ve kudret yoktur." diye bağırarak, nehre atıldılar.

Hayvanları yüzüyordu. Kargıları büyük bir göl kenarında bitmiş kamışlara benziyordu. Kendileri ise, bu vaziyette oldukları halde, birbirleriyle sohbet ederek, ilerliyordular.

Hazret-i Sa'd, askerin selâmeti için Cenâb-ı Hakk'a yalvarıyordu. Selmân-ı Fârisi Hazretleri de Sa'd'ın yanında giderek: "Ehl-i İslâm'a karalar boyun eğdiği gibi, Allah, deryaları da onların emrine verir. Böyle bölük bölük suya giren gaziler, yine böylece selâmet kıyısına çıkarlar" yollu kalbe kuvvet verecek sözler söylüyordu.

Hakikaten de Selmân'ın dediği gibi, hiç bir kayıp vermeden karşı yakaya geçtiler. Yalnız içlerinden biri kısrağın sırtından suya düşmüşse de, Kâ'kâ Hazretleri, atını o tarafa sürerek, onu çıkarmış ve karşı tarafa ulaştırmıştır.

İranlılar, hiç hesaplarında olmayan bu hali görünce, Medâin'den çıkıp, Hulvan taraflarına kaçtılar. İran hükümdarı Kısra ise, daha evvel çocuğunu çocuğunu Hulvan'a göndermişti. bu suretle Medâin boş kalmıştı.

Medâin şehrine önce Âkım'ın fırkası, sonra kardeşi Kâ'kâ'nın fırkası girdi. Sokaklarda kimse yoktu, fakat halkın bir kısmı Beyaz Saray'a kapanmış olduklarından, gaziler orasını sardılar. Kaledekiler ise, aman isteyerek, cizye vermeye razı oldular ve sarayı teslim ettiler.

Sa'd geldi, beyaz Saray'a girdi, kaçanların arkasından bir fırka ile Zühre'yi gönderdi ve Kısra'nın sarayında sekiz rek'at Fetih Namazı kıldı. İranlılar kaçarken, yükte hafif, pahada ağır bir takım şeyler götürmüşlerse de, sayıya ve hesaba sığmayan ve fi-

yatları takdir olunamayan birçok elbise, kumaş, silâh, süs eşyası, kap kaçak, hayvanlar ve birçok zahireden başka, hazinede de pek çok para bırakmışlardı.

Yer yer kaçanları takibe çıkanlar, kendilerine yetiştikleri zaman, üzerlerinde ve yanlarında maldan ve eşyadan ne varsa alarak, Medâin'e girdiler ve ganimet mallarını korumaya memur olan zât'a teslim ettiler.

İranlılardan bir kalabalık; bir büyük yük kâtırlarıyla Nehrevan köprüsünden geçmek üzere iken, Zühre'nin askeri onlara yetişmişti. Yükler teslim alınınca, içinden Kısra'nın elbisesi ve mücevherli zırhı, kıymetli taşlarla donatılmış tacı ele geçmiştir.

Kâ'kâ da, bir atlıya yetişip onu öldürmüş ve yanındaki iki heybeyi almıştı. Birinde beş, ötekinde altı kılıç ve bir hayli de zırh vardı. Zırhlardan bazıları Hırakl, Hakan ve Hind hükümdarı, Behram ve Çûbîn ve Nu'man'ındı. İranlılar, bunları muharebelerde ele geçirip, zafer alâmeti olarak saklıyorlardı. Kılıçlar ise Nuşirevan, Hürmüz, Kubâd, Firûz, Hırakl, Hakan, Hind Meliki, Siyavuş ve Nu'man'a ait idi.

Kâ'kâ, bunların hepsini Sa'd'ın huzuruna götürdü, Hazret-i Sa'd kendisine Behram'ın zırhını verdi, kılıçlardan da beyendiğini almasını söyledi. Bunun üzerine Kâ'kâ, Hırakl'ın kılıcını aldı.

Sonra Sa'd Hazretleri, beşte bir ganimetlere hesab edilmek üzere, Kısra'nın ve Nu'man'ın kılıçlarını ve Kısra'nın başına giydiği taç ile, diğer süslü eşyasını ve mücevherlerini Medine'ye gönderdi.

Sa'd Hazretleri, ganimet mallarını topladı ve bunların dokuzyüz deve tutan beşte birini Medine'ye

gönderip, geri kalanını askere dağıttı. Askerin sayısı altmışbin idi ve hepsi süvari idi. Her birinin hissesine onikişer bin dirhem düştü. Medâin evlerini de askere üleştirerek, kendisi de Medâin'inde kaldı.

Beşte bir ganimetler Medine'ye gelince, Hazret-i Ömer onları mescidin içine döktürdü ve Medine halkını davet ederek: "Rasûl-i Ekrem'in "Kisrâ hazineleri, Kayser'in emlâki Allah uğrunda sarfolunacaktır" sözü bakın nasıl dediği gibi çıktı" diye buyurdu.

Yukarıda geçtiği gibi, Rasûl-i Ekrem Surâka'ya: "Yâ Surâkâ, Kisrâ'nın bileziklerini takındığın zaman bakalım nasıl olacak?" demişti. Mescidde o da bulunuyordu. Hazret-i Ömer Kisrâ'nın bileziklerini görünce: "Sürâka kalk şunları takın" dedi, o da kalkıp, Kisrâ'nın bileziklerini takdı. Hazret-i Ömer: "Rasûl-i Ekrem, (Ben sanki Sürâka'nın bileklerinde Kisrâ'nın bileziklerini görüyorum) buyurmuştu" dedi.

Sa'd Hazretleri Arapları hayretten hayrete düşürecek ganimetleri Medine'ye göndermişti. Onların arasında Bahar adında Kisrâ'nın bir halısı vardı. Kıymetini tahmin ettiremedi. Parçalamak da mümkün olmadığından, onu taksim edemedi. Askere dedi ki: "Eğer siz hisselerinizden vazgeçerseniz, onu Medine'ye gönderelim, Halife Hazretleri istediği yere koysun" deyince, asker bu teklife razı oldu ve halı Medine'ye gönderildi.

Bu büyük halı, boyu ve eni altmışar arşın bir kare halinde ve bahçe şeklindeydi. Üzerinde sırma dokuma yollar ve nehirler, aralarında sedeften, inciden ve yakuttan köşeler ve resimler, dalları altından, yaprakları ipekten, çiçekleri altın ve gümüş

tanelerinden, meyvaları muhtelif mücevherattan ağaçlar vardı. Kışın sarayın eyvanına döşenir, baharı andırırdı. İran hükümdarları onun üzerinde içki içermiş.

Medine-i Münevvere'de onu döşeyecek yer yoktu. Hazret-i Ömer de onu taksime yol bulamadı, ne yapacağını bilemedi, genimetlerin beşte birini taksimden sonra: "Bunu ne yapalım?" diye sordu. Ordakilerin her biri bir şey söyledi. Bazıları da: "Sen bilirsin" dediler. Fakat Hazret-i Ali: "Ey Mü'minlerin Emiri, Allah senin cehlını aldı, ilim verdi, şüpheni kaldırdı, yakine ulaştırdı. Hiç şüphesiz dünyadan sana ancak verdiğin kalır" deyince, Hazret-i Ömer: "Doğru söyledin. Bana dostca nasihat ettin" dedi, onu parça parça kesip, Eshâba taksim eyledi. Hazret-i Ali'nin hissesine düşen parça en iyi tarafı olmadığı halde, Hazret onu sonradan yirmibin dirheme satmıştır.

TEKRİT, MUSUL VE NİNOVA'NIN FETHİ

Hicretin bu onaltıncı senesinin ortalarında Tekrit şehri de fetholunmuştur. Rum generallerinden biri Musul'dan kalkıp, bir miktar Rum askeri ile Tekrit'e gelmiş ve etrafına hendek çevirerek, korunmaya kalkmış ve Hıristiyan dininde olan Eyad, Tağlib, Nemr kabilelerini oraya toplamıştı.

Halife Hazretlerinin emri üzerine, Hazret-i Sa'd de Muğnim'in oğlu Abdullah'ı bir fırkaya; ordu öncülüğüne de Efkeli'nin oğlu Reb'i; süvari fırkasına da

Herseme'nin oğlu Arfece'yi kumandan tayin ederek, Tekrid üzerine göndermişti.

Abdullah, Tekrid'e varınca, şehri 40 gün kuşattı. Bu sırada içeridekiler 24 defa şiddetli çıkış yaparak, muharebe ettilerse de, her seferinde mağlûb ve perişan oldular.

Nihayet Rumlar, kayıklarla Dicle'nin doğu tarafına geçerek, kaçmak hazırlığında bulundukları sırada, yukarıda adı geçen Hristiyan üç kabile Arapları, Müslüman olmak istemişler ve Abdullah ile gizlice mektublaşarak, karar vermişlerdi. Rumların karşıya geçecekleri gün İslâm askerleri kıyı tarafını tutup, henüz İslâm olan Araplar da öte tarafa hücûm edince, Rumların hepsi kılıçtan geçirilmişti.

Sonra Abdullah, Reb'i'yi Musul ve Ninova üzerine memur edince, Reb'i de, yeni Müslüman olan o üç kabile Araplarını önüne katıp, Musul ve Ninova üzerine yürüdü.

Ninova, Dicle'nin doğu tarafında, Musul ise, batısında birer kale idi. Bu iki kale ahalisi El-Cezîre Araplarından yukarıda adı geçen üç kabilenin Müslüman olarak kendi üzerlerine geldiklerini görünce, ümitsizliğe kapıldılar, cizye ve haraç vermek üzere Ninova'yı ve Musul'u Reb'i'ye teslim ettiler.

Bu seferde de birçok ganimet malları alındı, her zaman olduğu gibi beşte biri Medine'ye gönderilip, kalanı askere bölüştürüldü. Süvarilerin hissesine üçerbin, piyâdelere de bin'er dirhem düştü. Bu iki kale alındıktan sonra, Musul'a bağlı olan Kürdistan şehirleri de birer birer alındı.

CELÛLA HARBİ VE HULVAN İLE MÂSEBEZAN'IN FETHİ

İranlılar Medâin'den kaçtıktan sonra, Celûla adındaki yerde toplanmışlardı. Buradan Fâris, Azerbeycan ve Dağıstan yolları ayrılır. Bundan dolayı c tophuluğun da takım takım ayrılmaları lâzımdı. Fakat: "Bir kere dağılırsak, bir daha toplanamayız, burada toplu bir halde durup, Araplara karşı koymalıyız" diyerek, Mihrân-ı Râzi adındaki kumandanın emri altında girmişler ve hendek kazarak, korunmak istemişlerdir. Hazret-i Sa'd, Halifeye işi arzedince; "Onikibin asker ile Hâşim'i gönder, Kâ'kâ'ı ordu öncüsü yap ve İranlıların bozulmasında Kâ'kâ'ı Irak havalisi ile dağ arasındaki hudutların korunmasına memur et" diye emretmiş olduğundan, Sa'd Hazretleri onikibin seçkin süvari ile Hâşim'i Celûla'ya, Kâ'kâ'ı da o ordunun öncülüğüne tayin ederek göndermişti.

Hâşim, Celûla'ya varınca, seksen gün İran ordusunu sardı, İranlılar arasına şiddetli çıkışlar yaptılarsa da, her defasında kırıldılar, nihayet Zilka'de ortalarında kahraman Kâ'kâ'ın fedâkârlıkla yaptığı hücumlarla, Celûla fetholundu, İranlıların çoğu kılıçtan geçirildi. Yüzbin kadar İranlının öldüğü söylenir. Kaçıp, kurtulanlar pek azdı. Kaçanların arkasından Kâ'kâ, giderek, Hankın'a vardı. Kısra Yezd-i Cürd, Hulvan'da iken, Celûla muharebesini işitince, Hulvan'ın korunmasını bir kumandana vererek, kendisi Rey tarafına kaçtı.

Kâ'kâ Hulvan'a girince, İranlılar karşı koymaya kalktılsa da, bozguna uğrayarak, Kaçtılar. Kâ'kâ

Hulvan'a girdikten sonra orada kaldı, birçok ganimet malları ele geçti, beşte biri Medine'ye gönderildikten sonra, gerisi askere paylaştırıldı. Her süvariye dokuz bin dirhem ile dokuzar hayvan düştü. Beyt-ül Mâl'e ait ganimetleri Sa'd, Ziyad İbn-i Ebîh ile gönderdi.

Ziyâd, Halifenin huzuruna çıkınca, İslâm ordusunun yaptıklarını ve yapacaklarını çok güzel bir dille anlattı.

Medine'de o kadar çok ganimet malını alacak bina olmadığından, gece malları mescidde Avf'ın oğlu Abdurrahman ile Erkam'ın oğlu Abdullah korudular, ertesi gün Hazret-i Ömer halkı toplayarak, malları taksim etti.

Adı geçen zaferden sonra Hâşim, Celûla'dan Medâin'e döndü, İranlıların bir fırkası gelip Eveh tarafını tuttu. Hazret-i Sa'd ise, bir miktar asker ile Hattab'ın oğlu Dırar'ı o tarafa gönderdi. Dırar Eveh'e varınca İranlıları perişan etti, kaçanları da takip ederek, Mâsebezan'a vardı. Ahalisi dağlara kaçmış olduğundan Dırar, onları çağırdı, gelip yerlerinde yerleştiler ve kendisine boyun eğdiler, o da bir müddet orada kaldı.

DiĞER BAZI VAK'ALAR

Rasûl-i Ekrem'in câriyesi Mâriye, hicretin onaltıncı senesi Muharreminde vefat etti. Yine bu sene Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali ile müşavere ederek, Muharrem'den başlamak üzere hicret senesi tarihini kurmuştur.

Gassan Hükümdarlarının sonuncusu olan Eyhem'in oğlu Cebele, daha önce Müslüman olmuştu. Fakat bu sene bir debdebe ile Medine'ye geldi. Kendisi çok güzel elbiseler giyinmiş ve etrafındakiler de hizmetçileri dahil, ipekler içindeydi. Hazret-i Ömer, hacca niyet etmiş olduğundan, o da birlikte gitti. Kâbe'de tavaf ederken Ferazoğulları'ndan birisi eteğine bastığı için Cebele ona şiddetli bir yumruk atarak, burnunu kırdı, bunun üzerine Hazret-i Ömer'e şikâyet etti, o da Cebele'ye: "Ya davacını memnun et, yahut kısas ederim" dedi. Cebele: "Ben bir hükümdarım, o herif ise halktan biridir, onunla beni nasıl karşılaştırıp da beni kısas edersin?" deyince, Hazret-i Ömer: "İslâm hukuk bakımından aranızda fark gözetmez" deyince, Cebele dedi ki: "Ben zannedirdim ki, İslâm olunca şerefim Cahiliyet devrinden daha fazla olacaktır." Bunun üzerine Hazret-i Ömer: "O öyledir. Fakat hukukta şeriatin hükmü de böyledir" deyince, Cebele: "Hristiyan olursam ne olur?" dedi. Hazret-i Ömer de: "O zaman boynunu vururum" diye cevap verdi. Cebele: "Öyle ise bana yarına kadar izin ver" dedi. Hazret-i Ömer de uygun görünce, Cebele, o gece kendi adamlarıyla beraber kaçıp, Kostantaniyye'ye gitti ve Hristiyan oldu, orada da öldü.

HİCRETİN ONYEDİNCİ YILI VAK'ALARI

KÖFE VE BASRA'NIN KURULUŞU

Irak tarafından Medine'ye gelen askerlerde bir zayıflama görüldü. İş araştırılınca, şehirlerin hava-

sının ağırlığı bu hale sebep olduğu anlaşıldı. Bu hususu Hazret-i Ömer Sa'd-ı Vakkas'tan sorduğu zaman Hazret-i Sa'd: "Arapların mizacına ancak develerine uygun gelen yerin havası iyi gelir" diye cevap verdi. Hazret-i Ömer de, böyle bir yerin seçilmesi için Selmân-ı Fârisi ile çok yakın arkadaş olan Hazret-i Huzeyfe'nin memur edilmesini Sa'd'e bildirdi, o da her ikisini bu vazife ile gönderdi.

Selmân, Enbar şehrine gelip, Fırat'ın batı tarafından yürüyerek, Hire ile Fırat nehri arasında bulunan Kûfe'yi beyendi. Huzeyfe de, Fırat'ın doğu tarafından yürüyerek, o hıza geldi ve orasını uygun buldu. İkisi birleşip Kûfe denen yerde namaz kıldılar ve oranın mübarek olmasını ve Müslümanların yerleşip, kalmaları için dua ettiler ve dönüp işi Hazret-i Sa'd'e bildirdiler.

Bunun üzerine Sa'd Hazretleri, Kâ'kâ ile Abdullah'ı yerlerine birer kaymakam bırakıp, Medâin'e gelmelerini kendilerine bildirdiler. Hazret-i Sa'd, Medâin'den hareket ederek, hicretin onyedinci senesi Muharrem'inde Kûfe'ye indi ve: "İsteyen Medâin'de kalsın, isteyen Kûfe'de kalsın" diye askeri serbest bıraktı ve işi makama arzetti.

Fâris Denizi tarafında bulunan Übüle nahiyesindeki İslâm askerleri Basra'ya üç defa geldikleri halde, sonradan orasını bırakmışlardı. Bu sefer Muharrem'in içinde tekrar Basra'ya gelip, yerleşerek, şehrin yapımına başlamışlardır.

Kûfe'de iskân memuru Mâlik'in oğlu Ebû Heyyâç, Basra'da ise, Delf'in oğlu Âsım'dı. Önce kamıştan evler yapıldıysa da, birkaç ay sonra her iki

şehirde yangın çıkmakla çok zarar görüldü ve ondan sonra evlerin kerpiçten yapılmasına başlandı.

Gerek Kûfe'de, gerek Basra'da önce birer mescid yapıldı ve mescidler şehrin ortası sayılarak, evler ona göre yapılarak, şehir büyütüldü.

Hîre'de hükümdar saraylarından kalına mermer direkler vardı. Onlar getirilerek, Kûfe mescidinde bir gölgelik yapıldı. Mescidin yanında da Hazret-i Sa'd için bir köşk yapıldı. Büyük caddeler kırkar, ara yolları yirmişer ve sokaklar yedişer arşın olmak üzere çizildi.

İşte bu suretle Kûfe şehri Irak'ın idare merkezi oldu. Hududlarda da dört şehir vardı, onlar da Hulvan, Mâsebezân, Kalkisiya ve Musul'du. Hulvan'da Kâ'kâ, Mâsebezân'da Dırar, Kalkisiya'da Mâlik'in oğlu Abdullah, hudud beyleri olarak tâyin edildiler.

EL-CEZİRE İLE ERMENİSTAN'IN FETHİ

El-Cezire ahalisi, Humus üzerine yürümeyi kararlaştırınca, İmparator Herakl da, o tarafa bir ordu göndermişti.

Hazret-i Ebû Ubeyde, Kinesrin'den Hazret-i Hâlid'i, diğer taraflarda bulunan kumandanları da beraberine alarak, Humus'un dışında ordusunu kurdu ve işi Halife Hazret-i Ömer'e bildirdi. Hazret-i Ömer de sekiz şehirde Beyt-ül Mâl fazlasından bir hayli at toplanmıştı. Meselâ Kûfe'de dörtbin beylik hayvan beslenmekteydi. Ebû Ubeyde'nin yazısını alınca, ona yardım etmek üzere Sa'd-ı Vakkas'a emirnâme gönderdi.

Hazret-i Sa'd de, dörtbin süvari ile kahraman Kâ'kâ'ı Kûfe'den çıkardı ve bir fırka ile Adî'nin oğlu Süheyl'i Rakka'ya; Utbân'ın oğlu Abdullah'ı Nusaybin üzerinden Harran ve Urfa tarafına; Ukbe'nin oğlu Velid'i El-Cezire Araplarından Rebîa ve Tenûh kabileleri üzerine ve bu üç fırkaya kumandan olmak üzere de Ganem'in oğlu İyaz'ı memur etti.

İslâm askerlerinin böyle taraf taraf hücumları, El-Cezîre ahalişi tarafından öğrenilince, Rumlara yardımdan vazgeçerek, dağınık bir halde dönüp, kendi yurtlarını korumaya koştular. Bu suretle Humus üzerine gelen Rumlar, yalnız kaldı. Ebû Ubeyde de, Hazret-i Hâlid ile görüşerek, Rumlar üzerine hücum ettiler ve muharebe sonunda galebe çaldılar. Rum orduları perişan oldu ve birçok ganimetler ele geçti. Bu zaferden üç gün sonra Kâ'kâ da Humus'a geldi, onun askerine de ganimet mallarından hisse çıkarıldı.

Hazret-i Ömer, Ebû Ubeyde'ye bizzat yardım için Şam tarafına yürüyüp, Câbiye'ye kadar gelmişken, zafer haberini alınca, Medine'ye döndü.

Öte taraftan İyaz, El-Cezîre'nin ortasında bulunarak, diğer El-Cezîre kumandanlarına emir verdi. Süheyl, Rakka'yı sardı, ahalişi cizyeyi kabul ettiler. Utbân'ın oğlu Abdullah da Nusaybin'e gelince, oradaki halk da cizye'ye razı oldu. Ukbe'nin oğlu Velid'e de El-Cezîre Araplarının çoğu baş eğdiler, yurdunda kalmak istemeyenler kaçarak, memleketlerini terkettiler.

İşte bu suretle El-Cezîre şehirleri birer birer alındı, sonra da Erzenurrûm ve Bitlis, Ahlat da fetholunmuştur.

O sırada Şam Kumandanı bulunan Ebû Süfyan'ın oğlu Yezid'in kardeşi Muaviye de Filistin taraflarındaki Kaysariye adındaki şehri fethetmiştir.

BASRA TARAFTINDA YAPILAN FETİHLER

Hürmüzân adındaki serdar ki, İran'ın yedi meşhur hanedanından birine mensuptur. Kadisiye'de bozularak kaçtıktan sonra, Ehvaz'ın idare merkezi olan Hûzistan'a gelip, oralarını da alarak, Basra hududlarına tecavüze başladı.

Basra Emiri olan Gazvân'ın oğlu Utbe, Sa'd-ı Vakkas'dan yardım istediği için, Mukarrin'in oğlu Nuaym ile, Mes'ud'un oğlu Nuaym'ı yardımcı olarak gönderdi. Bu iki Nuaym, Basra ile Ehvaz hududuna indiler, Utbe de muhacirlerden Kayyin'in oğlu Sülemî ile, Murayta'nın oğlu Harmele'yi gönderdi. Onlar da Basra hududuna gidip, Mâlik'in oğlu Beni'l âm kabilesini çağırdılar. Bu kabile, Arap kabilelerinden olduğu halde, Horasan'a gidip, geldikleri için bu daveti ederek, Gâlib-i Vâil'i ve Vâil'in oğlu Küleyb gelip, Sülemî ve Harmele ile görüştüler ve muharebe gününde yardım etmek üzere söz verdiler.

Belli günde Sülemî ile Harmele, askerlerini toplayıp, hareket ettiler, Nuaym'i de alıp, birlikte Hürmüzân üzerine yürüdüler.

Basra askerinin kumandanı Sülemî, Kûfe askerinin kumandanı ise Nuaym idi, hep birlikte Hürmüzân ile harbe başladılar.

Galip ve Küleyb ise, Hürmüzân'ın dönüş yolunu keserek, Sülemî ve Nuaym'e imdat gönderdiler.

Hürmüzân bunu görünce, bozguna uğradı ve kaçarak Düceyl nehrini geçti ve İran askerleri pek çok telefât verdiler.

Hürmüzân çaresiz kalarak, anlaşılmak istedi. Gazvan'ın oğlu Utbe'den izin alınarak, Düceyl nehri iki taraf arasında hudut olmak üzere anlaşma yapıldı ve hudutta muhafızlar bırakıldı, Galib ve Küleyb de orada kaldı.

Sonra Hürmüzân ile Galib ve Küleyb arasında hudut anlaşmazlığı çıktı. Bunun çaresine bakmak üzere Harmele ile Sülemî oraya gittiler. İkisi de Galib ile Kuleyb'i haklı buldular, Hürmüzân ise buna razı olmadığından, anlaşmayı bozdu ve Kürtlerden yardım isteyerek, askerini çoğalttı. Bunun üzerine Utbe de, Halifenin emri ile Eshâbdan Harkus'u Hürmüzân üzerine gönderdi.

Ehvaz Panayırı yanında vuku bulan muharebe-de Hürmüzân, bozguna uğrayıp Râmhürmüz adındaki şehre kaçtı.

Harkus da, Ehvaz panayırı taraflarını zapt ederek, orada kaldı ve Tüster'e kadar olan İran şehirlerini ele geçirdi ve bu fetihleri halife hazretlerine yazdı ve ganimet mallarının beşte birini gönderdi ve halifenin emri ile Muaviye'nin oğlu Cüz'ü Hürmüzân'ın üzerine gönderdi. O da Sürrak şehrini zapt ve etrafa dağılmış olan ahalisini cizye vermek üzere itaate çağırdı, onlar da gelip, memleketlerinden yerleştiler ve cizye vermeğe başladılar. Harkus, Ehvaz taraflarında kaldı. Muaviye'nin oğlu Cüz ise, kanallar açarak ve boş araziyi sürdürerek, o tarafları mâmur etti.

Hürmüzân da, Müslümanların zaptettiği yerler kendilerinde kalmak üzere anlaşmaya mecbur olmuştur.

BAHREYN MUHAREBESİ VE BASRA'YA AİT BAZI VAK'ALAR

Bahreyn kumandanı Hadramî'nin oğlu Alâ, mürtedler muharebesinde pek büyük şöhret kazanmıştı. Sonra Sa'd-ı Vakkas'ın kazandığı zaferler, başkalarının namını, şöhretini bastırdı.

Alâ Hazretleri, ona gıpta ederek, İran şehirlerinde muharebe etmek isterdi. Fakat Bahrey'den denizden geçmeye mecbur idi. Hazret-i Ömer ise, İslâm ordusunun pek ilerilere doğru yayılıp, dağılmalarını istemez, hususiyle tehlikeli gördüğü deniz seferinden sakınırdı. Bundan dolayı bütün kumandanları deniz seferinden menetmişti.

Alâ Hazretleri karşıdan seyirci kalmaktan usanıp, halkı muharebeye teşvik ederdi. Üç fırka asker hazırladı. Birine Muallâ'nın oğlu Cârûd'u, ötekine Hümâm'ın oğlu Suvar'ı kumandan tayin etti ve her ikisinin başı olmak üzere de Münzir'in oğlu Hâlid'i bir fırka ile memûr etti.

Hepsini Bahreyn'den gemilerle Istahr tarafına geçirdi. O kıyıda ise, Herbet adındaki kumandanın emri altında bir İran ordusu vardı.

İranlılar, denizin kenarına inip, gemilerle İslâm askeri arasına girdiler. İslâm ordusu dönüş yollarının kesilmesinden dolayı telâşa düştüler. Hâlid onları muharebeye teşvik etti, öğle namazını kıldıktan son-

ra muharebeye başladılar ve Tâvus adındaki yerde pek şiddetli muharebe ettiler.

Cârût ile Suvâr şehid oldu. Hâlid askere cesaret vererek, muharebeye devam etti. İranlılar ise, pek çok telefât verdiler.

Fakat gemiler, elde olmadığı için, İslâm askeri şaşırđı ve karadan dolaşarak, Basra'ya gitmek üzere hareket ettilerse de, İran ordusu her taraftan sarmakla, bir yerde ordu kurup, karşı koymaya mecbur oldular.

Hazret-i Ömer, durumu öğrenince, hemen Basra Emiri olan Gazvan'ın oğlu Utbe'ye mükemmel bir ordu ile yardıma gitmesi için emir verdi ve Alâ Hazretlerinin izin almadan böyle bir tehlikeli işe giriştiğı için, kendisine ceza olmak üzere askeri ile beraber Sa'd-ı Vakkas'ın maiyetine memur etti.

Utbe, Halifenin emri üzerine onikibin seçkin süvari hazırlayarak, Hâlid'in imdadına gönderdi. Bu askerin içinde Amr'in oğlu Âsım, Herseme'nin oğlu Arafce, Kays'ın oğlu Ahnef gibi meşhur adamlar vardı ve hepsinin başkumandanı Ebi Rehem'in oğlu Ebû Sebre idi.

Bu ordu, katırlara binip, at ve kısraklarını yedek seçerek, sahil yolu ile dolaştılar ve Hâlid'in bulunduğu yere geldiler. İranlılar ile çok kan dökücü bir harp başladı. Fakat sonunda kazandılar ve pek çok ganimet malları aldılar ve Hâlid'i ordusu ile beraber kurtarıp, Basra'ya getirdiler. İşte bu vak'a, Basra'nın şöhretini sağlamış ve ehemmiyetini arttırmıştır.

Bundan sonra Gazvan'ın oğlu Utbe Halifeden izin alarak, hacca gitmiş ve dönüşte Medîne'ye gele-

rek, Basra valiliğinden istifa etmiş ise de Hazret-i Ömer kabul etmeyip, tekrar Basra'ya göndermişti. Fakat giderken yolda vefat ettiği için yerine Şûbe'nin oğlu Mugîre, Basra Emiri tayin edilmişti.

Mugîre, Arap dâhilerinden olup, herkes ona boyun eğdi. O da Basra işlerini düzeltmeye başladı. Fakat çok geçreden zina ile töhmetlendirildiğinden, Hazret-i Ömer, onu azlederek, Ebû Musâ'l Eş'arî'yi Basra kumandanı tâyin etti ve Mugîre ile şahitleri Medine'ye çağırarak, muhakeme etti fakat zina cina-yeti sabit olamadı.

RÂMHÜRMÜZ VE TÛSTER'İN FETHİ VE HÜRMÜZÂN'IN ESİRLİĞİ

Yukarıda geçtiği gibi, Hürmüzân, Basra Emîri ile anlaşma yaparak, Râmhürmüz şehrinde otur-maktaydı.

Kisrâ Yezd-i Cürd ise, bütün İran halkını muharebeye teşvik ederek, peyderpey Hürmüzân'a yardım göndermekte olduğu gibi, Ehvaz ahalisini de harbe kışkırtıyordu.

Hudut beyleri bunu öğrenince, Halifeye bildirdiler. Halife de Hürmüzân'a karşı Mukarrin'in oğlu Nu'man emrinde bir ordu gönderilmesini Sad-ı Vakkas'a, Adî'nin oğlu Sa'd'ın kumandasında diğer bir ordunun gönderilmesini de Ebû Musa'l Eş'arî'ye yazdı.

Rehem'in oğlu Sebre'yi de, hep iki ordunun başkumandanlığına emretti.

Numan, Kûfe askeri ile doğruca Ramhürmüz şehrinin üzerine gitti. Hürmüzânı bunu haber alınca, Tüster şehrine kaçtı. Bunun üzerine Numan, Râm-hürmüz'ü aldı. Basra askeri Ehvaz Panayırındayken, keyfiyetten haber alınca, doğru Tüster üzerine git-tiler, Numan da Râmnhürmüz'den kalkıp, Tüster'e gitti, hepsi orada birleşerek, Tüster'i sardılar. Birkaç ay uzayan muhasara sırasında İranlılar çıkış yapı-parak, şiddetli muharebeler oldu. Nihayet su yolundan hücûm edilerek, Tüster'e girildi. İran askerleri mahv-edildi. Hürmüzân iç kaleye kapandı ve Hazret-i Ömer'-in hükmüne boyun eyerek, teslim oldu. Ganimet mal-larının beşte biri çıkarıldıktan sonra, askere bölüş-türüldü, süvarilere üçbin, piyâde hissesine de bin dirhem düştü.

Ebû Sebre, ganimet mallarım ve Hürmüzân'ı Mâlik oğlu Enes ve Kays oğlu Ahnef ve başka zevât ile beraber Medine'ye gönderdi. Kendisi de Numan ile beraber bozulan askerin peşinden giderek, Sus üzerine yürüdü. Eshâbdan Abdullah oğlu Zer de, bir fırka ile Cündeysâbur üzerine yürüdü.

Ganimet malları ile Halifeye gönderilen Enes ve Ahnef, Medine'ye yaklaştıkları zaman Hürmüzân'-ın resmî elbisesi ile Eshâba göstermek için sırmalı kumaşlardan yapılmış elbisesini ve yakut ile süslü tacını giydirdiler ve fevkalâde bir görünüş ile Me-dine'ye girdiler. Hazret-i Ömer'e sordular, mescidde olduğunu öğrenince, oraya gittiler.

Hazret-i Ömer, mescidde bornozuna bürünmüş, kamçısı elinde olduğu halde uyuyordu. Onun yanın-da durdular. Hürmüzân: "Ömer nerede?" diye sor-

du. “İşte bu” dediler. “Bekçileri kapıcıları nerede?” dedi. “Onun bekçisi, kapıcısı, yazıcısı yoktur” diye cevap verdiler. “Öyle ise Peygamber olmalı” dedi. “Hayır Peygamber değil, ama Peygamber’in öğrettiği bilgi ile yürür” dediler. Bu konuşma esnada seslerden Hazret-i Ömer uyandı ve kalkıp oturdu, Hürmüzân’a bakıp; “Bu Hürmüzân mı?” dedi. “Evet” dediklerinde: “Allah’a hamdederim ki İslâm bunu ve bunun gibilerini hor, hakir etti,” dedi. Hemen üstündeki elbisenin çıkartılmasını emretti ve ona dedi ki: “Ey Hürmüzân, kaderini ve Allah’ın emrinin sonunu nasıl buldun?”

Hürmüzân dedi ki: “Yâ Ömer, cahiliyyet günlerinde Allah, bizi ve sizi başı başımıza bıraktı. Biz de size galip geldik. Vakta ki Allah sizinle beraber oldu. Siz bize galebe ettiniz.

Sonra Hürmüzân Müslüman oldu. Hazret-i Ömer, ona yıllık ikibin dirhem maaş tahsis etti.

SUS’UN VE CÜNDEYSABUR’UN FETHİ

Hürmüzân’ın kardeşi Şehriyar Sus’da muhafızdı. Ebû Sebre Sus’a gidip, orasını sıkıştırınca, halk vire ile Sus’u teslim ettiler. Bu sırada İran askerleri Nihavend’te toplanmış bulunuyorlardı. Mukarrir’in oğlu Numan, Küfe askeriyle o tarafa gitti. Abdullah’ın oğlu Zer de, bir müddet Cündeysabur’u muhasara ettikten sonra sulhen fethetti.

HİCRETİN ONSEKİZİNCİ YILI VAK'ALARI

Kıtlık ve Veba Hastalığının Çıkması

O sene, Arap ceziresine yağmur yağmadı. Yerler kurudu. Toprak, rüzgâr esince kül gibi uçup savruluyordu. İnsanlar ve hayvanlar aç kaldı.

Hazret-i Ömer etraftaki kumandanlardan yardım istedi. Önce Suriye orduları kumandanı Ebû Ubeyde dörtbin yük zahire gönderdi. Filistin Emîri Amr-ı As, Mısır taraflarından zahire toplayarak, Kızıl denizden gemiyle erzak gönderdi ve bu suretle Medine'de bolluk oldu.

Hazret-i Ömer, halkı ile beraber yağmur duasına çıktı ve Rasûl-i Ekrem'in amcası Hazret-i Abbas'ın elinden tuttu. "Yâ Rabbi, Peygamberinin amcası ile sana yalvarmaya geldik." diyerek diz çöktü ve içten dua ve niyâza başladı. Hazret-i Abbas da, o sırada Cenâb-ı Hakka yalvarıyor ve gözlerinin yaşları sakalından aşağı dökülüyordu.

Derhal bulutlar belirdi, yağmur yağmaya başladı. O vakte kadar Hazret-i Ömer diz çöküp durmuştu. Hazret-i Peygamber'e olan akrabalığın halk arasında şan ve şerefi arttı. Herkes, Hazret-i Abbas'ın eteklerine yapışmağa başladılar.

Yine o sene Suriye şehirlerinden Amevas adındaki köyde Tâun zuhur etti ve etrafa yayıldı. Bu hastalıktan yirmibeşbine yakın adam öldü. Bunlar arasında Şam valisi olan, Ebû Süfyan'ın oğlu Yezid, Hişam'ın oğlu Haris, Amr'ın oğlu Süheyl, gibi meşhur zatlar da vardı.

Hişam'ın oğlu Haris, kendi ailesi efradından yetmiş kişiyle Şam'a gelmişti. Bunlardan yalnız dördü dönebildi. Ebû Süfyan'ın oğlu Yezid'in yerine kardeşi Muaviye Şam valisi tâyin olundu. Bu sırada, Basra tarafında da, Taun çıkmış olduğundan, oralar da da pekçok insan öldü.

Şam'da taun çıkınca, Hazret-i Ömer, Şam'a gitmek için Medine'den çıkmıştı. Serg adındaki yere gelince, Suriye kumandanları gelip kendileriyle görüştüler ve hastalığın şiddetini anlattılar.

Şam'a girmek yahut geri dönmek hususunda Eshâbın fikirlerinde değişiklik oldu. Hazret-i Ömer geri dönmek fikrini kabul etti ve dönüş emrini verdi. Başka yerde olan Ayf'ın oğlu Abdurrahman, o sırada oraya geldi ve Veba hakkında bir hadis-i şerif rivayet etti. Dedi ki: "Rasûl-i Ekrem'den işittim (Bir yerde veba olduğunu işitirseniz, oraya gitmeyiniz. Bulunduğunuz yerde hastalık çıkarsa, oradan da kaçmayınız.) buyurmuşlardı" dedi ve dönüş fikrinde olanların doğru düşünmüş oldukları anlaşıldı.

Suriye Emiri Cerrah'ın oğlu Ebû Ubeyde de, vebadan vefat etti. Vefatından evvel Cebel'in oğlu Muaz'ı kaymakam seçmiş ise de, sonradan o da bu hastalıktan gitmiş ve Amr-ı As'ı kaymakamlığa bırakmıştı. Amr-ı As da halkı alıp dağlara çıkardı ve Allah'ın hikmeti ile taun bitti.

Hazret-i Muaz, Eshâbın fukahasından büyük bir zat idi. Ebu Ubeyde ise, Aşere-i mübeşşeredendi. Hatta Hazret-i Ömer, kendisini veliahd isterdi. Fakat ömrü yetmedi.

Karar üzerine, Hazret-i Ömer Medine'ye döndüyse de, tâun bittikten sonra, Hazret-i Ali'yi kay-

makam bırakarak, Suriye'nin durumunu öğrenmek ve bu felâketten kurtulup da sağ kalanları teselli etmek için Eyle yoluyla Şam'a gitti.

Eyle'ye gelince, gömleği yırtılmış olduğundan yıkanıp dikilmesi için, onu Eyle Piskoposuna verdi. O da, dikip yıkadıktan sonra kendisine bir yeni gömlek dikip verdi. Hazret-i Ömer bunu kabul etmedi. Eski gömleğini giyip Şam'a gitti. Namaz vakti olmuştu. Kendisi İmâm olup cemaate namaz kıldırmak istediği zaman, bazıları: "Ey müminlerin emiri Bilâl'e emretsen de müezzinlik etse" dediler. O da Bilâl'e söyledi. Hazret-i Bilâl, Hazret-i Peygamber'in ayrılığından dolayı yanan kalbinin ateşiyle o kadar tesirli bir ezan okudu ki, herkesin tüyleri ürperdi ve Eshâb Bilâl'in sesini şitir işitmez, feryad ü figan ile ağladılar ve tabiini de ağlattılar.

Fahr-i Âlem'in vefatı gününden beri, Müslümanların toplu bir halde o derecede ağladıkları görülmemiştir.

Hazret-i Ömer, Suriye işlerini düzelttikten sonra, Zilkâde ayında Medine'ye döndü.

O sene, Hâris'in oğlu Şureyh Kûfe'ye Sivar'ı Ezdi'nin oğlu Kâb da Basra'ya, kadı tâyin edildi.

Bu Şureyh, meşhur Kadı Şureyh'dir ki, Hazret-i Peygamber'in zamanına yetişmiş ise de, Rasûl-i Ekrem'i görme şerefine nâil olamadığından, tabiinden sayılır. Pekçok seneler, Kûfe'de kadılık etmiştir. Adaletle ve doğrulukla ün almıştır. Adı darb-ı mesel olmuştur.

HİCRETİN ONDOKUZUNCU YILI VAK'ALARI

Hicretin ondokuzuncu senesi içinde, Medine-i Münevvere civarında Harret-ü Leylâ adındaki yerde büyük bir yangın çıktı. Ateş su gibi aktı. Hazret-i Ömer, herkesin sadaka vermesini emretti. Halk sadakalarını verdiler, ateş de söndü.

Bu sene, Hazret-i Ömer kabile ile Mekke'ye gitti. Hac etti.

Bu sırada Humus üzerine memur olan Eshâb'ın âlim ve fadıllarından Amire'nin oğlu Said (R. A.) vefat etti.

Geçen yıl Arap ceziresinde zuhura gelen kıtlık ve birçok İslâm memleketlerinde meydana çıkan veba salgınının sarsıntısı uzun zaman devam etti. Devletin birçok işlere girmesi aksadı. Fakat Amr-ı As bu sırada Mısır seferiyle meşguldü.

Cahiliyyet zamanında As'ın oğlu Amr ticaret için Kudüs tarafına gittiği zaman, bir aralık İskenderiye'ye kadar gidip, Mısır'ın zenginliğini ve bolluğunu görmüş olduğundan, Mısır'ın fethini o kadar hırs ile istiyordu ki, Amevas'daki veba salgınının verdiği perişanlık bile onun kararını asla bozmamıştı. Evvelce Hazret-i Ömer, Şam tarafına gittiği zamanlar, Amr-ı As ona, Mısır'ın ahvalini anlatır ve Mısır'a sefer yapması için izin isterdi. Hazret-i Ömer, İslâm ordusunu dağıtmak istemediğinden izin vermeye yanaşmazdı. Fakat Amr-ı As bunu daima tekrar ede ede, nihayet Hazret-i Ömer'den izin koparmayı başarmıştı. Bundan sonra dörtbin kadar süvari ile Mısır'a hareket etti ve işi Hazret-i Ömer'e bildirdi.

Ariş'e geldiği gün kurban bayramıydı. O gün orada bir koç kurban etti ve hemen Mısır ülkesine girip Ferema şehrinde savaşa başladı.

Orada Rumların oldukça ihtiyat askerleri vardı. Şiddetle karşı gelerek bir ay kadar kendilerin savunmuşlardı. O vakit Mısır kıtasında altı milyon kadar kıpti vardı. Onları idare edecek kadar Rum askeri de vardı. O zaman Mısır'da hükûmet merkezi İskenderiye şehri idi ve orada pekçok Rum askeri de vardı ve istendiği zaman gemilerle yeteri kadar asker de gönderilebilirdi..

Bu duruma bakılırsa Amr-ı As'ın dörtbin süvari ile Mısır'a girmesi aklın ve hikmetin dışında görünen bir cür'etti. Fakat Kıpti kavmi Rumların haşin ve sert ve hakimane muamelelerinden usanarak, onların idaresinden kurtulmak istiyorlardı. Reisleri olan ve Mısır valisi makamında oturan Mukavkis de, kendi kavmini bu mahkûmiyetten kurtarmak için fırsat gözetmekte idi. Kıptiler uzun zamandan beri, Hıristiyanlığı kabul etmişlerse de, İskenderiye'de çok yayılmış olan mezhep kavgaları herkesi şaşırtmıştı.

Amr-ı As ise çok müdebbir fevkalâde cin fikirli ve cür'etli bir zattı. Kıbt kavmi ile ne suretle muhabere etti ve onlara ne türlü lisan kullandı bilmiyoruz. Kıptilerin Ebû Meyamin adındaki bir Piskoposu vardı. Amr'ın Ferma'ya geldiğini işitince kıptilere "Artık Rumların burada hüküm ve hükûmetleri kalmadı. Hemen Amr-ı As ile görüşün ve uyuşun." diye bir yazı yazmış olduğundan Kıbt kavmi Rumlara yardım etmeyip, Amr-ı As'a yardımcı olmuşlardı.

HİCRETİN YIRMİNCİ YILI VAK'ALARI

Bunun üzerine Amr-ı As az zamanda Ferma'yı aldıktan sonra, küçük küçük karşı koymaları görüp geçirmiş askerini yayıp düşmanın gözüne çok göstermek gibi hileler yaparak, Bilbis'e geldi... Bir ay içinde onu da fethettikten sonra, bugün eski Mısır denen yere ordusunu kurdu. Orada bulunan Yune kalesini sardı. Fakat kale çok kuvvetli olduğundan ve Rumların oradaki askeri de çok kalabalık bulunduğundan alınması çok zor olmuştur.

Hazret-i Ömer Amr-ı As'ın, Mısır'a gidişini Hazret-i Osman'a açtığı zaman, Hazret-i Osman, "Ey müminlerin emîri, Amr çok cür'etli ve gayretlidir. Kendisinde başa geçmek sevdası da vardır. Korkarım ki, ihtiyatsızlık edip de Müslümanları bir tehlikeye düşürmesin" demişti. Hazret-i Ömer, Amr-ı As'a yardım için Esved'in oğlu Mikdad'ı, Samit'in oğlu Ubade'yi, Uzafe'nin oğlu Harice gibi kıymetli kumandanlar beraberinde Mısır'a onikibin asker gönderdi. O sırada Cennet'le müjdelenen on kişiden biri olan Avvam'ın oğlu Zübeyr, Gaza için Antakya taraflarına gitmek istiyordu.

Hazret-i Ömer, Zübeyr'e "Mısır vilâyetini ister misin?" diye sorunca, "Hayır valilik istemem, Allah uğrunda muharebe ve gazilere yardım etmek isterim. Mısır'a giderim, Amr-ı As eğer orasını feth etmiş ise, onun işine karışmayıp ona bağlı olarak bazı sahillere inerim. Eğer Mısır'ı henüz almamış ise ona yardımcı olurum." demesiyle, Hazret-i Ömer, onu, adı geçen kumandanların üzerine Başkumandan yaptı.

Hazret-i Zübeyr bu onikibin askerle Mısır'a vardı. Amr-ı As ile buluştu. Amr Yune kalesini sıkıştırıyordu.

Mukavkis, Amr'in o suretle ilerlediğini istince, İskenderiye'den çıkıp Yune kalesine gelmiş ve müdafaa girişmiş ise de, Müslüman ordusunun kuvvetini ve şiddetini görüp, korkarak kalenin muhafazasını Rum generaline bırakmış ve kendisi bazı Kıbit reisleriyle beraber kayıklarla karşı taraftaki adaya geçmişti.

Am-ı As Mancınık kurup kaleyi zorluyordu. Hazret-i Zübeyr, ona: "Ben fedailik edeceğim, umarım ki, Allah-u Tealâ o yüzden bu kalenin fethini bize nasip eder" dedi ve kale duvarına merdiven dayayıp yukarı çıktı. Tekbîr getirmeye başladı. Asker de onunla beraber tekbîr getirdiler. Bedir muharebesinde bulunanlardan Mesleme'nin oğlu Muhammed de bazı mücahidlerle beraber, merdivene koşup yukarıya tırmanmaya başladılar. Hazret-i Zübeyr kılıcını sıyırmış olduğu halde, kale içine atıldı. Rumlar bütün İslâm askerlerinin hücum ettiğini zan ederek korku ve telâşla kapıya koştular, Amr-ı As'tan eman istediler. O da kabul etmekle, kapıyı açtılar, Hazret-i Zübeyr kapıdan çıkıp Amr'in yanına geldi.

Bunun üzerine, Mukavkis, Amr-ı As ile görüşmek üzere elçiler gönderdi. Hazret-i Amr de, Kıbit kavmi hakkındaki Rasûl-i Ekrem'in vasiyetini söyledi. Vasiyet şöyleydi: "Mısır'ı fethettiğiniz zaman ahalisine iyilik ediniz. Zira onların akrabalıkları vardır" mealinde bir hadis rivayet olunmuştur. Kıbit kavminin akrabalıkları Hazret-i İsmail (A. S.) an-

nesi Hâcer'den ve Rasûl-i Ekrem'in oğlu İbrahim'in annesi olan Mariye-i Kıbtiye'dendir.

Görüşüp konuşmanın sonunda, yıllık belli bir miktar cizye vermek üzere Mukavkis uzlaşmayı uygun buldu. Fakat Rum generallerinden Filistin taraflarında Amr-ı As ile yaptığı muharebe sırasında bozulup Mısır'a kaçan Ertabun sulhe yanaşmayıp birdenbire İslâm askerleri üzerine hücum etti. Yapılan çok kanlı muharebede, kendisi öldürüldüğü gibi askeri de perişan oldu. İslâm askerleri pekçok esir ve ganimet aldılar.

Sonra, Amr-ı As Mukavkiv ile bir antlaşma yapıp imzaladı. Rumlardan bu şartları kabul edenler, Mısır'da kalmasına ve etmeyenlerin çıkıp gitmesi gitmesi hususu da muahedeye yazıldı. Bu antlaşmayı Amr-ı As'ın kölesi ve sancaktarı olan Verdân yazdı ve Amr ile beraber imza etti. Hazret-i Zübeyir ile oğulları Abdullah ve Muhammed de şahit yazıldılar. Kıbt kavmi, bu antlaşmayı kabul etti. Amr-ı As da, şehir dışında çadırını kurdu ve hüküm sürmeye başladı. Bundan dolayı çadır mânasına gelen Füstad buraya ad verildi.

Mısır'ın fethinde, Hazret-i Zübeyir ile iki oğlu ve yukarıda isimleri geçen kumandanlardan başka, pekçok Esbâb da vardı. Bilhassa bunlardan Ebû Zer, Ebû'd Derda, Ebû Eyyüb Zeyd'in oğlu Halid, Muhalled'in oğlu Mesleme, Sa'd'ı Ebi Serh'in oğlu Abdullah, Enis'in oğlu Ebû Abdurrahman Yezid ve Hazret-i Ömer'in oğlu ile, Amr-ı As'ın oğlu Abdullah ve Şurahbil'in oğulları, Abdurrahman ve Rebia ve Rasûl-i Ekrem'in azadlılarından Ebû Rafi' Mısır'ın fethinde hazır bulundular.

İSKENDERİYE'NİN FETHİ

Mukavkis, Amr-ı As ile antlaşma yaptığını Kostantiniyye kayserine yazınca, Kayser bu antlaşmayı ve Mukavkis'in yaptığı hareketi kötüleyerek kabul etmedi ve Mukavkis'e yazdığı emirnamesinde "Mısır'a gelen Araplar, onikibin kişiden ibarettir. Mısır'da sayısız kıbit kavmi vardır. Kıptiler eğer muharebeden kaçınıp, Arab'a cizye vermek istiyorlarsa ve onları bize tercih ediyorlarsa, Mısır kıtasında yüzbinden çok Rum vardır. Silâhları da mükemmeldir. Arapların ne kadar kudretsiz olduğunu gördünüz. Elinde bu kadar kuvvet varken, Arabın elinde hor hakir olmaya nasıl razı oldun. Şimdi sen emrinde bulunan Rumlarla beraber ya öleceksin yahut galebe çalıncaya kadar muharebe edeceksin." diye emretmiş, Rum cemaatine de bu tarzda bir emirname yazmıştır.

Kayser'in mektubu iskenderiye'ye gelince, Mukavkis Rumların ileri gelenlerini toplayarak Kayser'in emrini anlattıktan sonra "Ben bilirim ki, Araplar sayıca bizden az ve zayıf olmakla beraber, muharebede bizden kuvvetli ve şiddetlidirler. Onların bir neferi, bizim yüz neferimize karşısıdır.. Çünkü onlar öyle bir Millettir ki, onlarca ölüm hayattan daha makbuldür. Onlar memleketlerine ve çocuklarına bir daha dönmek üzere yurtlarından çıkarlar ve döğüşerek ölenlerinin büyük sevap kazanacaklarına ve Cennet'e gireceklerine inanırlar. Yaşayacak kadar yiyecek ile yetinerek başkaca lezzetlere dönmeyizler.

Biz ise öyle bir milletiz ki, ölümü kötü görürüz

ve dünya lezzetlerini severiz. Biz onlarla nasıl muharebe edebiliriz. Ey Rum cemaati... Biliniz ki, Araplarla yaptığım antlaşmadan çıkamam ve iyice biliyorum ki, yakında siz de benim sözüme dönecek ve keşke biz de ona uyaydık, diyeceksiniz.” demiş.

Sonra Amr-ı As’a da, İspartorun uzlaşmayı kabul etmediğini ve muharebe etmek üzere kendisine ve Rumlara emir verdiğini tebliğle beraber “Ben seninle yaptığım uzlaşmanın dışına çıkamam, fakat benim hükmüm kendime ve bana uyanlara geçer, seninle Kıbit kavmi arasındaki antlaşma tamamdır ve onlar tarafından bozulmamıştır. Ben de onlarla beraber sözümde duracağım ve Rumlarla beraber olmayacağım, işte onlar, işte sen.” dedi. Amr-ı As da, bunu kabul edip ancak İskenderiye kadar olan yolların düzeltilmesini ve askere erzak verilmesini teklif etti. Mukavkis de, bu teklifi kabul etti. Yolları düzeltti ve her suretle İslâm ordusuna yardım etti.

İmparator Herakl, Kostantaniyye’de iken Mısır’ın üzerine Arapların hücumunu işitince, bizzat İskenderiyye’ye gitmek için büyük bir ordu hazırlamaya başladı. Fakat o sırada öldüğü için, bu ordu gönderilemedi. Fakat İskenderiye denizden oldukça askerle doldu. İskenderiye ile Fustat arasında ne kadar Rum varsa toplanarak Amr-ı As’ın hareketine engel olmak istediler. Amr-ı As İskenderiye’ye giderken, yolda birçok defa şiddetli çarpışmalar olduysa da, Rumlar hepsinde bozguna uğramış olduğundan İslâm askerleri onları, İskenderiye kapılarına kadar sürüp İskenderiye’yi kuşattı. Bu kuşatma üç ay sürdü. Sonra İskenderiye fetholundu. Pekçok ganimet

alındı. Bu suretle Mısır ülkesi tamamen Müslümanların eline geçti.

Sonra As'ın oğlu Amr, Nevbe diyarına bir fırka gönderdiyse de, Sudanlılar ok atmakta mahir olduklarından İslâm askerleri muvaffak olamadı, çoğu yaralanarak döndüler.

DİĞER BAZI VAK'ALAR

Hicretin yirminci yılı içinde Kays'ın oğlu Ebû'l Bahriyye Abdullah Rum diyarına sefer etmiştir.

Yine bu sene, Elcezire fatihi Ganem'in oğlu İyaz ve müminlerin validelerinden, Cahş'ın kızı Zeyneb (R. A.) vefat etmiştir.

Aynı sene, Hazret-i Peygamberin müezzini Bîlâl-i Habeşî, Şam'da irtihal etmiştir. Vefat edeceği sırada, zevcesi ağlayıp ah ederken, "Bana ne mutlu ki, yarın Hazret-i Muhammed'e ve Eshâbına ve ahbablarıma kavuşacağım" derdi. İmân kuvveti ona ölüm acısını duyurmuyordu. İşte tam kâmil imân ve Peygamber sevgisinin böyle olması lâzımdır.

Rafi Ensâri'nin oğlu Mazhar kim olduğu bilinmeyen bir şahıs ile beraber Şam'dan Medine'ye gelirken yolda Hayber'e vâsıl oldukları zaman, Yahudilerin emriyle yanındaki adam onu öldürmüştür.

Hazreti Ömer de, Hayber Yahudilerini memleketlerinden çıkartıp, Hayber toprağını Müslümanlar arasında taksim etti.

Yine o esnada, Hazret-i Ömer, Necran Yahudilerini de Kûfe'ye sürdü.

IRAK'TAKİ DİĞER GELİŞMELER

Yukarıda da yazıldığı gibi Celula muharebesinden sonra, Kisra Yazdicürd, Rey şehrine gitmiş ve Müslümanların Ehvaz'ı aldığını işitince bütür İran şehirleri ahalisini harbe çağırmıştır.

İran halkı heyecana gelip hep birden harbe kalktılar ve her taraftan hareketle, Nihavend'te toplanmaya başladılar.

Sa'd-ı Vakkas Hazretleri, işi Hazret-i Ömer'e bildirerek harp hazırlığına başladı.

Böyle felâketli bir günde Kûfe ahalisinden ve Esedoğulları kabilesinden bazı kimseler, Medine'ye gelip, Sa'd-ı Vakkas'tan şikâyet ettiler. "Hattâ namazı iyi kıldırıyor" dediler.

Hazret-i Ömer, "Şimdi sizin memleketinize bir belâ geliyor. Böyle şeylerle uğraşmanın zamanı değil ise de, bu tehlike sizin aranızdaki anlaşmazlığın tahkikine mani olmaz" dedi ve hemen işi anlamak için Mesleme'nin oğlu Muhammed'i birkaç kişiyle Kûfe'ye gönderdi.

Muhammed Mesleme, Kûfe'ye gitti. Hazret-i Sa'd'ı alıp, her kabilenin mescidine götürdü. Sa'd'ın hallerini herkesten sordu. Herkes onun iyi halini söyledi ve kendisinden memnun olduklarını bildirdiler. Fakat şikâyet edenler susuyordu. Nihayet İsa kabilesinin mescidine gidip sordukları zaman Kata-de'nin oğlu Üsâme Hazret-i Sa'd'ı "Askerin başında ve beraber sefere gitmez ve malları müsavat üzere taksim etmez ve davacılar arasında adaleti gözetmez" diye evvelki medh edenlerin sözünü bozdu.

Üsame'nin bu cür'eti, Hazret-i Sa'd'in çok gücüne gitti ve onun aleyhine üç yollu beddua etti ve dedi ki: "Yâ Rabbi, eğer senin bu kulun yalancı ise ve bir riya yapmak için söylediyse, ömrünü uzun kıl, fakrını artır, ihtiyaç içinde yaşasın, kendisine belâ ve felâketleri musallat et."

Evvelce Rasûl-i Ekrem kendisi için (Yâ Rabbi, Sa'd'in attığını doğru ve duasını kabul buyur) diye dua etmiş olduğundan, Hazret-i Sa'd'in okları hep hedefine ulaşır. Duası da kabul olunurdu. Ebu Sa'd'e hakkında yaptığı dua da, ok gibi isabet etmiştir. Üsame çok yaşayıp kirpikleri gözlerinin üzerine inmiş ve çok çocuğu olup büyük ihtiyaçlara düşmüş ve pek fena bir düşkünlük ve hakarete uğramıştı. Kadınlara çok tutkun olup sokaklarda kızlara takılır, ve şundan, bundan takdir işitirdi ve "Bu rezalet nedir? Ey Üsame" denildiği zaman "Mübarek Sa'd'in bedduasıdır" dermiş.

Sa'd-i Vakkas ilk Müslümanlardan ve Cennetle müjdelenen on kişiden biri olup, din uğrunda aç kalmış ve türlü mihnet ve meşakatlere uğramışken, hepsine tahammül etmiş olduğu halde namazı iyi kıldırıyor diye kendisine ta'n edilmesi pek gücüne gitmiş.

Hattâ "Ben din yolunda kan dökenlerin ve Allah için ok atanların birincisiyim, Hazret-i Muhammed'in Esbâbından muharebe eden bir cemaatin içinde bulundum, yiyecek bulamadığımız zaman ağaç yapraklarını ve sakız ağacı meyvalarını yedik. Şimdi Esedoğulları, namazı iyi kıldırıyor diye aleyhimde bulunuyorlar. Öyleyse vay benim halime, yapti-

ğım çalışmalar, çektiğim zahmetler, hep boşa mı gitti." diye üzüntüsünü belirtmiştir.

Büyükler hakkında böyle iftiralar yapıla gelmiştir. Fakat bunlar o büyük adamların, derecelerinin ne kadar yüksek olduğunu gösterir. Mesleme'nin oğlu Muhammed, Sa'd-i Vakkas'ı gördüklerini anlatarak temize çıkardıktan sonra, ondan şikâyet edenlerle beraber, Medine'ye geldi ve işi Hazret-i Ömer'e bildirdi.

Hazret-i Ömer: "Ey Sa'd, namazı nasıl kıldırıyorsun?" diye sordu. Hazret-i Sa'd de: "Ben onlara, namazı Rasûl-i Ekrem'in kıldığı gibi kıldırıyordum. Yatsının ilk iki rekâtını uzatıp, sonraki iki rekâtı hafifletiyordum." diye cevap verdi.

Hazret-i Ömer, "Biz, seni hep böyle biliriz ve insaflı davranmazsak, onlara yapılacak muamele bellidir." dedi.

Hakikatte de, Sa'd-i Vakkas'tan sonra, Kûfe'ye ondan daha iyi ve âdil bir vali gitmeyeceği belliydi. Fakat İran devletinin var kuvvetini pazuya verip, büyük bir kuvvetle İslâm şehirlerine saldıracağı sırada, İslâm ordusu arasında, isterse en ufak olsun, bir ihtilâfın çıkması doğru olmadığından, ne olursa olsun ihtiyatlı bulunmak lâzımdı ve Hazret-i Sa'd'ın Kûfe valiliğinden ayrılması gerekirdi.

Hazret-i Ömer, Sa'd'e: "Kûfe'de vekilin kimdir?" diye sordu. Utbanzade Abdullah'ın oğlu Abdullah'dır. dedi.

Abdullah, Ensâr'ın büyüklerinden idi. Hazret-i Ömer, onu Kûfe valisi olarak bıraktı. İran'a yapılacak sefer hakkında da, Hazret-i Sa'd'in fikrini sordu.

Ö da, İranlılara dehşet ve korku vermek için taraf, taraf üzerlerine hücum etmek lâzım geldiğini söyledi.

Bunun üzerine, Hazret-i Ömer, Eshâbı toplayarak: "Ben, kendim gidip uygun bir yerde durup, her tarafın askerini, İran üzerine göndermek isterim. Sizin fikriniz nedir?" deyince, kimi, bunu doğru buldu, kimi de, Şam ve Yemen askerleri, İran hududuna gitsin, siz de, Mekke, Medine askeriyle Basra ve Kûfe tarafına gidin ve müşriklerin hepsine karşı, Müslümanların hepsini gönder." dedi. Sonra, Hazret-i Ali kalkarak,: "Ey Müminlerin emîri, Şam askerini İran'a gönderirsen, Rumlar onun çoluk, çocuğuna hücum eder. Yemen askerini gönderirsen, Habeşliler beri tarafa geçer. Bu tarafı boş bırakırsan, bizim etrafımızda olan Arap isyan edebilir ve seni arkadan vurup, öndeki işi unutturur. Bunları yerlerinde bırak ve Basra halkına emret ki, üç fırkaya ayrılslar, biri şehrin ve çoluk, çocuğun muhafazasında bulunsun. Öteki, haraç veren zimmileri gözetmek üzere ihtiyatlı bulunsun, üçüncü fırkası ise, Kûfe ordusuna yardım için gitsin. Acemler, seni hudut boyunda görünce Müslümanların Emîri, Arapların Emîri diyerek daha büyük şevkle ordumuza saldırırlar.

Sayılarının çokluğuna gelince, biz şimdiye kadar, düşman ordusunun sayısına bakarak muharebe etmedik. Allah'ın yardımıyla iş gördük" dedi.

Hazret-i Ömer, bu fikri kabul etti ve Irak kumandanlarından birini seçiniz de, o tarafın işini ona vereyim, dedi.

Eshâb ise, "Sen askerinin ahvalini daha iyi bilirsin, çünkü sana geldiler, görüştünüz, onları iyice anladın" dediler. Hazret-i Ömer, Mukarrin-i Müzni'-

nin oğlu Numan'ı öne sürdü. Onlar da, o bu işe tam ehildir, dediler.

Numan, o zaman bir fırka Kûfe askeriyle Cündisabur ve Sus tarafındaydı. Hazret-i Ömer, ona bir emirname yazdı. Etrafındaki askeri yanına toplayarak, Nihavend üzerine hücum etmesini emretti.. Kûfe valisi Utvan oğlu Abdullah da, halkı Mukarrin oğlu Numan'ın birliğine gitmek üzere muharebeye çağırıp, teşvik etmesini yazdı ve Mukterib, Harmele, Zer, adındaki kumandanlara, Ehvaz askeriyle Fâris ve İsfahan hududunda durup, o taraflardan, Nihavend'in yardımına gelecek kuvvetlerin yollarını kesmelerini bildirdi.

HİCRETİN YIRMİBİRİNCİ YILI VAK'ALARI

Hazret-i Ömer'in emri üzerine Mukarrin'in oğlu Numan, bir su başında ordusunu kurdu.

Kûfe Emiri Abdullah da, halkın Numan'ın birliğindeki fırkaya katılmalarını istedi.

İyi savaşan cengâverler, hep bir araya toplandı. Yaman'ın oğlu Huzeyfe onların reisi oldu. Mukarrin'in oğlu Nuaym de onlarla beraberdi. Hepsi birleşerek Kûfe'den hareket edip, Numan'ın yanına gittiler.

Şube'nin oğlu Muğire de, Medine askeriyle Numan'ın yanına gitti ve orada otuzbin kadar asker topladı. O zaman, Nihavend'de, İran başkumandanı olan Firuzân'ın emrinde yüzellibin kadar asker vardı. Fakat Numan'ın askeri hep seçkin idi. İçlerinde Abdullah-ı Beclî'nin oğlu Cerîr, Şube'nin oğlu Muğire,

ve İbn-i Ömer gibi, büyük ve meşhur zatlar ve Huveylid'in oğlu Tuleyha, Madiî Kerib'in oğlu Amr gibi bin kişiye bedel sayılan Arap bahadırları da vardı.

Bu Tuleyha, evvelce dinden çıkıp, Peygamberlik davasına kalkmışken, tekrar Müslüman olan meşhur Tuleyha'dır.

Numan, keşif için Tuleyha ile Amr'i Nihavend'e gönderdi. Amr kimseye rastlamadığı için yoldan geri döndü. Tuleyha ise, Nihavend'e kadar gidip geldi ve yolda kimseye rastlamadığını söyledi.

İslâm ordusuyla, Nihavend'in arası yirmi saat-ten fazlaydı. Bu mesafe üzerinde bir engel olmadığı bilinince Numan hemen askerini sıralayarak, Nihavend'e yürüdü.

Kardeşi Nuaym'ı ordu öncülüğüne, diğer kardeşi Süveyd ile Yaman'ın oğlu Huzeyfe Hazretlerini sağ ve sol kollara, ve Mesud'un oğlu Mücaşi'yi yan tarafa, Amr'ın oğlu Kâ'kâ'yı süvari üzerine memur ederek, ileri yürüdü.

Firuzan da, sağ ve sol kollarına Zerk adındaki kumandan ile Behmen'i Halduye adındaki kumandanı memur ederek, İran ordusu ile Nihavend'den çıktı.

Bir çarşamba günü iki asker, birbiriyle karşılaştı. Numan tekbîr alınca bütün İslâm askerleri tekbîr aldı. İran ordusu bundan sarsıldı.

İslâm askerleri yüklerini indirdiler ve başkumandanları için çok gösterişli ve süslü bir çadır kurdular.

Numan hemen muharebeyi kızıştırdı. O gün ve ertesi Perşembe günü çarpıştılar. Galebe bazı bir tarafta bazı öbür taraftaydı.

Cuma günü İranlılar, ordularının etrafına hendek çevirdiler ve pekçok istihkâm yaptılar. Müslüman ordusu, İran ordusunu sarmış olduğundan, İranlılar istedikleri vakit ileri atılarak ve diledikleri zaman da, korunma savaşı ediyorlardı. İslâm ordusu harbin bu şekilde uzamasından sıkılıp usandılar.

Numan, bir gün kumandanları ve ordudaki ileri gelenleri toplayarak bir danışma yaptı. Bulunanların en yaşlısı, Ebû Selma'nın oğlu Anır olduğundan önce söze o başladı ve: "İranlılar böyle hendek içinde korundukları için işin uzamasından onlar daha çok sıkılır. Bırak istedikleri kadar hendek içinde kalsınlar. Sen dışarı çıkanlar ile savaş." dedi. Fakat bu fikir kabul edilmedi.

Madii Kerb'in oğlu Amr: "Onlardan ne korkuyorsunuz, hemen üzerlerine hücum ediniz" dediği zaman, "Duvarlarla tos mu vuruşalım?" diyerek onun fikrini de kabul etmediler.

Bunun üzerine Tuleyha "Benim fikrim budur ki, İleriye bir miktar süvari göndeririz, muharebeyi kızıştırıp, düşman içine girildiği zaman süvarimiz kaçır gibi görünsünler, İranlılar bunu fırsat bilerek hepsi istihkâmdan çıkıp hücum edecekler. İşte o zaman biz de ansızın onların üzerine yükleniriz. Allah zaferi ya bize veya onlara verir" dedi. Bu fikir beğenildi ve Kâ'kâ'a bu harb hilesini yapmasını emredildi. Bir cuma sabahı erkenden Kâ'kâ çıktı. Harbi kızıştırdı. Bir takım sahte hareketlerle bütün İran askerini istihkâmlardan dışarı çıkardı.

İranlılar, Kâ'kâ'ın dönüşünü hakikaten bozgun zan ederek heyecanlandılar ve hepsi istihkâmdan dışarı çıktılar ve birbirinden ayrılmamak için boyun-

duruşa koşulu öküzler gibi her yedi neferini birtakım olarak birbirine bağlanmış olduğu halde, hey hey diyerek, Kâ'kâ'nın arkasından gitmek üzere istihkâmlardan epeyce uzaklaştılar. Geri dönerek bozulmamaları için arkalarına Domuz ayağı denilen demir dikenler yaymışlardır. Kâ'kâ önlerine düşüp ilerlerken, İslâm ordusunun bulunduğu yere kadar geldi. İranlılar da bütün kuvvetleriyle orduya saldırdılar ve İslâm ordusunu oka tuttular.

Numan ise, İslâm ordusuna yerlerinden ayrılmamalarını, emir verilmedikçe savaşa atılmamaları için tenbihlemiş olduğundan, onlar da tabyalarını yapıp, emri beklemeye başladılar. Hattâ içlerinden bazıları okla yaralandığı için; "Daha ne duruyoruz?" deyince Numan: "Sabredin" diyordu.

Nihayet öğle üstü Numan atına bindi, askeri dolaştı, her sancağın yanında durup, onlarla savaş hattında konuştu ve: "Ben üç tekbir alacağım. Üçüncüsünde düşmana hücum edeceğim. Siz de hücum ediniz. Eğer ben ölürsem, kumandan Yamân'ın oğlu Huzeyfe'dir" dedikten sonra; "Yârabbi, senden dilerim ki, bugün İslâmı aziz edecek fetihler ihsan eyle, beni memnun et ve ruhumu ancak şehid olarak kabzeyle" deyince, bütün asker ağlaştılar.

Sonra Numan, kendi yerine döndü, üç tekbir aldı, asker hücumu hazırlandı. Numan hemen bir hamle etti, asker de onunla beraber atıldılar. Numan'ın sancağı, karakuş gibi süzülüyordu. Beyaz elbisesi ve başındaki başlığı ile, asker içinde belli oluyordu.

İranlılar üzerine öyle şiddetli hücum ve öyle şiddetli ve keskin bir harp yapıldı ki, şimdiye kadar

bundan daha şiddetli bir muharebenin olduğu işitilmemiştir. Silâh şakırtısından başka ses işitilmiyordu. Gece yatsıya kadar muharebe uzadı. Sonunda İranlılar bozuldu, muharebe meydanında kan sel gibi akıyordu. Yayalar bile kaymaya başladı. Numan'ın atı da kaydı ve yere düştü. Bir rivayette kendisine bir ok isabet etmekle şehid oldu ve kardeşi Nuaym, onu elbisesi ile örttü ve sancağı alıp, Huzeyfe'ye verdi. İkisi aralarında Numan'ın vefatını halktan saklamaya karar verdiler.

İranlılar ise, gece yollarını şaşırıldılar ve arka taraflarındaki (domuz ayaklarına) ayakları saplandı.

Kendileri için yakmış oldukları ateşlerin içine düştüler. Yukarıda geçtiği gibi, her yedi neferi birbirine bağlı olduğundan, biri bir kazaya uğrarsa, diğer altısı da beraber düşüyordu. İslâm askerleri ise, arkalarını bırakmadılar.

İranlıların bu muharebede yüzbine yakın telefâtı oldu. Bunun yalnız otuzbini muharebe meydanında öldü, geri kalanı da kaçarken öldüler.

Kılıçtan kurtulanlar Hemedan'a doğru kaçtı ve pek azı kurtularak, Hamedan'a varabildi. Çünkü arkalarından gelen Kâ'kâ ile Nuaym, yetiştiklerini tepeliyorlardı.

Hattâ Firûzân da Hemedan'a doğru kaçarken, bir boğazdan geçtiği sırada, yükler yolu kapamış olduğundan ve arkasından takib edildiğini bildiği için, atından inerek, yaya olarak dağa çıkmışsa da, Kâ'kâ'nın adamları önünü keserek, onu idâm etmişlerdir.

Öbür tarafta bulunan İslâm askerleri, zaferden sonra kumandanı sormaya başladılar. Numan'ın kardeşi Muakkil: "Gözünüz aydın, Cenâb-ı Hak size

zafer, Numan'a da şahadet rütbesi verdi" diyerek Huzeyfe'yi gösterip: "İşte kumandanınız budur" dedi. Onlar da Huzeyfe'nin kumandasına girdiler ve Nihavend'in içinde ve dışında buldukları malları, eşyaları ordu muhasebecisi olan Akra'nın oğlu Sâib'e teslim ettiler. Nuaym ile Kâ'kâ, Hemedân tarafına giden arkadaşlarının dönüşünü beklemek için kaldılar.

Bu sırada âteşgede rahibi olan Hürbüz, Huzeyfe'ye gelip, Kisrâ'nın emaneten saklı olan cevherlerini çıkarmak üzere kendisine ve göstereceği adamlara amân verilmesini istedi. Huzeyfe de izin verdi.

Hürbüz, türlü türlü kıymetli cevherlerle dolu iki sepet getirdi. Huzeyfe, muharebede çok yararlı görülenlere onlardan bir kısmını verdi. Geri kalanı da Beyt-ül Mâl hakkı olan beşte bir ganimetlerle beraber, Sâib'e vererek, Hazret-i Ömer'e gönderdi.

Ganimetlerin beşte dördü askere taksim edildiği zaman, süvarilere altışar bin, piyadelere de ikişer bin düşmüştür.

Sâib, Medine'ye vardı, Hazret-i Ömer'i gördü, zaferi bildirdi, emanetleri teslim etti.

Hazret-i Ömer Numan'a çok ağladı ve: "Bu sepetleri ve ganimetleri Beyt-ül Mâl'e teslim et, bakalım biz onları ne yapacağız? Sen hemen dön, arkadaşlarının yanına git" dedi.

Sâib hemen o gün döndü. Ertesi sabah Hazret-i Ömer, Sâib'i geri çevirmeleri için bir memur gönderdi, memur ona yetişemeyip, Kûfe'de buldu ve onu alarak Medine'ye getirdi.

Hazret-i Ömer: "Ey Sâib, gördün mü benim başıma getirdiğin belâyı?" dedi. O da: "Ne var, Yâ

Emîr-ül Mü'minin?" deyince, Hazret-i Ömer: "Senin döndüğün günün gecesi iki melek ateş gibi parlayarak beni o sepetlere doğru sürükleyip, bunlarla seni dağlayacağız" dediler. "Aman bunları al götür, sat, bedelini de askerin ihtiyacına sarfet" dedi.

Sâib, o sepetleri alıp götürdü, Kûfe mescidinde satılığa çıkardı. Haris-i Mahzûmî'nin oğlu Amr o mücevherleri iki milyon dirheme satın alınış ve İran'a gidip, iki katına satmıştır.

İran seferlerinde böyle pekçok cevherler ele geçmiştir. Fakat Araplar, o türlü şeylerin kıymetini bilmediklerinden, yirmibin dirhem kıymeti olan cevher, çok defa beş dirheme kadar satılıyordu.

HEMEDAN VE İSFAHAN'IN FETHİ

Basra askerinin kumandanı olan Ebû Musa el-Eş'arî, Nihavend'den dönüşünde, Dinever şehrine uğrayıp, beş gün muhasara ettikten sonra, halkı cizye vermek üzere sulha bağlamıştır. Sonra Şirvan üzerine giderek, orasını da böyle sulh ile almıştır.

Sonra Akra'nın oğlu Said'i Saymere denen şehrin üzerine gönderip, orasını da sulhen almıştır.

Kaçan İranlıları Hemedan'a kadar takip eden Kâ'kâ ve Nuaym, Hemedan'ı sıkı bir kordon altına aldıklarından, halk, cizye vermek üzere amân istemişlerdi. Onlara amân verildi.

Hemedan'a yardım için etraftan gelen beyler, bir miktar barış bedeli vererek, Huzeyfe ile anlaşma yapmışlardır.

O sırada Hazret-i Ömer, Kûfe valisi olan Utbân-zâde Abdullah'ın oğlu Abdullah'ı İran tarafına gön-

dermiş ve Ebû'l Musâ el-Eş'arî'nin de ona yardım etmesini emretmişti.

Abdullah, bir kola Verkâ'nın oğlu Abdullah'ı, öteki kola da Abdullah'ın oğlu İsmet'i memur ederek, Nihavend'e gitti ve Huzeyfe, eski memuriyeti olan Dicle kıyılarındaki vazifelesine döndü.

Abdullah oğlu Abdullah, o tarafta bulunan askeri alarak, İsfahan tarafına yürüdü.

İsfahan kumandanı İspidân, İsfahan'ın Rüstak denen yerinde bulunup, idaresinde çok asker vardı. Asker öncüsü de Câdüye'nin oğlu Şehriyâr idi.

Muharebeye başlarken, Verkâ'nın oğlu Abdullah, Şehriyâr ile döğüşe çıktı ve onu öldürdü. İsfahan askeri bozuldu, İspidân ise, amân dileyerek, Rüstak'ı bıraktı. Sonra İslâm askerleri Ciy denen İsfahan şehri üzerine yürüdüler.

İsfahan valisi cizye vermek ve isteyenin kalıp, isteyenin gitmesi şartı ile bir uzlaşma yaptı.

İslâm askerleri İran içine doğru ilerledikten sonra, Birûz'da Kürtlerden pek çok kalabalığın toplandığını gördüler, Basra valisi Ebû Musâ'l Eş'arî, o tarafa gidip, Ramazan içinde Tıra nehri ile Menâzir arasında yaptıkları muharebede kürtler bozguna uğrayıp, dağılmışlardır.

Bu zaferden sonra Ebû Musâ'l Eş'arî, İsfahan tarafına dönerek, İsfahan zaferi ile oraya gelmiş olan Abdullah oğlu Abdullah ile beraber İsfahan şehrine girmiştir.

İsfahan ahalisinin pek azı Kirman'a gitmiş ise de, çoğu cizye ve haracı kabul ederek, yerlerinde kalmıştır.

DIĞER BAZI VAK'ALAR

Hazret-i Ömer, Abdullah oğlu Abdullah'ı İran seferine memur ettikten sonra, Yâsir'in oğlu Ammâr'ı da Kûfe valiliğine tayin etti. Humus'ta bulunan Mes'ud'un oğlu Abdullah (R. A.)'ı da muallim olarak Kûfe'ye gönderdi. Fakat çok geçmeden Kûfeliler, Hazret-i Ammâr'dan şikâyetle başladı, o da onlardan nefret ederek, valilikten istifa etti, Şu'be'nin oğlu Mugîre Kûfe valisi oldu.

Bahreyn valisi Hadrami'nin oğlu Alâ, vefat ettiğinden, yerine Ebû Hüreyre tayin edildi.

Yine bu sene içinde Velid'in oğlu Hâlid (R. A.), Humus'ta hastalanıp; "Ah bu kadar muharebelerde bulundum sonunda yatağımda mı öleceğim?" diye üzülerək, ruhunu teslim etmiştir.

Aynı sene Mısır valisi olan Amr-ı Âs tarafından garp tarafına gönderilen Nafi-i Fehrî'nin oğlu Ukbe, sulhen Zevile'yi almıştır. Zevile'den Berka'ya kadar olan yerlerin ahali si de itaat altına alınmıştır.

HİCRETİN YIRMIKİNCİ YILI VAK'ALARI

Bu 22 nci senenin içinde Amr-ı Âs, Belka'ya hareket etti, ahali si cizye vererek sulha yanaştılar. Sonra Trablusgarb'a gitti, şehri bir ay sardıktan sonra, Trablus fethedildi ve orasını koruyan Rumlar öldürüldü. İçlerinden pek azı deniz kıyısındaki gemilerine binip, canlarını kurtarabildiler.

BAZI HEMEDAN VAK'ALARI

Hemedan ahalisi önce anlaşma yapmışlarsa da, sonra bu anlaşmayı bozdukları için Hazret-i Ömer (R. A.), Mukarrin'in oğlu Nuaym'ı onların üzerine memur etti.

Nuaym, Hemedan'a gidip, burasını tekrar fethederek, Horasan'a doğru yürüdü.

O sırada Deylem'lilerin ve Rey ahalisinin ve meşhur Rüstem'in kardeşi İsfendiyâr ile Azerbeycan halkının gelmek üzere oldukları haberi ulaşınca, hemen Hemedan'lı Kays'ın oğlu Yezid'i Hemedan'ın korunması için bırakıp, kendisi bu gelen kabileye doğru yürüdü ve büyük bir muharebe oldu ve zaferle muharebe kazanıldı.

Bu muharebede İranlıların büyük telefâtı olmuştur.

KAZVIN VE ZENCAN'IN FETHİ

O sıralarda Âzib'in oğlu Bürâ (R. A.) bir fırka askerle Ebher'e gitti. Ahalisi karşı koymak istedilerse de, dayanamayıp, amâna geldiler, Bürâ da onlara aman verdi. Sonra Kazvin üzerine yürüdü. Kazvin halkı Deylem'den yardım istediler. Onlar da yardım için geldiyse de dağda seyirci gibi kaldıklarından, Kazvin ahalisi uzlaşmaya mecbur oldu.

Ondan sonra kumandan Bürâ, Deylem'e, Geylân'a ve Taylasan şehirlerine giderek, harbetmiş ve Zencan ülkesini de fethetmiştir.

REY, KUMİS, CÜRCAN VE TABERİSTAN'IN FETHİ

Kumandan Mukarrin'in oğlu Nuaym, böyle büyük bir zafer kazanıp, Hemedan tarafındanki işleri bitirdikten sonra, Rey şehrinin üzerine yürüdü.

Rey halkı tarafından Ebû Ferhan gelip, uzlaşma istediye de, Rey valisi olan Behram-ı Çübî'nin torunu ve Mihran'ın oğlu Siyâvahş, bu anlaşmaya kabul etmedi ve Dünbâvend, Taberistan, Kumis ve Cürcan ahalisinden yardım istedi. Onlar da yardım ettiler, Nuaym'a karşı koydular ve şehre girmesini önlediler. Ahalinin gönderdiği elçi olan Ebû Ferhan Nuaym'e gelerek: "Onlar çoktur. Siz azsınız, bana biraz süvari ver, onlar haber almadan ben bu süvariye şehre sokayım, sen düşmana hücum et, biz de şehirden çıkıp, onları şaşırtalım" dedi.

Nuaym de, biraz süvari ile, kardeşinin oğlu Münzir'i ona arkadaş yaparak, şehre gönderdi. Kendisi de Siyâvahş üzerine şiddetle hücum etti. Onlar da zorluca karşı koydularsa da, Münzîr, tekbîr alarak birdenbire şehirden dışarı çıktığı gibi, İranlılara korku ve dehşet gelerek, bozguna uğradılar ve pek çok kırıldılar. İslâm askerleri burada da büyük zafere nail oldular, hemen hemen Medâin fethindeki kadar ganimet malı aldılar.

Ebû Ferhan, ahali adına uzlaşma yaptığı için, kendisinden sonra gelen evlâdları ve torunları Rey şehrinde daima şeref ve itibar kazanmıştır ve o zaferin üzerine Dünbâvend ahalisi de belli bir miktar mal vererek, amân almıştır.

Nuaym, ganimet mallarının beşte birini Medine'ye gönderdi ve Halifeden gelen emir ve talimat üzerine, kardeşi Süveyd'i bir fırka ile Kumis tarafına gönderdi. Mukavemet görmediği için Kumis'i sulhan aldı, Taberistan valisi de haberleşerek, uzlaşma yaptı.

Sonra Süveyd, Cürcan'a gidip, Bistan'da ordusunu kurdu ve Cürcan hükümdarı olan Zernansol veya Ruzbansol adındaki zâta mektub yazıp çağırdı. C da gelerek, Süveyd ile görüştü. Cizye vermek ve tekâmül Cürcan'ın feth edilmesine yardım etmek üzere uzlaşmayı imzaladı. Süveyd onunla beraber Cürcan'a girdi, memleketin haracını aldı, hudutları da Dihistan Türkleri ile kapadı ve bu şekilde hududu koruyacaklardan cizyeyi kaldırarak, ötekilerden aldı.

AZERBAYCAN, ZOR VE DERBENT'İN FETHİ

Evvelce Ferkad'in oğlu Utbe ile, Abdullah'ın oğlu Bükeyr Azerbeycan üzerine memur olup, biri Hulvan, diğeri Musul tarafından Azerbeycan'a gireceklerdi. Rey şehrinin fethinden sonra, Bükeyr'e imdat için Hurşet-ül Ensâri'nin oğlu Simâk'ın o tarafa gönderilmesini Hazret-i Ömer, Nuaym'e emretti.

Bükeyr ise, Azerbeycan'a giderken, dağlarda Rüstem'in kardeşi olup, Nuaym'ın Hemedan muharebesinde kaçan Ferahzâd'ın oğlu İsfendiyar'a tesadüf etti ve yaptığı muharebede galebe çalarak, onu esir etti. İsfendiyar ona: "Beni korursan, bu memleketleri uzlaşmaya bağlarım, yoksa onlar dağlara kaçıp, şurada burada saklanırlar" deyince, Bükeyr, onu mu-

hafaza altında tutarak, Azerbeycan şehirlerini sulhan almış fakat kaleler kalmıştı.

Simâk ise, etraftaki yerleri fethederek, oraya geldi. Ferkat'ın oğlu Utbe de kendi tarafındaki yerleri fethetmişti. Ferrûhzâd'ın oğlu Behrem, Utbe'nin hareketine engel olmak için yolu keserken, İsfendiyar'ın Eükeyr'in yanında esir olduğu haber alınınca: "İşte şimdi muharebe bitti ve uzlaşma tamamlandı" deyip, Utbe ile bir anlaşma yaptı ve bunu, bütün Azerbaycan halkı kabul etti. Sonra Utbe, Zor şehrine ve Derbent üzerine gidip, kürtlerden pekçok adam telef ederek, Zor ile Samgan'ı almıştır. Bükeyr de Derbent'e doğru yürümüştür.

Hazret-i Ömer ise, o tarafa Amr'ın oğlu Sürâka'yı memur etmiş olduğundan, Sürâkâ, Azerbeycan'dan ileri giderek, asker öncülüğüne Rebia'nın oğlu Abdurrahman'ı sağ ve sol kollarına da Huzeyfe ile Bükeyr'i memur edip, Derbent üzerine gitti.

Hazret-i Ömer, Musul valisi olan Mesleme'nin oğlu Habib'i dahi Sürâka'nın imdadına gönderdi ve Musul'a Hanzala'nın oğlu Ziyâd'ı memur etti.

Derbent'in hükümdarı olan Şehriyâr, Müslüman ordusunu görünce, emân alarak, Sürâka ile görüştü. İslâm ordusuna yardım ve hududun muhafazasına çalışmak ve bu suretle muharebede bulunanlar affedilerek, yerli ahali cizye vermek üzere aralarında bir muahede yaptılar, Sonra Sürâkâ, Ermenistan'ı kaplayan dağlar ahalisini itaat altına almak üzere, emrindeki kumandanları memur etti..

Bükeyr'i Mukan'a; Habib'i Tiflis'e; Huzeyfe'yi Lân dağlarına; Rebia'nın oğlu Selmân'ı da başka tarafa gönderdi. Bu memleketlerin genişliğine ve

dağların sarplığına göre öyle taraf taraf dağıtılan askerin sayısı pek azdı. Bundan dolayı bu kumandanlardan yalnız Bükeyr muvaffak olarak Mukan'ı almıştır. Sürâkâ vefat edince, yerine Rebia'nın oğlu Abdurrahman, Derbent hududuna memur olmuştur. Sonra Abdurrahman, Demirkapı derbendini geçip, ikiyüz saatlik mesâfedeki yerlere kadar savaşmıştır.

YER YER İRAN İÇİNE YAPILAN HÜCÜMLAR

Halife Hazret-i Ömer, İslâm askerlerinin topluca hareketlerini emreder, fazla ilerleyip de, İran içine yayılmalarını istemezdi.

İranlılar ise, bir taraftan anlaşma yaptıkları halde, bir taraftan da isyan ederek, anlaşmaları bozmaktaydılar.

Kays'ın oğlu Ahnef, evvelce Basra'dan Medine-i Münevvere'ye gidince, Hazret-i Ömer, bu kargaşalıkların sebebini kendisinden sormuş, o da: "Kol kol İran'a girerek, hücûmla İran devleti yok edilmedikçe, bu karışıklıkların önü alınmaz" diye cevap vermiş ve bu hususta Hazret-i Ömer'i kandırmıştı.

Bundan dolayı Hazret-i Ömer, Horasan tarafına Ahnef'i, Sâbur ile Erdişir koluna da Ahs-ı Sakafi'nin oğlu Osman'ı ve Dârâbkird ile Fesâ koluna Zenim'in oğlu Sâriye'yi, Kırman'a gidecek kola Adi'nin oğlu Süheyl'i, Sicistan tarafına gidecek kola da Eshâbdan meşhur Amr'in oğlu Âsım'i ve Mükram koluna Talibli Umeyr'in oğlu Hakem'i memur edip, her birine birer sancak göndermiş ve Ebû Musa'l Eş'ari'nin de ar-

kada ihtiyat olarak bulunmasını ve icabına göre onlara yardım etmesini emretmişti.

Kisrâ Yezd-i Cürd, vaktiyle bütün İran halkını muharebeye davet ederek, Nihavend'de büyük bir ordu toplamaya başlamıştı ve mükemmel bir ordu ile Nihavend'e gidilmişti. Nihavend muharebesinde de İranlılar, bir daha düzelemeyecek surette bozulmuş olduklarından, adı geçen kumandanların hareket etme zamanı gelmiş oldu ve böylece kol kol İran'a girip, yayılmaları ve yer yer savaşmaya koyulmaları için Hilâfet makamından emir verildi.

Kumandanların Basra'dan hareket ettikleri sırada, İranlılar da Tevveç şehrinde toplanmışlardı. Kumandanlar, onların üzerine gitmeyip, her biri memur oldukları semte gidince, İranlılar kendi şehirlerinin korunması için dağıldılar. Bu suretle ayrılmaları âdeta kendileri için bir bozgun oldu.

Kisrâ Yezd-i Cürd, evvelce Rey şehrinden İsfahan'a, oradan da Kirman'a gitmiş ve bir yerde dikiş tutturamayıp, nihayet Horasan ülkesine giderek, Merv şehrinde oturup, orada bir ateşgede yaptırmıştı.

O civarda bulunan İranlılar, kendisine tâbi olarak orada hükûmet sürmekte olduğu halde, öteki İran şehirleri ahalisini muharebeye teşvik etmekteydi. Bundan dolayı Horasan'ın fethi çok mühim görülmüştü.

HORASAN'IN FETHİ

Yukarıda adı geçen kumandanlardan Ahnef, Taylasan'dan Horasan'a girdi ve Herat'ı fethetti.

Fülân-ı Abdî'nin oğlu Suhâr'ı Herat'ta bırakıp, kendisi Merv-i Şahcan tarafına gitti. Abdullah'ın oğlu Mutarra'f'ı Nişabur'a; Hassan'ın oğlu Hâris'i Serahs'a gönderdi.

Ahnef, Merv-i Şahcan'a yaklaşıncı, Yezd-i Cürd, oradan çıkıp, Merv-i Rûz'a gitti. Ahnef de, karşısına hiç bir engel çıkmadan, Merv-i Şahcan'a girdi.

Yezd-i Cürd, Merv-i Rûz'dayken, Türk hakanına, Sûd ve Çin padişahlarına mektup yazarak, onlardan yardım istedi.

Bu sırada Kûfe askeri yetiştiği için, Ahnef, hemen Numan'ı Bâhili'nin oğlu Hârise'yi Merv-i Şahcan'ı korumak için bırakıp, kendisi Merv-i Rûz üzerine yürüdü.

Yezd-i Cürd, artık Merv-i Rûz'da duramayıp, Belh'e gitti, Ahnef de Merv-i Rûz'u zaptetti. Kûfe askeri Belh'a doğru yürümüş olduğundan, Ahnef de o tarafa döndü.

Kûfe askeri Belh'a varınca, Yezd-i Cürd, onlarla muharebeye tutuşarak, bozguna uğramış ve Ceyhun nehrini geçerek, Türkistan'a kaçmış olduğundan, Kûfe askeri Belh'i zaptetmiştir.

Sonradan Ahnef de Belh'a varınca, Nişabur'dan Taharistan'a kadar olan Horasan ahalişi ona itaat etti, o da Merv-i Rûz'a döndü ve Taharistan'ın muhafazasına Âmir'in oğlu Reb'i gönderdi ve zaferi Hazret-i Ömer'e bildirdi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, İranın korunmasıyla yetinilerek, Mâveraünnehr'e geçilmemesini Ahnef'e emretti.

Yezd-i Cürd, Mâveraünnehr'e varınca, Hakan ona yardım etti. Fergane ve Sûd halkından da hayli asker toplandı.

Bunun üzerine Yezd-i Cürd, Türk hakanı ile beraber Ceyhun Nehrini geçerek, Horasan taraflarından Belh'a geldikleri zaman, Kûfe askerleri de Belh'i bıraktılar. Hakan da birçok askerle Merv-i Rûz üzerine yürüdü.

Ahnef'in yanında onbin Basralı ve onbin de Kûfeli olmak üzere yirmibin kişi vardı. Orada bulunan dağ eteğine çekildi. Arkasını dağa dayadı, bir taraf da nehir olduğundan, emniyette bulunuyordu. Bundan dolayı düşman askerleri kat kat fazla olduğu halde Ahnef'in ordusunu saramayıp, cepheden hücûma mecbur oldular, karşı taraftan da dayanma gördüler. Gündüzün savaşıp, gece ordugâhlarına gidiyorlardı. Hakan'ın belli başlı birkaç adamı ölünce, muharebe de uğursuzluk görerek, ansızın ordusunu kaldırıp, Belh'e gitti.

Yezd-i Cürd ise, evvelce Müslüman ordusu karşısında Hakan'ı bırakarak, kendisi Merv-i Şahcan'a gidip, orada kumandan olan Numan'ın oğlu Hârise'yi muhasara etmiş ve oradaki gömülü hazinelerini çıkarmıştı.

Yezd-i Cürd, bu hazineleri alıp, Hakanın yanına gitmek isteyince, Fâris'in ileri gelenleri: "Bu hazineler İran malıdır. Başka yere nakletmek doğru olmaz, hem de Mâverâünnehir halkına itimat edilmez. Araplarla uyusmak daha iyidir. Çünkü onlar sözlerine bağlıdır." demişlerse de, Yezd-i Cürd'ü inandıramadıklarından, hazinelerini onun elinden alıp, Ahnef'e vermişler ve cizye vererek onunla uzlaşmışlar ve yurtlarında gönül rahatı içinde kazançları ile meşgul olup kalmışlardır.

Yezd-i Cürd ise Belh'a gidip, oradan Hakan ile beraber Ceyhun nehrini geçerek, Fergane'de yerleşmiş ve oradan yine İran halkını kışkırtarak, harbe göndermek istemiştir.

Hakan ile Yezd-i Cürd, Mâverâünnehir'e döndükten sonra, Kûfe askeri Belh'e gidip, yerleştiler, Ahnef de işi Medine'ye bildirdi.

Bu fetih haberi üzerine Hazret-i Ömer, halkı mescide toplayarak, şöyle bir hutbe okudu. Ahnef'in fetih mektubunu okuduktan sonra, Cenâb-ı Hakk'ın İran'ın fethi hakkındaki vaadini yerine getirdiğine teşekkür etti ve dedi ki: "Mecûsi Devleti mahvoldu. Bundan sonra bir karış yerlerini geri alamazlar. Cenab-ı Hak, onların memleketlerini ve mallarını size miras olarak verdi. Şimdi sizin ne suretle hareket edeceğinize bakacak. Şimdi siz durumunuzu değiştirmeyiniz. Öyle yaparsanız, o da sizi başka bir kavim ile değiştirir. Ben bu ümmet için başka bir milletten korkmam, ancak sizin kendinizden korkarım."

HİCRETİN YIRMİÜÇÜNCÜ YILI FETİHLERİ

Kumandanlardan Sâbur koluna memur olan Mücâşi'nin oğlu Mes'ud, o semte hareket edince, Tevveç havalisi karşı koymak istedilerse de, fena halde bozuldular ve pek çok kırıldılar. Mücâşi de, Tevveç'i sardı ve sıkıştırdı, fethederek, birçok ganimet malı aldı.

Istahr koluna memur olan Âs-ı Sakafî'nin oğlu Osman da o tarafa giderken İranlılar onu Cûr'da karşılayıp harbe girişmişlerse de, onlar da bozguna

uğradı ve İslâm ordusu Cûr'u aldıktan sonra, Kâzî-rûn tarafını elde ettiler.

Sonra Ebû Musâ'l Eş'arî oraya gidip, Osman ile beraber Şiraz ve Sitiz'i aldı.

Daha sonra Osman, Cinâ tarafına gitti ve orasını fethetti. Çehrem nahiyesinde toplanmış olan İranlılarla çarpışarak, onları bozdu ve Çehrem'i zaptetti.

Fesâ ve Dârâbkirt koluna memur olan Düeli Zenim'in oğlu Sâriye de bu sırada o tarafa gidip, İranlılarla bir ovada muharebeye tutuşmuş idi. İranlılar ise, her taraftan yardım istemişler ve Fâris'in bütün kürtleri orada toplanmış olduğundan, her taraftan İslâm ordusunu sarmak üzereydiler.

İşte o zaman Hazret-i Ömer, Medîne-i Münevvere'de minberde hutbe okuyordu. Cenâb-ı Hak ona ordunun halini gösterdiğinden, hutbe esnasında: "Yâ Sâriye, el-Cebel, el-Cebel" yani: Ey Sâriye, dağ'a, dağ'a" diye seslendi. Onun bu sesini Sâriye ve arkadaşları işitip, arka taraflarındaki dağ'a sırtlarını çevirdiler ve düşman yalnız bir yüzden geldiği için bozuldu ve Müslüman ordusu zafer kazandı.

Hazret-i Ömer'in minberden böyle Sâriye'ye seslenmesi, bütün cemâatin hayretini mucib oldu. Eshâbdan bazıları Hazret-i Ali'nin yanına giderek: "Halife Hazretlerinin hutbe esnasında hiç bir münasebet yok iken, (Yâ Sâriye el-Cebel) demesinin sebebi nedir?" dedikleri zaman Hazret-i Ali: "Mü'minlerin Emîri manasız söz söylemez, bir aslı olmak lâzımdır. Bugünü belleyiniz, bakalım ne çıkacak?" demişti..

Sâriye tarafından fetih müjdesini getirenden iş sorulduğu zaman, o gün harp meydanındayken Haz-

ret-i Ömer'in sesini işiterek, geri çekilip dağa dayan-
dıklarını ve bu suretle muzaffer olduklarını beyan
etmiştir.

Kirman koluna memur olan Adî'nin oğlu Sehl,
o tarafa gitmiş ve Abdullah'ın oğlu Abdullah da ona
ulaşmıştı. Kirman ahalisi karşı koymak istemişlerse
de, bozuldular, darmadağın oldular. İslâm askerleri
burada da pek çok ganimet elde ettiler.

Amr'in oğlu Âsım da, Sicistan'a gitmiş ve U-
meyr'in oğlu Abdullah ona yardım için ulaşmıştı,
o zaman Sicistan vilâyeti Horasan'dan daha genişti.
Ahalisi Kandehar ahalisiyle ve Türklerle ve başka
milletlerle harbederlerdi. Bu sefer toplanıp, Âsım'a
karşı koydular. Fakat savaş sonu onlar da bozuldu-
lar, dağıldılar. Müslümanlar tam bir galebe sağlaya-
rak, bütün Sicistan'ı ele geçirdiler.

Taglib'li Umeyr'in oğlu Hakem de Mekran'a git-
miş, Maharik'in oğlu Şihab, Adî'nin oğlu Süheyl ve
Utbân'ın oğlu Abdullah ona yardıma gitmişti.

Mekran valisi, Hind hükümdarlarından istediği
yardımı aldıktan sonra, çok şiddetli muharebeler ol-
du. Düşmanın muharebe meydanında bıraktığı ölü-
ler pek çoktu. Nihayet bozulup, perişan oldular, Mek-
ran ülkesi de İslâm memleketlerine eklendi.

HAZRET-İ ÖMER DEVRİNİN HÜLÂSASI

Hazret-i Ömer devrinde az vakit içinde İslâm
memleketleri çok büyümüş, genişlemiş, İslâm dîni
fevkalâde kuvvet bulmuştu. Her taraftan gelen mal-
larla, Beyt-ül Mâl tıklım, tıklım dolmuştu.

Bir milletin içinde birdenbire bu kadar zenginlik ve refah, halk arasında fesadı doğuracağı için, Hazret-i Ömer'in zihnini bu husus çok meşgul ediyordu.

Bir de Rasûl-i Ekrem, Müslümanların düşmanlarına galebe çalacağını, Mekke'nin, Yemen'in, Kudüs'ün, Şam'ın fethedileceğini, Kısra'nın ve Kayser'in hazinelerinin taksim edileceğini, aralarında fitne ve fesad ve nefsanîyetler hâsıl olarak, eski hükümdarların yoluna gideceklerini beyan buyurmuştu ve Ömer sağ kaldıkça, hiç bir fitnenin meydana gelmeyeceğini de haber vermişti.

Rasûl-i Ekrem, böyle gaybe dair olan sırların bazısını, bazı Eshâbına ve hepsini sırdaşı olan Yaman'ın oğlu Huzeyfe (R. A.) ye bildirmişti.

Bir gün Hazret-i Ömer, huzurunda bulunan bazı Eshâba: "Rasûlullah'ın fitne hakkında olan sözü hanginizin hatırındadır?" diye sorunca, içlerinden Hazret-i Huzeyfe: "Ey Mü'minlerin emîri, Rasûl-i Ekrem'in fitne hakkında olan sözü, tamamiyle benim hatırımdadır. Buyurmuştur ki, bir adam çoluğu ve çocuğu, malı, evlâdından ve komşusundan dolayı fitneye uğrar, böyle günahlara oruç, namaz ve doğruyu emretmek, bir de kötülükten sakındırmak kefâret olur" diye cevap vermiştir.

Hazret-i Ömer: "Maksadım o değil, deniz gibi dalgalanacak olan fitneyi soruyorum" deyince, Huzeyfe: "Ey Emîr-ül Mü'minin, senin için ondan bir korku yok, senin zamanınla o fitne arasında bir kapalı kapı var" demiştir.

Hazret-i Ömer; "Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?" deyince, Huzeyfe: "Kırılacak" dedi,

Hazret-i Ömer: “Öyle ise artık kapanmaz” diyerek, üzüntüsünü açıklamıştır.

Tâbiinden ve büyük Hadis âlimlerinden Ebû Vâli, bu konuşmayı Huzeyfe'den rivayet ettikten sonra der ki: “Kapının ne olduğunu Huzeyfe'den sormaya korktuk. Büyük ulemâdan olan Mesrûk'a sen sor dedik, o da sorunca Huzeyfe: “Kapı Ömer'dir” diye cevap verdi.

Huzeyfe'ye sorduk: “Ömer, kapıyı biliyor muydu?” Huzeyfe: “Sabahtan sonra akşamın geleceğini nasıl biliyorsa, onu da öyle biliyordu. Ben ona bir Hadis-i Şerif söyledim ki, şaşırtıcı tarzında değildir.” dedi.

Hâsılı Hazret-i Ömer, Müslümanlar arasında bir fitne çıkmasından çok korkardı. Yukarıda geçtiği gibi, ganimetlerden dolayı halkın çok servetlere kavuşması, kendilerini fitneye ve sefahete hazırlamıştır. Fakat Hazret-i Ömer'in halk arasında bilinen heybeti ve İslâm âleminin kendisine tam bir itaati, fitne çıkmasına engel idi.

Çünkü Hazret-i Ömer, halkın derecelerine göre milyonlarca mal taksim ederken, kendisi orta halli bir muhacir gibi kanaatle geçinirdi. Hattâ bir gün hutbe okurken, gömleğinin oniki yerine yama olduğu görülmüştür. Bundan dolayı ona kimse bir şey diyemezdi. Herkes ondan utanır ve heybetinden çekinirdi. O her işe dikkatle bakar ve yakın ilgi gösterirdi. Şehrin muhafazası ve rahatı için gece sokaklarda gezerdi.

Sonra İslâm ülkeleri çoğalmaya ve genişlemeye başladı, iş çoğaldı, her yerde tam adaletin yerine ge-

tirilmesi zorlaştı. Bu halden sıkılan Hazret-i Ömer; “Yarabbi, ruhumu al” demeye başladı.

Bir gün kendisini ağlarken görenler, niçin ağladığını sordukları zaman: “Nasıl ağlamayayım ki, Fırat kenarında bir oğlak kaybolursa, korkuyorum ki, Ömer’den sorulur” diye cevap verdi.

Hazret-i Ömer’in büyük bir üzüntüsü de yerini kime bırakacağını düşünmesiydi. Çünkü Hazret-i Ebûbekir, onu Halife bıraktığı gibi, onun da bir başkasını namzet göstereceği bekleniyordu. Kendisi de bu fikirde idi.

Eshâbın yüksek tabakası, Bedir harbinde bulunanlardı. Onların içinde Cennetle tebşir edilen on muhterem kimse de vardı. Onlardan birini namzet göstermek lâzım geliyordu.

Hazret-i Ömer, kendisinden sonra en çok Aşere-i Mübeşşere’den Cerrah’ın oğlu Ebû Ubeyde (R. A.) yi Halifelîğe uygun görüyordu. Halbuki yukarıda geçtiği gibi, Ebû Ubeyde, Şam’da başkumandan iken vefat etmiş ve evinde yalnız silâhları ile, bir koyun postu ve bir de su testisi kalmıştı. Hazret-i Ömer’in aradığı zât tam bu idi. Onun vafatından sonra çok büyük tereddütler içinde kaldı.

Cennetle tebşir edilen on kişinin pek çok faziletleri vardır. Fakat Hilâfet ve Emâret makamı başkadır. Milletin işini görebilecek ve yoluna koyacak ayrı bir kabiliyete ihtiyaç vardı. Bu iş için hangisinin daha münasib olduğu düşünülecek bir şeydi.

Aşere-i Mübeşşere’den Zeyd’in oğlu Said o zaman hayatta idi. Çok sofı, takvalı ve duası kabul olunan, iyi ahlâklı bir zât idi. Fakat yalnız ahireti

düşünen bir yaradılıştaki olduğu için, böyle Halife olmak, başa geçmek gibi şeyleri mühimsemezdi. Yermük muharebesinde ve Şam'ın fethinde bulundu. Fakat fedâî bir mücahid nefer gibi çalıştı, kumandanlık ve valilik gibi bir işte bulunmadı. Sonra Kûfe'ye gitti ve orada yerleşti. Bundan başka Hazret-i Said, Hazret-i Ömer'in amcazadesi ve kızkardeşinin de kocasıydı. Bundan dolayı da Hazret-i Ömer'in işine gelmezdi.

Şu hale nazaran cennetlik on'dan kalan Hazret-i Ali, Osman, Talha, Vakkas'ın oğlu Said, Avvam'ın oğlu Zübeyr ve Avf'ın oğlu Abdurrahman hazretlerinden birini seçmek lâzım geliyordu. İşte Hazret-i Ömer, bunların biri hakkında karar verememiştir. Çünkü seçeceği zâtın zamanında fitne çıkarsa, Allah'a karşı olan sorumluluğu kendisine alt olur diye korkuyordu.

Avf'ın oğlu Abdurrahman'ın bu işe ehil olduğunu iyi biliyor ve ona inanıyordu. Fakat Abdurrahman (R. A.), Uhud muharebesinde yirmi yerinden yaralanmıştı. Hattâ yaraların biri ayağından olduğundan, topal kalmıştı. Vücutca olan zayıflığına bir de ihtiyarlık eklenmişti, Halifeliği lâıyıkı ile yapmaya bunlar engel idi ve dayanamazdı.

Vakkas'ın oğlu Hazret-i Sa'd ise, Irak başkumandanlığında kıymetini meydana koymuş ise de, Halifelik başka bir işti. Bu işte onun başarılı olacağına Hazret-i Ömer pek inanmıyordu.

Avvam'ın oğlu Zübeyr (R. A.) e gelince, ticaretten lezzet almış, alış-verişe dalmış ve bu yüzden pekçok zengin olmuştu. Medine'de, Basra'da, Kûfe'de, Mısır'da mülkleri ve pek çok arazisi vardı ve bin

kölesi olup, kendisine haraç veriyorlardı. Zübeyr, bu malları meclisinde bulunanlara verip, on parasını yanında bırakmazdı. Halifelik, valilik gibi işleri hiç düşünmezdi. Hattâ Hazret-i Ömer ona Mısır valiliğini teklif ettiği zaman kabul etmemişti. Allah rızası için muharebeye gitmiş ve Mısır'ın alınmasından Amr-ı Âs'a yardım etmişti. Hazret-i Ömer'in kanatına göre, Halife olacak adamın, her şeyden, her arzudan elini, eteğini çekmiş, işini gücünü milletin işlerinin görülmesine bağlayacak bir adam alması gerekirdi.

Talha dahi, zengin bir adamdı. Çok temiz ve güzel giyinir, zamanına göre süslü gezer, yani yırtık ve yamalı elbise giymez ve parmağına yakuttan yüzük takardı.

Hazret-i Ömer ise, yamalı gömlek ve yün cübbe giyecek Halife arıyordu. Çünkü şöyle düşünürdü. Halife olan kimse güzel elbiseler giyinir kuşanır ve kıymetli eşya kullanırsa, halk da ona bakarak özenir ve öyle yapmaya kalkar ve mal toplamak sevdasına düşer ve bu suretle bir takım hasetler, nefsanîyetler, kinler meydana çıkıp, iş çığırından çıkar diye endişelenirdi.

Afvân'ın oğlu Osman da zenginlerdendi ve Halife olacak kimsenin ticaret ile zengin olup, dünya ve ahiret saadetini nefsinde toplamasında hiç bir sakınca görmezdi. Çünkü ticaret helâldi. Zenginlik de bir kusur değildi. Fıkara-ı Sâbirinin yani sabreden fakirlerin karşısında şükreden zenginler de vardı. Davut ve Süleyman Peygamberlerin durumları buna delildi. Allah'ın sevgili kullarından bu iki yolda da bulunanlar vardı. Eshâbın fakir olanlarından bazı-

ları: “Zenginler, hem bizim gibi ibadet ediyorlar, hem de mallarını Allah’ın rızası için harcıyorlar. Fazla sevab kazanıp, yüksek dereceye çıkıyorlar” diye şükürü bilip yapan zenginlerin hallerine gıpta ediyorlardı.

“Din ile dünya bir araya gelirse, ne âlâ, küfür ile yokluk bir arada bulunursa ne fena” denilmiştir.

Fakat Hazret-i Ömer’e göre, Halifenin ahiret yolunda bir adam olmakla beraber, halkın işlerini düşünmesi ve Beyt-ül Mâl’den alacağı yeteri kadar maaşla geçinmesi lâzımdı. Arada bir düşünce farkı vardı.

Fakat Hazret-i Osman’ın Halifeliği hakkında başka bir fikir de hatıra geliyordu. Hazret-i Osman, Umeyyeoğullarındandı. Kureys’in bütün ileri gelenleri arasında çok sevilen muhterem bir zâttı. Fakat Halife olunca, Emeviler başına üşüşüp, her biri bir iş almak sevdasına düşecek, o da çok halim, selim bir zât olduğundan dolayı onların istediğini yapacak, bu ise, öteki kabilelerin, husûsiyle Haşimilerin rekabetine sebep olacak ve sonunda bir fitnenin çıkacağı hatıra gelebiliyordu.

Hazret-i Ali’ye gelince, çok takva sahibi, zâhid, mücahid, bir hırka ve bir lokma ile yetinen, derecesi yüksek bir zât olup, Hazret-i Ömer onun Halifelige tam ehil olduğunu kabul ve tasdik ederdi. Fakat Hazret-i Ali, arasına mizaha, lâtifeye meyleder ve bu halleri, Halifelik vasfına aykırı görmezdi. Rasûl-i Ekrem Hazretlerinin de bazen lâtife yollu konuştukları olmuştu. Hazret-i Ömer ise, Halife olacak kimsenin mizahtan ve lâtifeden sakınıp, ağır başlı ve oturaklı bir adam olmasını istedi. Bu da bir

görüş farkı idi. Bununla beraber Hazret-i Ömer, Halifelik hususunda Hazret-i Ali'yi ötekilere üstün tutardı.

Onların her biri birer değerli âlimdiler. Yani birer müctehiddiler. Dinde bir müctehid, başka bir müctehidin sözüne uymayıp, kendi buluş ve görüşü ile hareket ederdi.

Hazret-i Ömer de, Hazret-i Ebûbekir'e uyararak, üzerine manevî bir sorumluluk aldığı için, seçeceği adamın kendi düşüncesine uygun olmasını istemesi hakkıydı. Fakat bu sorumluluğu üstüne almakla da bir mecburiyet yoktu. Çünkü Rasûl-i Ekrem, hilâfet işini, halife seçmeyi ümmetine bırakmıştı. Hazret-i Ömer de o yolda gidebilirdi.

Hâsılı Hazret-i Ömer, bu hususda kendi başına kat'i bir karar veremeyip, hayretler içinde kaldı. Hazret-i Abbas'ın oğlu Abdullah (R. A.) der ki: "Bir gün Ömer'in yanına gittim, kendisini üzgün gördüm, sebebini sordum, bana dedi ki: "Hilâfet işi hakkında ne yapacağımı bilmiyorum. Kalkıp oturuyorum, bir karar veremiyorum. Hayretteyim. Ben dedim ki: "Bu hususta Ali hakkında ne düşünürsün? Cevaben buyurdu ki; Hiç şüphesiz Ali bu işin ehli-dir. Fakat tabiatinde biraz alaya meyil vardır ve ben-den sonra o Halife olursa, sizi muhakkak doğru yola götürür kanaatindeyim. Bunun üzerine Osman hakkında fikrin nedir? dedim. Cevaben dedi ki: "Eğer onu gösterecek olsam Ebû Muayt'ın oğlunu halkın başına belâ eder. Arap da ondan hoşlanmaz, nihayet kendisinin boynu vurulur. Allah'a yemin ederim ki, ben onu Halife seçmem, o dediğim gibi yapar, Arap da böyle yapar".

“Yani Osman Halife olursa, ana bir kardeşi olan Ebû Muayt’ın torunu ve Ukbe’nin oğlu Velid’i işlerinde kullanır, Arap da onun bu gibi adamları ileri geçirmesinden nefret ederek, onun aleyhine ayaklanırlar, nihayet kendisinin ölümüne sebep olurlar” demektir.

İşte bu da Hazret-i Ömer’in bir kerametidir ki, aynı ile çıkmıştır. Yeri gelince etraflıca anlatılacağı gibi, Hazret-i Osman Halife olunca, Velid’i Kûfe valisi yaptı. Gerek Velid’in, gerek bazı Emevîlerin kötü hallerinden dolayı fitne çıktı ve Hazret-i Osman’ın şahadetine sebep oldu.

Abbas’ın oğlu Hazret-i Abdullah, Hazret-i Ömer ile konuşmasına devam ederek dedi ki: “Öyle ise Tâlha’yı gösteriniz.” Cevap olarak dedi ki: “Renkli, temiz elbiseler giyer, süslü püslü gezer, Allah onun bu halini bilirken, onu ümmet-i Muhammed’in işinin başına getirmez.” “O halde Sa’d-ı Vakkas hakkında ne dersiniz?” deyince; “O bir harp adamıdır. Fakat umuma baş olamaz”. “Avvam’ın oğlu Zübeyr için ne düşünürsünüz?” cevaben dedi ki: “O pazar yerinde ölçüden tartıdan bahseder, Müslümanların başına o mu geçecektir?” Dedim ki “Ya Avf’in oğlu Abdurrahman hakkında ne dersiniz?” cevabında: “Ne güzel adamdır, ne iyidir fakat zayıftır, kudretsizdir” buyurdu.

Hazret-i Ömer’in, Abbas’ın oğlu ile yaptığı bu görüşmeden kendisinin Hazret-i Ali’yi hepsine tercih ettiği anlaşılıyor, fakat bu hususta katî bir karar vermeden, kendisinin şehid olmasıyla biten ve beklenmeyen bir vak’a zuhur etmiştir.

HAZRET-İ ÖMER'İN VEFATI

Halife Hazret-i Ömer bir gün Medine-i Münevvere çarşısında gezerken, Şûbe'nin oğlu Mugire'nin Ebû Lü'lü adındaki Hristiyan kölesi ile karşılaştığı zaman, Ebû Lü'lü: "Ey Mü'minlerin Emiri, Mugire, bana çok ağır haraç verdi. Onu indir" dedi. Hazret-i Ömer: "Haracın nedir?" diye sorunca: "Günde iki dirhem" dedi. İşini sorduğu zaman Ebû Lü'lü: "Tüccarım, nakkaşım, demirciyim" deyince; "Bu sanatlara göre haracını çok görmüyorum. Hem işittim ki, sen, yeldegirmeni yapabiliyormuşsun" deyince, o da: "Evet" dedi. Hazret-i Ömer "Öyle ise bana bir yel degirmeni yap" buyurdu. O da: "Sana bir degirmen yapayım ki, şarktan garba kadar dillerde destan olsun" deyip, gitti.

Hazret-i Ömer; "Köle beni tehdit etti" diyerek evine gitti. Ertesi gün sabah namazı kıldırarak için mescide geldi. Saflar düzelirken Ebû Lü'lü içeri girdi. İki başlı bir hançerle Hazret-i Ömer'i altı yerinden yaraladı ve birkaç zâtı da vurup, öldürdükten sonra, çıkıp kaçtı.

Hazret-i Ömer, yaralı olarak yerde serilmiş bir durumdayken, imam olup namazı kıldırması için Avf'in oğlu Hazret-i Abdurrahman'a emretti, namaz kılındı ve Hazret-i Ömer kaldırılıp, evine götürüldü.

O sırada kendisine: "Ey Emir-ül Mü'minin, birini kendine veliaht yap" denildiği zaman; "Ebû Ubeyde sağ olsaydı onu Halife yapılması için namzet gösterirdim ve Allah bana niçin böyle yaptın? diye sorduğu zaman, senin Rasûlünün Ebû Ubeyde bu ümmetin emnidir dediğini işitmiştim diye cevap ve-

rırdım.” Ebû Huzeyfe’nin âzâdlı kölesi Sâlim, sağ olsaydı, onu da gösterirdim. Yine bana Allah sorarsa: “Yârabbi Rasûlünün Salim, Allah’ı en çok seven adamdır, dediğini işittim diye cevap verirdim.”

Sonra: “Oğlun Abdullah’ı göster” dedikleri zaman: “Bir evden bir kurban yetişir” dedi. Sonra Avf’in oğlu Abdurrahman’ı çağırdı: “Ben seni veliaht yapıp, Halife göstermek istiyorum” deyince, o da: “Bana bu işi kabul et diye tavsiyede bulunur musun?” deyince: “Allah şahiddir ki edemem” demesiyle, Abdurrahman da: “Allah’a yemin ederim ki, ben de ömrümün sonuna kadar bu işe girmem” dedi.

Hazret-i Ömer: “Öyle ise durun, bu işi Rasûl-i Ekrem’in kendilerinden memnun ve hoşnud olduğu kimselerin danışmalarına bırakalım.” dedi ve işi meşverete havale etti ve cennet ile müjdelenen ve yukarıda adları geçen altı kişiyi danışma meclisine memur ederek, içlerinden birini hilâfete seçmelerini vasiyet etti.

Oğlu Abdullah (R. A.) ı da yalnız fikrini söylemek üzere, bu meclise memur etti ve hilâfete seçilmemesini şart koştu.

Tâlha, o vakit Medine civarında bir yerde bulunuyordu, kendisine haber gönderildi.

Hazret-i Ömer, bu işe böylece karar verdikten sonra, Avf’in oğlu Abdurrahman yanında olduğu halde, Ali, Osman, Zübeyr ve Sa’d’ı çağırdı:

“Siz bu ümmetin reislersiniz. Halifelîğe içinizden birini seçiniz ve ona sımsıkı yapışınız ve yardımcı olunuz. Sizin için halkın söyleyeceği bir şey olmadığı için, onlardan korkmam, ancak sizin aranızda ayrılık

düşer de, halk da bu suretle ayrılığa uğrarsa, ondan çekinirim. Tâlha arkadaşınızdır. Üç gün onu bekleyin, gelirse ne âlâ, gelmezse, siz kararınızı verin, ona göre hareket edin” dedikten sonra: “Şimdi verilen kararı Tâlha’nın kabul edeceğini bana kim söz verir” deyince, Sa’d-ı Vakkas: “Ona ben kefilim” dedi.

Sonra Hazret-i Ömer; “Ya Ali, Allah aşkına başa geçersen, Benî Hâşimi halkın başına yük etme. Ey Osman, sen Halife olursan Allah aşkına Muaytoğullarını halkın başına geçirme. Ey Sa’d, şâyet sen işin başına geçersen, Allah aşkına akrabânı işin başına getirme” dedi.

Ayrıca “Avf’in oğlu Abdurrahman’ın ne güzel fikirleri vardır. Ne doğru düşünür. Onu dinleyiniz, onun dediklerine uyunuz” diye tavsiyede bulundu.

Oğlu Abdullah’a da: “Fikirlerde ihtilâf olursa, çoğunluğa uy. Eğer fikirler eşit olur ise, Avf’in oğlu Abdurrahman’ın bulunduğu tarafta bulun” diye vasiyet etti ve her kim Halife olursa, Ensara iyi muamele etmesini de ayrıca tenbih etti.

“Sa’d eğer Halifelîğe seçilirse, ehlidir. Seçilmezse, Halife olan kimse, onun fikirlerinden yardım istesin ve onu işlerde kullansın. Benim onu Kûfe valiliğinden azlediğim, bir kabahatinden veya beceriksizliğinden dolayı değildir” dedi.

Ensardan Ebû Tâlha, Ensar arasında en ziyade zengin olan ve kahramanlığı ile şöhret bulan bir adamdı. Rasûl-i Ekrem onun hakkında “Orduda Ebû Tâlha’nın sesi, herhangi bir topluluktan daha iyidir.” demişti. Hazret-i Ömer ona: “Ey Ebû Tâlha, çok defa Allah senin ile İslâmı aziz etmiştir. Bu defa da

hizmet et. Danışma Meclisi, bir evde toplanacaklar. Sen de Ensardan elli kişi ile kapıda bekle. Dışarıdan kimseyi içeri koyma. Üç günde içlerinden birini seçmek için onları teşvik et" dedi.

Eşved'in oğlu Miktad'a da: "Ey Miktad, beni kabre koyduğunuzda danışılacak kimseleri bir araya topla ve bir eve kapat, içlerinden birini seçinceye kadar onları orada tut" dedi.

Süheyb-i Rûmî'ye dönerək: "En Süheyb, üç gün halka namazı sen kıldır ve danışma yapacakları, bir eve kapayıp, sen de başları ucunda dur. Beşi birleşip, biri istemezse kılıçla başını vur. Dördü birleşip, ikisi istemezse, ikisinin de başlarını vur. Eğer fikirlerde eşitlik olursa, yani yarı yarıya kalırlarsa, Abdullah'ı hakem yapsınlar. Eğer razı olmazlarsa, Avf'in oğlu Abdurrahman'ın bulunduğu tarafla beraber olunuz, size uymamakta devam edenleri öldürünüz."

Oğlu Abdullah'ı, Hazret-i Ayşe'nin evine gönderdi ve Hazret-i Peygamber'in yanında gömülmek için izin istedi. O da izin verdi. Abdullah, bu izni getirince; "Elhamdülillâh en mühim işim bu idi" dedi, Hazret-i Ebûbekir de, Hazret-i Ayşe'nin evinde defnolunmuştur. Mü'minlerin analarına ait olan evler, yaşadıkları müddetçe kendilerinin olduğu için Hazret-i Ömer, bundan dolayı Hazret-i Ayşe'den izin istemiştir. Abdullah'ı Hazret-i Ayşe'ye gönderirken; "Şayet izin vermezse, beni Baki' mezarlığına defnedebilirsiniz" diye ilâve etmişti.

Sonra bir tabib getirildi, yaraları muayene ettirildi. Göbeğinin altındaki yara derin olduğu için

tehlike vardı. Doktor ona: "Vasiyetini yap Ey Mü'minlerin Emîri" dedi. O da "Yaptım" dedi.

Hazret-i Ömer, evinde yaralı olarak yatarken, dışarıda bir gürültü oldu. "Nedir?" diye sordu ve: "Halk yanınıza girmek istiyorlar" dediler, o da izin verdi.

Bir kalabalık içeri girip: "Ey Mü'minlerin Emîri, yerine Halifelik için Osman'ı seç" dedikleri zaman: "Hem malı sever, hem cenneti sever" dedi. Onlar dışarı çıktıktan sonra, başka bir kalabalık içeri girip: "Ey Emir-ül Mü'minin, yerine Hazret-i Ali'yi halife göster, dedikleri zaman; "O sizi bir yola götürür ki, hak yol ancak O dur." dedi.

Oğlu Abdullah, babasının Hazret-i Ali'ye meylini anlayınca: "Ey Mü'minlerin Emîri, Hazret-i Ali'yi senin seçmende ne mâni var?" deyince; "Ey oğlum, biz bu yükü yaşarken yüklendik, öldükten sonra da mı taşıyalım?" dedi ve Kelime-i Şahadet getirerek, zikir ile meşgul oldu ve o gece irtihâl etti. Allah bol bol rahmet eylesin.

Halifelîği on sene altı ay ve birkaç gündür. Vefatı hicret senesi Zilhiccesinin son günleriydi.

Namazını Süheyb-i Rûmî Hazretleri kıldırды. Na'sını Hazret-i Peygamber'in sediri üstüne koyup, Hazret-i Ayşe'nin evine götürdüler. Vasiyeti üzere oğlu Hazret-i Abdullah; "Ey Ayşe, babam Ömer, Hücre-i Saadet'de defnolunmasına müsaadeni rica etti, iznin var mı? dedi. Hazret-i Ayşe de gözlerinin yaşlarını şâhid tutarak, izin verdi. Onun üzerine Hazret-i Ebûbekir'in yanına gömdüler, kabrine oğlu Abdurrahman ile beraber Hazret-i Osman ve Avf'in oğlu Abdurrahman ve Sa'd-ı Vakkas inmişlerdi. Allah hepsinden hoşnud olsun.

Borçlu olarak vefat ettiğinden, malı satılıp, borçları ödenmiştir.

HAZRET-İ ÖMER'İN ÇOCUKLARI

Cahiliyet devrinde evlendiği Zeyneb'den Abdullah ve Abdurrahman-ı Ekber adındaki oğulları ile, Hazret-i Peygamber'in zevcesi olan Hafsa, Melike adındaki zevcesinden de Abdullah adında oğlu doğmuştur.

İslâmdan sonra evlendiği Ümm-ü Hakîm'den Fâtıma adındaki kızı ve Cemile adındaki zevcesinden Âsım adındaki oğlu doğmuştur.

Sonra Hazret-i Ali'nin muhterem zevcesi Hazret-i Fâtıma'dan olan Ümm-ü Gülsüm'ü kırkbin dirhem mehir ile nikâh etmiş, ondan da Rukiye adında bir kız ile Zeyd adında bir oğlu olmuştur.

Fakihe adındaki cariyeden de Zeyneb adlı bir kız doğmuştur.

SONUÇ

Hazret-i Ömer'in yaptığı fetihler ve İslâm milletine yaptığı hizmetleri pek çoktur. Yukarıda etraflıca anlatılmıştır. Sözü geçer, vurursa acıtır, din işlerinde kimseyi dinlemez, aleyhinde konuşulanlara ehemmiyet vermez, bu hususta hiç bir şeyden sakınmaz ve hatır gözetmez, her halde ve her zamanda adaleti tutar, hiç bir zaman taraftarlık etme yoluna gitmezdi.

Akıllı, tedbirli, kanaatkâr, sabırlı, ibadeti sever, Allah'dan korkar, kıymet ve fazileti çok yüksek bir zâttı. — Allah ondan hoşnud olsun —

HİCRETİN YIRMİDÖRDÜNCÜ YILI VAK'ALARI

HAZRET-İ OSMAN'IN HALİFELİĞİ

Beşinci cüzde geçtiği gibi, yirmüçüncü hicret senesinin Zilhiccesinin son günlerinde, Mugîre'nin kölesi Ebû Lü'lü, hançerle Hazret-i Ömer'i yaraladıktan sonra, Hazret-i Ömer, hayatından ümidini kesince, yerine bir Halife seçilmesini, Danışma Meclisi'ne havale etmişti. Onları bir yere toplamasını da Esved'in oğlu Miktad'a emretmişti.

Ensârdan Ebû Tâlha'dan da, Danışma Meclisi'nden birini seçmeleri için Ensârdan elli kişiyi toplayarak, Danışma Meclisi'ne gitmesini istemişti.

Bundan anlaşılıyor ki, memleketin idaresini Ebû Talha'ya, imam olarak namaz kıldırmayı da Süheyb-i Rûmî'ye havale etmesinden, muvakkaten Halife kaymakamlığına izin vermiş gibiydi.

Danışma Meclisi, cennetle müjdelenen altı kişiden yani Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd-i Vakkas, Avf'in oğlu Abdurrahman ile Ömer'in oğlu Abdullah'dan ibaretti.

Ancak Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah'ın halifelîğe seçilmemesi şarttı. O yalnız rey vermeye memurdu ve halifelîğe ancak altı zâttan biri seçilecekti.

Talha, Medine'de olmadığından, üç gün onun gelmesi beklenecek, gelmediği takdirde onlardan birinin seçilmesi, Hazret-i Ömer'in vasiyeti idi.

Talha'nın verilecek kararı razı olacağına Sa'd-ı Vakkas kefil olmuştu. Bu fuzulî vekillik ile, onun reyini de taşımaktaydı.

Fakat Ömer-i Faruk gibi bütün âlemi titreten kıymeti yüksek bir zâtın yerini kim tutacak diye herkes büyük düşüncede idi.

Hazret-i Ömer, defnolunduktan sonra, Esved'in oğlu Miktad, Tâlha'dan başka bütün danışılacak Es-hâbı toplayarak, bir eve koydu ve yanlarına dışarıdan kimse girmemek için evin kapısında durdu.

Süheyb-i Rûmî de beş vakitte cemaate imam olarak namaz kıldırıyor ve Danışma Meclisi'nin işlerine bakıyordu.

Mısır valisi olan Âs'm oğlu Amr ile, Kûfe valisi olan Şu'be'nin oğlu Mugîre, o zaman Medine'de bulundukları için onlar da gidip, Şûra Kapısı'nda durdular.

Onların bu hususta bir vazifesi olmadığı için, Sa'd Hazretleri: "Sonradan biz de danışmada vardık demek için mi burada duruyorsunuz?" diye onlara taş attı ve ikisini de oradan uzaklaştırdı.

Onlar da üst perdeden cevap verip, münakaşaya başlayınca, arada söz çoğaldı ve ilk ağızda Kureys'in büyükleri arasında ayrılık ve soğukluk başladı.

Halbuki Medine-i Münevvere ahali olsun, dışarıdan gelip de o zaman orada bulunan Arabın ileri gelenleri ve asker kumandanları olsun, herkes, şûranın vereceği kararı bekliyorlardı..

Öyle mühim bir mesele üstünde herkesin kulağı kırıste iken, böyle üst perdeden sözlerin konuşulması ve ahenksiz sözlerin çıkması işe zarar verebilirdi ve ihtiyata da uygun değildi.

Ebû Talha, danışmada bulunan Eshâba döne-
rek: "Ömer'in canını alan Allah hakkı için size Ö-
mer'in verdiği üç günden fazla mühlet veremem.
Ne yapacaksınız bu müddet içinde yapınız." deyip,
üzerlerine kapıyı kapadı.

Önce Avf'ın oğlu Abdurrahman Hazretleri bir
hutbe ile söze başladı ve fikir ihtilâfından sakınıl-
masına dair sözler söyledi ve arkadaşlarını birliğe
çağırdı.

Doğrusu da umûmi efkârın böyle heyecan içinde
bulunduğu bir sırada en ziyade sakınacağı şey, Müs-
lümanlar arasına ayrılık düşmek düşüncesi idi.

Hazret-i Abdurrahman'ın bu nasihati üzerine,
Hazret-i Osman ve Avvam'ın oğlu Zübeyr, birer hutbe
okuduktan sonra, bütün kalbleri ile onun sözüne uy-
duklarını beyan ettiler.

Sonra Sa'd-ı Vakkas da bir hutbe okuyarak,
hem kendisinin bu çağrıya uyduğunu, vekili olduğu
Talha'nın da, buna razı olacağı hakkında söz verdiğini
söyledikten sonra: "Ey Abdurrahman, iş sendedir.
Hemen sen işe hulûs ile yapış ve hayır isteyerek ça-
lış" dedi.

En sonra Hazret-i Ali, söze girişti: "O Allah'a
hamdolsun ki, bizim içimizden Muhammed'i bize
Peygamber gönderdi. Şimdi biz Peygamber evinde-
niz. Aklın ve hikmetin madeniyiz. Yer yüzündekile-
rin emanyız. İhtiyaç sahiblerinin baş vuracakları ye-
riz. Bizim bir hakkımız vardır, verilirse alırız. Veril-
mezse, Allah'ın toprağı geniştir. Develerin sırtlarına
bineriz, eğer Rasûl-i Ekrem bizim için bir söz söyle-
diyse, onun söylediğini yapardık ve bize bir söz söylen-
miş olsaydı, onu yerine getirmek için ölünceye kadar

savaşırdık. Hakka çağırmaya ve akrabaya saygıya benden evvel koşacak kimse yoktur. Kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Sözümü dinleyiniz, söylediklerimi belleyiniz. Şu meclisten sonra bu iş için korkarım ki, kılıçlar meydana çıkıp, sözlere hıyanet edildiğini görürsünüz. Siz bir cemaat olursunuz, bazıları da sapıkların ve cahil fırkanın öncüsü olurlar. Bana göre hava hoştur." dedi.

Hazret-i Ali'nin düşüncesi doğru idi, bir müddet sonra meydana gelen vak'alar, onun tamamiyle doğrulamıştır.

İslâm ictihadı, Araplar arasında öteden beri gelen cahiliye gayretini ortadan kaldırmış ise de, Hazret-i Peygamber zamanından itibaren günler geçtikçe, seneler arttıkça, kavmiyet gayretli uç göstermeye başlamıştır.

Hâşimiler, evvel, âhir Halifeliğe Hazret-i Ali'yi, Emeviler ise, Hazret-i Osman'ı seçmek istiyorlar, öteki Kureyş kabileleri ise, hilâfet bir kere Hâşimilere geçerse, onların arasında dolaşır durur, başka kabilelere geçmez diye düşünüyorlardı.

Hazret-i Ali, âlim, fâdıl, Hak yolunda, anlayışlı bir zât olup, kendisini İslâmın şeref ve şânının artmasından başka bir düşüncesi olmaz ise de, Hâşimilerin ve başka Eshâbın arzularını geri çevirmezdi.

Hazret-i Osman da ilk Müslümanlardan, yumuşak huylu, halim-selim, mahçup ve herkes tarafından sevilen, güzel huylu bir zât olduğu için, kendi kabilesi olan Emevilerin arzusuna karşı gelemezdi.

Asıl maksat ise, Müslümanlar arasında bir ayrılık olmadan, herkesin kabul edebileceği bir Halife bul-

maktı. Şûradaki Eshâbın da fikrîlerinin toplandığı yer, hep bu merkezdeydi.

İşte bundan dolayı Hazret-i Abdurrahman İbn-i Avf tekrar söze başlayıp: "Hanginiz Halifeliği içinizden daha lâayık olana vermek üzere kendisinden o sıfatı çıkartır atar?" diye sordu.

Bu soruya cevap veren olmadığından, Abdurrahman: "İşte ben kendimi Halifelikten çıkarıyorum" dedi.

Önce Hazret-i Osman, sonra diğerkleri bunu kabul etmiş ise de, Hazret-i Ali sükût edince, Abdurrahman ona: "Sen ne dersin Ey Ebû'l Hasan?" diye sordu. Hazret-i Ali: "Hakkı tercih edeceğine ve akrabayı tercih etmeyeceğine ve milletin hayrını aramakta kusur eylemeyeceğine beni inandırarak, bana söz ver, o zaman ben de razı olurum" diye cevap verdi.

Abdurrahman: "Siz benim seçeceğime razı olacağınıza ve bana karşı gelen olursa, onun aleyhine benimle beraber birleşeceğinize bana söz veriniz, ben de akrabalığı, yakınlığı için tercih etmeyeceğime ve Müslümanların hayrından başka bir şey düşünmeyeceğime Allah'a söz vererek, sizi temin ederim" dedi ve bu suretle karşılıklı teminat verilmiş oldu. Abdurrahman'ın zevcesi ve Muayt'ın oğlu Uybe'nin kızı Ümm-ü Gülsüm, Osman'ın ana bir kız kardeşi olup, bu yakınlık insanoğlu olmak dolayısıyla Abdurrahman'ın zihnini Osman tarafına doğru döndürür gibi bir fikir hatıra gelmiş ise de, verdiği teminat, bu düşünceyi ortadan kaldırmıştır.

Çünkü, danışma kurulundaki Eshâb, Müslümanların en mümtaz kişisi olup, her cihetle emniyet edi-

lır, sözlerine inanılır ve verdikleri sözün dışında hareket etmek ihtimâlleri olmayan kimselerdi.

Bu suretle anlaşma yapıldıktan sonra, Hazret-i Abdurrahman, Hazret-i Ali'nin yanına gelip; "Sen Rasûl-i Ekrem'e yakınsın ve İslâma girişinde önceliğin ve iyi eserlerinle mevcudların içinde Halifelige en çok hakkı olan benim dersiri, zaten liyakatin ve ehliyetin herkes tarafından bilinir, farzedelim ki, burada bulunmaşan ve bu iş senden başkasına verilmesi lâzım gelse, bu cemaatin içinde hangisini daha lâıyk görürsün?" deyince, Hazret-i Ali: "Osman'ı" dedi.

Sonra Abdurrahman, Hazret-i Osman ile yalnız başına görüşüp; "Sen, Abd-i Menâfoğullarından bir şeyhim ve Rasûl-i Ekrem'in damadı ile onun amcazâdelerinden önce İslâm olanlarındanım. Herkes tarafından bilinen faziletlerim var, bu Halifelik işi benden başka kim için düşünülebilir, dersin, lâkin sen burada olmasan, bu Danışma Meclisinin içinde bu işe hangisini lâıyk görürsün." deyince, o da: Ali'yi" dedi.

Hâsılı Hilâfet, Hazret-i Ali, Hazret-i Osman arasında kaldı.

Hazret-i Ömer de, yukarıda geçtiği gibi, Danışma Meclisine vasiyette bulunduğu sırada: "Zannımca bunlardan biri seçilir" diyerek, ikisine işaret etmiş ve: "Osman'da yumuşaklık vardır, Ali, mizaha meyilidir ve halkı doğru yola sevk etmek, ona lâıyktır." demişti.

Hazret-i Abdurrahman hakem olmuş ve bu suretle işi eline almış olduğundan, halkın fikrini anlamak için çıkıp, dolaştı. Eshâbı ve Medine'de bulunan askeri

kumandanları ve Arabın eşrafını bularak, görüşti ve onlarla konuştu.

Üç gün bitip, dördüncü günü mutlaka Halife seçilmesi kararlaştırılmış olduğundan, o günün gecesi Abdurrahman, danışma'nın yapıldığı eve gelip, Hazret-i Zübeyr ile Sa'd-ı Vakkas'ı çağırdı ve önce Zübeyr'in fikrini sordu. O da: "Ben Ali'yi uygun bulurum" diye cevap verdi.

Sonra Vakkas'ın oğlu Sa'd'e dönerek: "Sen fikrini bana bırak" dedi. O da: "Eğer kendini bu işe seçecek isen pekâlâ, eğer Osman için düşünüyorsan, bence Ali evlâdır, sen kendine biat et de, bizi sıkıntıdan kurtar" dedi.

Bunun üzerine Hazret-i Abdurrahman: "Ben seçici olarak kendimi Halifelikten azlettim. Etmemiş olsam bile, Halifelîği kabul etmezdim. Ebûbekir ve Ömer'den sonra her kim Halife olsa halk ondan memnun kalmaz" dedi. Sonra Hazret-i Ali'yi isteyip, onunla uzun uzadıya gizlice konuştuktan sonra, Hazret-i Osman ile görüşmek istedi. Onunla da sabah namazına kadar gizlice görüşti. İkisiyle de ne konuştuğu meydana çıkmadı.

Sabah namazı kılındıktan sonra, Abdurrahman, şûra'ya giren Eshâbı topladı ve Muhacirleri ve Ensârın en yaşlısı, tanınmış fâdıl ve âlimleriyle Medine'de bulunan asker kumandanları davet etti. Hepsi toplandı, mescid ağzına kadar doldu. Abdurrahman, onlardan fikir sordu.

Yâsir'in oğlu Ammâr "Eğer Müslümanların ihtilâfa düşmemesini istiyorsan, Ali'ye biat eyle" dedi. Esved'in oğlu Miktad da onu tasdik etti.

Öte taraftan Hazret-i Osman'ın süt kardeşi olan Ebû Serhin torunu ve Sa'd'ın oğlu Abdullah: "Eğer Kureys'in ihtilâfa düşmemesini istersen, Osman'a biat eyle" dedi. Ebû Rebia'nın oğlu Abdullah da onu tasdik etti.

Yâsir'in oğlu Ammâr, Ebû Serhin oğlu Abdullah'ı azarladı. O da ona acı sözler söyledi. Orada bulunanların bir kısmı Ali'yi, bir kısmı da Osman'ı tuttular ve arada münakaşaya başladılar ve birbirlerine dil uzattılar.

Arada söz çoğaldı. Fitne görüntüleri başladı. Sa'd-ı Vakkas: "Ey Abdurrahman, fesat, fitne çıkmadan bir karar ver işi bitir" dedi.

Hazret-i Abdurrahman: "Ey cemaat, susunuz, durunuz. Başınıza bir iş çıkarmayınız. Ben düşündüm, taşındım, lâzım gelenlerle danıştım" dedi.

Hemen Hazret-i Ali'yi yanına çağırdı ve ona: "Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünneti ve ondan sonra gelen iki halifesinin tuttuğu yolda iş yapacağına Allah adına söz ver" deyince, Hazret-i Ali: "Umarım ki, bilgim ve kudretim yettiği kadar onlarla hareket ederim" dedi. Abdurrahman iki kere daha bu soruyu sordu, Hazret-i Ali yine öyle cevap verdi.

Hazret-i Ali'nin cevabı doğru ve akıl ve hikmete uygun ise de, vakit, dar ve zaman naziktir. Öyle kayd-ı şart ile bağlamaya ve beklemeye müsait değildir.

Bunun üzerine Abdurrahman, Hazret-i Osman'ı çağırıp, ona da üç kere Hazret-i Ali'ye söylediklerini tekrar edince, Hazret-i Osman, hiç düşünmeden: "Evet öyle hareket ederim" demesi üzerine, Abdurrahman Hazretleri elini Hazret-i Osman'ın eli üze-

rine koyarak ve başını yukarı kaldırarak: “Yârabbi şahid ol, boynumdaki emâneti Osman’ın boynuna koydum” diyerek, biat edince, herkes de biat eyledi.

Sonra Hazret-i Talha geldi, Hazret-i Osman’ın yanına girdi, Hazret-i Osman ona: “Sen muhayyer-sin, istersen biat et, istemezsen seçimi yenileriz” deyince, Talha: “Herkes sana biat etti mi?” diye sordu. “Evet” demesiyle Talha: “Ben de razıyım, halkın ittifak ettiğine karşı koymam” diyerek, biat etti.

İLÂVE

Tâbiînin büyüklerinden olan Ebû Vâil’den rivayet olunmuştur. Demiş ki: “Abdurrahman’dan sordum. Ali’yi ne noktadan bırakıp da Osman’a biat ettiniz” dedim. Dedi ki: “Benim suçum yok. Ben Ali’ye biat etmeyi kararlaştırdım. İlk olarak ona dönüp, Peygamber’in sünneti ve Ebûbekir ile Ömer’in gittiği yolu tutacağına dair söz istedim. O; Kudretim derecesinde diye orta yere bir kayıt koydu, tekrar sordum, yine öyle cevap verdi. Osman’a teklif edince, kayıtsız şartsız kabul etti.”

HAZRET-İ OSMANIN HALİFELİĞİ ZAMANINA AİT VAK’ALAR

Ebû Lü’lü hançerle Hazret-i Ömer’i yaraladıktan sonra, tutulunca kendisini o hançer ile vurup, öldürmüş, bir rivâyette de Hazret-i Ömer’in oğlu Ubeydullah, iki arkadaş ile onu öldürmüştür. Vak’a şöyle geçmiştir:

O zaman Medine-i Münevvere'de bulunan Acemler birbirleriyle düşüp kalkarlardı ve yukarıda geçtiği gibi Acem Hükümdarlarından olup, Medine'ye gelen ve Hazret-i Ömer tarafından kendisine yıllık ikibin dirhem maaş tahsis edilen meşhur Hürmüzân da Medine'de oturuyordu. Ebû Lü'lü ve Hire ahalisinden Cefne adındaki Hristiyan, Hürmüzân ile konuşurlarken, Hürmüzân, Ebû Lü'lü'nün hançerini eline alıp, bir müddet baktıktan sonra geri verdiği sırada, Ebû-bekir'in oğlu Abdurrahman, içeri girince hançer yere düşmüş, ertesi günü Ebû Lü'lü c hançerle Hazret-i Ömer'i yaralayınca, Abdurrahman bu gördüğünü Ubeydullah'a söylemiş, o da bu hadisenin üçü arasında kararlaştırılmış bir cinâyet olduğunu sanarak, gidip Hürmüzân'ı ve arkadaşlarını öldürmüş, fakat öyle bir şüphe üzerine adam öldürmenin şeriatte kısâs lâzım geliyordu. Aşere-i Mübeşşere'den Vakkas'ın oğlu Sa'd, Ubeydullah ile karşılaşınca, onu tutup Eshâb ile mescidde oturan Hazret-i Osman'ın huzuruna götürdü, Hazret-i Osman onların fikrini sordu. Hazret-i Ali, Ubeydullah'ın kısas olarak öldürülmesi fikrinde bulundu.

Amr-ı Âs ise; "Dün Ömer, bugün de oğlunun öldürülmesi olamaz" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Osman: "Ben de Halife olarak kısası diyete çevirdim, diyetleri ne ise kendi malımdan veririm" diye Ubeydullah'ı salıverdi.

İşte bu vak'a da, Eshâb arasında fikir ve içti-had bakımından meydana gelen ihtilâflardan biridir. Fakat Hürmüzân gibi meşhur bir adamın böyle zulmen öldürülmesi, halk nazarında pek çirkin görünmüştür, hattâ Lebid-i Ensârî'nin oğlu Ziyad, Ubey-

đullah'ın haksız adam öldürdüğüne dair şiirler söyleyip, yüzüne karşı okurdu.

Ubeydullah'ın şikâyeti üzerine Hazret-i Osman, Ziyâd'ı çağırıp, kendisini bu hareketten men edince, Ubeydullah'ın affının bir hata olduğuna dair şiirler söylemiştir. Hâsılı Ubeydullah, kısıstan kurtulmuş ise de, halkın dilinden kurtulamayıp, rahat bir kalb ile yaşayamıyordu. Nihayet Hazret-i Ali Halife olunca, kısas korkusu ile Şam valisi Muaviye'nin yanına kaçmış, sonra Siffiyn muharebesinde ölmüştü.

İşte Hazret-i Osman, Halifelige seçilmesinin başlangıcında böyle garip bir vak'a ile işe başlamıştır. Sonra hutbe okumak için minbere çıktı, fakat sıkıldı, nutku tutuldu: "Her şeyin başlangıcı güçtür. Yaşarsam size yolu ile hutbe okurum" deyip, minberden indi.

Hazret-i Ömer'in vasiyetlerine uyarak, bütün memurları yerinde bıraktı ve Şûbe'nin oğlu Mugîre'yi Kûfe valiliğinden azlederek, Vakkas'ın oğlu Sa'd'ı Kûfe valisi tayin etti.

Kisrâ'nın bileziklerini takmış olan Suraka ile, Bedir harbinde bulunan Ka'b-ı Ensârî'nin oğlu Abdullah bu sene vefat ettiler. — Allah onlardan razı olsun —

HİCRETİN YIRMİBEŞİNCİ YILI VAK'ALARI

Bu sene Kostantaniye'den Manuel adındaki general, ordusu ile denizden İskenderiye sahiline geldi. İskenderiye'de bulunan Rumlar onlara katıldı.

Muvakkids ise, sözünde durarak, onları şehre sokmadı. Bunun üzerine Manuel, ordusu ile Mısır'a doğru yürüdü. Amr-ı Âs da, Mısır'dan çıktı. İki ordu karşılaşınca, şiddetli bir muharebe oldu Nihayet Rumlar bozuldu, İslâm askerleri onları İskenderiye'ye kadar kovaladı, birçok Rum askeri ve kumandan Manuel de öldü.

Yine bu sene Rey ahalisinin anlaşmayı bozduğu işitilince, Sa'd-ı Vakkas hemen asker göndererek, o karışıklığı düzeltmiş ve Deylem'de muharebe etmiştir. Fakat çok geçmeden kendisi azledilmiştir.

Sa'd-ı Vakkas, Beyt-ül Mâl memuru olan Abdullah'a müracaatla, Beytül Mâl'den bir miktar para ödünç almıştı. Zamanında veremediğinden, Mes'ud'un oğlu Abdullah, onu sıkıştırdı ve Sa'd Hazretleri biraz mühlet vermesini istediye de vermedi. Bundan dolayı Sa'd ile İbn-i Mes'ûd arasında çıkan anlaşmazlık, Kûfe halkına da geçerek, iki fırka oldular. Bir taraf borcun geri bırakılmasını, bir taraf da hemen alınması hususunda fikirlerini açıkladılar, İslâm memleketlerinde ilk önce ahali arasında meydana çıkan tefrika budur ve ayrılığa yer olan şehir de Kûfe'dir. (Irak ehli şikak ehli) sözü buradan kalmıştır.

Halife Hazret-i Osman, işi öğrenince, ikisine de kızdı ve Hazret-i Sa'd'ı azlederek, Ebû Muayt zâde Ukbe'nin oğlu ve kendisinin ana bir kardeşi olan Velid'i Kûfe valisi yaptı.

Velid ise, hiddetli ve şiddetli bir adamdı. Menedilmiş bazı şeyleri de yaptığı söylenirdi. Cennetle müjdelenen on'dan biri olan Sa'd-ı Vakkas gibi bir zâtın yerine tayin edilmesi, halk nazarında çirkin

görüldü. Onun böyle büyük memuriyetlerde kullanılması, Hazret-i Ömer'in nasihatine uygun değildi.

Velid Kûfe'ye gelince, Sa'd Hazretleri ona: "Sen mi bizden sonra akıllı oldun? Yoksa biz mi senden sonra ahmak olduk?" deyince, Velid ona cevap olarak: "Telâşlanıp kederlenme Ey İshak'ın babası, bunların hiç biri değil. Fakat bu bir mülktür ki, onu biri sabahleyin, diğeri akşam yemeği yapar" deyince, Sa'd de: "Görüyorum ki siz memuriyetleri mülk etmişsiniz" dedi.

Eshâb, memuriyetleri bir ibadet diye kabul ederlerdi. Bu sıralarda meydana çıkanlar, husûsiyle Emevîler, mevkilere ve memuriyetleri âdeta yemeklik edindiler ve çiftlik haline koydular. Fakat Kûfe'lilerin ahlâkı bozuk olduğundan, Velid'den hoşlandılar ve uzun zaman onunla hoş geçindiler.

Hazret-i Osman bundan sonra Azerbaycan valisi olan Ferkad'in oğlu Utbe'yi de azletti. Fakat Azerbaycan halkı isyân edince, Velid, etraftan birçok asker topladı ve fırkaya kudretli kumandanlar tayin etti. İçlerinde kadri yüksek kimseler vardı. Hattâ Medâin askerinin kumandanı olan Yaman'ın oğlu Huzeyfe Hazretleri de vardı.

Velid, Şebîl'in oğlu Abdullah'ı ordu öncülüğüne tayin ederek, Azerbaycan üzerine gitti ve birçok yerleri yağma edip, Azerbaycan ahalisini sindirdi. Sonra etrafa birlikler dağıttı ve onikibin asker ile Bâhili Rebia'nın oğlu Selman'ı Ermenistan üzerine yürüttü.

Hazret-i Osman'ın emri ile Muaviye de Mesleme'nin oğlu Habib'i Şam askeri ile yardıma göndermiş olduğundan, Ermenistan'da Şam askeri ile Irak askeri birlikte muharebe ettiler.

Şamlılar ile Iraklılar arasında Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinin okunması hususunda ayrılık oldu. Herkes kendi okuyuşunun doğruluğunu dava ederek, aralarında kavga çıktı, az kaldı umûmi bir fitneye sebep oluyordu.

Bu muharebede çok ganimet malı alınıp, Velid muzaffer olarak Kûfe'ye döndü.

Sonradan büyük bir Rum ordusu Sivas ve Malatya taraflarına doğru yürüdüğünden, Şam ordusuna yardım için Rabia'nın oğlu Selman, bir fırka Irak askeri ile Rum kıtasına gönderilmişti.

Selman, Şam askerleri ile birleşip, Rum ülkesine girince, pek çok yerleri yağma etmişler ve pek çok ganimet malı elde etmişler ve birçok kaleci fethetmişlerdir.

Sonra Muaviye, Rum memleketlerine giderek, Amuriye'ye kadar yürümüş ve yolda Antakya ile Tarsus arasındaki birçok boş kalelere dönüş yolunu emniyete almak için bir miktar asker bırakmıştı. Gidip, geldikten sonra, tekrar Rum memleketlerine asker gönderince, o kaleleri yıktırmıştır.

Muaviye'nin oğlu adı batası mâhud Yezid, hicretin yirmibeşinci senesinde dünyaya gelmiştir.

AFRİKA VAK'ALARI

Sa'd İbn-i Ebi Serh'in oğlu Abdullah, Mekke'nin fethinde kanı heder kılınmışken Hazret-i Osman'ın süt kardeşi olduğu için onun şefâati ile affedilmiştir. Bu sırada Mısır kumandanı olan Amr-ı Âs'ın maiyetindeki askerlerdendi.

Hazret-i Osman, o sene Abdullah'ın bir fırka ile Afrika tarafına gönderilmesini Amr-ı Âs'a bildirdi ve Nâfi'in oğlu Abdullah ile Hâris zâde Nâfi'in oğlu Abdullah'ı bir miktar asker ile onun maiyetine gönderdi.

Sa'd'ın oğlu Abdullah, maiyetindeki onbın kadar seçkin asker ile birlikte ve içlerinde kahraman nice zâtlar bulunduğu halde, Mısır'dan çıkıp, Afrika diyarına gitti. Fakat Afrika'da kalabalık çok olduğundan, pek ziyade içperlere dalmaya cesâret edemedi ve bir miktar mal üzerine uzlaşma yaparak, döndü.

YIRMİALTINCI HİCRET YILI VAK'ALARI

Bu sene Hazret-i Osman, birçok ev satın alıp yıkarak, Mescid-i Haram'ı genişletti. Mısır'ın Mal Müdürlüğü, Amr-ı Âs'ta iken, valilikten maliye işlerini ayırıp yukarıda adı geçen Sa'd'ın oğlu Abdullah Ebû Serh'a vermişti. Abdullah "maliye işlerini bozuyor," diye Amr-ı Âs'tan, o da "askerî işleri bozuyor" diye Abdullah'tan şikâyet etmekte idiler. Bunun üzerine Hazret-i Osman, Amr-ı Âs'ı azlederek, Mısır'ın askerî işlerini de Abdullah'a verdi, yine askerlikte maliyeyi birleştirdi. Amr-ı Âs Mısır'ın fâtihi olduğundan dolayı bu azilden gücendi ve Medine'ye gelip Hazret-i Osman'ın tayinlerine itiraz edenler arasına girdi.

Yukarıda geçtiği gibi Amr-ı Âs'ın Nevbe üzerine göndermiş olduğu asker yaralanarak dönmüş olduğundan, o vakitten beri iki taraf arasında çatış-

malar oluyordu. Bu kavmin şiddeti çok fakat alacak şeyleri yoktu. Vali olan Sa'd'ın oğlu Abdullah, Nevbe'lilerin isteği üzerine uzlaşma yaptı. Her sene verecekleri üçbin köle ve cariye karşılığı, bunlarını kıymetlerini tutacak olan, yiyecek almaları şartıyla anlaştılar.

Abdullah büyük bir ordu ile, Afrika'da muharebeye gitmek üzere, Hazret-i Osman'dan izin ve yardım istedi.

Hazret-i Osman da, ona yardım için, Medine'den birçok asker gönderdi ve içlerinde, Hazret-i Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin ile Abbas'ın oğlu Abdullah ve Ömer'in oğlu Abdullah ve Amr-ı Âs'ın oğlu Abdullah, Cafer-i Tayyar'ın oğlu Abdullah, Zübeyr'in oğlu Abdullah (R. A.) gibi Eshâbın büyüklerinden bir cemâat de vardı.

Kumandan Sa'd'ın oğlu Abdullah, böyle mükemmel bir ordu ile Mısır'dan çıkıp Berka'ya gitti. Orada bulunan Nafiin oğlu Akabe de askeriyle beraber ona katıldı.

Abdullah, oradan Trablusgarb'a yönelerek, o tarafta bulunan Rumları vurup, oraları yağma ve talan etti. Sonra Afrika'ya gitti ve her tarafa birlikler dağıttı.

O vakit, bu taraflar Kostantiniyye Kayserliğine bağlıydı. Valisi Circir adında bir kumandandı. Trablus'tan Tanca'ya kadar olan şehirleri idare ederdi. Hükûmet merkezi, Subeytila idi.

Circir yüzyirmibin asker toplayarak Subeytila'ya bir günlük arası olan bir yerde İslâm ordusu ile karşılaştı. İki taraf ordularını dizip harbe başladılar.

Her iki taraf sebatla çarpışıyorlardı. Bundan dolayı muharebe çok şiddetli ve uzun oldu.

Hazret-i Osman uzun zaman İslâm ordusundan haber alamadığı için, Zübeyir'in oğlu Abdurrahman kumandasında bir miktar asker gönderdi. Abdurrahman hızlı bir yürüyüşle az zamanda oraya vardı ve iki tarafı muharebe halindeyken buldu ve hemen harbe katıldı. Bu hal Circir'e ümitsizlik verdi. Abdurrahman oraya varınca, kumandan olan Sa'd'ın oğlu Abdullah'ı aradı başkumandan nerede diye sordu.

Meğerse Circir ordu içine tellâl çıkararak, "Her kim başkumandan Abdullah'ı öldürürse, kendisine yüzbin altın verilecek ve Circir'in kızıyla evlendirilecek" diye ilân etmişti. Bundan dolayı Abdullah korkarak saklanmıştı. Abdurrahman bunu işitince, başkumandan'ın yanına gitti ve ona, "Sen de, her kim Circir'i öldürürse, ona yüzbin altın verilecek ve Circir'in kızı ile evlendirilecek ve onun yerine vali yapılacak" diye ilân ettir dedi. Başkumandan da, bunu kabul ederek dediğini yaptı.

Bunun üzerine Circir de Abdullah gibi, korkup saklandı. Harp uzuyordu. İki taraf askerleri her gün yoruluncaya kadar çarpışıp ordugâhlarına dönüyorlardı.

Bir gün Zübeyir'in oğlu Abdullah, İslâm askerlerinden seçkin bir fırka süvari ayırıp onları harbe sokmayarak, onları çadırlarda hazır bir halde tuttu.

Her iki taraf, o gün sabahdan öğleye kadar çarpışıp yorgun bir halde, ordugâhlarına döndükleri zaman, Zübeyir'in oğlu Abdullah, o dinç askerlerle Rumların üzerine çok şiddetli bir hücumda bulundu.

Rumlar ise, yorgun olduklarından karşı koyamadılar, darmadağın oldular, ve pek çok kırıldılar.

O sırada, Zübeyir'in oğlu Abdullah, Circir'le karşılaşp onu öldürdü ve bahse konan kızını da esir etti. Bu suretle muharebe sona erdi.

Sonra başkumandan Abdullah, ordu ile Subeytî'ya gitti ve burayı kuşatarak şehri fethetti. Birçok da ganimet malı aldı.

Ganimetlerin beşte biri çıkarıldıktan sonra geri kalanını askere dağıttı. Ordu altmışbin kişiydi. Süvarilere üçerbin, piyadelere de biner altın düştü.

Sonra başkumandan Abdullah tarafından, her tarafa birlikler çıkarıldı ve pek çok yerler yağma ettirildi.

O tarafta bulunan ahali Ecem kalesine sığındıklarından, oraya asker gönderildi. Kaledelikler eman istedikleri için, eman verilerek kale teslim alındı.

Bunun üstüne, Afrika ahali de ikibuçuk milyon altın vererek, uzlaşmaya mecbur oldu.

Başkumandan Abdullah bu fetihleri Halifeye müjdelemek üzere, Zübeyir'in oğlu Abdurrahman'ı Medine'ye ganimet mallarıyla birlikte gönderdi.

Beyt-ül mal hakkı olan, Afrika ganimetlerinin beşte biri Medine'ye gelince, hayvan ve esir eşyanın bölünmesinde güçlük görüldüğünden toptan satışa çıkarıldı ve Hazret-i Osman'ın kâtibi ve amcazadesi olan Hakem'in oğlu Mervan'ın üzerinde kaldı. Değeri çok fazla tuttuğundan, bu para Mervan'dan alınamadı. Kıymet daha aşağı düştüğü için, halk arasında dedikodu oldu.

Bundan başka Rasûl-i Ekrem'in evkafından olan Fedek arazisini, Hazret-i Osman hükûmete ait mal-

lardan sayarak mukataa ile Mervan'a vermişti. Bu da halkı, Hazret-i Osman aleyhine kızdırmış oldu.

Bu arazi, Mervan'dan sonra evlâdına kalmıştı. Emevî Halifelerinden, Abdülaziz'in oğlu Ömer (R. A.) o araziyi, Mervan'ın çocuklarının ellerinden alıp eski haline getirmiştir.

Bir de, Hazret-i Osman'ın amcası ve Mervan'ın babası olan Ebû'l As'ın oğlu Hakem ki, devlet sırlarını açığa vurduğu için Rasûl-i Ekrem onu, Rebeze köyüne sürmüştü. Affedilmesi için Ebûbekir ve Ömer'den rica edildiği zaman, serbest bırakılması için izin vermeye cesaret edememişlerdi. Hazret-i Osman, onu af ederek Medine'ye getirdi ve "Rasûl-i Ekrem onun serbest bırakılmasını bana va'd etmişlerdi, fakat bugüne kadar onu yapmaya vakit olmadı" diye öziir diledi.

Öyle bir va'd bulunmasa bile, işe uygun gördüğü için, Halife bir sürgünü serbest bırakabilir. Fakat halk arasında söylentiler olmuş, bu da kendisi hakkında yapılan şikâyetlerden birini teşkil etmişti.

ENDÜLÜS MUHAREBESİ

Afrika'nın fethinden sonra, Hazret-i Osman, Endülüs muharebesine Nafi' Hasin'in oğlu Abdullah ile Nafi' Abd-ül Kays'ın oğlu Abdullah'ı memur etti ve onlara katılmak üzere, halkı teşvik için yazdığı emirnamede Kostantiniyye Endülüs tarafından fet-holunur cümlesi yazılıydı.

Bu iki Abdullah, Berberî askerlerini de birlikte alarak denizden Endülüs'e geçip, büyük zaferler ve fetihler elde etmişlerdir.

Yeni kurulan İslâm devleti, ilk zamanlarında iki büyük devletle muharebeye girdi. Bunlardan biri İran Şahı'dır ki, az vakit içinde ülkesi ve başşehri fethedildi. İkincisi Şark İmparatorluğu, yani Kostantiniyye (İstanbul) Kayserliğidir ki, ona bağlı olan Suriye ve Mısır kıtaları fethedildi. Suriye ülkesi, Anadolu cihetinde ve Mısır ülkesi de, Afrika cihetinde olmak üzere genişlemekteydi. Asıl maksat bu şark İmparatorluğunun baş şehri olan Kostantiniyye'yi fethetmektir. Buranın alınacağına dair bir Hadis-i Şerif de rivayet olunduğundan, Müslümanların nazarları Suriye tarafına dönmüştü.

Halbuki İslâm ordusu, Afrika'ya doğru ilerlemekte olduğundan, Hazret-i Osman mücahit askerleri teşvik için gönderdiği emirnamede yukarıda yazılı olan "Kostantiniyye Endülüs tarafından fetholunur" cümlesini ilâve etmişti. Her ne kadar Endülüs kıtası feth olunsa bile, oradan kara yoluyla Avrupa'yı yarıp geçerek, İstanbul'a kadar gelmek pek zordu. Fakat bu iki Nafi' oğlu iki Abdullah kumandasındaki asker Endülüs yakasına geçip, birçok ganimet malı almışlardır.

YİRMİYEDİNCİ VE YİRMİSEKİZİNCİ HİCRET YILI VAK'ALARI

Hazret-i Osman, Afrika valiliğini Abd-ül Kays'ın torunu Abdullah'ın oğlu Nafia'a vermişti. Başkumandan Sa'd'ın oğlu Abdullah da Mısır'a döndü. Mısır'dan o tarafa gidip gelmesi, bir sene üç ay sürmüştü.

İran'da bulunan İstahr taraflarında çıkan isyan ve karışıklık bu sıralarda As'ın oğlu Osman tarafından bastırılmıştır.

KIBRIS'IN FETHİ

Şam vali ve Kumandanı olan Ebû Süfyan'ın oğlu Yezîd, vefat ettiği için, makamı kendisinin kardeşi ve Ürdün emiri olan Muaviye'ye memuriyetine ilâve olarak verilmişti.

Sonra Hazret-i Osman'ın Halifeliği zamanında, Humus ve Kinnesrin sancakları kumandanı olan Said-i Ensâri'nin oğlu Umeyr hasta olduğu için istifa etmekle Hazret-i Osman, bu iki sancağı da Muaviye'ye vermişti. Aradan çok geçmeden Filistin Emiri Ebû Alkame'nin oğlu Abdurrahman vefat edince, Hazret-i Osman, Filistin'i de Muaviye'nin idaresine verince bütün Suriye sancakları Muaviye'nin emrinde toplanmış oldu ve memuriyet dairesi pekçok genişledi.

Muaviye öteden beri deniz seferine çıkmak ve bu yolla da, kudret, kuvvet ve servet kazanmak istiyordu. Bundan dolayı Hazret-i Osman'dan deniz yoluyla harbe çıkmak için izin istedi.

Hazret-i Osman da, Kur'a ile veyahut başka suretle asker toplamayıp, ancak gönüllü olarak gidecek olanları deniz seferinde kullanmak üzere izin verdi.

Muaviye de, halkı Kıbrıs muharebesine teşvik etti ve gönüllü bir hayli kalabalık topladı. İçlerinde Ebû Zer, Ebû'd Derda, Ensâri Samit'in oğlu Ubade gibi Eshâb'tan büyük zatlar vardı.

Muaviye onların üzerine Kays'ın oğlu Abdullah'ı kumandan yapıp, hicretin bu yirmisekizinci senesi içinde gemilerle onları Kıbrıs'a gönderdi. Mısır kumandanı olan Sa'd'ın oğlu Abdullah da, Mısır'dan kalkarak gemilerle Kıbrıs'a vardı.

Mısır ve Şam donanmaları bu suretle Kıbrıs'ta birleşip çok muharebe ettiler ve pekçok esir ve ganimet malları aldılar. Kıbrıs ahalişi karşı koymadan âciz kalarak senede yedibin altın cizye vermek üzere uzlaşmaya macbur oldular.

Samit'in oğlu Ubade'nin zevcesi ve Malik'in oğlu Enes'in halası olan, Ümmü Haram'ın kocasıyla beraber Kıbrıs'a gitmesi, Hâzret-i Peygamber'in bir mucizesini daha meydana çıkarmıştır.

Bir gün Rasûl-i Ekrem Ümmü Haram'ın evinde uyurken, gülerек uyanmış ve Ümmü Haram "Niçin güldün Yâ Rasûllullah" deyince, "Ümmetimden bir topluluğun tahtlar üstündeki melikler gibi denize bindiklerini görüp şaştım" buyurmuş. Ümmü Haram da, "Yâ Rasûllullah dua et de, Allah da beni onların arasında oturdursun." deyince, "Sen de onların arasındasın" buyurup yine uykuya dalmış ve sonra yine gülerек uyanmış, ve Ümmü Haram niçin gülüyorsun Yâ Rasûllullah deyince, evvelki cevabı vermiş. O da, yine "Yâ Rasûllullah dua et de, ben de onların arasında bulunayım" deyince "Sen önde bulunanlardansın, sonrakilerden değilsin" dediğini Ümmü Haram nakletmiştir.

Bu sefer de, Ümmü Haram, zevci Ubade ile beraber Kıbrıs'a gitti. Sonra hayvandan düşüp vefat etti. (R. A.)

Kıbrıs böylece sulh yoluyla fetholunduktan sonra Kays'ın oğlu Abdullah, deniz seferlerine devam ederek, deniz yoluyla elli muharebe yapmış ve sonunda bu yolda şehid olmuştur.

Bu yirmisekizinci senede Hazret-i Osman, Peygamber'in mescidi yakınında kendisi için, bir saray yaptırdı ki, Zerva' adıyla meşhurdur.

HİCRETİN YIRMIDOKUZUNCU YILI VAK'ALARI

Hazret-i Ömer'in vefatından sonra İran ve Kürdistan'da yer yer, dinden çıkmalar, isyanlar ve ayrılıklar baş gösterdi.

Basra kumandanı Ebû Mûsa el Eşari, kürt asıllarını terbiye etmek için, Basra'dan orduyla hareket ettiği zaman eşyasını kırk katıra yüklemişti. Bir başkumandana göre, bu kadar eşya çok bir şey değilse de, Basralılardan bazıları, onu çok görüp aleyhinde birçok sözler söylediler ve Hazret-i Osman'a şikâyet ettiler. Hazret-i Osman da, onu Basra valiliğinden azlederek, yerine Âmir'in oğlu Abdullah'ı tayin etti. Umman ve Bahreyn ordusunun kumandanı olan As'ın oğlu Osman'ı da onun emrine verdi. Âmir'in oğlu Abdullah o zaman henüz yirmidört yaşında bir genç idi. Fakat çok çalışkan, emirleri tesirli ve sözünü her zaman, her yerde geçiren bir genç idi. Hazret-i Osman'ın dayısının oğlu olduğundan dolayı da, halk arasında itibarı ve tesiri kuvvetliydi.

Basra askeriyle, Unuman ve Bahreyn askerini birleştirdi. Eshâb'tan ve tecrübeli kimselerden seçtiği kumandanlarla kol kol fırkalar gönderdi.

Bu kumandanlardan biri, Istahr tarafından me-mur edilen, Amr'in oğlu Abdullah'tı. Muharebede şehid düştüğu ve askeri dağıldığı cihetle, Âmir'in oğlu Abdullah o tarafa gitti.

Ordu şöyle ayrılmıştı, Umman ve Bahreyn askerlerinin kumandanı olan As'ın oğlu Osman, asker öncülüğu-ne ve Ebû Berze ile Yesar'ın oğlu Ma'kıl birer kola ve Hasin'in oğlu Umran da, Süvari kumandanlığuına tayin edilerek Istahr tarafına gönderildi.

Istahr alındıktan sonra Dâr-ı İbkird'i ve Erdeşir Hurre denilen Cûr beldesini fethettiği sırada Faris'in ileri gelenleri ve büyük hanedanlar, Istahr'a sığı-narak, oradan karşı koymaya çalıştıklarından, Âmir'in oğlu dönüp tekrar İhtahr'ı sardı ve mancı-nıklarla sıkıştırarak, kaleye girdi ve oradakilerin çoğunu idâm etti.

İşte bu sefer, Faris'in ileri gelenleri hep mahvo-lup bitti. Âmir'in oğlu da Basra'ya döndü.

HAZRET-İ OSMAN'IN HACCI

Hazret-i Osman Hilâfetinin birinci senesinde Avf'm oğlu Abdurrahman'ı hac emîri yapıp gönder-mişti. Ondan sonra hep kendisi gidip gelmiştir. Bu sene de, kendisi gitti ve Mina'da çadırını kurdu. Mi-na'da ilk kurulan çadır budur.

Rasûl-i Ekrem, Hazret-i Ebûbekir ve Ömer Mina'da bulundukları sırada dört rekâtlı farz namazları kâsır ederek yani kısaltarak iki rekât kılarlardı. Hazret-i Osman da, o seneye kadar öyle kılmışken, hicretin bu yirmidokuzuncu senesi dört rekât kılmıştır.

Eshâb'tan bazıları buna itiraz ettiler ve Hazret-i Ali "Peygamber'den yeni bir rivayet mi meydana çıktı, ahdinden beri böyle kılınagelmektedir. Sen, Rasûl-i Ekrem'in, Ebûbekir ve Ömer'in iki rekât kıldıklarını gördün. Sen de hilâfetlerinin başlarında öyle kıldın" deyince, Hazret-i Osman: "Bu benim fikrim ve ihtihadımdır." dedi.

Avf'ın oğlu Abdurrahman bunu haber alınca, Hazret-i Osman'la münakaşa etti ve Hazret-i Osman'ın söylediği sebepleri kabul etmedi. Sonra Hazret-i Osman, ona da: "Bu benim ihtihad ettiğim bir fikirdir." dedi.

Abdurrahman, Halifenin huzurundan çıktıktan sonra, İbn-i Mesud'a rastgeldi. "Bildığımız şeyler bozulmuş" dedi.

İbn-i Mesud: "İhtilâf kötü şeydir. Ben de arkadaşlarım ile dört rekât kılmıştım." deyince, Abdurrahman: "Ben de arkadaşlarımla iki rekât kıldım. Bundan sonra dört rekât kılarım" dedi.

Onların her biri müçtehid idi. Bir müçtehid ise, diğer müçtehidin fikriyle amel etmeye mecbur değildir. Her biri kendi rey ve ihtihadiyle amel edegelmiştir. Bunun üzerine bu hususta Eshâb'tan bazıları Hazret-i Osman'a uymuş ve bazıları da, muhalif kalmışlardır.

Fakat Hazret-i Osman'ın aleyhinde bulunanlar bu meseleyi de, aleyhindeki söylentilere kattılar ve aleyhinde söz etmeye vesile yaptılar.

Hazret-i Osman, bu sene Hazret-i Peygamber'in mescidini genişletti, tamir etti ve süsletti.

HİCRETİN OTUZUNCU YILI VAK'ALARI

Velid'in Kûfe Valiliğinden Azli

Hazret-i Osman'ın ana bir kardeşi olan, Ukbe'nin oğlu Velid Kûfe valisi olduğu zaman, ahali ile hoş geçinmişti. Bu hoşnudluk dünya menfaatleriyle ayarlıydı. Allah rızası için değildi. Bundan dolayı bu sevgi bir müddet sonra hoşnudsuzluğa, düşmanlığa sebep olmuştur.

Hattâ Kûfe'nin ileri gelenlerinden Eşter, Ebû Hasebet-ül Gifarî, Abdullah'ın oğlu Cendep, Cüsame'nin oğlu İbn-i Es'ad gibi kendisiyle çok iyi geçinenler bile aleyhine dönmüşlerdi.

Aleyhinde bulunanlardan bazıları, fukahadan ve muhaddis meşhur Mesud'un oğlu Abdullah (R. A.) a müracaat ederek, Velid'in her akşam şarab içmiş olduğundan bahsedince İbn-i Mesud: "Biz dış yüzünden belli olmadıkça bir adamın gizli ayıplarını araştırmayız" demiş.

Velid ise, kendi aleyhinde konuşulan sözlere kulak verip de, onu söz konusu ettiğini, işitince pek çok hiddetlenmiş ve İbn-i Mesud'u azarlamıştır.

Kûfe'lilerden bazıları da, Medine'ye gelerek, Velid'in hallerinden şikâyet ettilerse de, Hazret-i Os-

man hiç birisine yüz vermeyip, onları geri çevirmiştir. O zaman bir yerin emir ve valisi olan kimseler aynı zamanda mescidde cemaate imamlık da etmekteydiler. O da onların bir vazifesiydi. Velid de bir gün sabahları içtiği şarabı fazla kaçırarak sarhoş olduğu halde camiye gelip sabah namazını dört rekât kaldırmış ve cemaate dönerek daha fazla kıldırayım mı, diye sormuş.

İbn-i Mes'ud Hazretleri de: "Biz bu sabah seninle fazlasını kıldık" diye cevap vermiştir. Emsali geçmemiş olan bu halden dolayı cemaat hayret içinde kalmış.

Bu vak'adan sonra, Kûfe'lilerden bazıları Medine'ye gelerek, tekrar Velid'ten şikâyet ettiler. Şikâyet konularını saydıkları sırada, onun devamlı şarap içtiğini de alenen söylediler.

Hazret-i Osman, Velid'i Kûfe'den Medine'ye getirtti. Hazret-i Ali de, orada bulunduğu halde, şikâyetçiler Velid'in şarap içmiş olduğunu isbat edince, kendisine şarap içenler için verilen ceza tatbik edildi ve Kûfe valiliğinden azledildi.

Hazret-i Osman'ın tayin ettiği memurlar hakkında yapılagelen itirazlardan biri ve belki birincisi, Velid'in Kûfe valiliğine tayiniydi. Evvelki vak'aları şöyle bir gözden geçirelim.

Velid'in Babası olan, Ebu Muayt'ın oğlu Ukbe müşriklerin ileri gelenlerinden ve Rasûl-i Ekrem'e en çok eza edenlerdendir.

Bir gün Rasûl-i Ekrem, Kâbe'de namaz kılarken, bir tarafta da Ebû Cehil, Rebia'nın oğlu Utbe ve Rebia'nın oğlu Şeybe, Utbe'nin oğlu Velid, Halef'in

oğlu Ümeyye, Velid'in oğlu Ammare, Muayt'ın oğlu Ukbe oturuyorlardı.

İçlerinden biri Rasûl-i Ekrem'i işaret ederek, şu mürayi yapıp yapmacık yapıyı görmüyor musun, hanginiz, filân adamın salhanesinden bir deve işkembesi alıp da, onun secdeye vardığı zaman sırtına kor dedi. En kötülerinden biri olan, Muayt'ın oğlu Ukbe koşarak bir işkembe alıp getirdi ve Rasûl-i Ekrem secdeye varınca onu sırtına koydu. Ötekiler de birbirlerine bakıp gülüştiler. O esnada Mes'ud'un oğlu Abdullar (R. A.) orada bulunuyordu. elinden bir şey yapmak gelmediği için hemen gidip hazret-i Fatıma'ya haber verdi. O da gelip işkembeyi attı ve müşriklere hakaret etti.

Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem, secdeden kalkıp: "Yâ Rabbi, Kureysî sana havale ettim" dedikten sonra isimlerini sayarak her birine başka başka beddua etti.

İçlerinden yalnız Ammare Bedir'de bulunmayıp, Habeşistan'da ölmüştür. Fakat ötekilerin hepsi Bedir muharebesinde öldürülerek leşleri kuyuya atılmıştı.

Fakat Muayt'ın oğlu Ukbe esir olmuştu ve esirlerin çoğu bedel ile salıverilmiş iken, Bedir'den dönüşte, Rasûl-i Ekrem onu öldürmüştü.

İşte Kûfe valisi olan Velid bu Ukbe'nin oğlu idi. Kureys'in ileri gelenlerinden olup, sözü geçen kuvvetli bir adamdı. Mekke'nin feth edildiği gün Müslüman oldu.

Hicretin dokuzuncu senesinde Rasûl-i Ekrem Mustalikoğulları kabilesinin zekâtını tahsil için,

bu Ukbe'nin oğlu Velid'i göndermişti. Velid onların yerine yaklaşınca, karşılamaya çıktılar. Cahiliyyet zamanında Velid ile onların arasında düşmanlık olduğu için, kendisini öldürmeye geliyorlar zannederek, geri dönmüştü.

Peygamber'in huzuruna çıkınca: "Onlar dinden çıkmışlar, zekâtı vermek istemediler ve beni öldürmek için silâh ile üzerime geldiler." deyince, Rasûl-i Ekrem de, yanındaki Eshâb da kızdılar. Bazıları hemen kabilenin üzerine asker gönderip öldürülmeleri fikrinde bulundular.

Halbuki sonradan, o kabileden bazıları Peygamber'in huzuruna gelerek kendilerine Velid'in gönderildiğini işitince ihtiramla ve ikrâm için karşılamaya çıktıklarını, fakat kendisinin geri dönmesinin sebebini anlayamadıklarını açıkladılar.

Rasûl-i Ekrem, işin tahkiki için, Velid'in oğlu Hâlid'i gönderdi. Akşam üstüne doğru Beni Mustahk civarına geldi. Uzaktan akşam ve yatsı ezanlarını işitti. Bunun üzerine içlerine girerek, zekâtlarını topladı. Getirip Rasûl-i Ekrem'e teslim etti.

İşte o esnada "Ey imân edenler, eğer fasıkın biri size bir haber getiririre, onu iyice tahkik ediniz. Ta ki iyice işi bilmediğinizden dolayı bir topluluğa zararınız dokunursa, yaptığınıza pişman olmayınız" meâlindeki âyet nazil oldu. Rasûl-i Ekrem, bu Âyet-i Kerimeyi Eshâbına okuyup Mustalikoğulları kabilesinin zekâtını toplamak ve onlara dinin ahkâmını öğretmek üzere Bîsr'in oğlu Abbad (R. A.) memur etti.

Hazret-i Ömer, Velid'i El Cezire aşiretleri üzerine memur ettiyse de, büyük memuriyetlerde kul-

lanmadı. Yukarıda Hazret-i Ömer'in Halife namzetleri arasında, İbn-i Abbas'ın "Osman hakkındaki fikrin nedir" demesiyle, Hazret-i Ömer: "Ben Osman'ı Halife göstersem o da, İbn-i Muayt'ı, yani Velid'i halkın başına belâ eder. Halk ondan nefret eder. Sonunda kendisinin öldürülmesine sebep olur" demişti. Hazret-i Ömer, Danışma Meclisine tavsiye ile bulunurken, Hazret-i Osman'a dönerek: "Sen Halife olursan, Ebû Muayt oğullarını halkın başına bâr etme" diye nasihat etmişti.

Hazret-i Ömer'in bu sözleri keramet gibidir. Hazret-i Osman Halife olunca, Ebû Vakkas'ın oğlu Sa'd hazretlerini, Kûfe valisi tayin etmişken, çok geçmeden azledip, yerine Velid'i tayin etti. Bundan dolayı birçok itirazlar oldu. Sonunda Velid'in kötü işlerinden dolayı kendisi mahcup oldu.

ASİ'NİN OĞLU SAİD'İN KÜFE VALİLİĞİNE TAYİNİ

Hazret-i Osman Kûfe valiliğinden Velid'i azlettikten sonra, yerine As'ın oğlu Said'i tayin etti. Bu Asî'nin oğlu Said, Ümeyyeoğullarındandır ve yukarıda geçtiği gibi Merc-i Suffer muharebesinde kumandan olan Said'in oğlu Halid'in kardeşinin çocuğudur.

Kendisinin dedesi ve Hâlid'in babası olan Asî'nin oğlu Said evvelce müşrik iken, öldürülmüştü. Oğlu Said ise, küçük kaldı ve Mekke'nin fethinden evvel Müslüman oldu.

Hazret-i Peygamber zamanında dokuz yaşında olduğu için sahabenin küçüklerinden sayılmıştır. Şam

alındıktan sonra, bir müddet Muaviye'nin yanında bulundu. Sonra Hazret-i Osman onu, Medine'ye getirterek terbiye etti ve Kureyş'in büyük adamları sırasına girdi. Aşağıda geleceği gibi mushafları yazmak için hazırlanan kâtipler cemiyetine, onu da katmıştı. Bu sefer de Kûfe valiliğine tayin etti. Onu As'ın oğlu Amr'ın kardeşi zan edenler yanılmışlardır. Çünkü As'ın oğlu Amr Sehmoğullarındandır. Halbuki bu Asi'nin oğlu Said, Ümeyye oğullarındandır.

O sırada söz Kûfe'de ayağa düşmüştü. Eski Müslümanlar geride kalmış sonradan gelip de onlara katılanlar yüz üstüne çıkmıştı..

Said bu hususları inceleyerek Hazret-i Osman'a arz etti. O da eski Müslümanların öne geçmelerini ve sonra gelenlerin onlara uymaları için Said'e emirname yazdı.

Said bu emri halka okudu ise de, halk Halifenin emrine ehemmiyet vermediler. Said bu hususu da Hazret-i Osman'a bildirdi. O da artık Kûfe'nin işlerinin düzeleceğinden ümidini kesti..

MUSHAF-I ŞERİFLERİN DİZİLİP YAZILMASI

Kur'an-ı Kerim ayet ayet nazil oldukça, Cebrail Aleyhisselâm her âyetin yerini, yani hangi sûrenin neresine yazılacağını bildirirdi. Rasûl-i Ekrem de, o sıra üzerine yazılmasını vahiy kâtiplerine emrederdi. Onlar da öyle yazardı. Eshâb hep bu sıra üzere Kur'an-ı Kerim'i ezberlerdi. Fakat Eshâbın kimi bir miktarını, kimisi de hepsini ezberlerdi ve Kur'an-ı

Kerim'in tamamını ezberleyenlere şimdi hafız denildiği gibi o zaman da, Kurra denirdi. Bazı Eshâb vakt-i Saadette Kur'an-ı Kerim'i deriler, tahtalar ve kemikler üzerine yazarlardı. .

İbn-i Mes'ud, Kâ'b'ın oğlu Ubey ve Sabit'in oğlu Zeyd gibi tamamen Kur'an-ı Kerim'i yazıp bir araya toplayanlar da vardı. Asr-ı Saadette pek çok Kurra olup halka Kur'an öğretirlerdi.

Fakat içlerinden dördü yani İbn-i Mes'ud ve Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim, Kâ'b'ın oğlu Ubey, Cebel'in oğlu Muaz (R. A.) hepsinden daha çok şöhret bulmuşlardır.

İşte bu suretle Kur'an-ı Kerim, Hazret-i Peygamber zamanında tamamiyle ezberlenmiş ve yazılmıştı. Fakat bir yere toplanmamıştı.

Hazret-i Ebûbekir'in Halifeliği zamanında Yemame muharebesinde yetmiş hafız şehid oldu. Onlardan biri de, yukarıda adı geçen dört meşhur kurradan Salim idi.

Hazret-i Ömer, bundan ürktü. Hemen Halifenin huzuruna gitti: "Başka harplerde de böyle hafızlardan çokça vefat vuku bulursa az zaman içinde hafızlar kaybolur gider ve bazı Kur'an Âyetleri unutulur, Kur'an'ın bir araya toplanmasını emretmelisiniz" dedi.

Halife Hazretleri de vahiy kâtibi olan Sabit'in oğlu Zeyd'i çağırdı ve Kur'an-ı Kerim'in toplanmasını ona emretti. Bu Sabit'in oğlu Zeyd, Hazret-i Peygamber zamanında Kur'an-ı Kerim'in hepsini toplayanlardan biriydi. Bununla beraber bu hususta çok dikkat ve ihtiyat ile vazifeye başladı ve bu işi

şöyle yaptı. Her kimde Kur'an'dan yazılmış bir şey var ise, hepsini topladı. Hafızlara baş vurdu. Onlara tasdik ettirdi ve bu suretle Kur'an'ı tamamıyla sahife sahife yazıp topladı. Bu, Suhuf-ı Mutahhare, yani Kur'an-ı Kerim Hazret-i Ebûbekir'in yanında idi. Onun vefatından sonra Hazret-i Ömer'e geçti. Sonra kızı Mü'minlerin anası Hafsa'nın yanında kaldı.

Kur'an Âyetleri Hazret-i Peygamber zamanında ne suretle sıralandıysa bu Mushafta da, her surenin âyetleri o sıra üzerine yazılmıştı. Fakat sûreler sırasıyla tertip olunmayıp her sûre yalnız başına bir kitap idi.

Sonra Hazret-i Osman'ın Halifeliğinde sûreler de sırasıyla yazıldı ve adına MUSHAF denildi.

Kur'an-ı Kerim Arap lisanı üzere inmişti. Araplar ise birçok kabilelere ayrılmış olduğundan lûgatların bazı kelimeleri birbirinden farklı idi. .

Bu değişik lûgatlerin yedisi ötekilere nazaran daha fasih olup hepsinden daha fasih olan ve tercih edilen Hazret-i Peygamber'in kabilesi olan Kureys kabilesinin lûgatı idi. Bundan dolayı Arap kabileleri arasında okunuş bakımından farklar vardı. Bundan başka alındıkları yer değişik olup her biri Eshâb'ın hafızlarından birine dayandırılıyordu.

Kûfe'liler Mes'ud'un oğlu Abdullah'tan, Basra'lılar Ebû Musa el Eşari'den, Şam halkı Kâb'ın oğlu Ubeyd'den, Humus ahalisi de Esved'in oğlu Mikdat'tan almıştı.

Hicretin yirmibeşinci senesinde Kûfe askeri Ermenistan ve Azerbeycan'a sefer ettikleri zaman Ya-

man'ın oğlu Hazret-i Huzeyfe (R. A.) de beraberdi. Onlara yardım için, Şam'dan da o tarafa, bir askeri fırka gönderilmiş olduğundan bu muharebede Iraklılarla, Şamlılar beraber muharebe etmişlerdi.

Fakat her biri kendi okuyuşunun doğruluğunu iddia ederek karşısındakinin okuyuşunu beğenmez ve bundan dolayı aralarında anlaşmazlık çıkardı.

Hattâ bir fitne çıkacağından korkulurdu.

Huzeyfe Hazretleri bu ayrılıktan ürktü ve herkesi bir okuyuş tarzı üzerinde toplamak fikrine düştü ve Kûfe'ye dönüşünde bu mevzuyu ortaya koydu.

Fakat İbn-i Mes'ud bu fikre karşı geldi. Bunun üzerine Medine'ye giderek bu değişikliğin sonunda çok fena neticelerin çıkabileceğini Hazret-i Osman'a arzetti.

Hazret-i Osman da bu fikri benimseyerek her yer için aynı olmak üzere bir Mushaf hazırlanması fikrini Hazret-i Ali ile diğer Eshâba açtı, onlara anlattı, onlar da böylece kabul ettiler.

Bunun üzerine Hazret-i Osman, Hazret-i Hafsa'nın yanında bulunan Kur'an-ı Kerim'i getirerek Kureys'in okuyuşu üzerine bir Mushaf'ı Şerif hazırlaması için Sabit-i Ensâri'nin oğlu Zeyd'i memur etti. Ona Zübeyr'in oğlu Abdullah ile Kûfe valisi olan Asi'nin oğlu Said'i de göndererek üçlü çalışmaya başlandı.

Her semte gönderilmek üzere birçok Mushaflar yazılmak lâzım geldiğinden bu komisyona daha sonra Malik'in oğlu Enes ve Abbas'ın oğlu Abdullah (R. A.) da katıldılar.

Onlara yardımcı olmak üzere, Kâb'ın oğlu Ubeyde bu topluluğa alınarak sayıları onikiye çıktı.

Hazret-i Ebubekir'in zamanındaki Kur'an-ı Kerim toplanması dağınık bir halde bulunan Kur'an-ı Kerim'i yazıp da bir araya getirmekten ibaretti. Yalnız yazılışa ait bir işti. Fakat Hazret-i Osman'ın emri üzerine toplamaya başlanan Mushaf-ı Şerifler ancak Kureyş lûgatı esas alındığı için oldukça incelemeye muhtaç ve mühim bir işti.

Bir de, Mushaf'taki sûrelerin sırasıyla yazılıp dizilmesi lâzım geldiğinden, bu da dikkati çeken mühim bir işti.

Zaman-ı Saadette, Eshâh-ı kiramdan bazıları. Kuran-ı Kerim'i tamamiyle toplamış, bazıları da çoğunu toplamış ve Hazret-i Peygamber'in vefatından sonra tamamlamış idiler. Ancak onların topladığı Mushaflar, bazı sûrelerin sıraya konmasında birbirine uygun değildi.

Meselâ, İbn-i Mes'ud'un topladığı Mushaf'ta. Bakara sûresinden sonra Nisâ Sûresi, sonra Al-i İmrân sûresi yazılmıştı.

Hazret-i Ali ise, sûreleri nazil olduğu sıra üzerine toplayarak önce inen sûreyi öne, ve sonra nazil olanı da sonra yazmıştı. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'in okunmasında öncelik, meleke ve iyi bilen Eshâbın yukarıdaki cemiyette bulunmaları lâzım gelmişti.

Hazret-i Peygamber zamanında şöhret kazanmış olan, dört hafızdan Salim Yemâme cengirde, Cebel'in oğlu Muaz Hazret-i Ömer'in Halifeliği zamanında vefat etmiş olduğundan bu dörtten yalnız İbn-i Mes'ud ile Kâb'ın oğlu Ubey kalmıştı.

İbn-i Mes'ud ise, yukarıda geçtiği gibi, Kûfe'de Hazret-i Huzeyfe'ye karşı fikirde bulunmuş olduğun-

dan yukarıda yazılı oniki kişilik komisyonda bulunmamış, ancak orada Kâb'ın oğlu Ubey Hazretleri bulunmuştur.

Komasyon azasından bir kısmı okuyor, bir kısmı da yazıyordu. Bu suretle vazife taksimi yaparak birçok Mushaflar vücuda getirdiler.

Hicretin bu otuzuncu senesinde Hazret-i Osman, her semte birer Mushaf gönderdi ve bir nüshasını da Medine'de alıkoydu ve Hazret-i Hafsa'dan alınanı da iade etti.

Hazret-i Hafsadaki Mushaf'tan ve hazırlanan Hazret-i Osman Mushafından başka halkın elinde ne kadar Mushaf ve sahife varsa toplatılarak yok edildi. Fakat Mushaf-ı Osman'ı Kûfe'ye gönderilince, İbn-i Mes'ud kendi tertibinden ve okuyuşundan vaz geçmediğinden, bir müddet onun Mushafı, ona bağlı olan Kûfe'lilerin elinde kaldı.

İki sene sonra aşağıda geleceği gibi İbn-i Mes'ud ve Ubey vefat ettiler ve kıraat ilmindeki reislik Sabit'in oğlu Zeyd'te kaldı. Daha sonra İbn-i Mes'ud'un Mushaf'ı ve diğer sahife ve Mushaflar terk edildi ve unutuldu.

Hazret-i Osman'ın Mushaf'ı ise her asırda, her yerde elde tutulup meşhur oldu ve halk arasında elden ele dolaşan Mushaflar, hep ona bakılarak yazılmıştır.

İşte bu suretle hafızlar arasındaki fikir değişiklikleri ortadan kalkmıştır. Fakat İbn-i Mes'ud'un halk arasındaki şöhretinden dolayı, onun tertibi ortadan kalktığı için bazılarının canı sıkılmış, onlar da hazret-i Osman'ın aleyhine dönmüşlerdir.

BAZI VAK'ALAR

Rasûl-i Ekrem'in irtihalinden sonra, mühri'nü Hazret-i Ebûbekir ve Hazret-i Ömer kullandıkları gibi, Hazret-i Osman da kullamyordu. Fakat o sene, kaza ile mühür Eris kuyusuna düştü. Hazret-i Osman kuyunun suyunu boşaltıp arattı ise de, bulduramadı. Sonra ona benzer bir mühür yaptırmış, o da kendisinin vefatında kaybolmuştur.

Hazret-i Peygamber'in bu mührünün kuyuya düşürülmesi dedikoduya mucib olmuş ve Hazret-i Osman aleyhinde bulunanlar çoğalmıştı. Derler ki, bu hadiseden sonra Hazret-i Osman'ın işleri karışmaya başladı.

Bu sene Bedir muharebesinde bulunanlardan Ebû Beltea'nın oğlu Hatîb, Ebû Şerh-i Fehri'nin oğlu Amr, Rebi'nin oğlu Mes'ud, Kâb-ı Ensâri'nin oğlu Abdullah, Mazun'un oğlu Abdullah, Sahr'ın oğlu Cebbar (R. A.) vefat etmişlerdir.

Hazret-i Peygamber ve Hazret-i Ebûbekir ve Ömer zamanlarında Cuma günü imam minbere çıktıktan sonra müezzin ezan okurdu. Şimdiki gibi evvelce minarelerde okunan ezan okunmazdı. İlk ezan Hazret-i Osman zamanında ilâve edildi.

Medine-i Münevvere büyüdüğü ve kalabalıklaştığı için halkın Cuma'ya hazırlanmalarını sağlamak noktasından Hazret-i Osman evinden çıkmadan kendi müezzinine, Zevra'da bir ezan okutur. Sonra Mescide gidip Minbere çıktıktan sonra eskiden olduğu gibi tekrar bir ezan okunurdu. "Evvelki ezan bid'attır" diyenler olduysa da, Eshâbın büyükleri iyi bir iş olduğu için ses çıkarmamışlardır.

Zevra, Hazret-i Peygamber'in mescidi dışında yüksek bir yerdir. Hazret-i Osman'ın yirmisekizinci hicret yılında kendisi için orada yaptırdığı saraya da Zevra denilir.

EBÛ ZER-İ GİFARÎ'NİN HALLERİ VE İBN-İ SEBE'NİN ÇIKIŞI

Hazret-i Ebûbekir ve Ömer'in Halifelik zamanlarıyla, Hazret-i Osman'ın Halifeliğinin ilk günleri tıpkı Hazret-i Peygamber zamanı gibi geçti.

Ondan sonra, nefis yemeklerin yenmesi, güzel elbiseler giymek ve güzel eğri atlara binmek ve bahçelerde gezip eğlenmek gibi, zenginliğe ve medeniyete dayanan âdetler çıktı.

Birçok kimseler mal biriktirmek sevdasına düştü. Hususiyle Şam valisi Ebû Süfyan'ın oğlu Muaviye çok mal biriktirerek servetini artırmakta idi.

Müminlerin anası, Hazret-i Aişe demiştir ki: "Ebûbekir ve Ömer'in zamanları, Hazret-i Peygamber'in zamanı gibi geçti. Osman zamanında mülk ve saltanat kokuları duyulmaya başlandı" buyurmuşlardır.

Şam'ın fakih âlimi olan Ebû Zer-i Gifarî (R. A.) Altın ve gümüş biriktirenlerin aleyhinde bulunur ve "Bir günlük nafakanın fazlasını biriktirmek caiz değildir" diyerek şu âyeti kerimayı okurdu. Ki meali şöyleydi: "Ey İman eden kimseler, Yahudi ve Hristiyanların âlim ve zahidlerinden çoğu, halkın malını haksız yere yerler. Onları Allah yolundan alıkorlar. Kim ki, altın ve gümüşü saklar ve biriktirir,

bunları Allah uğrunda harcamazsa, sen onlara elemli azabı müjde ver. O gün, bu biriktirilmiş mallar ve paralar cehennem ateşinde kızdırılıp, onların, yüzleri, yanları ve arkaları dağlanacak, işte yalnız kendi nefsiniz için sakladıklarınızın azabını şimdi çekiniz" denecektir.

Bu ayet-i Kerime'de biriktirilmesi yasaklanan maldan maksat zekâtı verilmeyen mal demektir. Fakat zekâtı verilmiş olan malın toplanıp saklanması da dince bir sakınca yoktur.

Eshâbtan Talha ve Avf'm oğlu Abdurrahman (R. A.) gibi, nice zengin zatlar vardır. Takva yolunda bulunanlar, onlara bir şey demezdi.

Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah (R. A.): "Zekâtı verilen mal, yerin altında gömülü olsa bile saklanmış ve biriktirilmiş sayılmaz. Zekâtı verilmeyen mal ise meydanda olsa da, gizlenmiş hükmündedir."

Hazret-i Ali (R. A.): "Dört yüz dirheme kadar olan mal nafakadır. Ondan fazlası gömülü para hükmündedir" demişse de, onun bu sözü züht-ü takva yolunda bulunanların tercih edeceği sözdür.

Ebû Zer Hazretleri ise Ayet-i Kerime'nin zahiri ile amel eder ve bir günlük nafakadan fazla mal toplayanı iyi görmez. Fazlasının Allah uğrunda harcamasını vaz ve nasihat ederdi. Hazret-i Ebû Zer, çok kuvvetli bir züht-ü takva yolundaydı. Halkı da, şiddetli lisan kullanarak böyle güçlüklerle sevkederdi.

Halbuki Hazret-i Ömer zamanında, yapılan fütuhatla, ve ticaretin ilerlemesiyle Müslümanlar birdenbire zenginleştiler. Hazret-i Osman zamanında da, devletin geliri çoğaldı. Deniz ticaretinin yolu da açıl-

dı. Birçok ganimet malları alındı. Halk tabiatıyla bol-luğa kavuştu.

Bu suretle toplanan servetin ve medeniyetin tabiî hallerinden olmak üzere günden güne zenginler çoğalmakta ve Ebû Zer'in aradığı kanaat ve takva sahipleri azalmakta idi.

Böyle sel gibi akıp giden terakkiler ve servetin çoğalması takvaya pek uymazsa da, Fetva'ya uyabilirdi. Biraz da suyun akıntısına doğru gitmek zamanın icabından görünürdü.

Ebû Zer ise, Hazret-i Peygamber zamanında olmayan bidatlerden ve yeni çıkan âdetlerden, tiksindir ve daima "Fukarayı gözetiniz" diye zenginlere nasihat ederdi.

Fukara tabakası ise Ebû Zer'in sözlerini senet tutarak zenginlere baş vururlar. Zengin'ler de onların bu hallerinden şikâyet ederlerdi.

İşte o sırada, İbnü's Sevda diye tanınan Sebe'in oğlu Abdullah adında sapık bir adam çıkarak her yeri dolaşır ve Müslümanlar arasında bir ayrılık çıkarmaya çalışırdı.

Bu adam aslen Yahudi idi. Sonra Müslüman olmuştu. Basra'da meydana çıkarak "İsa (A. S.) tekrar dünyaya gelecek, Yâ Muhammed (A. S.) niçin gelmesin?" diyerek Rasûl-i Ekrem'in tekrar dünyaya geleceğine halkı inandırmaya çalışır ve "Ali onun vârisidir. Osman haksız olarak Halifeliği aldı" demek gibi bâtil bir mezhep kurmaya kalkmış ve ona bağlı olan taifeye de Sebeiyye denilmiştir.

İbn-i Sebe'in kötü inancı her tarafta anlaşılınca Basra'dan çıkarıldı. Kûfe'ye gitti. Orada da halk

arasında bu fesadı körükledi. Oradan da çıkarıldığı için Şam'a geldi.

Şam'da Ebû Zer-i Gifari ile Muaviye arasında fikir ve içtihad ayrılığını görerek bunu fırsat bilip bir gün Ebû Zer'in yanına gitti. "Muaviye'ye şaşmaz mısın, mal Allah'ındır." diyor. Evet her şey Allah'ındır fakat herkesçe "Mal Müslümanlarındır" sözü herkesçe bilinirken, onu değiştirmesi, Müslümanların önce isimlerini sonra da kendilerini aradan çıkarıp da, Müslümanların Beyt-ül Mal'ını benimsemek manalarına işaret ediyor" demiş. Bunun üzerine Ebû Zer, Muaviye'nin yanına gidip "Müslümanların mallarına, Allah'ın malı demene sebep nedir" deyince Muaviye: "Ey Ebû Zer, Mâl, Allah'ın malı ve biz de Allah'ın kulları değil miyiz?" demişse de, Ebû Zer bu tevili kabul etmeyerek ona itab etmiş. Muaviye de: Bundan sonra Müslümanların malı derim diyerek yakasını kurtarmıştır.

İbn-i Sebe bundan sonra bu ümmetin büyüklelerinden ve Şam'ın fakihlerinden olan Ebû'd Derda ile yine Ulemadan Samit-i Ensâri'nin oğlu Ubade'ye gidip, onlara da Ebû Zer'e söylediğini söylemişse de, Ebû'd Derda ona hiç yüz vermedi. Ubade ise, onu tutup Muaviyeye götürdü ve "Ebû Zer'i sana mu-sallat eden işte budur" dedi.

Ondan sonra İbn-i Sebe Şam'dan da kovularak, Mısır'a gitmiş ve oradan bir fitne çıkarmak için Basra ve Kûfe'de edindiği arkadaşlarıyla haberleşmeye başlamış.

Ebû Zer Hazretleri ilk imân edenlerin beşincisidir. Fakat Müslüman olduktan sonra Mekke'de oturmayıp kabilesine gitmiş ve Hazret-i Peygamber'in

hicretinden sonra Medine'ye gelmiştir. Rasûl-i Ekrem onun hakkında "Dünyada Ebû Zer'den daha çok yüzünde doğruluk eseri görünen kimse gelmedi" buyurmuşlardır.

Senelik dört yüz altın olan maaşından, günlük nafakasından fazlasını muhtaçlara verip yanında bir altın bile bırakmazdı. Bundan dolayı halk arasında Muhterem bir zat idi. Fakat Zühd-ü Takvasının şiddeti dolayısıyla halkın dayanamayacakları işlere onları sevk ederdi. Meselâ herkesin kendisi gibi abalara, kebelere bürünüp fazla mallarını Allah uğrunda sarfetmelerini isterdi. İyi niyetine diyecek yoktu. Fakat herkesin ahvali ona uygun düşmüyordu.

Muaviye, Ebû Zer'i güç bir duruma düşürüp utandırmak için bir gece adamlarından biriyle kendisine bin altın göndermiş. Ebû Zer de, o gece uykusunu ve rahatını bırakıp bu altınları fukaraya dağıtmış ertesi günü o adam, sabahleyin Ebû Zer'e gelmiş: "Aman beni Muaviye'nin hışmından kurtar. O beni başka yere göndermiş, ben yanlışlıkla sana gelip altınları vermişim" demiş. Tabii bunu o adama Muaviye öğretmiş idi. Ebû Zer cevap olarak "Evlâdım, o altınlar geceleyin fakirlere taksim olundu. Bir tanesi bile sabaha kalmadı. Sen Muaviye'den üç gün mühlet al da o altınları ben başka yerden tedarik edeyim" diye özür dilemiş.

Muaviye bakmış ki, Ebû Zer'in işleri sözlerini tasdik ediyor. Ona diyecek bir söz kalmadı. Onu susturmak da mümkün değil. Fakat Şam'da idare etmek de zor, çaresiz onun hallerinden Hazret-i Osman'a şikâyet etti. O da Ebû Zer'i Medine'ye çağırılı.

Halife'nin daveti üzerine, Ebû Zer Medine'ye gitti. Halbuki Medine, eski medine değildi. Çünkü İslâm ülkeleri bir taraftan Ceyhun nehrine ve Demir kapıya, öte taraftan Nevbe diyarına ve Sehte boğazına kadar yayılmış ve Beyt-ül Mal geliri de çoğalmıştı. Bir taraftan da ganimet mallarından Medine'ye pek çok para geliyor ve hazine doluyordu.

Hazret-i Osman bol bol ihsanlar vermeye başladı. Medine'de zenginlik çoğaldı. Dört yüz bin dirheme bir bahçe ve yüzbin dirheme bir at alınıp satılıyordu.

Medine'de yeniden yeniye pek çok binalar yapıldı. Bir uçtan Selâ' dağına kadar şehir uzamış ve genişlemişti. Çok güzel evler ve cennet misali bahçelerle süslenmişti.

Hazret-i Osman, Medine mescidini de yepyeni bir tarza koyup genişleterek süsletti ve Ebû Zer'in tanıyamayacağı bir şekle koydu.

Müslüman cemaatını daima Peygamber'in mescidinde görmeye alışmış olan Ebû Zer, Medine'ye varınca Sel' dağı eteklerindeki bahçelerde birtakım öbek öbek oturup da konuştuklarını görünce çok üzülerek "Birdenbire yer yer belirecek olan korkunç bir yağma ve dillere destan olacak şiddetli bir muharebe ile Medine halkını müjdelerim" diyerek savuşup Halife'nin huzuruna gitti.

Hazret-i Osman, ona: "Ey Ebû Zer, Şam ahalisi senden neden şikâyet ediyor" deyince, Ebû Zer, orada olanları anlattı. Hazret-i Osman Ona, "Ey Ebû Zer halkı zühd-ü takvaya zorla götürmek mümkün olmaz. Benim üzerime lâzım olan, onların arasında Allah'ın emriyle hükmetmek, onları adaletle yönelt-

mek ve her işte orta yolu bulmaya teşvik etmektir" dedi. Ebû Zer ona karşılık olarak: "Zenginler sadakalarını vermezler, komşularına ve din kardeşlerine yardımda bulunmazlar ve akrabalarını gözetmezlerse biz onlardan razı olmayız" dedi.

Orada bulunanlardan Kâb-ül Ahbar: "Farzı yerine getiren borcunu ödemiş olur" deyince, Ebû Zer hiddetlenip, "Ey yahudi oğlu sen kimsin ki böyle bahse karışıyorsun" diyerek değnekle ona vurdu. Kâb'ın başı yarılıverdi. Bundan dolayı Ebû Zer'in ceza yemesi gerekiyordu. Onun da buna bir diyeceği yoktu. Fakat Hazret-i Osman Kâb-ül Ahbar'dan bu hakkın kendisine bağışlanmasını rica etti. O da bağışladı.

Ebû Zer artık Medine'de duramayacağını anladı ve Hazret-i Osman'a dönerek: "Rasûl-i Ekrem Efendimiz Binalar Sel' dağına vardıkta bana Medine'den çık diye emretmişti. İzin verir misin çıkıp gideyim" dedi. Hazret-i Osman da izin verdi.

Ebû Zer yerleşmek üzere Medine civarında bulunan Rebze adındaki köye gitti. Hazret-i Osman ona bir sürü deve ve iki köle verdi ve yetecek kadar da erzak tayin etti. Muaviye de onun çoluk çocuğunu Şam'dan Rebze'ye gönderdi. .

Ebû Zer Rebze'ye varınca namaz vakti girmişti. Halifenin mal toplamaya memur ettiği Mücaşi' adındaki kölesi Ebû Zer'e hürmet göstererek Mihrab'a geçmesini teklif etti. Ebû Zer, "Sen geç çünkü Rasûl-i Ekrem bana (Eğer senin üzerine burnu kesik bir köle bile memur olsa onun sözünü dinle ve ona uy) diye buyurmuştu. Sen kölesin burnun da kesik değil" dedi.

Sonra Ebû Zer Rebze'de bir mescid yaptı. Gelip gidenlere Hadis-i Şerif ve din meseleleri öğretmekle meşgul oldu. Ölünceye kadar da orada kaldı.

İşte Hazret-i Osman hakkında yapılan itirazlardan biri de, budur ki: "Ebû Zer gibi mübarek bir adamı Şam'dan çıkardı. Sonra As'ın oğlu Hakem'i sürgün bulunduğu köyde kalmaya mecbur etti" yollu sözler söylenmişti.

Şimdi insaf ile düşünersek Hazret-i Osman'ın bunda ne suçu vardır. Ebû Zer, herkesin bir lokma ve bir hırkaya kanaat etmesini istiyor. Müslüman malının fazlasını Allah uğrunda sarf etsin diye ısrar ediyor. Çok güzel bir arzu, vaizler halkı böyle fedakârlık yapmaya teşvik edebilirler. Fakat hükûmet bu hususta halkı zorlayabilir mi? Malının zekâtını veren adamı malının fazlasını da ihtiyaç sahiplerine ver, diye zorlayabilir mi? Hazret-i Osman ne yapsın. Halk zengin oldu. Rahatladı, medeniyetten lezzet aldı. İnsan olmak dolayısıyla gönüllere gezmek, dolaşmak, eğlenmek hevesleri geldi.

Hattâ o sıralarda Medine ahalisi güvercin uçurmak merakına düşmüştü. Bu ise kötü bir bidat olduğundan, Hazret-i Osman bunu yasak etmişti.

İRAN VAK'ALARI

Hazret-i Ömer'in vefatından sonra İran'da çıkan karışıklıkları, İran hükümdarı Kisra Yezdicürd fırsat bilerek, elinden çıkan memleketleri geri almak ve perişan olan İran devletini tekrar ihya etmek için meydana çıkıp yer yer asker toplamaya başlamıştı.

Hicretin yirmidokuzuncu senesinde Basra valisi olan Amir'in oğlu Abdullah Faris memleketleri üzerine hücum edince, Yazdicürd Kirman'a kaçtı. İbn-i Amir, onun arkasından Mes'ud'un oğlu Mücaşi'i göndermişti.

Mücaşi; Kirman'a bağlı şehirlerden Şircan'a altı saat kalıncaya kadar Yazdicürd'ü takip ettiyse de fazla kar yağdığı için, Mücaşi'in askeri soğuktan kırıldılar. Mücaşi ise güçlükle kendini kurtarmıştı. İbn-i Amir, İran tarafının işlerini tamamladıktan sonra Basra'ya dönmüşse de, Horasan'daki ihtilâlin, kargaşalığın artması üzerine hicretin bu otuzuncu senesinde İbn-i Amir Babası'nın oğlu Ziyad'ı Basra'da vali vekili bırakıp kendisi büyük bir ordu ile Horasan tarafına gitti.

O sırada Kûfe valisi olan, Asi'nin oğlu Said'de Taberistan üzerine iyi hazırlanmış bir ordu ile gidiyordu ki, Hazret-i Peygamber'in torunları Hasan, Hüseyin, Abbas'ın oğlu, Ömer'in oğlu, As'ın oğlu İbn-i Amr, Zübeyr'in oğlu ve Yaman'ın oğlu Huzeyfe (R. A.) gibi Eshâbın büyüklerinden birçok zevat da onunla beraberdi.

Amir'in oğlu Abdullah evvelce varıp Nişabur'a konmuş olduğundan, Said de Komis'e inmiş, İbn-i Amir Horasan'a, Said de Cürcan'a gitmişti.

Cürcan ahalisi aman isteyip, cizye vereceklerini söylediler. Etraftaki şehirleri de ister istemez bu yolda baş eymeğe mecbur oldular. Fakat bu sırada asilerden pek çok kimse öldürülmüştür.

HİCRETİN OTUZBİRİNCİ YILI VAK'ALARI

Yukarıda geçtiği gibi Yazdicürd Kirman tarafına kaçtıktan sonra şaşkınlıkla şurada burada dolaşmış, nihayet Merv'e gitmişti. Emri altındaki askerin Araplara karşı koyamayacağını anlayıp, Türkistan'dan asker getirtmek sevdasına düşmüştü.

Halk ise, onun Araplarla başa çıkamayacağına artık tamamiyle inandıkları için ondan yüz çevirmiş ve kuvveti, saltanatı yerinde iken, uğruna can verenler yan çizmeye başlamıştı. Hattâ Merv şehrine girmek istediği zaman, oranın valisi mani olmuştu.

Bu sırada ahali ile olan çatışmada Yazdicürd'ün askeri bozulup perişan oldu. Kendisi de tek başına kaçarak Şatt-ı Mergab'a gitmiş ve bir değirmende saklanmıştı.

Yezdicürd birkaç gün o değirmende gizlendikten sonra değirmenci onu öldürmüştü ve bu suretle Kisralar sülâlesi son bulup bitmiştir.

İbn-i Amir ise Kays'ın oğlu Ahnef'i ordu öncülüğüne memur ederek Nişabur'dan hareketle Tabasan'dan Horasan'a girdi, Kuristan ahalisini harp ederek zorla itaate getirdi ve yer yer fırkalar göndermek suretiyle o taraftaki şehirleri birer birer zabtetti. Bu sırada Belh ve Serahs'ı tamamen ele geçirdi.

Basra valisi şark tarafında bu suretle büyük büyük fetihler elde ettiği sırada Şam ve Mısır valileri de aşağıda geleceği gibi deniz'de zafer kazanmışlardır.

DENİZ MUHAREBESİ

Müslümanların Afrika'da kazandıkları fetihlerden, İstanbul kayseri Herakl'in oğlu Kostantin pek çok üzülmek, intikam almak için birçok asker toplamış, Şam sahilleriyle Mısır'a hücum etmek üzere beş altıyüz parça gemiden yapılmış bir donanma ile Akdeniz'e çıkmıştı.

Kayser'in böyle büyük bir donanma ile kendisi başta olmak üzere Akdeniz'e çıkışı Cezayir ile sahillerini titretti. Bunun üzerine Şam valisi Muaviye Şam askeriyle karşı koymaya gitti. Mısır valisi Sa'd'ın oğlu Abdullah da, Mısır donanması ile hareket etti. Her ikisi birleşip Kayser'e karşı çıktılar.

İki taraf donanmaları birbirleriyle çatıştı. Kılıç ve hançerle birbiri üzerine hücum etti. Çok kanlı bir muharebeye başlandı. Her iki taraflarda pek çok telefât oldu. Nihayet İslâm ordusu muzaffer oldu.

Rumların çoğu kırıldı. Kostantin bir kısım adamlarıyla kaçıp bin belâ canını kurtarabildi. Fakat sonra Sicilya adasına gitti. Halbuki Sicilya halkı imparatorun kötü muamelesinden usanmış oldukları için Kostantin'i öldürdüler.

Ebû Huzeyfe'nin oğlu Muhammed ve Ebûbekir'in oğlu Muhammed, adı geçen deniz muharebesinde bulunuyorlardı.

Fakat ikisinin de, Sa'd'ın oğlu Abdullah ile araları biraz açık olduğundan muharebelerde ağır davranmışlar ve "Osman, Rasulullah'ın Eshâbını memuriyetlerinden çıkardı ve yerlerine vaktiyle Hazret-i Peygamber tarafından kanı helâl kılınan Sa'd'ın oğlu Abdullah'ı ve Amir'in oğlu Abdullah'ı ve As'ın

oğlu Said gibi kimseleri getirdi. Böyle adamların emri altında canı gönülden nasıl cihad edilir" diye söylemişler.

Sa'd'ın oğlu Abdullah bu sözleri işitip, ikisini de azarlayarak korkuttu ise de, bu sözlerin halk arasında yayılması efkârın bozulmasına sebep oldu.

Halk, Hazret-i Osman hakkında söylenemeyecek sözleri pervasızca söyleyip duruyordular.

Sebeiyye. yani Sebe'nin oğlu Abdullah'a bağlı olan Şia'nın önde gelen güruhu ise, böyle fikir ayrılıklarını kendi fesatlarına pek uygun bularak kötülüklerini artırmakta idiler. İşte böyle sebeplerden dolayı Mısır'da Hazret-i Osman aleyhine bir fırka meydana geldi.

TANINMIŞ BÜYÜKLERİN VEFATI

Bu otuzbirinci senede Eshâbtan ve Bedir muharebesinde bulunanlardan, Ensâr'dan Ebû'd Derda (R. A.) vefat etti. Bu zât, herkesin hürmet ettiği ve Şam'ın âlim ve fakihi idi. Şam valisi Muaviye ona hürmet eder ve ondan çekinirdi.

Yine bedir muharebesinde bulunanlardan Ebû Talha da bu sene Medine-i Münevvere'de vefat etti. Namazını Hazret-i Osman kıldırdı.

Ebû Talha, Ensâr'ın zenginlerindendi. Kahramanlığı Araplar arasında darb-ı mesel olmuştu. Huneyn günü yirmi kişi öldürüp silâhlarını almıştı. Rasûl-i Ekrem onun hakkında "Ebû Talha'nın asker içinde sesi bir cemaatten hayırlıdır" demişti.

Yukarıda yazıldığı gibi Hazret-i Ömer'in vefatında toplanan Şura'nın kapısını beklemiş ve zabtlıye nezareti vazifesini yapmıştı.

Rasûl-i Ekrem'in amcazadesi olup, Mekke'nin fethi günü Müslüman olan Abdülmuttalib'in torunu ve Haris'in oğlu Ebû Süfyan da bu sene vefat etti. Bir rivayette Hazret-i Osman'ın amcası ve Mervan'ın babası olan As'ın oğlu Hakem de bu sene ölmüştür.

Yine bu sene Hazret-i Osman'ın amcazadesi ve Muaviye'nin babası olan Kureys'in büyüklerinden Ümeyye'nin torunu ve Harb'in oğlu Ebû Süfyan seksen sekiz yaşındayken vefat etti.

HİCRETİN OTUZİKİNCİ YILI VAK'ALARI

Bu otuzikinci senesi içinde Rasûl-i Ekrem'in amcası Abdülmuttalib'in oğlu Abbas (R. A.) de seksen sekiz yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

Yukarıda yazıldığı gibi Rebze'de oturan Ebû Zer (R. A.) de, bu sene dünyayı terk etti.

Vefatı şöyle olmuştur: Bir gün kızına "Çık bak dışarıda kimse görünüyor mu?" deyince kızı çıkıp bakmış. "Görünürde kimse yok" demesiyle Ebû Zer "Henüz vakit ve saatim gelmemiş" dedikten sonra "Bir koyun kes ve pişir, beni gömecek iyi adamlar gelince onlara de ki: yemek yemeden gitmeyiniz" diye Ebû Zer and verdi. Bunun üzerine kızı, koyunu kesip tencereye koymuş. Tencere kaynamaya başlayınca Ebû Zer yine "Çık bak gelen var mı?" demiş, Kızı dışarı çıkıp bakmış ki, bir kalabalık geliyor, dö-

nüp haber vermiş. Ebû Zer “Gel beni kableye çevir” deyince kızı dediğini yapmış, Ebû Zer de, “Bismillâh ve billâhi ve alâ milleti Rasûlullahi (A. S.) deyip ruhunu teslim etmiş. Kız da çıkıp misafirleri karşılamış.

Gelenler hep tanınmış kimselerden ondört kişiydi. İçlerinde Kûfe’nin âlim ve fakihî olan Mes’ud’un oğlu Abdullah ve Kûfe’nin tanınmışlarından Meşhur Malik-i Eşter-i Nehai idi. Bunlar Mekke’ye giderken Ebû Zer’i ziyaret için Rebze’ye uğramışlar ve bu suretle onun cenazesinde bulunmuşlardır ve “Böyle mübarek bir zatın cenazesinde bulunmak Cenab-ı Hakkın husûsi bir lûtfudur.” demişlerdi. İbn-i Mes’ud bu hali görünce: “Allah’ın Rasûlü ne kadar doğru söylemişti. Ebû Zer hakkında yalnız vefat eyler ve yalnız diriltilir, buyurmuştu” diyerek ağlamaya başlamıştı.

Rivayet ederler ki, Rasûl-i Ekrem “Allah bana dört kişiyi sev diye buyurdu ve onları sevdiğini haber verdi” dedikte “Onlar kimlerdir” denilince, üç kere “Biri Ali’dir” dedikten sonra diğerlerini söylemeye başlayarak “Ebû Zer, Mikdat ve Selman” buyurmuşlardır.

Sonra Ebû Zer’i yıkayıp kefenleyip namazını kıldıktan sonra defnetmişler. Bunun üzerine kızı “Ebû Zer size selâm söyledi. Yemek yemedikçe gitmeyesiniz diye yemin ederek rica etti.” demesiyle oturup koyunu yedikten sonra gitmişler ve işi Hazret-i Osman’a haber vermişlerdir. O da, Ebû Zer’in kızını kendi çoluk çocuğu arasına katmış ve hakkında ikram ve riayette bulunmuştur.

Mes’ud’un oğlu Abdullah (R. A.) Yukarıda yazıldığı gibi Ebû Zer’in namazını kıldıktan sonra, bir

rivayette on gün sonra yaşı yetmiş geçmiş olduğu halde hayat dersini bitirmiştir..

Yukarıda Hazret-i Peygamber'in husûsî hizmetlerinde bulunanlar arasında İbn-i Mes'ud'un da adı geçmişti. İlk Müslüman olan Muhacirlerden olup, Rasûl-i Ekrem'in misvakini, ibriğini ve dayanağını taşır ve nahnlarını muhafaza ederdi. Hazret-i Peygamber'den sonra Kûfe'de kaldı. Beyt-ül mal memuru oldu. O zaman Eshâbın büyüklerinden Yasir'in oğlu Ammar ile Yaman'ın oğlu Huzayfe (R. A.) de Kûfe'nin tanınmış büyüklerinden idiler.

Muhaddislerin büyüklerinden Kays'ın oğlu Alkame der ki: "Şam'a gidip mescidte iki rekât namaz kıldıktan sonra "Yâ Rabbi bana bir arkadaş gönder de onunla sohbet edeyim" dedim.

Birden bire bir ihtiyarın bana doğru geldiğini gördüm. Ola ki, Allah duamı kabul etti dedim. Bu zat ki, Ebû'd Derda (R. A.) idi. Bana yaklaşıncâ neredensin dedi. Kûfe ahalisindenim dediğim zaman ayakkabı, dayanak ve matara sahibi yani İbn-i Mes'ul sizde değil mi? Şeytanın şerrinden korunan ve Hakkın himayesinde olan yani Yasir'in oğlu Ammar sizde değil mi? Başkalarının bilmediği sırları bilen yani Yaman'ın oğlu Huzeyfe sizde değil mi" diye söze başladı.

İbn-i Mesud Hazretleri kısa boylu ve küçük cüsseli idi. Fakat Eshâb arasında kadri yüksek, âlim ve fâzıl bir zat idi. Annesinin künyesi Ümmü Abd olduğundan kendisine Ümmü Abd'in oğlu da denirdi. Hattâ Rasûl-i Ekrem "Her kim, Kur'an-ı Kerim'i indiği gibi letafet üzerinde okumak isterse Ümmü

Abd'in oğlunun okuyuşu üzere okusun" buyurmuştur.

Yukarıda da geçtiği gibi Hazret-i Peygamber devrinde Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesine, birleştirilip toplanmasına en çok dikkat eden dört meşhur hafızdan birincisi İbn-i Mesud'tu.

As'ın torunu ve Amr'in oğlu Abdullah, İbn-i Mesud'un adı geçince dermiş ki: "Rasûl-i Ekrem (S. A. S.) den işittim. Kur'an'ı dört kişiden, Mesud'un oğlu Abdullah ve Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve Kâ'b'ın oğlu Ubey ve Cebel'in oğlu Muaz'dan sorunuz , buyurmuşlardı. İşte o zamandan beri ben, o zatı İbn-i Mesud'u severim."

Bir rivayette de Kâ'b'ın oğlu Ubey (R. A.) bu sene vefat etmiştir. Cebel'in oğlu Muaz ise yukarıda geçtiği gibi evvelce Şam'daki taundan vefat etmiştir. Fakat Salim aslında İran ahalisinden azatlı bir köledir. Ebû Huzeyfe onu evlât edinmiş olduğundan, ona nisbet olunur. İkisi de ilk Müslümanlardan ve muhacirlerin ileri gelenlerindendir. Salim Eshâbın fazıllarındandır. Hattâ Rasûl-i Ekrem'den evvel hicret eden Eshâb Kuba'ya gelince Salim onlara imamlık ederdi.

Hazret-i Ebûbekir'in Halifeliği zamanında yapılan Yemame cenginde, Hazret-i Salim manevî babası olan, Hazret-i Ebû Huzeyfe ile beraber şehid olmuştur.

Hazret-i Ömer Halife iken, "Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim sağ olsa onu veliahd yapardım" demiş olduğu vesikalarla rivayet olunur.

Cennet'le müjdelenen on kişiden biri olan Avf'ın Abdurrahman hicretin bu otuzikinci senesinde bekâ

âlemine göçmüştür. Allah kendisinden hoşnud olsun. Yukarıda geçtiği gibi kendisi Şûra Meclisinde hakem olduğu zaman Hazret-i Osman'ı Halifelige seçmişti.

Hazret-i Osman, ise, çok yumuşak ve mahcup bir zat olup pek yüzlülük edemezdi.

Bundan dolayı akrabasından yaşı küçük kimse-ler büyük işlerde kullanılmaya başlayınca Halk: "İşte bunlar hep senin işindir." diyerek Hazret-i Abdurrahman'a sitem ettikleri zaman "Böyle yapacağını ummazdım. Fakat Allah ile ahdim olsun bundan sonra onunla sohbet etmeyeyim" demiş.

Hattâ hastalandığı zaman, Hazret-i Osman onu yoklamaya gidince Hazret-i Osman'la konuşmayıp yüzünü duvara çevirmiş olduğu söylenir.

BAZI HARP VAK'ALARI

Yukarıda geçtiği gibi Ermenistan ve Dağıstan hudutlarını korumaya memur olan Rabia'nın oğlu Abdullah Hazar taraflarına gazalarda bulunurdu. Bab-ül Ebvab yani kapıların kapısı denen yeri geçip ikiyüz saat kadar ileriye giderdi. Bu sefer yine orasın geçip Belence şehri üzerine gitti. Abdurrahman'ın sık sık tecavüzlerinden canı sıkılan Türk kavimleri bu sefer birleşerek büyük bir topluluk halinde karşı koydular.

Kanlı bir muharebe sonunda Abdurrahman şehid oldu ve İslâm askerleri bozguna uğradı ve iki fırkaya ayrıldı..

Selman-ı Farisî ve Ebû Hureyre'nin bulunduğu fırka Ceylân ve Cürcan taraflarına gitti. Öteki fırka

da Bab'ül Ebvab tarafına gidip Abdurrahman'ın kardeşi Rebia'nın oğlu Selman'la birleşerek kurtuldu.

Daha evvel, Selman'ı orduya yardımcı olarak bir fırka ile Kûfe valisi Asi'nin oğlu Said göndermişti. Bu sefer kardeşinin yerine onu geçirdi ve ona yardım için de Yaman'ın oğlu Huzeyfe (R. A.)'ı o tarafa gönderdi. Halife Hazret-i Osman da Selman'a yardım için Şam askerleriyle Mesleme'nin oğlu Habib'i göndermişti.

Başkumandan Selman olduğu halde, Habib onu kabul etmediği için iki taraf arasında anlaşmazlık çıktı. İşte Şamlılarla Kûfeliler arasında ilk çıkan ayrılık budur. Hazret-i Huzeyfe ise yalnız bir vazife olarak muharebe etmekteydi.

Horasan'daki Türkler de bu sırada ayaklanarak Karın adındaki tanınmış kumandan idaresi altında kırkbin kişilik bir ordu ile Tabsan'a geldiler.

Basra valisi İbn-i Amir o zaman hac için Mekke'ye gitmişti. Ondan dolayı kumandanlarından İbn-i Hazim onlara karşı gitti. Karın'ın topluluğunu vurdu, kırdı, dağıttı, perişan etti.

Yine bu sene Şam valisi Muaviye Rum diyarına gaza ederek Kostantiniye boğazına kadar gidip gelmiştir.

OTUZÜÇÜNCÜ VE OTUZDÖRDÜNCÜ HİCRİ YILI VAK'ALARI

Otuzüç senesi içinde Esved'in oğlu Mikdat diye tanınan Amr'ın oğlu Mikdat (R. A.) yetmiş yaşında iken vefat etti. Namazını vasiyeti üzerine Avvam'ın oğlu Zübeyir (R. A.) kıldırdı.

İlk Müslümanlardan ve Eshâbın seçkinlerinden idi.

Bedir muharebesinde süvari idi. Öteki muharebelerde de Rasûl-i Ekrem'le beraber bulunmuştur. Yukarıda geçtiği gibi Hazret-i Ömer'in vasiyeti üzerine Şûra Meclisini o toplamıştır.

Yine bu sene Afrika ahalisi antlaşmayı bozdukları için Mısır valisi Sa'd'ın oğlu Abdullah o tarafa gitti. Şam valisi Muaviye de Malatya taraflarına gaza etti.

Otuzdört senesinde Kâ'b'ul Ahbar vefat etti. Yahudi milletinden olup bilgili bir zat idi. Hazret-i Ömer zamanında Müslüman olmuştu.

Yine bu sene Bedir'de bulunanlardan bazı kimseler vefat etti. Samit'in oğlu Ubade (R. A.) bunlardan biridir. İlk Müslümanlardan ve Akabe'de biat eyleyen Ensârın oniki seçkininden biridir.

HALKIN VALİ VE KUMANDANLAR HAKKINDAKİ ŞİKAYETLERİ

Yukarıda yazıldığı gibi Müslümanlar az vakitte büyük fetihlere kavuşarak Basra, Kûfe, Şam ve Mısır gibi büyük şehirlerde yerleştiler. İçlerinde Eshâbtan mümtaz kimseler ve Rasûl-i Ekrem'in sünnetine ve edebine uymakla tanınan Muhacirler ve Ensâr ve Hicaz halkı ve civar kabilelerden kimseler de vardı.

Fakat öteki Arap kabileleri ki, Benî Bekir, Abdul Kays, Rebia kolu, Ezi, Kinde, Temim, Huzaa ve başka kabilelerin içinde Eshâbtan bulunanlar azdı. Fakat muharebelerde çok gayretleri olmuştur.

Eshâbtan olmadığı halde yalnız muharebelerde bulunarak hizmet etmiş bulunanlar. Bu fetihler her ne kadar kendilerinin yaptıklarına inanıyorlarsa da, onların âlim ve fazılları, eskilerin ve sahabenin kadr ve kıymetini bilirler, onları üstün tutarlardı. Bir de o zamanlarda Hazret-i Muhammed'in Peygamberliği, kendisine vahy'in inmesi ve Melâike'nin gelmesi herkese dehşet vermiş ve Cahiliyye devrini ve onun gayretini unutturmuştu. Sonradan bu ırmak kuruyunca dünyanın hali çok değişti ve Asr-ı Saadet uzaklaştıkça, o ruhânî tesir de azaldı. Her ne kadar düşman hor ve hakir olup İslâm memleketleri genişlediyse de, o kabilelerin Cahiliyyet damarları harekete geldi. Muhacirlerle Ensârın başta bulunmalarını çekemez oldular. Gittikçe onların yerine kabile reisleri geçmeye başladı. Bununla beraber Şeriatın ahkâmını doğrudan doğruya Hazret-i Peygamber'den alan ve Hazret-i Muhammed'in ahlâkından feyz alan Eshâb daima müşkülleri hal eden birer makamdı. Halktan ve yüksek tabakadan, her yerde herkesten hürmet görüyorlar. Bulundukları ordularda bile onların varlıklarını uğur sayıyorlardı. Onların yüzü suyu hürmetine Allah'tan yardım istiyorlardı.

Fakat Müminlerin Emiri Halife Hazret-i Osman akrabasına düşkün olduğu cihetle memuriyetleri de çok kere Ümeyyeoğullarından olan akrabasına veriyordu.

Hele valilikler, kumandanlıklar hep Ümeyyeoğullarında idi.

O zaman en büyük valilikler, Basra, Kûfe, Şam ve Mısır valilikleriydi. Basra'da İbn-i Amir, Kûfe'de Asi'nin oğlu Said, Şam'da Ebû Süfyan'ın oğlu Mua-

viye, Mısır'da Sa'd'ın oğlu Abdullah vali idi. Bunların hepsi Ümeyyeoğullarından idiler.

Basra valisi İran ve Horasan'a hükmeder. Kûfe valisinin nüfuzu, hükmü Azerbeycan, Ermenistan ve Bab-ül Ebvab'a kadar giderdi. Şam ve Mısır valileri ise âdeta müstakil bir hükümdar gibiydiler.

İbn-i Amir Basra valisi olduğu zaman yirmidört yaşında idi. Eshâbın tecrübeli, yetişmiş büyükleri dururken böyle yeniyetişme adamların yalnız Ümeyyeoğullarından bulundukları için öyle büyük işlerde kullanılmaları itirazlara sebep olmuştur.

Cennet'le müjdelenen Vakkas'ın oğlu Hazret-i Sa'd gibi bir zatın yerine halk arasında iyi ad bırakmamış olan Velid'in tayin edilmesi en büyük itirazlara sebep olmuştu. Nihayet Hazret-i Osman, ona şarap içtiği için ceza verdikten sonra azl etmeğe mecbur olmuş, bununla beraber yerine yine Ümeyyeoğullarından, henüz büyük adamlar safına yeni girmiş olan As'ın oğlu Said'i tâyin etmişti.

Mısır valisi Sa'd'ın oğlu Abdullah'a gelince, Eshâbtan olma şerefini kazandıktan sonra dinden çıkıp, kanı heder kılınmışken, Hazret-i Osman'ın şefaatiyle kurtulup sonra da kuvvetli Müslüman olmuşsa da, derecesi diğer Eshâb kadar değildi. Ebû Süfyan'ın oğlu Muaviye ise Hazret-i Peygamber'in kâtipliğinde bulunmuş şanı yüksek Eshâbtan biriye de, Mekke'nin fethinde İslâm olan Muhacirin ve Ensârdan sayılmadığı için ilk Müslümanlardan olan Eshâb derecesinde tutulmazdı.

Emevîlerin bu suretle birçok mevkileri kapatmış olmalarından dolayı öteki İslâm ümerasının, husûsiyle Hâşimoğullarının gönülleri kırıldı, canları sıkıldı. Her

biri sürgün bir halde bir tarafa çekildi. Hazret-i Osman'ın yaşı sekseni geçtiği için bütün işler Emevîlerin ve husûsiyle kendisinin amcazadesi olan ve kâ-tibi bulunan Hakem'in oğlu Mervan'ın elinde kalmıştı.. Bu da Hazret-i Osman'ın arkadaşlarının canını sıkmıştı.

Emevîler ise gittikçe azıtıp, sokaklarda çalın satmalarından geçilmez ve rahat gezilmezdi. (Filân geliyor, savulun yoldan) denilmeğe başlandı.

Rivayet edilir ki, İslâmlar arasında ilk çıkan bid'at (Savulun yoldan) sözü olup Hazret-i Osman zamanında çıkmıştı.

Bir de Medine'nin etrafındaki otlak umumun faydalanmasına bırakılmışken Hazret-i Osman buralarını koru haline getirip, beylik hayvanlarına tahsis etmiş olduğundan halk ona gücenmişti.

İşte bu gibi sebeplerden dolayı halk kırıyordu. Hazret-i Osman hakkında söz çoğaldı. Emevîler ise gittikçe yüz buldular.

Buldukça bunadılar. Hattâ Yasir'in oğlu Ammar (R. A.)ı mescidte baylıncaya kadar dövdüler.

Ammar gibi Eshâbın ileri gelenlerinden kadri büyük seçkin bir zat hakkında böyle horlanarak bir muamele yapılması herkesin içine işledi ve halkın Emevîlere karşı olan düşmanlığı bu suretle de artmış oldu.

Emevîler "Biz Kureysiyiz" diye her tarafta çalın satarlardı. Onlara karşı olanlar da, "Kureys içinde Emevîlerden daha şerefli Hâşimoğulları vardır, diye tariz ve itirazda bulundular. İşte bu suretle Cahiliyye devrindeki kavim ve kabile gayretli tekrar meydana çıktı.

Vilâyetlerde ise bu Cahiliyye gayreti bir derece daha ilerde idi. Nihayet bütün bütün meydan aldı. Kabilelerden bir kısmı Kureyşin kabileler üstü bir şeref ve meziyeti olduğunu kabul etmemeye başladılar.

Husûsiyle Kûfe'liler kimi Velid'in oğlu Hâlid'in maiyetinde bulunmalarından, kimi Kadisiyye muharebesindeki hizmetlerinden bahsederek övünmeye başladılar ve bir takım yeni çıkan adamların yalnız Kureyş kabilesine mensup olduklarından dolayı vali olmalarına itiraz ettiler ve Rasûl-i Ekrem her ne kadar Kureyş kabilesinden ise de, bütün kabile ve milletlere gönderildiğine göre hepsini bir tuttular.

Yukarıda adı geçen İbn-i Sebe Mısır'da bir Şia mezhebi ortaya koyduğu için birçok kimseleri doğru yoldan sapıtarak ve Hazret-i Ali'nin asla rızası olmadığı halde halkı ona biat etmeye davet eder. Basra'da ve başka yerlerde edindiği dostlariyle mektuplaşarak ahaliyi ayaklanmağa ve isyana teşvik ederdi. Bu sebeplerden dolayı vilâyetlerde valilerin emirleri dinlenmez. Halifenin bile emirlerine ehemmiyet verilmez oldu. Vali ve kumandanların kötü işlerinden dolayı azilleri istenilir ve her tarafta Hazret-i Osman aleyhinde sözler söylenirdi.

Hazret-i Osman aleyhinde bulunmanın ve onun hakkında kötü lakırdı etmenin asıl sebebi Emevîlere yüz vermesi ve yüksek mevkilere ancak onları tayin etmesi, ona muhalif olan takımın öne sürüp itiraz ettikleri maddenin başında idi. Şu hususlar devamlı öne sürülmekteydi.

Hazret-i Peygamber zamanında Rebze'ye sürülen As'ın oğlu Hakem'i serbest bırakarak Medine'ye

getirmesi ve Ebû Zer Hazretlerini Rebze'ye göndermesi. Hakın'ın oğlu Mervan'a Afrika'nın beşte bir ganimetlerini bağışlaması. Cuma günü salâ vermek âdetini çıkarması, Minâ'da sünnete muhalif olarak namazı dört rekât kılması ve Peygamber'in mühürünü kuyuya düşürmesi gibi hususlar baş itirazları idi. Bunların cevapları yukarıda verilmiştir. Bunların çoğu içtihadta ayrılıktır. Öteden beri Eshâb-ı kiram içtihadça ayrı fikirde bulunsalar da birbirlerini hatalı saymazlardı.

Fakat Hazret-i Osman zamanında yaptıkları işlerden dolayı birbirlerini hatalı görürler ve kötülerlerdi.

Bir noktada toplu bulunan İslâmî düşünce halkın bu türlü ayrılıklara düşmesi ve Emevilerin kötü halleri ve kötü muameleleri bir ayrılığa sebep oldu. Yer yer karışıklıklar ve fesad işaretleri görülmeğe başladı.

Evvelce İbn-i Mesud Hazretlerinin şanına lâyık olmayan bir muameleye düçar olmasından dolayı Huzeyloğulları ve Zehraoğulları kırılmışlardı. Ebû Zer-i Gifarî Hazretleri hakkındaki muameleden de halkın büyük bir kısmı husûsiyle Benî Gifar kabilesi ve onlarla antlaşmalı olanlar ve Yasir'in oğlu Ammar (R. A.) için de Kindeoğulları Hazret-i Osman'a kin bağlamışlardı.

Hülâsa Araplar eskiden beri cehaletin karanlıkları içinde kavim ve kabile gayretleri ile uğraşıp dururlarken Hazret-i Peygamber'in getirdiği nûr ile kalb gözleri açılmış ve aralarındaki kavim ve kabile ayrılığı İslâm birliğiyle sona ermişken Asr-ı Saadetten uzaklaştıkça etrafa yine karanlık basmağa baş-

mağa başladı. Emevîlerin hareketleri ise bunu kö-rükledi.

KÜFE İLERİ GELENLERİNDEN BAZILARININ ŞAM'A GÖNDERİLMESİ

Kûfe valisi Asî'nin oğlu Said, geceleri Kûfe'nin ileri gelenlerini ve kumandanları meclisine kabul ederek gece sohbeti yaparmış. Hicretin otuzüçüncü senesi içinde bir gece sohbet sırasında "Irak toprakları Kureyşin bahçesidir" deyince orada bulunanlardan meşhur Malik b. Üştürî Nehaî birdenbire hiddetlenip: "Kılıçlarımız ile feth ederek Allah'ı Tealâ'nın bize ganimet olarak verdiği Irak toprağını senin ve kavim ve kabilenin bahçesi mi sanıyorsun" diye hiddetle söylemiş. Ötekiler de o yolda sert davranmışlardı.

Zabıta nazırı olan Abdurrahman-ı Esedi: "Siz Emir'in sözüne karşı mı geliyorsunuz" diye ağır sözlerle karşı çıkınca Üştür'le arkadaşları ona sövüp saymışlar ve başına üşüşüp bayıltıncaya kadar dövmüşler ve sonra ayıltmak için başına su dökmüşlerdir.

Bundan sonra Said onları gece sohbetine kabul etmedi. Onlar da kendi aralarında toplanıp açıkça Said'in aleyhinde bulundukları sırada sözü üst tahtakaya çıkararak: "Osman kendi akrabasından memleketi iyi idare etmeğe gücü yetmeyen kimseleri vali tâyin ediyor" diye söylenmeğe başladılar.

İş bu hale gelince Asî'nin oğlu Said, işi Hazret-i Osman'a arz etti ve Üştür ile arkadaşlarının Kûfe'den çıkarılmasını istedi. Hazret-i Osman onların Şam'a gönderilmesini istedi. Şam valisi Muaviye'ye de bu

İşî yazdı ve şöyle dedi: “Kûfe’de fitne ve fesad aleti olan bir güruhun sana gönderilmelerini emr ettim. Onlar gelince hallerini düzeltmeğe çalış ve düzelince de Kûfe’ye geri gönder.”

Yukarıda adı geçenler Şam’a varınca Muaviye onları iyi karşıladı. Güler yüz gösterdi, kendilerine yer gösterdi. Kûfe’de aldıkları maaşlarını Şam hazinesine nakl ettirdi. Sabah ve akşam kendileriyle yemek yemeğe başladı. Bunlar Üştürî Nehai, Kays’ın oğlu Sabit, Ziyad’ın oğlu Cemil, Savhan-ı Abdi’nin oğlu Zeyd, kardeşi Sâ’saa, Züheyryn oğlu Cendeb, Ca’din oğlu Ürve, Hakk’ın oğlu Ömer ve İbn-ül Keva adındaki kimselerdi.

Bir gün Muaviye onlara: “Siz bir Arap kavimsiniz, İslâmiyetle şeref kazandınız. Birçok milletlere galebe çalarak miraslarına kondunuz. İştittim ki siz Kureyşi hoş görmüyorsunuz. Kureyş olmazsa siz hor ve hakir olurdunuz. Sizin başınızdaki emirler ve reisler size kalkandır. Kalkanın aleyhine kalkıp ayrılığa düşmeyiniz. Allah’a yemin ederim ki, siz bu halden vaz geçmezseniz Allah’ın büyük bir belâsına uğrarsınız.”

İçlerinden Sâ’saa cevap vererek dedi ki: “Cahiliyyet zamanında Kureyş kabilesi kuvvetçe ve sayıca öteki kabilelere üstün değildi ki bizi onlarla korkutuyorsun. Kalkan lakırdısına gelince kalkan ele alınırsa iş bize kalır.”

Bunun üzerine Muaviye “Şimdi anladım ki sizi bu davaya düşüren akıl eksikliğidir. Sen bunların hatibisin. Sende akıldan eser görmüyorum. Ben sana İslâmın yüce emrinden bahs ediyorum. Sen bana

cahiliyyetten söz ediyorsun. Sizin işinizi, düşüncenizi kabul edenleri Allah hor, hakir etsin. Gerek Cahiliyyet zamanında, gerek İslâm devrinde Kureyşin izzeti ve şerefi Allah'ın bir lûtfu idi. Onlar Arabın ne çoğu ne de kuvvetlisi idiler. Fakat soy ve sopça onların en üstünü ve insanlıkça en mükemmeli idiler. Cahiliyyet günlerinde Arap ve arabın gayri birbirini yerken onlar Harem-i Şerifte oturur ve Allah'ın lûtfuyle felâketlerden emin olurlardı. Allah kendi dinine tâbi olanların dünya zilletinden ve ahiret azabından kurtulmalarını murad edince mahlûkatının en hayırlısını Peygamberlikle gönderdi. Sonra onlara sahabe seçti. Onların en hayırlısı Kureyş idi. Sonra bu mülkü onların üstüne kurdu ve Halifeliği onlara verdi. Şimdi bu iş ancak onlarla düzelir. Allah Kureyşi Cahiliyyet zamanında da korumuştur. Şimdi Allah'ın dininde bulundukları halde daha iyi korumaz mı sanıyorsunuz. Yazıklar olsun sana ve arkadaşlarına" dedi ve yanlarından çıkıp gitti. Sonra yine onların yanlarına gidip nasihat yolunda söylediği sözler arasında "Rasûl-i Ekrem mâsum idi. Beni hizmetinde kullandı. Daha sonra Hazret-i Ebûbekir, Ömer ve Osman da beni vali yaptılar ve hepsi benden memnûn oldu. Rasûl-i Ekrem işlere hep ehlini arardı. Ben yemin ederim size her ne emredersem kendimden ve ehli beytimden başlarım. Sonra size teklif ederim. Kureyş bilir ki onların en keremlisi Ebû Süfyan'dır ve onun oğludur. Fakat Peygamber bundan müstesnadır. Çünkü Allah Onu Peygamber seçerek mükerrer kılmuştur. Ben zan ederim ki, eğer insanlar Ebû Süfyan'dan doğsaydı bütün işlerinde olgun ve görgülü olurlardı."

Sâ'saa Muaviye'nin sesini kesip, "sen yalan söylüyorsun. İnsanlar Ebû Süfyan'dan daha hayırlı olan Hazret-i Adem'den meydana geldi. Allah'u Tealâ onu kudretiyle yarattı ve ona ruh verdi ve meleklerle, ona secde etmeleri için emretti. Halbuki İnsanoğlunun kimi iyi kimi kötü, kimi ahmak kimi zekidir" deyince Muaviye yine yanlarından çıkıp gitti. Ertesi gün yine yanlarına gelip, birçok sözler söyledikten sonra: "Ey cemaat benim sözlerimi hayırla ve güzellelikle red ediniz. Yahut susunuz, düşününüz, kendinize ve halkınıza ve bütün Müslümanlara yararlı şeyleri isteyiniz." dedi.

Sâ'saa ona karşılık vererek: "Sen buna ehil değilsin, senin hatırın için dinleyip günaha girecek değiliz." deyince, Muaviye: "Benim size ilk söylediğim sözler böyle değildir. Allah'tan korkunuz. Peygamber'ine uyunuz. Şeriata yapışınız, ayrılmayınız" diye emretmiştim. Bu sözlerin üzerine dediler ki: "Öyle değil, sen bize ayrılıkla ve Rasûl-i Ekrem'in getirdiği emirlere karşı durmakla emrediyorsun."

Bunun üzerine Muaviye: "Ben şimdi size emrediyorum. Eğer Allah'ın ve Rasûlünün emrine karşı bir iş işlemişsem Allah'a tevbe ederim ve size emr ederim ki, Allah'a ve Rasûlüne itaat ediniz ve topluluktan ayrılmayınız ve büyüklerinize hürmet ediniz" dedi.

Sâ'saa bu sözlere karşı gelerek: "Biz emrederiz ki, memuriyetini terk edip çekilesin. Çünkü Müslümanlar içinde bu işe senden daha layıkı vardır. Müslümanlar arasında babası senin babandan, ve kendisi senden daha kıdemli olanlar vardır" dedi.

Muaviye ona cevap olarak: "İslâm'da benim kıdemim vardır. Benden daha eskisi de vardır. Fakat zamanında bulunduğum memuriyeti iyi idare etmekte benden daha kuvvetli kimse yoktur. Ömer de bunu bende görmüştü. Eğer benden daha muktedir biri olaydı. Bu işe onu memur ederdi. Ondan sonra da işinden çekilmeye sebep olacak bir iş yapmadım. Eğer Emir-ül müminin sizin gibi düşünseydi, bana yazardı. O zaman ben de işten çekilirdim. Eğer işler sizin düşündüğünüz gibi yapılacak olsa Müslümanların işleri yirmidört saat doğru gitmez. Şimdi siz hayra dönünüz ve hayır söyleyiniz. Allah'ın kudret ve kuvveti vardır. Korkarım ki siz böyle şeytana uyarak Allah'a isyanda devam ederseniz dünyada da ahirette de hor ve hakir olursunuz." deyince, yerlerinden sıçrayıp Muaviye'nin sakalından tuttular. Muaviye: "Durunuz, burası Kûfe değil. Allah'a yemin ederim ki Şam halkı sizin bu muamelenizi görürse ellerinden kurtaramam, sizi öldürürler" dedi ve yanlarından çıkıp gitti. İş de Hazret-i Osman'a arzetti.

Muaviye'nin yumuşak kalbliliği ve sabrı, Araplar arasında darb-ı mesel olmuştu. Bu konuşmalara da çok sabretti. Kûfe'lilerin acı sözlerine çok dayandı. Nihayet sabrı tükendi "Siz Kureyşe ne fayda ve ne de zarar verebilirsiniz. Size izin veriyorum, istediğiniz yere gidiniz" diye onları Şam'dan çıkardı.

O konuşmalar arasında Muaviye, bir gün İbn-i Kûva'dan "Beni nasıl bilirsiniz" diye sormuş.

O da: "Sen, serveti çok, otlakları geniş, hazır cevap, derin fikirli, yumuşak huylusun ve İslâmın bir temel taşısin. Seninle bir korkunç gedik kapanmıştır," diye cevap vermiş. Sonra Muaviye de: "Sen

arkadaşlarının en akıllısıdır. Bana bildiğin şehirlerin husûsi hallerini söyle” deyince, O da: “Medine halkı şerre çok düşkün ve onu yapmakta en âciz kimselerdir. Kûfe’liler ise toplu gelir, dağılık giderler. Mısır halkına gelince en çok fenalık edip en çabuk pişman olan kimselerdir. Şam’lılar ise kendilerine doğru yolu gösterenlere çok itaat ederler ve kendilerini azdıran ve yoldan çıkaran kimselere en çok isyan edenlerdir” dediği söylenir.

Muaviye, İbn-i Kûva’nın sözlerinden çok memnun olmuş ise de, Sâ’saa’nın sözlerinden ve arkadaşlarının tahammül edilmez muamelelerinden, canı çok sıkıldığı için, onları Şam’dan çıkarmıştı. Onlar da El Cezire yakasına geçmek üzere Humus tarafına gitmişlerdi.

Humus Mutasarrıfı olan Hâlid’in oğlu Abdurrahman ise olup biteni bildiği için onları yanına çağırarak, azarladı ve korkuttu. Husûsiyle Sâ’saa’ya çok tahkir etti ve: “Abdurrahman sizi terbiye etmezse, ona yazıklar olsun. Muaviye’ye söylediğiniz sözleri bana söylemeyiniz. Ben Velid’in oğlu Hâlid’in oğluyum. Ben irtidatı, yani dinden çıkmayı yok eden zatın oğluyum” dedi.

Hazret-i Hâlid’in Irak taraflarında fevkalâde büyük şan ve şöhreti olduğundan, oğlunun sözleri Kûfe’lilere çok tesir etti. Hepsini korkuttu, susturdu. Tövbe ettirdi.

Abdurrahman bu suretle Kûfe’lileri bir ay kadar Humus’ta alıkoydu ve birgün Sâ’saa’ya “Ey veledi zinâ gördün mü? Hayır ile yola gelmeyen, şer ile nasıl ıslah ediliyor. Said’e ve Muaviye’ye söylediğin sözleri bana niçin söylemiyorsun.” deyince, Muavi-

ye'nin huzurunda aslan gibi kükreyen Sâ'saa sustu ve kedi gibi sindi.

VALİ VE KUMANDANLARIN MEDİNE'DE TOPLANMASI

Her ne kadar Üstür ve arkadaşları Humus'ta alınmışlarsa da, halkın fikirleri sakinleşmeyip gün geçtikçe isyan ve karışıklık belirtileri artmaktaydı.

Evvelce birtakım adamlar toplanarak Hazret-i Osman'ın yaptığı işleri ortaya koyup bir karara varmışlar ve Temimoğullarından Abdullah'ın oğlu Amir adındaki zühd-ü takva sahibi birini Medine'ye göndermişlerdi.

Amir, Hazret-i Osman'ın huzuruna çıkıp: "Müslümanlardan bir topluluk seni yaptığın işlere baktılar, senin büyük hatalarının olduğunu gördüler. Artık Allah'tan kork ve tövbe et" dedi.

Hazret-i Osman, "Şu herife bakın, halk onu Kur'an okuyan bir zahid zan ediyor. Sonra gelip bana hakaret edercesine sözler söylüyor. Kendisi Allah'ı bilmez" deyince Amir "Ben Allah'ın hazır ve nazır olduğunu ve zalimden intikam aldığını bilirim" diyerek çıkıp gitti.

Hazret-i Osman, işin ağırlaştığını ve durumun ehemmiyetini anlayarak hemen Muaviye, Sa'd'ın oğlu Abdullah, Asi'nin oğlu Said, Amir'in oğlu Abdullah ile As'ın oğlu Amr'e haber göndererek Hicretin bu otuzdördüncü senesi içinde onları Medine'de topladı. Amr-ı As'tan başka hepsi Emevîlerin büyüklerinden ve Hazret-i Osman'ın taraftarlarından olan kişilerdi.

Fakat Amr-ı As, Ümeyyeoğullarından değildi. Yukarıda da geçtiği gibi Hazret-i Osman, onu Mısır valiliğinden azletmiş ve yerine adı geçen Sa'd'ın oğlu Abdullah'ı tâyin etmiş olduğundan dolayı, Hazret-i Osman'a kırgındı ve umulur ki, o azlin acısını henüz unutmamıştı. Fakat kendisi o zaman Arabır dört büyük fevkalâde zeki kimselerinden biri olduğu için, her nasılsa Hazret-i Osman'a sokulmuş ve onun en çok emniyet ettiği sırlarını bilen valileri sırasına geçmişti. Ondan dolayı bu sefer de Emevîlerin büyük kumandanları ile bir arada bulundurulmuştur.

Hazret-i Osman, onları huzurunda topladıktan sonra: "Siz beni vezirlerim ve güvendiğim kimselersiniz. Halkın ne yaptığını görüyorsunuz. Benim memurlarımı azlettirmek ve yerlerine istediklerini getirmek istiyorlar. Sizin fikriniz nedir?" diye sordu.

Amir'in oğlu Abdullah, "Ey Mü'minlerin Emiri! halkı muharebe ile meşgul et ki, kendi başları kaygısına ve hayvanlarının arkasına düşsünler" dedi.

Asi'nin oğlu Said de: "Ey Mü'minlerin Emiri! her kavmin reisleri vardır. Onlar öldürülürse halk dağılır ve bir fikir etrafında toplanamazlar" diyerek Hazret-i Osman aleyhinde bulunan reislerin idamına uygun gördü.

Muaviye dedi ki: "Ey Mü'minlerin Emiri sen valilere selâhiyet ver. Her biri kendi memuriyet daire-sini koruyup gözet-sin. Sen Şam ahalisinin itaatini taahhüt ederim."

Sa'd'ın oğlu Abdullah da, "Ey Mü'minlerin Emiri, halk tamahkârdır. Onlara mal verirsen, senin tarafına dönerler" dedi.

Sonra As'ın oğlu Amr kalkıp: "Ey Mü'minlerin Emiri, Sen Ümeyyeoğulları ile beraber halka yüklendin, sen gündüz uykusuna yattın, onlar da yattı. Senin işlerin düzgün olmadı, onlar da eğri büğrü gitti. Sen adaleti tut yahut çekil. Yoksa kuvvetli bir karar ile ileri yürü" deyince, Hazret-i Osman, "Ey Amr, sana ne oldu, bu sözleri ciddi mi söylüyorsun" deyince Amr sustu ve meclis dağılıp gittikten sonra Hazret-i Osman'a dönerek: "Ey Mü'minlerin Emiri, sen benim nazarımda çok kerim ve yüksek bir adamsın. Fakat anladım ki, senin kapında sözü halka yayacak adamlar var. İstedim ki, benim söylediklerimi halk işitsin de, bana itimat etsinler, ben de bu suretle sana iyilik getirip kötülüğü uzaklaştıracak işler yaparak hizmet edebileyim" diye özür diledi.

Hazret-i Osman, yukarıda geçen konuşmalardan İbn-i Amir'in fikrini tercih etti. Halkı takım takım muharebeye göndermek üzere vali ve kumandanları vazifeli bulundukları yere gönderdi.

Kûfe ahalisi Said'ten şikâyetçi oldukları halde yine onu Kûfe'ye gönderdi ve halkı itaate mecbur etmek için verilen maaşların kesilmesine karar verdi.

Halbuki Said daha memuriyet yerine varmadan maaşların kesildiği havadisi Kûfe'ye ulaşmış ve Kûfe'de büyük bir karışıklık çıkmıştı.

KÜFE VALİSİ SAİD'İN AZLI

Kûfe'de isyan ve kargaşalık alâmetleri görülmeye başlandığı sıralarda, Kûfe'nin valisi olan Asî'nin oğlu Said Medine'ye gelmiş bulunuyordu. Bir

sene evvel Azerbeycan, Rey, Hemedan, Isfahan, Demavend, Musul, Karkısiyye eyaletlerine ve Bab-ül Ebbab tarafına, sonra da Hilvan'a, Kûfe'nin ileri gelenlerinden birer vali tâyin ederek göndermiş. Kûfe'de kendi işine yarayacak reislerden yalnız Kâ'kâ kalmıştı. Onu da harp işleri üzerine memur etmişti. Kays'ın oğlu Yezid Kûfe'nin o suretle reislerden boş kaldığını fırsat bilerek Hazret-i Osman'ı Halifelikten indirmek niyetiyle meydana çıkmış ve Sebeıyye, yani İbn-i Sebe taraftarlarıyla haberleşerek onları da kendi birliğine katmıştı.

Amr'ın oğlu Kâ'kâ' onu tuttuysa da, kötü niyetini gizleyebildiği için yakasını kurtardı ve Humus'a mektup gönderdi ve oradaki Hazret-i Osman aleyhinde olanları da kendi takımına kattı.

Üştür-i Nehaî öteki arkadaşlarından evvel davranarak halk Cuma namazında iken Kûfe'ye vardı ve mescidin kapısında durdu. Halkı ayaklanmağa teşvik etti.

Said Medine'den çıkıp Kûfe'ye gelmek üzere olduğundan Kays'ın oğlu Yezid hemen meydana atılarak "Said'i geri çevirmek isteyen Yezid'in yanına gelsin" diye tellallar çağırttı. .

Aklı başında olanlar, halkı men etmek istedilerse de fayda vermedi. Çünkü söz ayağa düşmüştü ve nasihatın tesir edeceği zaman geçmişti. Kalemın yerini kılıç almıştı.

Bundan dolayı halk doğru düşünenlerin sözlerine kulak asmayıp hep birden Yezid'in yanına gittiler ve isyana başladılar.

Halkın ileri gelenleri Mescid'te toplandı. Vali vekili olan Haris'in oğlu Amr bir hutbe okudu. Halkı

İtaate çağırdı. Amr'ın oğlu Kâ'kâ' ayağa kalkarak "Seli geri mi çevirmek istiyorsun, ne uzak hayal, yemin ederim ki, bu karışıklık ancak kılıç ile sona erer. Korkarım ki onun da vakti geçiyor. Siz artık bekleyin bakalım" diyerek evine gitti.

Yezid ise büyük bir kalabalıkla Kûfe'den çıktı. Uştür de beraberdi. Kadisiyye tarafında Cür'a adındaki yere geldiler. Sonra Said de oraya gelince: "Bizim sana ihtiyacımız yoktur" diyerek onu geri çevirdiler. Kendileri de dönüp Kûfe'ye geldiler.

Ebû Sevr-i Haddanî demiş ki: "O gün Kûfe mescidinde Yaman'ın oğlu Huzeyfe'nin yanına oturmuştum. Ebû Mesul-u Ensâri de beraberdi. "Öyle görüyorum ki, kan dökülmedikçe bu iş bitmez" deyince.

Huzeyfe "Yemin ederim ki, Said geri döner, kan da dökülmez ve bugün bir şey olmaz. Eğer olacak olsa, Rasûlullah sağ iken ben onu öğrenmiş olurum" dedi. Hakikaten de Huzeyfe'nin dediği gibi oldu. Said Medine'ye döndü ve kan dökülmedi.

Kûfe'liler Asî'nin oğlu Said'i geri çevirip yerine Ebû Musa El-Eşari'nin tayinini istemişlerdi. Said Medine'ye dönünce, Hazret-i Osman'a işi bildirdi.

Hazret-i Osman Kûfe'lilerin dileklerine uymaktan başka çare bulamayıp hemen Said'i azlederek yerine Musa'yı tayin etti ve Kûfe'lilere yumuşak yollu emirname yazdı.

Ebû Musa El-Eşari, Eshâbın meşhur hafızlarından. Kûfe'ye girdi. Mescide gitti. Hutbe okudu. Cemaate nasihatte bulundu, onlar da dinlediler ve kendisine namaz kıldırması için ricada bulundular.

Ebû Musa: "Siz Emir-ül Mü'minine ve onların emirlerine boyun eğmedikçe olamaz" demesiyle hepsi "Baş üstüne hayhay" dediler. O da imâm olup onlara namaz kıldırıldı.

Bu suretle kargaşalık bastırıldı, huzur yerine geldi, asayiş düzeldi ve Hazret-i Osman'ın emri üzere Huzeyfe Hazretleri de, muharebe için askerle Bab-ül Ebvab tarafına gitti.

KARIŞIKLIKLARIN BAŞLANGICI

Her ne kadar Ebû Musa'nın valiliğiyle Kûfe'deki karışıklık bastırıldı ise de, diğer bütün vilâyetlerde Hazret-i Osman'ın aleyhinde bulunuluyor ve valilerinden şikâyet ediliyordu. Her gün daha fazla vilâyetlerden Medine'ye çok fena haberler geliyor ve muhaliflerin ağızlarında Hazret-i Osman'ın Hali-felikten indirilmesi sözleri dolaşıyordu. Hattâ Medine'de de Hazret-i Osman aleyhinde dedikodular çoğaldı ve kendisi küçümsenmeğe başlandı. Eshâbın büyükleri ise işe karışmayarak bir tarafa çekildiler.

Her ne kadar Sabit'in oğlu Zeyd, Ebû Üseyd-i Saidi, Malik'in oğlu Kâ'b, Sabit'in oğlu Hassan (R. A.), halkı men etmeğe çalışıyorlarsa da yalnız o'dukları için güçleri yetmiyordu.

Bunun üzerine Medine ahalisi toplanıp Hazret-i Ali'ye gittiler ve hükûmetin yolsuz gördükleri işlerini birer birer saydılar. Hazret-i Ali, Hazret-i Osman'ın yanına gitti ve işi anlattı ve Hazret-i Ömer'in yerine şûre şiddet, yerine göre de yumuşak davrandığını-

dan bahsetti ve işin sonu ağır ve korkulu olacağını söyleyerek nasihat yollu konuştu.

Hazret-i Osman: "Ey Ali biliyorum, senin dediklerini onlar da söylüyor. Lâkin sen benim yerimde olsan, seni ayıplamam ve senin aleyhinde bulunmam. Bilirsin ki Ömer, Şu'be'nin oğlu Mugire'yi vali yaptı. Ben Amir'in oğlunu akrabam olduğu için vali yaptığımdan dolayı neden benim başıma kakıyorsun" dedi.

Hazret-i Ali dedi ki: "Ömer vali yaptığı adamın kulağını büker ve onun tarafından bir söz gelse hemen çağırarak en ağır şekilde cezalandırır. Sen bunu yapmıyorsun. Akraban hakkında zayıf ve merhametli davranıyorsun.

Hazret-i Osman: "Ey Ali, onlar senin de akrabandır" deyince, Hazret-i Ali: "Evet onlar benim de akrabamdır, fakat ne yapalım ki, onlardan daha faziletli ve üstünleri vardır" Hazret-i Osman "Bilmez misin ki, Ömer Muaviye'yi vali yapmıştı" deyince Hazret-i Ali "Sen de bilmez misin ki Muaviye, Ömer'den, Ömer'in kölesinden daha çok korkardı. Şimdi ise Muaviye Osman'ın emriyle diye yolsuz işler yapıyor. Halbuki sen onu ne değiştiriyorsun, ne de düzeltiyorsun" dedi.

Hazret-i Ali kalkıp gittikten sonra, Hazret-i Osman Minbere çıktı. Hutbe okudu ve dedi ki: "Her şeyin bir kötü tarafı vardır. Bu ümmetin kötü tarafı da, kusur arayanlar, ayıplayanlar ve başa kakanlardır. Siz Hattab'ın oğlu Ömer'den görüp kabul ettiğiniz işlerde de beni ayıplıyorsunuz. Fakat o sizin başınıza bastı. Sizi eliyle dövdü. Diliyle sövdü. Siz ona yine yumuşak davranıp boyun eğdiniz. Ben ise

size tatlı ve yumuşak davrandım. Sizi omuzuma basturdım. Elimi size dokundurmadım, dilim! tuttum. Siz bana hücum ettiniz. Yemin ederim ki, bana bağlı cemaat daha çoktur, yardımcılarım daha çoktur. Geliniz dersem gelirler. Beni dilinize almayınız, valilerinizin aleyhinde bulunmaktan vaz geçiniz.

Bu sırada Mervan kalkıp şiddetli bir dil ile söze karıştı. Hazret-i Osman, ona dönerek: "Sus ben sana söyleme demedim mi?" diyerek bir çıkış yaptı. Sonra minberden inip evine gitti. Hazret-i Osman'ın bu sözlerinden halk üzüldü. Hele Mervan'ın takındığı tavırdan nefret ettiler ve evvelinden ziyade birbirlerini Halife aleyhine kışkırtmaya başladılar.

O zaman Mısır'da bulunan fbn-i Sebe ve arkadaşları başka şehirlerdeki kafadarlarıyla, onlar da birbirleriyle yazışarak valilerin zulmünden söz açıp birçok yalanlar uydurarak etrafa yaydılar.

Bu suretle muhalifler Ümeyyeoğullarının büyük, küçük kusurlarını her gün bir parça daha büyüterek birine bin kattılar.

Vilâyetlerde dedikodu çoğaldı ve her taraftan Medine'ye valilerin zulmüne dair haberler gelmeğe başladı.

Medine halkı Hazret-i Osman'ın yanına gittiler. Olan ve biteni haber verdiler. O da: "Sizin fikriniz nedir" deyince, onlar "Bize kalırsa doğru haber almak için vilâyetlere emniyetli adamlar göndermelisin" dediler.

Bunun üzerine Hazret-i Osman da Mesleme'nin oğlu Muhammed'i Kûfe'ye, Zeyd'in oğlu Üsame'yi Basraya, Ömer'in oğlu Abdullah'ı Şam'a, Yasir'in oğlu

Ammar'ı da Mısır'a gönderdi. Onlar da gidip geldiler ve "Bir kötülük görmedik" dediler.

Fakat Ammar'ın dönüşü geciktiğinden telâşa düştüler. Mısır valisi Sa'd'ın oğlu Abdullah ise Ammar'ı bir gürûh ile yumuşattı. Bu gürûhun içinde meşhur Sebe'in oğlu Abdullah, Mülcem'in oğlu Hâlid, Hamran'ın oğlu Sudan, Bîşr'in oğlu Kinane, vardı. Bunu Halifeye bildirmişti.

Sonra Hazret-i Osman her tarafa mektuplar gönderdi. Bazı kimseler, halkı sövüp dövüyorlarmış diye Medine ahalisi bana haber verdi. Ben Hac mevsiminde valileri toplarım, Her kimin davası varsa gelsin. Benden yahut memurlarımdan hakkını alsın, diye ilân etti.

Bu mektuplar vilâyetlere gidip de, halkın önünde açıktan okununca herkes üzüлp ağladı. Hazret-i Osman'a dua etti.

Hac mevsiminde Basra valisi Amir'in oğlu Abdullah ve Mısır valisi Sa'd'ın oğlu Abdullah ve Şam valisi Ebû Süfyan'ın oğlu Muaviye Mekke'ye geldiler.

Hazret-i Osman onlarla beraber Asi'nin oğlu Abdullah'ı ve As'ın oğlu Amr'i de huzuruna getirdi. "Yazıklar olsun size, bu şikâyetler nedir, bunların gerçek olmasından korkuyorum" buyurdu. Onlar dediler ki, "Tahkikat yapan memurlara kimsenin bir şey söylemediğini, onlar sana ifade etmediler mi, bunlar husûsi bir maksatla yayılmış yalanlardır. Biz aslını bilmiyoruz. Fakat bunları kabul etmek doğru olmaz." Hazret-i Osman: "Öyleyse siz ne düşünüyorsunuz" deyince, Sa'd-i Ebî Serh'in oğlu Abdullah dedi ki: "Halka haklarını verdiğin zaman, onların

da borçlarını yerine getirmesini temin et. Onları kendi hallerine bırakma.”

Muaviye dedi ki: “Sen beni vali ve kumandan yaptın. Ben de birtakım adamları memur ettim. Onlardan sana hayırdan başka bir şey gelmez. İki adam kendi nahiyelerinden a'lemidir. Re'y ise hüs-ni edeptir.”

Asi'nin oğlu Said dedi ki: “Bu dedikodular yapma şeylerdir. Gizlice ortaya atılıyor. Halk da ağzına geldiği gibi söylüyor. Bunun ilâcı, araştırmak, sormak, bu yayılan sözler kimlerden çıkıyorsa onları öldürmektir.”

As'ın oğlu Amr dedi ki: “Halka karşı sen pek gevşek ve yumuşak davrandın. Onlara Ömer'in yaptıklarından daha fazla yaptın. Sen Şeyhayn'in yanı Hazret-i Ebûbekir ile Hazret-i Ömer'in mesleğini tutup da, yerine göre yumuşaklık, yerine göre de şiddet gösterecektin.”

Hâsılı değişik düşüncelerde bulundular. İki kişi bir fikirde birleşmedi. Hazret-i Osman da: “Fikirlerinizi dinledim, her işin girilecek bir kapısı vardır. Kapalı kapı açılacak, bu ümmet hakkında korkulan şey olacak. Allah'ın çizdiği daireden çıkmayalım ki, o kapı açılınca kimsenin benim aleyhimde senet olacak bir sözü olmasın. Fitne değirmeni dönüyor. Osman onu harekete geçirmeden vefat ederse ona ne mutlu, Allah bilir ki, halk için ben hayrı aramakta kusur yapmadım. Halkı sükûnete kavuşturunuz ve haklarını kendilerine bildiriniz.

Sonra Hazret-i Osman Hac dönüşü valilerle beraber Medine'ye geldi ve Hazret-i Ali, Talha ve Zübeyir (R. A.) huzuruna çağırıldı.

Muaviye de o mecliste bulundu. Muaviye üçüne dönerek dedi ki: "Siz Rasûl-i Ekrem'in Eshâbı ve halkın en hayırlılarındanısınız. İslâm hükûmetinin velilerisiniz, bu işe sizden başka kimse tamah etmez. Bu işe arkadaşınızı yani, Osman'ı seçtiniz. Şimdi ihtiyar oldu, ömrü azaldı. Sonunu beklerseniz çok sürmez. Halbuki bir söz dolaşıyor. Korkarım ki sizin hakkınızda zararlı olur. Sizin hakkınız olan devlet reisliğinde halkı tatmin ediniz. Bir hevese kapılırlarsa ümitsizlikten başka bir şey görmezler."

Hazret-i Ali bu sözlerden çok müteessir olarak, Muaviye'yi şiddetle azarladı. O da karşılık vermeğe kalktı.

Hemen Hazret-i Osman söze girişerek: "Durunuz, kendi durumumu ben size söyleyeyim. Benden evvel iki arkadaşım yani Hazret-i Ebûbekir ile Hazret-i Ömer Allah rızası için nefislerine zulmettiler. Akrabalarına da mani oldular. Rasûl-i Ekrem de akrabasına yardım yapardı. Ben de akrabam çok ve onların geçimi de dar olduğundan, onlar hakkında cömertçe davrandım. Eğer bunu yanlış görürseniz kabul etmeyiniz. Benim işim sizin emrinize bağlıdır.

Onlar da; "Doğru söyledin. İhsan yaptın, filâna şu kadar bin, Mervan'a da bu kadar bin vermiştin" deyince, Hazret-i Osman: "Ben bu paraları onlardan geri alırım" dedi. Üçü de, onun bu davranışından ve bu sözünden memnun kalarak yanından çıkıp gittiler.

Muaviye gidişi beğenmeyip Hazret-i Osman'a: "Benimle beraber buradan çık. Şam'a gidelim" dediği zaman, Hazret-i Osman, "Rasûlullah'ın civarını bir yere değişmem" dedi.

Muaviye: “Öyleyse seni korumak için, buraya asker göndereyim” dediyse de, Hazret-i Osman, Rasûlullah'ın komşularını sıkıntıya sokmam” dedi.

Bunun üzerine Muaviye: “Sana muhakkak kıyarlar” deyince, Hazret-i Osman “Allah bana yeter. O ne güzel vekildir” mealindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Allah kendisinden hoşnud olsun. Bu ne çok tahammül, ne büyük bir Allah'a dayanmadır.

Sonra Muaviye yol elbisesini giydikten sonra, Hazret-i Ali, Talha ve Zübeyir ve başka bir kısım muhacirlerle görüşüp Hazret-i Osman'ı onlara emanet ederek veda etti ve Şam'a gitti.

Muaviye: “Ne Ebûbekir dünyayı istedi. Ne de dünya ona geldi. Ömer'e dünya geldi, o dünyayı geri çevirdi. Osman'a dünyadan az bir şey düştü. Biz ise bütün bütün dünyaya daldık” demiştir.

Hazret-i Osman zengin olduğu için, masraflarını Beyt-ül Mal'den almaya ihtiyacı yoktu. Fakat akrabasına cömert davrandı. Bundan dolayı kendi aleyhinde taraf taraf fırkalar peyda oldu. Eğer Muaviye'nin dediği gibi Şam'dan ve başka şehirlerden asker getirtseydi, kendini koruyabilirdi. Fakat o vakit hükûmeti zörbalıkla idare etmiş olurdu ve Hilâfet makamı yerine o zaman saltanat geçerdi.

Bunun içinse henüz vakit gelmemişti. İşte bundan dolayı Hazret-i Osman kendini korumak için Medine halkını asker kuvvetiyle sıkıştırmayı uygun bulmadı.

HİCRETİN OTUZBEŞİNCİ YILI VAK'ALARI

Yukarıda yazıldığı gibi halkı meşgul etmek için yer yer onları savaşa göndermeye karar verilmiş, hattâ Yaman'ın oğlu Hazret-i Huzeyfe de Bab-ül Ebvab taraflarına gönderilmişti. Sonra eyaletlerden gelen şikâyetler üzerine Hac mevsiminde kumandanlar Hazret-i Osman'la buluşup görüştülerse de esaslı bir tedbire bağlanmadan dönmüşlerdi. Vilâyetlerde bulunan muhalifler ise, yani Hazret-i Osman aleyhinde bulunanlar, kumandanlar onun yanına gittiklerinde birdenbire ayaklanarak her yerde karışıklık çıkarmak üzere aralarında antlaşma yapmışlardı. Fakat onlar hazırlıklarını tamamlamadan kumandanlar döndükleri için bu niyetlerini meydana koyamadıklarından Medine'deki taraftarlarıyla haberleşmeye başlamışlar. Onlar da: "Cihad buradadır. Buraya geliniz, buranın eğrisini doğrultunuz" diyerek onları Medine'ye davet etmiş.

HAZRET-İ OSMAN'IN EVİNİN SARILMASI

Mısır halkından bazıları Medine'ye gelip, valileri olan Sa'd'ın oğlu Abdullah'tan şikâyet ettikleri zaman Hazret-i Osman ona azarlayıcı bir mektup göndermişti. Vali Sa'd'ın oğlu Abdullah ise, bu emrin hükmünü yerine getirmek şöyle dursun, bundan dolayı kızarak şikâyet edenlerden birini döve döve öldürdü. Bu hâdise halkı bir derece daha hiddetlendirdi. Halbuki yukarıda yazılan sebeplerden dolayı her

tarafıta ayaklanmak isteyenler birbirleriyle mektuplaşarak Hazret-i Osman'ı Halifelik makamından indirmek için Medine-i Münevvere'ye gitmeyi aralarında kararlaştırmışlardı.

Mısır, Kûfe ve Basra halkından yedişer sekizer yüz kadar adam birleşip ve birbirleriyle haberleşip Kâbe'yi ziyaret maksadını öne sürerek bulundukları yerlerden hareketle Medine'ye gittiler. Mısır'lıların içinde Adiys'in oğlu Abdurrahman, Bısr'ın oğlu Kinane, ve Kuteyre gibi meşhur kan dökücü reisler vardı ve hepsinin başı Harb'in oğlu Gafıkî idi.

Kûfe'lilerin içinde de Sûhâni Abdi'nin oğlu Zeyd, Üştür Nehaî, Nefer'in oğlu Ziyad, Asam'ın oğlu Abdullah gibi meşhur adamlar vardı.

Basra'lılar arasında da Cebelet-ül Abdi'nin oğlu Hakîm, Ubbad'ın oğlu Züreyh, Şüreyh-i Kaysi'nin oğlu Bısr, ve İbn-ül Muşarresş adındaki meşhur adamlarla onların reisi Zübeyr-i Sa'di'nin oğlu Harkus idi.

Mısır'lılar Hazret-i Ali'ye, Basra'lılar Hazret-i Tâlha'ya, Kûfe'liler de Hazret-i Zübeyr'e taraftar oldukları halde hepsi de Hazret-i Osman'ın Hilâfetten çıkarılmasında birleşmiştiler.

Medine'ye üç konak kala durdular. Her fırkadan birer takım seçilip ilerlediler. Basra takımı Medine civarında bulunan Zî huşub adındaki yere, Kûfe takımı da, Ahvas denilen yere kondular. Mısır takımının çoğu da, Zilmerve denen yere konup bir kısmı da Kûfe'lilerin yanına indiler. Kûfe'lilerden Nevfel'in oğlu Ziyad ile Asam'ın oğlu Abdullah: "İştittik ki, Medine'de bize karşı asker toplanmış, doğru ise bir iş göremeyiz. Sabredin önce biz gidelim ve işi anlaya-

lım” diyerek Medine’ye gittiler. İkisi birlikte Hazret-i Ali, Talha ve Zübeyr ve Mü’minlerin valideleriyle görüştüler ve: “Biz Hac etmek ve bazı memurları memuriyetlerinden affettirmek için geldik” diyerek Medine’ye girmek için izin istediler. Fakat bunların üçü de izin vermedi. Onlar da dönüp arkadaşlarının yanlarına gittiler ve aralarında görüşüp danıştılar. Verdikleri karar üzerine yine her fırkadan bir kısım ayrılıp evvelce olduğu gibi Mısır’lılar Hazret-i Ali’nin, Basra’lılar Talha’nın, Kûfe’liler de Zübeyir’in yanına gittiler.

Hazret-i Ali ise, Hilâfet makamı olan Medine’yi korumak için bir miktar asker toplayarak Medine dışında Ahcâr-uz Zeyd adındaki yerde ordu kurmuş ve kılıcını kuşanıp oraya varmış ve oğlu Hasan (R. A.) Hazretlerini Hazret-i Osman’ın yanına göndermişti.

Mısır’lıların mebusları, işte bu orduda Hazret-i Ali ile karşılaşarak kendisine biat ederek Hilâfeti teklif ettikleri zaman, Hazret-i Ali yüzlerine haykırıp onları kovaladı ve Zil Merve ve Zi Husub, ve Ahvas askerlerinin mel’un olduğuna dair bir hadis-i şerif bulunduğunu söyledi.

Basra’dan gelenler Hazret-i Talha’ya, Kûfe’den gelen mebuslar da, Hazret-i Zübeyr’e Mısır’lılar gibi müracaat ettikleri zaman her ikisi de Hazret-i Ali gibi, red cevabı vererek onları kovdu.

Mebuslar böylece üçünden de red cevabı alınca hepsi dönüp yukarıda geçen yerleri bırakarak daha uzakta olan toplantı yerine gittiler. Onlar bütün bütün savuşup gitti zan ederek Medine askeri de dağıldı.

Ayaklanan kısım ise haberleşip ve üç eyaletin fırkası birleşip Şevvalin sonunda Medine üzerine yürüdüler ve ansızın toplu tekbir alarak Medine'ye girdiler ve Hazret-i Osman'ın evini kuşattılar ve "Silâha davranmayanlara eman var" diyerek tellâlar çağırttıklarından Medine ahalisi evlerine çekildi. Hazret-i Osman da evinde kapalı kaldı.

Bu hal, yani ayaklananların durumu isyan olduğundan Hazret-i Osman onları kitap ve Sünnete davet için Arabın dahilerinden olan As'ın oğlu Amr'ı ve Şu'be'nin oğlu Mugire'yi onlara gönderdiyse de ikisini de fena halde azarlayarak kovdular. Hazret-i Ali seçkin Eshâbtan bazı zevatla onların yanına gidip: "Siz gitmiş iken niçin dönüp üzerimize geldiniz" diye sorunca. Cevap veremeyip "Biz bu adamı istemeyiz, çekilsin" diyerek Hazret-i Osman'ın Halifelikten istifasını teklif ettiler.

Hazret-i Osman ise onlara cevap vermeyip, yine mescide gidip imamlık yapardı. Onlar da onun arkasında namaz kılar ve halkı onunla bir araya gelmekten men etmezlerdi. Cuma günü Hazret-i Osman minbere çıkıp onlara dönerek: "Allah'tan korkun Allah'tan, Allah hakkı için Medine halkı bilir ki, Siz Peygamber'in lisaniyle mel'unusunuz. Yanlış doğru ile ortadan kaldırıңыз" deyince, Mesleme'nin oğlu Muhammed (R. A.) "Ben buna şahadet ederim" demesi üzerine Cebele'nin oğlu Hakim onu oturttu. Sabit'in oğlu Zeyd (R. A.) kalktı. Onu da asilerden bir başkası oturttu.

Asiler halkı taşla tuttular ve onları Mescidden çıkardılar. Atılan taşların kendisine çarpmasıyla Hazret-i Osman bayılıp Minber üzerine yıkıldı ve kaldı-

rılarak evine götürüldü. Hazret-i Osman kölelerini asilere karşı koymaktan men ettiği gibi Ebû Vakkas'ın oğlu Sa'd ve Hazret-i Ali'nin oğlu Hasan, Sabit'in oğlu Zeyd ve Ebû Hureyre (R. A.) bazı kimselerle birlikte asilerle döğüşmeğe kalkmışlarken, Hazret-i Osman evine girdikten sonra onları da çarpışmaktan men ederek, "Siz de evlerinize gidiniz" diye emretti. Onlar da çarpışmaktan vazgeçip gittiler.

Hazret-i Ali, Talha ve Zübeyr geçmiş olsun demek için Hazret-i Osman'm yanına gittiler. Yanında Ümeyye oğullarından bazı kimseler vardı ki, onlardan birisi de Mervan'dı. Hazret-i Ali'ye dönerek: "Bu işi sen yaptın, bizi berbat ettin. Yemin ederim ki, eğer muradına erersen bütün dünya aleyhine dönecektir" demesiyle Hazret-i Ali de hiddetlenerek kalkıp gitti. Talha ve Zübeyr de soğuklukla kalkıp evlerine gittiler.

Ümeyyeoğullarından dünya menfaatleri içine dalmış olanlar Hazret-i Ali'yi kendileri gibi makam hırsında sanıp hakkında o suretle kötü zanna kapılmışlardır. Hazret-i Ali ise evvel ve ahir İslâm milletini ayrılıktan koruduğu gibi bu karışıklığı da ortadan kaldırmak için çok samimi ve Allah rızası için çalışıyordu.

Fakat karışıklığın bitmesi ve işin iyi bir şekil alması, garaz sahibi olan kumandanların azledilerek efkârın yatıştırılmasına bağlı idi.

Mısır'lıların valileri olan Ebû Serh Sa'd'in oğlu Abdullah şikâyet üzerine azledilerek, karışıklığın bastırılması lâzım geldiğinden Cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Ubeydullah'ın oğlu Talha Hazretleri, Hazret-i Osman'ın yanına gidip, bu hususta

çok ısrarda bulunmuştu. Hazret-i Aîşe (R. A.) de: "Hazret-i Muhammed'in Eshâbı sana gidip bu adamın azlini istemişler, sen çekinmişsin, bu adam ise onlardan birini öldürmüş. Sen de kendi memurundan onların hakkını al" diye Hazret-i Osman'a haber gönderdi.

Hazret-i Ali ise Hazret-i Osman'ın yanına gidip, "Mısır'lılar senden bir adamın yerine başka bir adam istiyorlar. Ondan kan davası dahi etmişlerdi

Sen de bunu onlarla muhakeme et. Aleyhinde bir hüküm çıkarsa onu da tatbik et" demiştir.

Hazret-i Ali daima bu gibi hususları hatırlatıp Hazret-i Osman da kabul ederek aralarında o işin yapılmasına karar verilirdi. Fakat sonraları Mervan o gibi kararları bozar ve işi başka renge boyardı.

Hattâ söylenir ki: "Hazret-i Osman bir gün Hazret-i Ali'nin hatırlatması üzerine Mervan'ı kâtiplikten, İbn-i Ebû Serh'i de Mısır valiliğinden azletmeyi kuvvetle vad etmiş ve birkaç gün içinde halkı memnun edeceğini minber üzerinde açıkça söylemişken, Mervan'ın ısrariyle niyetini ve dilini değiştirmişti. As'ın oğlu Amr: "Ya Osman, Allah'tan kork" demiş, sonra da Medine'yi terk ederek Filistin'e gitmiş ve işin sonuna kadar konağında kalmıştı.

O sırada Mervan Hazret-i Osman'ın kapısı önünde toplanmış olan halkı tahkir ve tekdir ile koğmuş olduğundan bazıları gelip, Hazret-i Ali'ye şikâyet ettiler. Hazret-i Ali bu hallerden çok müteessir olarak: "Ne yapayım, evimde kapalı kalsam beni bıraktın, hukuka riayet etmedin der. Varıp söylesem, Mervan gelip, benim sözlerimi ve düşüncelerimi ona karşı oyuncak haline koyup işi başka yola doker" diye-

rek, Hazret-i Osman'ın yanına gitti: "Sen akrabana mağlûp oldun, Şen ve şerefini bozdun. Ben de artık buraya gelemeyeceğim" diyerek yanından ayrılmıştı.

Hazret-i Osman'ın zevcesi Naile: "Mervan'ın halk arasında itibarı yoktur. O seni kurtaramaz. Ali'yi razı et seni bu gaileden o kurtarabilir" diye Hazret-i Osman'a nasihat etmişti. Mervan ve öteki Umeyyeoğulları ise bu gibi nasihatleri hep tesirsiz bırakmakta idiler. Hakikatte de, bu gailenin ortadan kalkması Hazret-i Ali'nin himmetine bağlı olduğu halde yukarıda geçtiği gibi Hazret-i Osman'a sözünü geçiremediğinden dolayı evine çekilmişti. İşler gittikçe karıştı, arap saçına döndü. Güçlükler günden güne arttı. Hicretin otuzbirinci senesi vak'aları sırasında yazıldığı gibi Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Eshâbın sofularında Muhammed ve Yername muharebesinde şehid olan Ebû Huzeyfe'nin oğlu Muhammed, Mısır ehlini Hazret-i Osman aleyhine kışkıtmakta oldukları halde, bu sefer Ebûbekir'in oğlu Muhammed ayaklananlarla beraber Medine'ye gelmiş ve Hazret-i Huzeyfe'nin oğlu Muhammed de Mısır'da kalmış idi.

Mısır valisi Ebû Serh'in oğlu Abdullah, ayaklananların arkasından koşup Eyle'ye gelince, onların Hazret-i Osman'ın evini sardıkları ve Huzeyfe'nin oğlu Muhammed'in Mısır'da karışıklık çıkardığı haberlerini alınca Mısır'a dönmüşse de ihtilâlciler mani olduğundan Mısır'a giremeyip Filistin'e gitmiş, oradaki konağında ikamet etmeyi seçmiştir.

Hazret-i Osman otuz gün kadar Mescid-i Şerifte imâmet etti. Ayaklananlar da arkasında namaz kılıyorlar, dini işlerine de mani olmuyorlardı. Hattâ her sene hacılarla Mekke'ye gidip Hac ederken bu

sene evi sarılı olduğu için Abbas'ın oğlu Hazret-i Abdullah'ı Hac Emîri olarak Mekke'ye göndermişti.

Fakat Mısır'da, Şam'da Eshâbtan ve Tabiînden birçok kimseler ve Kûfe'de Eshâbtan Amir'in oğlu Ukbe, Ebî Evfa'nın oğlu Abdullah, Hanzalet-ül kâtip (R. A.) tabiînden Mesruk, Esved, Şureyh, Hakim'in oğlu Abdullah, Basra'dan da Hasin'in oğlu Ümran, Enes'in oğlu Malik, Amir'in oğlu Hişam (R. A.) ile Sûr'un oğlu Kâb, Hayyan'ın oğlu Herm, meydana çıkıp Medine'lilerin imdadına yetişmek üzere halkı çağırıp teşvik ediyorlar. Ayaklananlar ise vilâyetlerde kendilerinin aleyhine böyle hareketlerin meydana geldiklerini işittikleri zaman Hazret-i Osman'ı Halifelikten istifaya mecbur etmek için vilâyetlerden imdat gelmeden işe son vermek üzere muhasarayı artırdılar, sıkıştırdılar ve Hazret-i Osman'ı imamlık için cemaatin önüne geçmekten ve halk ile temastan men ettiler.

Bunun üzerine Mısır'lıların kumandanı olan Gafikî bütün ayaklananlara kumandan olarak Mescid-i Şerifte imamlığa geçtiyse de Medine'liler dağılıp evlerine gittiler. Evlerinde daima silâhlı olarak bulunuyorlar, sokağa çıkınca da, silâhlı geziyorlardı.

Hazret-i Peygamber'in mescidinin müezzini Sa'd-ül Karaz (R. A.) o gün Hazret-i Ali'nin yanına gitmiş "Cemaate kim namaz kıldırarak diye sormuş" o da "Zeyd'in oğlu Hâlid'i çağır" demiş.

Bunun üzerine Ebû Eyyüb-i Hâlid-i Ensârî (R. A.) Hazretleri birkaç gün Mescid'te cemaate namaz kıldırması.

Hazret-i Hâlid, halk arasında Ebû Eyyüb diye tanınır, ismi söylenmezdi. O gün isminin Hâlid olduğu herkesin malûnu olmuştur.

Bir rivayette de Hazret-i Ali'nin emriyle Hanif-i Ensâri'nin oğlu Sehl kurban bayramına kadar cemaate namaz kıldırmıştır. Bayram namazını bizzat Hazret-i Ali kıldırması, ondan sonra da iş bitinceye kadar beş vakit namazda imam olmağa devam buyurmuştur.

İş bu hale gelince, yine Hazret-i Ali'nin aracılığına baş vuruldu. Her ne düşünüyorsa ve neye karar verirse, onun yapılması için Hazret-i Osman kendisine müracaat etti.

O da, Muhacirler ve Ensârdan otuz kişiyi beraber alarak Aşere-i Mübeşşereden Zeyd'in oğlu Said ve öteki muhacirlerden Ebû Cehm-ül Adevî, Mat'am'ın oğlu Cübeyr, Hüzam'ın oğlu Hakîm, ve Ensârdan Ebû Useyyid-i Saidî, Ebû Hamid, Sabit'in oğlu Zeyd, Hassan ve Malik'in oğlu Kâ'b Hazretleri onların içinde bulunuyordu. Ümeyyeoğullarından da Hakem'in oğlu Mervan, Asî'nin oğlu Said ve Arabın eşrafından Mükriz'in oğlu Niyar da beraber idiler.

Hazret-i Ali, bu toplulukla beraber gidip ayaklananlarla buluştu, görüştü, konuştu. Zulmü ortadan kaldırmaya ve istemedikleri memurların azledilmesine ve bundan sonra da, Kitaba, Sünnete sarılmak şartıyla dağılıp gitmelerine karar verildi.

Bu karar üzerine Mısır valisi Sa'id-i Ebî Serh'in oğlu Abdullah azledilerek yerine Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Muhammed tâyin olunarak Mısır'a gönderildi ve eski vali Abdullah ile ondan şikâyet edenlerin davalarına bakmak için Muhacir ve Ensârdan bazı

kimseler de, Ebûbekir'in oğlu Muhammed'le beraber gönderildi.

Bunun üzerine asiler ve ayaklananlar hepsi dağılıp gitti. Kavga basılıp, gaile bitti. Medine ahalisi sıkıntıdan kurtulup, muvakkaten nefes aldı. Gönüller ferahladı ve herkes rahata kavuştu.

HAZRETİ OSMAN'IN ŞEHADETI

Yukarıda adları geçen kimselerle Mısır valiliğine tâyin edilen Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Muhammed'le, onunla birlikte yola çıkanlar Medine'den üç konak kadar bir mesafe ayrıldıktan sonra Eshâbtan bazıları, siyahî bir kölenin yörük bir deveye binip koşarak geldiğini görmüşler ve: "Ne oluyorsun, böyle koşarak nereye gidiyorsun" dedikleri zaman "Halifenin kölesiyim, beni Mısır valisine gönderdi" deyince "İşte Mısır valisi" diye Ebûbekir'in oğlu Muhammed'i göstermişler. "Bu, değil, ötekine, İbn-i Serh'e" deyince işi Muhammed'e haber vermişler. Vali Muhammed de, onu çağırarak soruşturma yapmış söz arasında bazan Halifenin, bazan da Mervan'ın kölesiyim demişse de, oradakilerden biri onu tanıyıp, Emir-ül Mü'minin kölesi olduğunu söylemişti.

Sonra Muhammed ona "Niçin gönderildin" diye sorduğu zaman: "Hüsûsî bir memuriyetle gönderildim" demesiyle, "Yanında mektup var mı" diye sormuş, o da, "Yok" diye cevap vermiş. Kölenin hali şüphe uyandırdığı için üstünü başını aramışlar bir şey bulamamışlar. Fakat yanında içinde su olmayan boş bir matara var ve içinde bir şey sallanıyor. Çı-

kar demişler, çıkarmamış. İçi yarılınca içinden bir mektup çıkmış.

Mektup eski Mısır valisi olan İbn-i Ebî Serh'e, Hazret-i Osman tarafından yazılmış ve onun mühürle mühürlenmiş olduğunu görmüşler. Vali Muhammet Muhacirlerle Ensârın önünde mührü açmış, içini okuyunca hepsi birden hiddetlenerek hayret içinde kalmışlar.

Çünkü İbn-i Ebî Serh'e yazılan bu mektupta: "Ebûbekir'in oğlu Muhammed, filân ve filân sana gelince bir kolayını bulup, onları idam et ve ellerindeki valilik fermanını yırt ve yeni bir emir gelinceye kadar memuriyetinde kal. Senden şikâyetçi olmuş ve olacakları yeni bir emir gelinceye kadar hapset" diye yazılmıştı.

Ebûbekir'in oğlu Muhammed bu mektubu okuduktan sonra yanındaki zevatın mühürleriyle mühürleyerek içlerinden birine teslim etmiştir.

Halk bundan fevkalâde hiddetlenerek ve ağzı köpürmüş deve sürüleri gibi gümürdenerek dönüp Medine'ye gittiler.

Hemen Hazret-i Ali, Talha, Zübeyr, Zeyd'in oğlu Said ve öteki Eshâbı bir araya topladılar ve köle vak'asını anlatarak mektubu açıp okuttular. İşitenler hayret içinde kaldı ve çok kederlendiler. İş tertip eden, yoluna koyan ve kefalet eden Hazret-i Ali ise büyük utanç içinde kaldı. Hiç birisi diyecek söz bulamayıp dağıldılar. Üzüntü içinde evlerine çekildiler. Artık iş kimse üzerine almadı. Medine ahalisinden de Hazret-i Osman tarafına kin beslemeyen kimse kalmadı.

Yukarıda geçtiği gibi İbn-i Mesud ve Ebû Zer (R. A.) den dolayı Hazret-i Osman'a gücenmiş olanlar ise bir kat daha kin bağladılar. Hemen Mısır'lılar gidip Hazret-i Osman'ın evini sardılar. Kûfe'li ve Basra'lılar yolda Mısır'lıların döndüğünü işitince, onlar da geri döndü. Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Muhammed Temimoğullarını ve başkalarını topladı. Muhasara eskisinden daha şiddetli yapıldı.

Muhammed bunun üzerine Hazret-i Ali, Talha, Zübeyir, Zeyd'in oğlu Said, Yasir'in oğlu Ammar ve Bedir'de bulunanlardan bazı Eshâba haber gönderdi. Onlarla birlikte mektup ve köleyi de beraber alarak Hazret-i Osman'ın yanına girdi: "Bu köle ve bindiği deve senin mi" diye sordu. Hazret-i Osman "Evet" diye cevap verdi. "Bu mektubu sen mi yazdın" deyince "Hayır, ben yazmadım ve yazılmasını emretmedim, bundan haberim yoktur" dedi. "Mühür senin mi?" diye sorunca "Evet" demesiyle "Yâ nasıl oluyor ki, köle senin, deve senin, Senin kölen, senin devenle yola çıkar ve Mısır'a senin mührünle mühürlenmiş mektup götürür de senin haberin olmaz" deyince, Hazret-i Osman "Bu mektubu ben yazmadım ve yazılmasını emretmedim, köleyi de Mısır'a ben göndermedim" diyerek yemin etti. Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Muhammed "Osman yalan söylemez, bu Mervan'ın işidir" dedi. Mektubun yazısına baktılar. Mervan'ın yazısı olduğu anlaşıldı ve "Hemen Mervan'ı bize ver" dediler. Hazret-i Osman teslim etmek istemedi. Halbuki Mervan o zaman kendi konağında idi.

Hazret-i Osman'ın yalan yere yemin etmeyeceğini Eshâb-ı Kiram bilirlerdi. Fakat bazıları "Osman

bizim kalblerimizde suçtan kendisini kurtaramaz. Meğer ki, Mervan'ı bize teslim etsin. Biz de ondan soralım, bu mektup işini öğrenelim ve haksız yere Rasûl-i Ekrem'in Eshâbından bir adamın katline ve nice Müslümanların hapsine nasıl emrediyor, anlayalım. Eğer mektubu Osman yazmış ise Halifelikten indiririz. Eğer onun adına Mervan yazmış ise, icabına bakarız" dediler.

O sırada Mısır'lılar içeri girdi. Onlardan İbn-i Adiys vali Ebû Serh'in oğlu Sa'id'in Mısır'daki zulümlerinden ve meydana koyduğu biatlerden bahsederek bunları Osman'ın emriyle yaptığını söylediğini bildirip, Hazret-i Osman'a dönerek: "Biz Mısır"dan seni öldürmek için gelmiştik. Ali ve Muhammed bizi önlediler. Vali Sa'd'in azledileceğine ve zulmün kaldırılacağına dair kefil oldular. Biz de dönüp gittik.

Yolda bu mektupla karşılaştık. İçinde şöyle yazılı emrin ve üzerinde mührün var. Senin haberin olmadığı halde adamların buna nasıl cesaret ediyorlar. Sen mutlaka Halifelikten çıkarılmalısın. Bu kadar âciz olan bir kimse işin başında bulunamaz. Halifelikten istifa et." deyince, Hazret-i Osman: "Ben Allah'ın giydirdiği elbiseyi çıkaramam. Fakat tövbe ederim" demesiyle İbn-i Adiys kızarak "Seni biz görüyoruz ki, tövbe ediyorsun sonra dönüyorsun. Seni ya Halifelikten indirmek, yahut öldürmek lâzımdır" dedi. Etrafta çirkin sesler işitmeye başladı ve söz çoğaldı. Hazret-i Ali onları dışarı çıkardı.

Meselenin halli ve belânın def'i için Mervan'ın soruşturulması ve muhakemesinin yapılması lâzımdı. Fakat durum ona elverişli değildi. Mervan meydana çıksa ayaklananlar tarafından idam olunacağı

korkusuyla Hazret-i Osman onu teslimden çekindi. Eshâb da, hayretler içinde üzülererek yanından çıkıp evlerine gittiler. Onların dağılıp gitmeleri üzerine ayaklananlar toplanıp Hazret-i Osman'ın evini daha sıkı bir surette sardılar. Eve su bile sokmadılar.

Hazret-i Ali işi öğrenince üç kırba su gönderdi. Fakat bu kırbalar Hazret-i Osman'ın evine sokuluncaya kadar Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları azadlıklarından birkaç kimse yaralandı.

Vilâyetlerden yardım istenmişti. Şam valisi Muaviye bir fırka ile Kinnisrin mutasarrıfı Mesleme'nin oğlu Habib'i göndermiş, meşhur kahraman Amr'ın oğlu Kâ'kâ Kûfe'den, Mesud'un oğlu Mücişi de Bahra'dan yola çıkmıştı. Hepsi Medine'ye doğru koşarak geliyorlardı. Bunlar gelince ayaklananların kurtulamayacakları belliydi. Bunu kendileri de anladıklarından, onlar gelmeden işe bir son vermek üzere Hazret-i Osman'ı öldürmeğe karar verdiler.

Hazret-i Ali bu çirkin haberi alınca oğulları Hasan ile Hüseyin (R. A.)i gönderdi. "Osman'ın kapısında durunuz. Kimseyi içeri girmek üzere bırakmayınız" diye tembih etti.

Hazret-i Zübeyr ve Talha ve Eshâbtan bazıları da oğullarını onların yanına gönderdiler. Hepsi Hasan ve Hüseyin ile beraber kılıçlarını çekip Hazret-i Osman'ın kapısında durdular. İçeri girmek isteyenlerin önüne geçiyorlardı. Fakat gürültünün bitmesi için Mervan'ın verilmesini rica ediyorlardı.

Mekke'den dönen hacılardan Ahnes'in oğlu Mugire bir kalabalıkla koşup bu sırada Medine'ye ulaştı, asilerle cenge başladı. Fakat öldürüldü.

Ebû Hureyre gelip nasihatler ederek, asileri yatıştırmaya çalıştı: “Ey topluluk ben sizi kurtulmağa davet ediyorum. Siz beni cehenneme davet ediyorsunuz” dedi, fakat fayda vermedi.

Bir aralık Selâm'ın oğlu Abdullah asilerin yanına gidip: “Ey cemaat içinizde Cenab-ı Hakkın kılıcını sıyırmayınız. Eğer sıyıırırsanız, bir daha kınına koyamazsınız.

Size yazık olur. Sultanınız kamçı ile idare ediyor. Eğer onu öldürürseniz, ondan sonra kılıça idare edileceksiniz. Yazık size, şehriniz Melâikenin tavaf ettiği yerdir. Eğer onu öldürürseniz o melekler şehrinizi terk eder. Her ne zaman bir Peygamber öldürülmüş ise, yetmişbin adam, bir Halife öldürülmüş ise otuzbeşbin adam öldürülmüştür” deyince “Be hey Yahudinin oğlu bize nasihat edecek sen mi kaldın” diyerek onu azarladılar.

Daha sonra Selâm'ın oğlu Abdullah'ın söylediği olmuş ve onun dediğinden kat kat fazla Müslüman kılıçtan geçirilmiştir.

Asiler gittikçe hiddetlendiler, kinleri arttı ve Hazret-i Osman'ın evine ok atmağa başladılar. Hüseyin ve diğer Eshâbın çocukları kapı önünde ve Ümeyye oğullarından bazıları ve köleler dam üzerinde idiler.

Hazret-i Osman oruçlu olarak odasında Mushaf-ı Şerif okuyordu. Yanında zevcesi Naileden başka kimse yoktu. Atılan oklardan Hazret-i Ali'nin oğlu Hasan'la Tâlha'nın oğlu Muhammed yaralandı. İkisi de al kana boyandı. Hazret-i Ali'nin azatlısı Kamber'in başı yarıldı. Mervan da bir okla yaralandı.

Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Muhammed, Hazret-i Hasan'ın üzerinde kan görünce telâşlandı. "Aman Hâşimoğulları bunu görürlerse hepsi birden üzerimize hücum ederler ve bu kalabalığı dağıtırlar. İş bozulur maksat kaybolur. Gelin bir kestirme yol bulalım" diyerek yanına bir iki kişi alıp ve Hazret-i Osman'ın evine bitişik bir evin duvarından aşır Hazret-i Osman'ın odasına girdiler. Önce Hazret-i Ebûbekir'in oğlu Muhammed girip "Şimdi seni Muaviye ve Ebû Serh'in oğlu ve Amir'in oğlu kurtaramaz" diyerek Hazret-i Osman'ın sakalından tuttu. Hazret-i Osman Mushaf okuyordu. Muhammed'in yüzüne bakıp "Baban senin bu halini görse ne kadar kederlenirdi" deyince, Muhammed üzülen ve utanarak çıkıp gitti.

Sonra Mısır'lılardan Gafikî, Kuteyre, Hamran'ın oğlu Sevdan, Bişr'in oğlu Kinane gibi aşağılık gürüh içeri girdi.

Sevdan bir kılıç salladı, Naile elini siper edince parmakları kesildi. Gafikî ve bir rivayette de Kinane, Emir-ül Mü'minin Hazret-i Osman Zinnureyni boğazladı. Kanı (Allah senin için onlara yetecektir) mealindeki âyet-i kerîmenin üzerine damladı. Naile'nin feryadı üzerine Hazret-i Osman'ın kölelerinden biri içeri girip Sevdan'ı öldürdü. Kuteyre de onu öldürdü ve dışarı fırladı. Fakat başka bir köle de onu vurup öldürdü.

Kapıda bekleyenler içeri girip Hazret-i Osman'ı boğazlanmış görünce feryada başladılar ve üzerine kapanıp ağladılar. Bu dehşetli haber Hazret-i Ali, Tâlha, Zübeyr ve Sa'd'e ulaşınca koşup Hazret-i Osman'ın evine girdiler. Onu o halde görünce (İnnâ

İllâhi ve innâ ileyhi râciûn) Ayet-i Kerimesini okuyup geri döndüler ve evlerine girip kapandılar.

Asiler ise Hazret-i Osman'ın evini yağma ettikten sonra Beyt-ül Mal'i de açıp soydular.

Mervan, Velid ve Said'i aradılar. Onlar ise bu kargaşalıkta savuşup gizlenmişlerdi.

Yukarıda geçtiği gibi Hazret-i Osman'a yardım için Şam'dan çıkan asker Vadil Kura'ya, Kûfe ve Basra askeri de Rebze köyüne geldikleri zaman faciayı işittiler ve geri dönüp gittiler.

Hazret-i Osman'ın yaşı sekseni, bir rivayette de doksanı geçtiği halde hicretin bu otuzbeşinci senesi Zilhiccesinin onsekizinci Cuma günü yukarıda yazıldığı gibi şehid olmuştur.

O günün gecesi rüyasında Rasûl-i Ekrem Hazretlerini görmüş, Hazret-i Peygamber ona "Yarın akşam bizim yanımızda iftar edeceksin" buyurmuş.

Ertesi Cuma günü yukarıda geçtiği gibi şehidlik şerbetini içerek Rasûlullah'ın yanında iftar etmek üzere cennet'e gitmişlerdir.

Müezzinlere ilk olarak aylık tahsis eden ve mescidte maksûre yapan Hazret-i Osman'dır. Bu maksureyi Hazret-i Ömer'e yapılan zulümden ve hıyanetten korunmak için yapmıştı. Halbuki bir ay evinde kuşatılmış bir halde olduğu vakit beş vakitte mescide gidip aleyhinde ayaklanan halka imamlık etti ve o zaman kendine bir şey olmadı. Sonra kendi evinde öldürüldü.

Olacağa çare yoktur. Kaderin hükmü yerini bulacaktır. O da bu yüzden şehadet rütbesine nail olacaktı. O da oldu.

Rasûl-i Ekrem öyle bir fitnenin vuku bulacağını

haber vermiş ve o sırada Hazret-i Osman'ın şehid olacağını da işaret buyurmuştu.

İşte Hazret-i Ömer'in yukarıda yazıldığı gibi deniz gibi dalgalanacak diye korktuğu ve Hazret-i Peygamber'in sırlarını bilen Hâzret-i Huzeyfe (R. A.) den sorduğu fitne budur.

Hazret-i Huzeyfe'nin söylediğine göre Hazret-i Osman'ın kanı Mushaf üzerinde dökülmekle fitne kapısı açılmış değil, belki bundan sonra kapanmayacak bir halde kırılmıştır. Ondan sonra Müslümanlar arasında fitneler eksik olmadı. O kan dinmedi. Hazret-i Osman'ın Mushafı üzerine dökülen kan lekesi silinmedi.

Cenab-ı Hak Muhammed ümmetini korusun. Fitne her şeyden fenadır. Fitne bir belâdır. Bir kere yol alırsa karşısına gelenleri götürür. Lâkin ona yol verenleri dahi bırakmaz. Sonunda derin bir batağa batırır. Fitne uyumuş bir yılandır. Uyandıрмаğa gelmez. Uyanırsa ne karşı duranlar kurtulur, ne de onu uyandıranlar selâmet bulur. Cihanda Allah'ın sünneti budur. Rasûl-i Ekrem'den rivayet edilmiştir. "Fitne uyur, Allah onu uyandıranı lânet etsin" buyurmuştur.

HAZRET-İ OSMAN'IN SOYU VE ÇOCUKLARI VE ZEVCELERİ

Hazret-i Osman; Affan'ın, o da Ebûl As'ın, O da Abd-i Şems'in, o da Abd-i Menaf'ın oğludur. Annesi, Küreyz'in kızı Erva'dır. Küreyz, Rabîa'nın oğlu olup, o da Habîb'in, o da Abd-i Şems'in, o da Abd-i Menaf'ın oğludur.

Erva'nın annesi de Rasûl-i Ekrem'in ceddi Abdül Mutalib'in kızı Ümmü Hakîm'dir.

Hazret-i Osman, Mekke'de Rasûl-i Ekrem'in kimesesi Rukiye (R. A.) ile evlenerek, Abdullah namında bir oğlu olmuştur. Habeşistan'a beraber hicret etmişlerdi. Abdullah altı yaşında vefat etmiştir.

Hazret-i Rukiye vefat edince, Hazret-i Osman, Rasûl-i Ekrem'in öteki kızı olan Ümmü Gülsüm'le evlenmişti. Ümmü Gülsüm'ün evlâdı olmadı ve Hazret-i Peygamber zamanında vefat etti. Onun üzerine Hazret-i Osman Gazvan'ın kızı Fahte ile evlendi. Ondan Abdullah Asgar adında bir oğlu oldu.

Sonra Cendel'in kızı Ümmü Amr ile evlendi. Ondan da Amr, Hâlid, Eban ve Ömer adındaki oğulları ile Meryem-i Kübra adındaki kızı doğdu ve Hâlid kendisinin Halifeliği zamanında vefat etti. Fakat soyu ve zürriyeti kaldı.

Bundan başka Hazret-i Osman Mugîre'nin oğlu Velid'in kızı Fatıma ile evlendi. Ondan da Velid ve Said adındaki oğulları ve Ümmü Said adındaki kızı doğdu ve Hüsn-ül Fezarî'nin oğlu, Üyeyne'nin kızı Ümmü'l Benin ile evlenip, ondan da Abd-ül Melik adında bir oğlu oldu ve küçükken öldü.

Rebia'nın oğlu Şeybe'nin kızı Remle'yi de alarak, Ondan Ayşe, Ümmü Eban, Ümmü Amr, adındaki kızları dünyaya geldi. Naile namındaki ailesinden de Meryem-i Suğra adındaki kızı doğdu. Bir cariyeden de Ümmül Benin adında bir kızı oldu. Hazret-i Osman Şehid olduğu zaman nikâhında bulunan zevceleri Fahte, Ümmül Benin, Remle ve Naile olup, ancak evi kuşatıldığı sırada Ümmül Benin'i boşamıştı.

HAZRET-İ OSMAN'IN BAZI VASIFLARI VE FAZİLETLERİ

Hazret-i Osman, Orta boylu, iri yapılı, güzel yüzlü, büyük sakallı ve esmerdi. Âlim, fazıl, salih, cömert, insaniyetli, halim, selim, mahcup, pek nazik, Kureyş arasında herkes tarafından sevilen ve medhedilen bir zattı.

Hazret-i Ebûbekir'in daveti üzerine en evvel imân edenlerin birincisidir. Önce Habeşistan'a, sonra Medine'ye hicret etmiştir ve İslâm dininin kuvvetlenmesi için malca çok hizmet etmiştir. Rasûl-i Ekrem onun hakkında "Osman Cennette benim arkadaşımdır" buyurmuştur. Halifelik müddeti oniki seneden on iki gün eksiktir. Ömrünün sonunda yukarıda geçtiği gibi büyük bir fitne çıkmakla asiler elinde şehid olmuştur. (R. A.)

HAZRET-İ OSMAN'IN DEFNEDİLMESİ

Hazret-i Osman'ın akrabası olan Emevîlerin kötü hallerinden dolayı halkın çoğu onun aleyhinde bulunmuşken, mazlum olarak öldürülmesi herkesi ağlattı, yürekler parçalandı. Eshâbtan Ebû Hamid-i Saidi'nin Hazret-i Osman'a karşı bir sevgisi olmadığından daima ondan uzak bulunurdu. Bu suretle şehid olduğu zaman "Biz onun öldürülmesini istemedik. Yâ Rabbi seninle ahdim olsun, ömrümün sonuna kadar gülmeyeyim" demiştir.

Hûlâsa, kimseler isyan ve ihtilâlin bu dereceye varacağını ummazlardı. Hazret-i Osman idam olunca

herkes hayret etti. Fikirlerde çok büyük değişiklik oldu. Bununla beraber aleyhinde söz söyleyenler de vardı. Asiler ise henüz yaptıklarına pişman değildiler ve hükûmet onların elinde olup Eshâbın büyükleri birer köşeye çekilmişlerdi.

Fakat Hazret-i Ali'nin halk arasında itibarı çok olduğundan bir dereceye kadar onun sözü dinleniyordu. Bundan dolayı Hazret-i Osman'ın na'sı defnedilmeyip üç gün meydanda kalmıştı. Sonra Hizam-ı Kureyşî'nin oğlu Hakîm ve Mat'am'ın oğlu Cübeyr onun defni için Hazret-i Ali'den izin istemişler. O da izin vermişti. Cenazesini taşlamak üzere yol üstünde birtakım halkın toplandığı, Hazret-i Ali'ye haber verilmekle adamlar gönderip onları def ettirmiş ve akşamdan sonra cenaze Medine mezarlığı olan Baki civarında duvarla çevrili bir yere gömülmüştür.

Sonradan Muaviye hükümranlığı zamanında duvarı yıktırıp, orasını Baki mezarlığına ilâve etmiş ve halk da ölülerini oraya gömerek o kısım Baki'ye bitiştirilmiştir.

Hazret-i Osman'ın cenazesinde az cemaat bulunmuştu. İçlerinde Avvam'ın oğlu Zübeyir ve Hazret-i Ali'nin oğlu Hasan ve Ebû Cehm ki Huzeyfe'nin oğlu idi. Bir de Mervan vardı. Bir rivayette de Hazret-i Ali, Talha ve diğer bazı Eshâb da berabermiş.

HOLÂSA

Haricilerden bazıları bu acıklı vak'ada Hazret-i Ali'yi töhmetli düşürerek ve kendisine kötü zanda bulunarak iftiraya kalkmışlardı. Halbuki yukarıda

geçtiği gibi Hazret-i Ali fitnenin yok edilmesi için emek sarfetmiştir. Hattâ vilâyetlerden gelen asileri kandırıp ve Hazret-i Osman'ı da razı edip iki tarafı uzlaştıracak asilerin topluluklarını dağıtmıştı.

Sonra elde edilen mektup meydana kondu. Es-hâbın önünde açıkça okundu ve Hazret-i Ali'nin sarfettiği gayret neticesiz kaldı.

Sonra Mervan'ı muhakeme için meydana çıkarılmasına lûzum görüldü. Hazret-i Osman ise, ona müsaade etmediği için, isyan büyüdü. Bununla beraber Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamber'in gözünün nûru olan oğullarını Hilâfet makamının kapısında, asilerin oklarına karşı koyarak fedakârlık gösterdi.

Hazret-i Ali bu hususta hiçbir kusur yapmadı. Fakat Ümeyyeoğulları büyüklerinin kötü işleri ona ümitsizlik verdi. Hem de Hazret-i Osman'ı halkın diline düşürdü.

Hazret-i Osman'ın hallerine gelince; onun aleyhinde söz söyleyip, atıp tutmak da insaf kaidesine uymaz ve hak yoldan sapmak olur.

Hayatında Cennet ile müjdelenen, kadri yüksek bir zat hakkında hayır söylemekten başka ne söylenebilir. Fakat tabiatı pek yumuşaktı. Hükûmet idaresi ise yumuşaklıkla sertliğin karışımı bir kuvvetle mümkündü. Yerine göre yumuşaklık ve yerine göre de sertlikle hareket lâzım gelirdi.

Bu yumuşaklık ve sertlik terazinin iki gözü gibidir. Biri hafif olursa ötekisi ağır basar, terazi o tarafa ağırlaşır, denk olmaz. Cihan terazisi de böyledir. Allah'ın kanunu bozulmaz. Onun haricinde iş yapılmaz.

Hazret-i Osman zamanında Müslümanlar çok zengin oldu. Halk arasında dünya menfaatlerine meyil arttı. İbadet gibi yapılan memuriyetler geçim yeri olmağa başladı. Böyle bir zamanda evvelkinden ziyade muazeneyi gözetmek memleketler, kabileler ve halkın muhtelif sınıfları arasında eşitliği gözeterek iş görmek lâzım gelirdi. Hazret-i Osman ise, akrabasını çok severdi ve onları başkalarına üstün tutardı. Her ne kadar akrabasına daima adaleti ve iyi hareket etmelerini tavsiye ederse de kendisi pek hâlim selim olduğundan onların başına buyruk hareket etmelerine mani olamazdı..

Bununla beraber Hilâfete geçtiğinden itibaren altı sene içinde mümkün olduğu mertebe Hazret-i Ömer'in mesleği üzerinde yürüdü. Halk ondan pek çok hoşnud oldu ve müteşekkir kaldı.

Sonra büyük memuriyetleri hep yeni yetişme akrabasına vermeğe başladı ve çok ihtiyarladığı için, iş bütün bütün mevki hırsında olan ve başa geçmek isteyen Ümeyyeoğulları büyüklerinin husûsiyle kâti-bi olan, amcazadesi Mervan'ın elinde kaldı. İşte halk bunları çekemedi. Hazret-i Osman da akrabasından geçemedi. Arbede bundan çıktı. Gürültü çoğaldı. Fitne uyandı, önü alınamayıp çok fena bir yol açıldı.

Bunlar hep Hazret-i Osman'ın çok yumuşaklığından ve nezaketinden ileri gelmiş şeylerdi. Asıl düşünülecek şey Mervan'ın sorguya çekilmemesi ve muhakeme altına alınmamasıdır.

Çünkü Mervan'ın el yazısı ile, yazılmış ve bir cinayetin işlenmesi istenen bir mektup Hazret-i Osman'ın mührüyle mühürlenmiş olduğu halde meydana çıkmıştı. Kendisinin bundan haberi olmadığını

yemin ile temin etmiş olduğundan artık Mervan'ın sorguya çekilmesi tabii idi ve bu suretle fitne ortadan kalkacaktı.

Şu var ki sorgu ve muhakeme hükûmete ait mühim bir işti. Hükûmet ise kuşatılmış olduğu için bir iş yapamıyordu. Mervan'ı bir kalabalığa teslim etmek muhakemesiz cellât eline adam vermek gibi bir şeydi. Buna ise Hazret-i Osman'ın alicenablığı engeldi.

Hattâ Hazret-i Talha: “Osman, eğer Mervan'ı vermiş olaydı katl olunmazdı” dediği zaman, Hazret-i Ali: “Eğer Mervan teslim olaydı, şeriatin hükmü beklenmeden, öldürülürdü” demiş ve bu sözle Hazret-i Osman'a hak vermiştir.

Hazret-i Osman'ın düşüncesi yanlış olsa da içti-hatta hata etmek gibi olduğundan Allah yanında sorumlu olmaz.

Bütün bu tafsilâttan şu netice çıkar ki: Bu hususta Hazret-i Osman mazlumdur. Hazret-i Ali de mazurdur.

Tabiînin büyüklerinden ve hadis imamlarının içinde gelenlerinden İmam-ı Zührî, Allah ona rahmet etsin. Bu vak'ayı Müseyyeb'in oğlu Said'den sormuş: “Bana söyler misin, Osman'ın katli nasıl oldu. Halkın ve onun durumu neydi ve Rasûl-i Ekrem'in Eshâbı onu niçin yalnız ve yardımsız bıraktılar” demiş.

Said ona cevaben: “Osman mazlum olarak öldürüldü ve onu öldürenler zalim, yalnız bırakanlar da mazur idi” deyince Zührî: “Bu nasıl olabilir” demesiyle Said: “Eshâbın bazıları Osman'ın Halifeliğinden hoşnud değildi. Çünkü Osman kendi yakınlarını çok severdi. On iki senelik Halifeliği zamanında çoğu

Eshâbtan olmayan Ümeyyeoğullarını vali ve kumandan tâyin etti ve kumandanlardan Eshâbın çirkin gördüğü hareketler meydana geldikçe, Osman her ne kadar onları azarlarsa da azletmezdi. Halifelîğinden altı sene geçtikten sonra bütün memuriyetleri amcasının çocuklarına verdi” dedikten sonra yukarıda yazılan vak’ayı hikâyeye etmiştir.

Hazret-i Osman ve Ali, ikisi de Rasûl-i Ekrem’in damadıdır. İkisi de Aşere-i Mübeşşeredendir. Öyle büyük zâtlar hakkında küçük bir itiraz büyük hatadır. Onlar birbirine gücenmiş olsalar da Ahirette barışırlar, kardeş olurlar. İtiraz edenler her ikisinin karşısında mahcub kalırlar.

Bir gün Hazret-i Ali, hutbe okurken: “Ey Nâs, siz benim hakkımda ve Osman’ın hakkında çok sözler söylüyorsunuz. Onunla benim durumum Cenab-ı Hakkın (Biz Cennetliklerin kalblerindeki her türlü bozukluğu, şüpheleri ve kırgınlıkları çıkarırız) meâlindeki Ayet-i Kerîme de buyurduğu gibidir” demiştir ki, Cennet ehli Cennet’e girince kalblerinde kin ve düşmanlık sebepleri ortadan kalkar demektir.

I. CİLT, II. KISMIN SONU